

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

HUMANISTYCZNE ZESZYTY NAUKOWE
HUMANISTIC – SCIENTIFIC FASCICLES

ZESZYT / FASCICLE

Nr 16 (2013)

REDAKCJA NAUKOWA
LESZEK WIECZOREK

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

Humanistyczne Zeszyty Naukowe

Humanistic – Scientific Fascicles

NUMER / NUMBER

16 (2013)

REDAKTOR NAUKOWY / SCIENTIFIC EDITOR

LESZEK WIECZOREK

Katowice 2013

Redakcja jest zainteresowana artykułami prawników, pedagogów, psychologów, politologów, socjologów traktującymi o szeroko rozumianych prawach człowieka. Autor powinien dołączyć do artykułu krótkie streszczenie (1 strona) oraz informacje o sobie. Publikowane będą teksty w języku polskim, angielskim i niemieckim. Redakcja nie zwraca prac nie zamówionych.

Humanistyczne Zeszyty Naukowe – PRAWA CZŁOWIEKA is an editorial series devoted to various aspects of human rights. The editorial committee welcomes submissions from lawyers, sociologists, psychologists, specialists in politics and culture. Manuscripts should be accompanied by a summary (1 page) and a short note about the author. Articles must be written in Polish, English or German. The journal does not return unsolicited manuscripts.

Publikowane prace wyrażają wyłącznie osobiste poglądy autorów, którzy odpowiadają za użyte w nich stwierdzenia i opinie.

All texts express exclusively personal views of the authors. Authors bear full responsibility for statements and opinions expressed in the published studies.

Teksty recenzowane przez recenzentów zewnętrznych.

All text reviewed by the external reviewers.

ADRES WYDAWCY I REDAKCJI:

ADDRESS OF THE EDITOR AND EDITORIAL COMMITTEE:

Humanistyczne Zeszyty Naukowe

PRAWA CZŁOWIEKA

Wydawnictwo Naukowe Centrum Usług Edukacyjnych,

Badawczych i Profilaktycznych

41-300 Dąbrowa Górnicza, ul. Br. Pękalskich 21

tel. 508 085 292

humanrights.com.pl

Redakcja: redakcja@humanrights.com.pl

Dystrybucja: dystrybucja@humanrights.com.pl

Publikacja wydana we współpracy z Wydawnictwem Naukowym Progres

Ukazała się dzięki wsparciu finansowemu Fundacji Zakłady Kórnickie oraz Stowarzyszenia Edukacji Społecznej i Prawnej „Ius et Ratio” w Szczecinie.

ISSN 2082-971X

Skład, opracowanie tekstu: Bogusław Reimann

Korekta: Barbara Meisner

Realizacja poligraficzna:

Wydawnictwo-Druk-Reklama

PROGRES

41-218 Sosnowiec, ul. mjr. Hubala-Dobrzańskiego 99A

tel. 299 75 83

www.wdrprogres.pl

KOMITET REDAKCYJNY:

redaktor naczelny – dr Leszek Wieczorek,
zastępca redaktora naczelnego – dr Justyn Piskorski, MIC (Bonn)
sekretarz – mgr Andrzej Szymczyk

REDAKTORZY TEMATYCZNI:

kryminologia i penitencjarystyka – dr Leszek Wieczorek
prawo administracyjne – dr Tomasz Moll
prawo konstytucyjne – prof. Andrzej Bisztyga
socjologia – prof. Zbigniew Galor

REDAKTOR STATYSTYCZNY:

mgr Andrzej Szafranek

REDAKTOR JĘZYKOWY:

mgr Jolanta Cop-Petrova

STALI RECENZENCI:

prof. Jerzy Ciapała (US)
prof. Radosław Grabowski (UR)
prof. Sabina Grabowska (UR)
prof. Mariusz Jabłoński (UWr)
prof. Elżbieta Karska (UKSW)
prof. Maciej Małolepszy (UZ, EU Viadrina Niemcy)
prof. Piotr Stępniański (UAM)
prof. Bogumił Szmulik (UKSW)
dr Leszek Wieczorek (UJK, UŚ)
prof. Wojciech Zalewski (UG)

RADA NAUKOWA:

prof. Bogusław Banaszak (UZ)
prof. Andrzej Bisztyga – przewodniczący (UZ)
prof. Marek Chmaj (SWPS)
prof. Jerzy Ciapała (US)
prof. Jerzy Jaskiernia (UJK)
prof. Murat Tumay (Turcja)
prof. Ivan Pankevych (Ukraina)
prof. Emil W. Pływaczewski (UwB)
prof. Irena Rzeplińska (INP PAN)
prof. Anna Sobaczewska (INP PAN)
prof. Leon Tyszkiewicz (WSFiP)
dr Leszek Wieczorek – zastępca przewodniczącego (UJK, UŚ)
prof. Roman Wieruszewski (PZPC INP PAN)
doc. Aliya Orazaliyeva (Kazachstan)
prof. Peter Cumper (Wielka Brytania)

EDITORIAL COMMITTEE:

Editor-in-chief – Leszek Wieczorek PhD,
Vice Editor-in-chief – Justyn Piskorski PhD, MIC (Bonn)
Secretary – Andrzej Szymczyk MA

THEMATIC EDITORS:

Criminology & Penitentiary – Leszek Wieczorek PhD
Administrative Law – Tomasz Moll PhD
Constitutional Law – prof. Andrzej Bisztyga
Sociology – prof. Zbigniew Galor

STATISTICAL EDITOR:

Andrzej Szafranek MA

EDITORS LANGUAGE:

Jolanta Cop-Petrova MA

CONSTANTS REVIEWERS:

prof. Jerzy Ciapała (Poland)
prof. Radosław Grabowski (Poland)
prof. Sabina Grabowska (Poland)
prof. Mariusz Jabłoński (Poland)
prof. Elżbieta Karska (Poland)
prof. Maciej Małolepszy (Poland – Germany)
prof. Piotr Stępnia (Poland)
prof. Bogumił Szmulik (Poland)
Leszek Wieczorek PhD (Poland)
prof. Wojciech Zalewski (Poland)

SCIENTIFIC COUNCIL

prof. Bogusław Banaszak (Poland)
prof. Andrzej Bisztyga – Chairman (Poland)
prof. Marek Chmaj (Poland)
prof. Jerzy Ciapała (Poland)
prof. Jerzy Jaskiernia (Poland)
prof. Murat Tumay (Turkey)
prof. Ivan Pankevych (Ukraine)
prof. Emil W. Pływaczewski (Poland)
prof. Irena Rzeplińska (Poland)
prof. Anna Sobaczewska (Poland)
prof. Leon Tyszkiewicz (Poland)
Leszek Wieczorek PhD – deputy Chairman (Poland)
prof. Roman Wieruszewski (Poland)
doc. Aliya Orazaliyeva (Kazakhstan)
prof. Peter Cumper (Great Britain)

SPIS TREŚCI

Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka nr 16 (2013)

Leszek WIECZOREK

Wydział Zarządzania i Administracji, Uniwersytet Jana Kochanowskiego
w Kielcach,

Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Śląski w Katowicach

Od Redaktora Naukowego 15

ARTYKUŁY

Ewelina BACHERA

Doktorantka prawa, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego,
asystentka sędziego w Sądzie Okręgowym w Gliwicach

Bartosz SMÓŁKA

Doktorant prawa, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego,
asystent sędziego w Sądzie Rejonowym w Chrzanowie

Narkomania w izolacji więziennej – postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda* 25

Jacek DWORZECKI

Akademia Korpusu Policji w Bratysławie,

Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

Rola Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Ministerstwa Spraw

Zagranicznych w walce z przestępczością handlu ludźmi w Polsce 39

Grzegorz HARASIMIAK

Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Szczeciński

Prawo do wolności religijnej a swoboda działania sekt w Polsce.

Czy wszystko w sferze wyznaniowej nam wolno? 53

Maciej RATAJCZAK Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza Ekonomiczny wymiar zjawiska psychomanipulacji w sektach i możliwości jego kryminalizacji	71
Karol JUSZKA Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Jagielloński Zasada trafnej reakcji na popełnione przestępstwo w stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania karnego	91
Beata KANAREK Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Szczeciński Joanna WIECZORKIEWICZ-KITA Sędzia Sądu Okręgowego w Szczecinie Odpowiedzialność „lustracyjna” a immunitet sędziowski.....	103
Alya ORAZALIEVA Południowokazachstański Uniwersytet Państwowy im. M. Auezova w Szymkent, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfatego w Katowicach Problemy rozwoju prawa konstytucyjnego w Polsce i Republice Kazachstanu: Analiza porównawcza.....	123
Andrzej SZYMCZYK Komendant Miejski Policji w Bytomiu Zastępca Śląskiego Komendanta Wojewódzkiego Policji Historyczne uwarunkowania rozwoju praw człowieka na gruncie polskiego prawodawstwa na podstawie analizy wybranych aktów prawnych	139
Jan UNIEJEWSKI Doktorant prawa, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego, Anna PAZURA Wydział Prawa i Adminstracji, Uniwersytet Śląski w Katowicach Zasada równości wobec prawa – naruszenia a dyskryminacja	163
Liliya YARMOL Instytut Prawa i Psychologii, Uniwersytet Narodowy „Politechnika Lwowska” Środki masowego przekazu jako sposób ujawnienia poglądów na Ukrainie: zagadnienia teoretyczno-prawne.....	183

Mateusz LESZCZYŃSKI

Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet im. A. Mickiewicza
w Poznaniu,

Naruszenia zbiorowych interesów konsumentów poprzez nierzetelne
reklamy usług bankowych jako przejaw łamania praw człowieka 201

Kamila LETKIEWICZ

Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Zgoda dysponenta dobrem prawnym a ograniczenia w zakresie
dysponowania życiem i zdrowiem 223

RECENZJE I NOTY BIBLIOGRAFICZNE

Płeć i seksualność w Ameryce Łacińskiej – Sprawy i rozstrzygnięcia, red.

C. Motta, M. Sáez, *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and
Justice*, Springer, Vol. 24/2013 (recenzent: Bogna BIAŁECKA) 245

Jarosław Zagrobnik: Model interakcji postępowania przygotowawczego
oraz postępowania głównego w procesie karnym, Warszawa 2013, s. 518

(recenzenci: Ewelina BACHERA, Bartosz SMÓŁKA) 249

SPRAWOZDANIA

Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo i praktyka.

II Forum wymiany doświadczeń. Katowice, 28 maja 2013 r.

(Grzegorz KRAWIEC, Sławomir TKACZ, Aleksandra WENTKOWSKA).. 259

TABLE OF CONTENTS

Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights No. 16 (2013)

Leszek WIECZOREK

Faculty of Management and Administration, Jan Kochanowski University
in Kielce

Faculty of Pedagogics and Psychology, University of Silesia

From Scientific Editors 19

ARTICLES

Ewelina BACHERA

Ph. D. Student, Faculty of Law and Administration of the Silesia University
in Katowice, assistant to a judge of the Appeal Court in Gliwice

Bartosz SMÓŁKA

Ph. D. Student, Faculty of Law and Administration of the Silesia
University in Katowice, assistant to a judge of District Court in Chrzanów

Drug Abuse in Prisons 25

Jacek DWORZECKI

Academy of the Police Force in Bratislava, Police Academy in Szczytno

The role of the Ministry of Justice and Ministry of Foreign Affairs in the

Fight Against a Human Trafficking Crime in Poland 39

Grzegorz HARASIMIĄK

Faculty of Law and Administration, University of Szczecin

The Right to Religious Freedom and Freedom of Action of Sects in

Poland. Is Everything Allowed in the Religious Sphere? 53

Maciej RATAJCZAK Faculty of Law and Administration, Adam Mickiewicz University Economic dimension of psychomanipulations in sects and the possibility of its criminalizing	71
Karol JUSZKA Faculty of Law and Administration, Jagiellonian University The Principles of Accurate Responses to the Crime Committed in the Application of the Conditional Discontinuation of Criminal Proceedings	91
Beata KANAREK Faculty of Law and Administration, University of Szczecin Joanna WIECZORKIEWICZ-KITA Judge of the Appeal Court in Szczecin Responsibility “lustration” and the Judicial Immunity	103
Alya ORAZALIEVA M. Auezov South Kazakhstan State University, Katowice School of Economics Problems of the Constitutional Development of Poland and the Republic of Kazakhstan: Comparative Analysis	123
Andrzej SZYMCZYK Police Commissioner in Bytom The Silesian deputy commander of the provincial police The Historical Considerations of Development of the Human Rights on the Base of Polish Law Based on the Analysis of Selected Legal Documents	139
Jan UNIEJEWSKI Ph. D. Student, Faculty of Law and Administration of the Silesia University in Katowice Anna PAZURA Faculty of Law and Administration of the Silesia University in Katowice The Principle of Equality Before the Law – Violation and Discrimination....	163
Liliya YARMOL Institute of Law and Psychology, National University ‘Lviv Polytechnic’ Expression of Views by Virtue of Mass Media in Ukraine: Theoretic Legal Aspects	183
Mateusz LESZCZYŃSKI Faculty of Law and Administration, Adam Mickiewicz University in Poznan Collective Consumer Rights Infringements through Unreliable Bank Advertisements as a Sign of Violations of Human Rights.....	201

Kamila LETKIEWICZ

Faculty of Law and Administration, Adam Mickiewicz University
in Poznań

The Consent of the Disposer of a Good and the Restrictions on the
Disposition of Life and Health..... 223

REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

C. Motta, M. Sáez (ed.): Gender and Sexuality in Latin America – Cases
and Decisions, *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and
Justice*, Springer, Vol. 24/2013 (reviewer: Bogna BIAŁECKA) 245

Jarosław Zagrodnik: Model interakcji postępowania przygotowawczego
oraz postępowania głównego w procesie karnym, Warszawa 2013, s. 518
(reviewers: Ewelina BACHERA, Bartosz SMÓŁKA) 249

REPORTS

Public gatherings and public events – law and practice.

II Forum for exchange of experiences. Katowice, May 28, 2013

(Grzegorz KRAWIEC, Sławomir TKACZ, Aleksandra WENTKOWSKA).. 259

OD REDAKTORA NAUKOWEGO

Ponownie ogromnym zaszczytem jest dla mnie możliwość redagowania, tym razem już 16. (2013) tomu cyklicznie ukazujących się „Humanistycznych Zeszytów Naukowych – Prawa Człowieka/Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights” (HZNPC/HSFHR).

Tak jak było to wielokrotnie podkreślane, stało się już tradycją, że również ten numer składa się z trzech wyraźnych części, tj. artykułów, recenzji i not bibliograficznych oraz sprawozdań. Numer ten obejmuje 12 wyselekcjonowanych i recenzowanych artykułów oraz 2 recenzje i 1 sprawozdanie. Niestety ponownie (jak w poprzednim numerze) i tym razem nie pojawiły się żadne publikacje studenckie, choć zauważyć należy coraz liczniejsze zainteresowanie publikowaniem w czasopiśmie doktorantów i praktyków. Mam nadzieję, że w przyszłości PP Studenci przejawiać większą aktywność.

Niemniej jednak – w mojej ocenie – jest to numer bardzo interesujący. Wzmacniający znaczącą pozycję tego periodyku wśród liczącej się literatury „prawnoczwolniczej”.

Ewelina Bacher i Bartosz Smółka omawiają problematykę narkomanii w izolacji więziennej w kontekście aktualnego stanu prawnego i proponowanych zmian. Analizują ten ważny problem społeczny, wskazując, iż problem narkotyków i innych substancji psychoaktywnych był, jest z coraz większym natężeniem i prawdopodobnie będzie obecny we współczesnym świecie, a więc też i w więzieniach. Tak lukratywny biznes (ale też i zagrożenie dla instytucji więzienia oraz jednostek w nim przebywających), jakim jest handel narkotykami, szczególnie w warunkach izolacji więziennej, wskazuje na potrzebę działania i właśnie propozycje w tym zakresie stanowią szczególną wartość tej publikacji.

Z kolei Jacek Dworzecki w angielskojęzycznym tekście pt. *The Role of the Ministry of Justice and Ministry of Foreign Affairs in the Fight*

Against a Human Trafficking Crime in Poland przedstawia (w zarysie) rolę Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych w zwalczaniu przestępczości handlu ludźmi w Polsce, co istotne nie tylko w świetle regulacji prawnych dotyczących tych Ministerstw, ale także działalności Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla Polski i Cudzoziemskich Ofiar Handlu Ludźmi.

Grzegorz Harasimiak analizuje problematykę prawa do wolności religijnej a swobody działania sekt w Polsce w kontekście odpowiedzi na pytanie: czy wszystko w sferze wolności wyznaniowej nam wolno? Na kanwie regulacji Konstytucji RP i teorii dotyczących wolności religijnych wskazuje na istniejące ograniczenia w tym zakresie oraz aktualną i możliwą kryminalizację związanych z tym działań destrukcyjnych. Docho-
dząc do wniosku, że wolność nie usprawiedliwia wszystkiego, lecz jednak niestety pełna ochrona przed takimi destrukcyjnymi działaniami nie jest w polskim prawie obecna.

Maciej Ratajczak z kolei (niejako nawiązując do tekstu Grzegorza Harasimiaka) porusza temat ekonomicznego zjawiska psychomanipulacji w sektach i możliwości jej kryminalizacji. Między innymi omawia w tekście metody psychomanipulacji oraz różnice pomiędzy sektami a sektami destrukcyjnymi. Wskazuje na potrzebę kryminalizacji psychomanipulacji.

Natomiast Karol Juszka analizuje zagadnienia związane z zasadą trafnej reakcji na popełnione przestępstwo w stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania karnego w kontekście sposobów osiągania efektywności tej instytucji. Co warto podkreślić, ten interesujący tekst powstał w wyniku analizy badań własnych akt sądowych 405 spraw dotyczących efektywności instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego z lat 2003–2009. Przedmiotowa analiza obejmuje także przedstawienie postulatów *de lege ferenda* dotyczących zarówno modyfikacji ustawowej konstrukcji warunkowego umorzenia postępowania karnego, jak również działań, jakie należy podjąć w praktyce jego stosowania w ramach obowiązujących przepisów.

Beata Kanarek i Joanna Wieczorkiewicz-Kita w tekście pt. *Odpowiedzialność „lustracyjna” a immunitet sędziowski*, stanowiącym jak wskazują skromnie Autorki jedynie przyczynek do trwającej od kilku lat – tak w literaturze przedmiotu, jak i szeroko rozumianym orzecznictwie (począwszy od polskiego sądownictwa powszechnego, przez Sąd Najwyższy, Trybunał Konstytucyjny, a skończywszy na orzecznictwie ETPC) – dyskusji nad rodzajem odpowiedzialności prawnej, którą przewidział

prawodawca w ustawie z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów, analizując różne rodzaje odpowiedzialności prowadzą rozważania, dochodząc do wniosku, że odpowiedzialność „lustracyjna” co najmniej w dwóch zaprezentowanych przypadkach jest odpowiedzialnością o charakterze karnym, a w związku z tym sędzia jest chroniony immunitetem.

Alya Orazalieva w angielskim tekście pt. *Problems of the Constitutional Development of Poland and the Republic of Kazakhstan: Comparative Analysis* dostarcza wieloaspektowej analizy cech Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Kazachstanu, w szczególności problemu korelacji między obywatelem a prawem międzynarodowym, systemem aktów prawnych, jak również strukturą i organizacją sądownictwa jako głównego gwaranta ochrony oraz realizacji praw i wolności człowieka i obywatela w obu krajach.

Andrzej Szymczyk jest natomiast autorem bardzo ciekawego tekstu (opartego również na niepublikowanych materiałach źródłowych), dotyczącego historycznych uwarunkowań rozwoju praw człowieka na gruncie polskiego prawodawstwa na podstawie analizy wybranych aktów prawnych.

Jan Uniejewski i Anna Pazura w artykule pt. *Zasada równości wobec prawa – naruszenia a dyskryminacja* analizują temat powszechnie uznawany za jeden z filarów prawa demokratycznego państwa prawnego. Czytanie rozważania mają pozwolić nie tylko na uchwycenie istoty zasady równości wobec prawa, lecz również pomóc w udzieleniu odpowiedzi na fundamentalne pytanie: czy każde naruszenie omawianej zasady jest jednocześnie dyskryminacją? Innymi słowy, czy każdorazowe odejście od przyjmowanego „wzorca” równości wobec prawa, niezależnie od tego, czy odpowiednio uzasadnione czy też nieuzasadnione, stanowi dyskryminację; czy też można traktować „nierówno” bez narażania się na zarzut dyskryminacji?

Liliya Yarmol w angielskojęzycznym tekście pt. *Środki masowego przekazu jako sposób ujawnienia poglądów na Ukrainie: zagadnienia teoretyczno-prawne* poddaje analizie ogólnoteoretyczne zagadnienia realizacji wolności ujawnienia poglądów za pomocą środków masowego przekazu. Wskazując na podłoże normatywno-prawne działalności środków masowego przekazu na Ukrainie wyznaczono pojęcie wolności ujawnienia poglądów dziennikarzy jako prawa naturalnego oraz jako prawa subiektywnego.

Mateusz Leszczyński w artykule pt. *Naruszenia zbiorowych interesów konsumentów poprzez nierzetelne reklamy usług bankowych jako przejaw łamania praw człowieka* analizuje problematykę mylących ogłoszeń bankowych. Wskazuje na rolę Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz Komisji Nadzoru Finansowego w ograniczaniu tego negatywnego zjawiska dochodząc do konkluzji, że znajomość rynku finansowego wzrasta, co jest wyrazem skuteczności ochrony konsumentów.

Kamila Letkiewicz jest natomiast autorką tekst pt. *Zgoda dysponenta dobrem prawnym a ograniczenia w zakresie dysponowania życiem i zdrowiem*, którego przedmiotem jest próba odpowiedzi czy dysponent dobra może dać skuteczną zgodę do pozbawienia życia lub na naruszenie jego zdrowia.

Również i tym razem warto wyrazić nadzieję, że kierowane do Szanownych Czytelników w niniejszym numerze „Humanistycznych Zeszytów Naukowych – Prawa Człowieka/Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights” artykuły, recenzje i noty bibliograficzne oraz sprawozdania spotkają się (tak, jak to było w przypadku poprzednich numerów) z zainteresowaniem i będą stanowiły asumpt do dalszych rozważań i dociekań naukowych.

Leszek WIECZOREK

FROM SCIENTIFIC EDITOR

It is an immense honour for me to edit the number 16 (2013) of „Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights”.

As has become the tradition, this number of the „Human Rights” can basically be divided into three parts: articles, reviews, autobiographical identities, reports. This scientific journal comprises 12 articles, 2 reviews and 1 report. Unfortunately, we did not have any articles written by students. On the other hand, „Human Rights” is attracting ever-growing interest from PhD students and practitioners more and more.

Nevertheless in my opinion, survey „Human Rights” (number 16 (2013) is very interesting. What is more – number 16 of „Human Rights” strengthens the position of this scientific journal.

The article of Ewelina Bachera and Bartosz Smolka describes drugs abuse in prisons in the light of current regulations. This article mentions explicitly that drug abuse is a major problem all over the world, including prisons. This highly lucrative supply business is (drug smuggling inside prisons) makes that the motivation to deal with is really high. The aim of this article is an the question of what we can do to minimize drug smuggling inside prisons? There is no doubt that it is a very significant and serious problem.

Jacek Dworzecki in his article „The Role of the Ministracy of Justice and Ministry of Foreign Affairs in the Wight Against a Human Trafficking Crime in Poland” provides the role of the Ministry of Justice and the Foreign Office in trafficking in persons in Poland. It’s essential in the light of legal regulations including in matters relating to Ministry of Justice, Ministry of Foreign Affairs and National Consulting and Intervention Center for Victims of Trafficking.

Grzegorz Harasimiak in the article „The Right to Religious Freedom and Freedom of Action of Sects in Poland. Is Everything Allowed in the

Religious Sphere?” try to emphasize what is the determinant of the scope of criminalization in this matter. To conclude, the Author come to the conclusion that there are no regulations in Poland in subject matter.

Maciej Ratajczak in his article covers the issue of economic dimension of psychomanipulations sects and the possibility of its criminalizing. The Author describes the techniques used by the sects and marks that similarity between them and the methods used in advertising and marketing. As a conclusion, the Author consider the possibility of criminalizing psychomanipulation.

Karol Juszka in his article draws attention to the aspects connected with the conditional discontinuation of criminal proceedings and the principles of accurate responses to the crime in the light of achieving the efficiency of the institution. The shape of these factors was determined by analysis of court records 405 cases concerning the effectiveness of institutions conditional discontinuance of criminal proceedings from the years 2003–2009. The presented analysis also includes a presentation of postulates *de lege ferenda* concerning both legislative amendments to the statutory construction of the legal institution of conditional discontinuance of criminal proceedings, as well as the action which should be undertaken in the area of its practical application.

Beata Kanarek and Joanna Wieczorkiewicz-Kita in their article describe responsibility „lustration” and the judicial immunity which problem has existed for several years. To recap, the Authors come to the conclusion that the „lustrative” liability is criminal liability and so in case of judges, provisions related with their immunity are applicable.

Alya Orazalieva in Her article: „Problems of the Constitutional Development of Poland and the Republic of Kazakhstan: Comparative Analysis” describes a very complex and multifaceted scientific assessment of Constitution of the Republic of Poland and Constitution of the Republic Kazakhstan, especially in particular the correlation between the citizen and international law and legislations.

Andrzej Szymczyk is an Author of very important and interesting article that describes the historical considerations of development of the human rights on the base of polish law based on the analysis of selected legal documents.

Jan Uniejewski and Anna Pazura in their article „The Principle of Equality Before the Law – Violation and Discrimination” analyses one of the well established and important part of democratic state. The Authors try to

find an answer – whether any breach of this principle can be recognized as discrimination at the same time? In other words, does each departure from the principle of equality before the law, regardless of whether adequately justified or not, constitute discrimination.

Liliya Yarmol in her article describes expression of views by virtue of mass media in Ukraine. The Author points theoretic legal aspects. To sum up, the Author in her article drives to very important conclusions, that are worth reading.

Mateusz Leszczyński in his article concerns the violation of the collective consumer interest by broadcasting misleading advertisements of banking services as a sign of human rights violations. The Author points the role played by the President of the Office of Competition and Consumer Protection and the Polish Financial Supervision Authority in the fight with dishonest advertisements of banking services.

Kamila Letkiewicz is an Author of the article „The Consent of the Disposer of a Good and the Restrictions on the Disposition of Life and Health”. This article has put very important question and attempt to answer: whether the disposer of a good may give effective consent to the deprivation of his life or on an violation of his health?

Let us hope that the number 16 (2013) of „Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights” will receive a great interest and impulse to further considerations.

Leszek WIECZOREK

ARTYKUŁY

ARTICLES

Ewelina BACHERA
Bartosz SMÓŁKA

NARKOMANIA W IZOLACJI WIĘZIENNEJ **– POSTULATY DE LEGE LATA** **I DE LEGE FERENDA**

Słowa kluczowe: przemysł narkotyków, narkotyki, zakład karny, narkomania

WSTĘP

Już dawno zauważono, iż rynek narkotyków¹ poszerza się w zastraszającym tempie². Co więcej, wzrost skali zagrożenia przestępstwami narkotykowymi może wręcz zaskakiwać, szczególnie wtedy, gdy ich przemysł

¹ Jego źródło odnaleźć można w okresie przełomu ustrojowego po 1989 roku. Zob. M. Jędrzejko, *Narkomania – spojrzenie wielowymiarowe*, Pułtusk–Warszawa 2009, s. 156–157.

² Świadcą o tym chociażby dane statystyczne, np.: raporty statystyczne Komendy Głównej Policji za lata 2000–2007 w zakresie wszczętych postępowań przeciwko przestępczości narkotykowej, które jednoznacznie wskazują, iż liczba ta ulega systematycznemu zwiększaniu, czy też liczby osób, które zażywały narkotyki (dla przykładu wskazać należy, iż w 2000 roku wszczęto 5.592 postępowania, podczas gdy siedem lat później, ich liczba zwiększyła się do 19.056; zauważalny jest także kilkukrotny wzrost osób, które zażywały narkotyki w ciągu ostatnich kilku lat – dla przykładu wskazać należy, iż w 2001 roku liczba ta wynosiła ponad 6.600 osób, natomiast w 2007 roku już ponad 27.900 osób. Z kolei, wracając do początków rozwoju przestępczości narkotykowej, zasygnalizować należy, iż w 1989 roku liczba przestępstw narkotykowych wynosiła 2,3 tysiąca, podczas gdy do 2007 roku liczba ta wzrosła ponad 27-krotnie. Jednakże zaznaczyć należy, iż precyzyjne ustalenie liczby osób, które zażywają narkotyki, jest trudne, czy też nawet niemożliwe, do ustalenia. Zob. M. Jędrzejko, *Narkomania...*, s. 156–157, 159; D. Sarżała, *Narkomania jako zjawisko patologii społecznej i problem penitencjarny*, „Przegląd Więziennictwa

następuje do miejsc, które wydają się być hermetycznymi, a mianowicie do zakładów penitencjarnych³. Niczym odkrywczym jest, iż przemyt ten jest bardzo niebezpieczny⁴. Niedozwolone przedmioty, w skład których wchodzi m.in. narkotyki, dostarczane są osadzonemu przez ich bliskich, wynajętych adwokatów czy też, wreszcie – przez skorumpowanych funkcjonariuszy⁵. Implikuje to wiele doniosłych pytań: Dlaczego tak się dzieje? Gdzie należy dopatrywać się przyczyny tego zjawiska? Kto ponosi za to odpowiedzialność? Czy obecne regulacje prawne są wystarczające? Może, czas najwyższy, na zmiany w tym zakresie?

Stała tendencja do rozprzestrzeniania się przestępczości narkotykowej⁶, także w jednostkach penitencjarnych, w porównaniu z jej aktual-

Polskiego”, nr 56–57, Warszawa 2007, s. 91; T. Chruściel, M. Preiss-Mysłowska, *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii*, Komentarz, Warszawa 2000, s. 18.

³ Początki należy upatrywać w reformie systemu więziennego w Polsce po 1989 roku, która przyczyniła się do większego otwarcia zakładów karnych na świat zewnętrzny. Obok wielu pozytywnych zmian, przyniosła także, niestety, nowe zagrożenia, które dotyczą przemycania na teren jednostek penitencjarnych nie tylko przedmiotów, ale także substancji, które mogą zagrażać zarówno porządkowi, jak i dyscyplinie oraz bezpieczeństwu w zakładzie karnym. Zob. M. Kotowska, *Przemyt przedmiotów niebezpiecznych i niedozwolonych na teren jednostek penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 83, s. 122; K. Dubiel, *Narkomania w jednostkach penitencjarnych*, file:///C:/Users/PC/Downloads/narkomania_jednostki_penitencjarne_dubiel%20(4).pdf [dostęp – 25.06.2015.]

⁴ Przykładem może być chociażby sytuacja, która miała miejsce w jednej z włoskich jednostek penitencjarnych, gdzie jeden z osadzonych zmarł w wyniku przedawkowania heroiny. Zob. K. Warecka, *Strasburg: za śmierć z przedawkowania narkotyków w więzieniu państwo nie odpowiada*, <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/strasburg-za-smierc-z-przedawkowania-narkotykow-w-wiezieniu-panstwo-nie-odpowiada?refererPlid=5227822> [dostęp – 28.06.2015.].

⁵ Przykładem tych ostatnich może być chociażby sprawa trzech funkcjonariuszy Służby Więziennej w Raciborzu, którzy handlowali środkami odurzającymi w okresie od lipca 2008 roku do marca 2013 roku. Funkcjonariusze narkotyki na teren zakładu karnego wnosili w paczkach po papierosach, a następnie rozprowadzali poprzez osadzonych, którzy pełnili funkcje porządkowe, a także w sztyftach dezodorantów. Jako kolejny przykład może posłużyć sprawa dwóch strażników z więzienia Sztumie na Pomorzu, którzy pomagali jednemu z więźniów w handlu narkotykami za murami zakładu karnego. Zob. A. Król, *Narkotyki w więzieniu w Raciborzu sprzedawali strażnicy. Jest akt oskarżenia*, <http://www.dziennikzachodni.pl/artykul/1079778,narkotyki-w-wiezieniu-w-raciborzu-sprzedawali-straznicy-jest-akt-oskarzenia,2,id,t,sa.html> [dostęp: 25.06.2015]; M. Kotowska, *Przemyt...*, s. 124; *Strażnicy handlowali w więzieniu narkotykami*, <http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Straznicy-handlowali-w-wiezieniu-narkotykami-n85955.html> [dostęp: 26.06.2015]; H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 55–59.

⁶ Na poparcie tego twierdzenia należy dodać, iż w XIX wieku narkomania była problemem o zasięgu regionalnym, jej problemem dotknięte były tylko niektóre rejony świata,

nością oraz tym, iż narkotyki stwarzają zagrożenie dla danego zakładu karnego, przyczyniają się do tego, iż warto przyjrzeć się temu zjawisku nieco bliżej.

RZECZYWISTOŚĆ WIĘZIENNA W ZAKRESIE PRZEMYTU NARKOTYKÓW NA TERENY ZAKŁADÓW KARNYCH...

Zakłady karne stały się nie tylko nowym, ale przede wszystkim – „atrakcyjnym” rynkiem zbytu narkotyków. Niepokojące jest to, iż środki narkotyczne coraz częściej przenikają przez ich mury⁷, mimo profesjonalnych działań personelu penitencjarnego⁸. Co istotne, narkotyki o wiele łatwiej jest przemycić na teren jednostek penitencjarnych aniżeli alkohol⁹, są także o wiele atrakcyjniejszym towarem nie tylko ze względów finansowych¹⁰, ale przede wszystkim dlatego, iż mogą wyznaczać pozycję osadzonego w strukturach nieformalnych, szczególnie w hierarchii podkulturowej władzy¹¹. Aby przemycić narkotyki na teren zakładu karnego, stosuje się różne metody, takie jak: ukrycie w korespondencji, w ciele czy też na ciele osadzonego, w kawie, musli, chrupkach, zawijanych cukierkach etc.

Pomysłowość w tym zakresie wydaje się nie mieć granic¹².

Wszystko to implikuje doniosłe pytanie: gdzie tkwi przyczyna? Zapewne, nie można jej upatrywać w jednym czynniku, tylko w kilku czy też kilkunastu, gdyż omawiany problem wymaga spojrzenia wieloaspektowego.

Przed wszystkim, przyjmuje się, iż dystrybucja narkotyków w zakładach karnych zwiększyła się od momentu pojawienia się w jednostkach

szczególnie Chiny i Bliski Wschód, częściowo Dzikie Zachód. W dzisiejszych czasach, narkomania, niestety, jest zjawiskiem, które dotyczy większości krajów. *Ibidem*, s. 182.

⁷ O czym świadczą dane statystyczne: w 2000 roku narkotyki zostały wykryte niemalże 160 razy, trzy lata później liczba ta znacznie wzrosła – ponad trzykrotnie, z upływem kolejnych lat systematycznie wzrastała. D. Sarzała, *Narkomania...*, s. 96.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Przyczyną jest to, iż narkotyki są mniejsze objętościowo, handel nimi daje większe zyski, nierzadko są bezzapachowe. *Ibidem*.

¹⁰ W. Kowalski, *Zwalczanie nielegalnego posiadania narkotyków i leków psychotropowych*, (w:) B. Hołyst, S. Redo (red.), *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, Warszawa–Wiedeń–Kalisz, 1996, s. 352.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Narkotyki są przemycane także w szamponie do włosów, ketchupie, czasami mikrowane są z kremami do twarzy czy też zapakowane w tzw. chińskich zupkach. Zob. M. Kusiak, *Służba więzienna wobec przestępczości zorganizowanej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2007, nr 56, s. 163–164; D. Sarzała, *Narkomania...*, s. 96–97.

penitencjarnych sprawców, którzy wywodzą się ze struktur przestępczości zorganizowanej¹³.

Kolejną oraz jedną z głównych przyczyn jest przeludnienie w zakładach karnych¹⁴, które to może przyczyniać się do zwiększenia ich „nie-szczelności”¹⁵. O ile bardziej można zrozumieć pojawienie się problemu przeludnienia w więzieniach, np. w Holandii, Hiszpanii, Turcji, Belgii czy też na Cyprze¹⁶, to trudno sobie wyobrazić, iż z problemem tym mamy do czynienia w kraju, w którym minimalna powierzchnia przewidziana dla jednego więźnia wynosi 3 m²¹⁷. Tym samym, zauważyć należy, iż standard, który został ustanowiony przez polskiego ustawodawcę, należy do najniższych w Europie¹⁸. Przeludnienie w jednostkach penitencjarnych¹⁹ ma daleko idące skutki, chociażby w postaci tego, iż może odbić się na

¹³ G. B. Szczygieł, *Zagrożenia ze strony skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanych grupach w ocenie funkcjonariuszy Służby Więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 50, Warszawa 2006, s. 32.

¹⁴ Dla przykładu wskazać można, iż np. w czerwcu 2007 roku w zakładach karnych przebywało ponad 85 tys. osadzonych, na ponad 82 tys. miejsc. Zob. J. Cegielska, *Spada przestępczość, przybywa więźniów*, „Forum Penitencjarne” 2009, nr 8, s. 7.

¹⁵ Niepokojące jest nie tylko to, iż z problemem tym boryka się wiele krajów, ale także to, że Polska jest w europejskiej czołówce pod względem wysokiego czynnika pionizacji. Zob. M. Kotowska, *Przemyt...*, s. 127–128.

¹⁶ Zarówno w Hiszpanii, jak i w Holandii, min. powierzchnia, przypadająca na jednego skazanego, wynosi 10 m², na Cyprze 9,5 m², w Turcji 8–9 m², Belgii 9 m². Zob. *Jaka jest minimalna powierzchnia celi mieszkalnej*, <http://www.infor.pl/prawo/wieziennictwo/skazany-w-postepowaniu-wykonawczym/258765,Jaka-jest-minimalna-powierzchnia-celi-mieszkalnej.html> [dostęp: 27.06.2015.].

¹⁷ W myśl art. 110 § 2 kkw: 2. „Powierzchnia w celi mieszkalnej, przypadająca na skazanego, wynosi nie mniej niż 3 m²”. Przy czym, są to warunki minimalne. Zob. ustawa z dnia 6 czerwca 1997, Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557; K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LEX 2012, nr 8706.

¹⁸ Już Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu podniósł, iż władze Polski powinny przeprowadzić stosowne działania, w celu zmniejszenia współczynnika przeludnienia i zapewnić min. 4 m², na jednego skazanego. Zob. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Przeludnienie wciąż problemem polskiego więziennictwa*, <http://www.hfhr.pl/przeludnienie-wciaz-problemem-polskiego-wieziennictwa/> [dostęp – 27.06.2015].

¹⁹ Dla sprecyzowania, należy dodać, iż tematyka ta była przedmiotem licznych sporów doktrynalnych oraz licznych skarg. Dla przykładu podać można: Zob. K. Warecka, *Varga i inni przeciwko Węgrom* – wyrok ETPC z dnia 10 marca 2015, skargi nr 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 i 64586/13; M. A. Nowicki, *Orchowski przeciwko Polsce* – wyrok ETPC z dnia 22 października 2009, skarga nr 17885/04, (w:) M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2009*, LEX, 2010, s. 94; K. Warecka, *Torreggiani i inni przeciwko Włochom* – wyrok ETPC z dnia 8 stycznia 2013, skarga nr 43517/09.

obniżeniu jakości pracy personelu²⁰, a co się z tym wiąże – przywiązywaniu mniejszej wagi np. w zakresie kontroli przemycanego towaru.

Idąc dalej, należy podnieść, iż na zjawisko przeludnienia w zakładach karnych, znaczący wpływ ma bezrobocie oraz marginalizacja ludzi spychanych w obszar ubóstwa. Nie usprawiedliwia to oczywiście czynów niezgodnych z literą prawa, jednakże możliwe są działania, które chociażby, w minimalnym stopniu, zapobiegą jakiejś części przestępstw, a co się z tym wiąże – zmniejszą przeludnienie w jednostkach penitencjarnych.

Do kolejnych powodów, dla których więźniowie często sięgają po narkotyki, zalicza się nudę więzienną, brak kontaktu z bliskimi czy też stres wywołany izolacją²¹. Powyższe obliguje do poczynienia pewnych spostrzeżeń, a mianowicie: może warto zmierzać ku zwiększeniu szansy na pracę dla więźniów, podczas odbywania kary? Przecież może to przełożyć się na zmniejszenie ilości czasu wolnego danego więźnia, a co się z tym wiąże – spożytkowanie przez więźnia pozostałego czasu na pracę, która przynosi wymierne korzyści nie tylko dla skazanego.

Argumenty w tym zakresie są liczne, a należy do nich przede wszystkim to, iż odpłatna praca jest jedną z najskuteczniejszych metod resocjalizacji penitencjarnej, pozwala na regulację zarówno zaległych, jak i bieżących zobowiązań alimentacyjnych, umożliwia więźniom dokonywanie zakupów w kantynie więziennej za własne pieniądze (kawa, papierosy, art. spożywcze, herbata)²². Obok pracy, istotną rolę odgrywa również praca kulturalno-oświatowa, gdyż jest to jedna z metod uczenia pożytecznego zagospodarowania wolnego czasu oraz wyzwalania zainteresowań, ujawniania zdolności, które mogą podnieść sprawność psychofizyczną, a także wzajemnej demoralizacji. Są istotnym narzędziem resocjalizacji²³.

Wszystkie argumenty oscylują wokół jednego pytania: jakie działania należy podjąć, aby zminimalizować przemyt narkotyków do jednostek penitencjarnych? Dlaczego całkowite wyeliminowanie przemytu narko-

²⁰ Potwierdzają to liczne badania personelu więziennego w przeciągu ostatnich 20 lat, które ujawniły nie tylko poziom jego profesjonalizmu, motywację do pracy, wskazywały aspiracje zawodowe kadry, ale także ujawniły zjawisko wypalenia zawodowego, w tym także, mające miejsce, od czasu do czasu, przypadki patologii społecznej wśród funkcjonariuszy więziennych. Zob. H. Machel, *Wybrane problemy i zadania więziennictwa polskiego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 623–63, Warszawa 2009, s. 118, 106 i przywołana tam literatura.

²¹ D. Sarzała, *Narkomania...*, s. 101.

²² H. Machel, *Wybrane...*, s. 111–112.

²³ *Ibidem*, s. 115.

tyków na tereny zakładów karnych jest zadaniem trudnym do wykonania czy też wręcz niemożliwym?

Odpowiedzi na to pytanie należy szukać w słabym uposażeniu polskiego więziennictwa w nowoczesne środki do wykrywania narkotyków, jakimi dysponują chociażby policja albo straż graniczna. W doktrynie niejednokrotnie podnoszono, iż brakuje profesjonalnych szkoleń dla służb penitencjarnych, które mogłyby dostarczyć odpowiedniej wiedzy o narkotykach²⁴.

Skoro obecne uregulowania są w jakimś stopniu nieudolne, to może warto przejąć odpowiednie wzorce z innych krajów?

Krajem, który zasługuje na uwagę, jest chociażby Izrael: już w latach 90. XX wieku, Izraelska Służba Więzienna wskazała, iż nadużywanie narkotyków w ich kraju stanowi problem powszechny. Z tego też względu, zwalczanie narkotyków wśród więźniów uznała za jeden z priorytetów: szczególna uwaga została poświęcona wyposażeniu więźniów w nowe kwalifikacje oraz umiejętności, a także ich leczenie z uzależnienia, poprzez leczenie odwykowe²⁵. Tamtejsze służby więzienne rozpoczęły „uszczelnianie” więzień, rozszerzenie programów leczenia narkomanów oraz utworzenie oddziałów mieszkalnych, tzw. wolnych od narkotyków²⁶. Nadto, we wszystkich izraelskich więzieniach podejmowano się działań edukacyjnych, które miały na celu zwiększyć wiedzę oraz umiejętności funkcjonariuszy, by skutecznie włączyć ich w zwalczanie plagi narkomanii²⁷. Tamtejszy system edukacyjny skierowany został nie tylko do funkcjonariuszy służby więziennej, ale również do osadzonych²⁸. Do każdego więźnia, sztab specjalistów (w których skład wchodzi lekarze, psychologowie, funkcjonariusze więzienni, pracownicy socjalni), podchodzi indywidualnie, wykorzystując szeroki wachlarz technik. Co istotne, osadzeni, którzy mają motywację do leczenia, jednakże istnieją jakieś powody, dla

²⁴ D. Sarżała, *Narkomania...*, s. 98.

²⁵ Celem tego miał być powrót do społeczeństwa oraz mniejsza liczba więźniów recydywistów. Zob. J. Czołgoszewski, *Przeciwdziałanie narkotykom w izraelskich więzieniach*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 74–75, Warszawa 2012, s. 337–338.

²⁶ Przelomowym był 1998 rok, w którym to powstało więzienie w Hermon, które stało się nie tylko największym, ale przede wszystkim najnowocześniejszym ośrodkiem rehabilitacyjnym w Izraelu. *Ibidem*, s. 339.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Jego celem jest nabycie umiejętności, które pozwolą więźniom należycie przystosować się do życia na wolności, po wyjściu na wolność z zakładu karnego; zwiększają ich szanse na reintegrację w społeczeństwie. *Ibidem*, s. 339–340.

których nie mogą poddać się programowi odwykowemu, przechodzą detoksykację fizyczną w jednej z klinik więziennych. Tworzone są także grupy wsparcia. Niezastąpione i jakże ważne jest to, iż w izraelskich więzieniach jest podział na więźniów, którzy nigdy nie brali narkotyków, tych którzy dopiero co zerwali z nałogiem oraz tych, którzy są w trakcie terapii odwykowej. Ci pierwsi mają szczególne przywileje – mogą być uczestnikami na zajęciach edukacyjnych, informacyjnych²⁹. W kraju tym nacisk kładzie się (i słusznie) na resocjalizację, której fundamentem jest oddziaływanie wychowawcze³⁰, a więc pożądane kształtowanie osobowości. Co istotne, przynosi to nadzieję, że jakaś część więźniów (nawet jeśli będzie to niewielka liczba), będzie postępować z literą prawa.

Idea resocjalizacji skazanych w jednostkach penitencjarnych nie tylko stanowi cenne osiągnięcie myśli kryminologicznej, ale przede wszystkim wymaga kultywowania w zakładach karnych. Z dużą dozą przekonania, można przyjąć, iż należy odrzucić wszelkie programy więzienne, które polegają na biernym odbiorze – przez skazanych – działań resocjalizacyjnych z góry skazanych na niepowodzenie. Należy natomiast kultywować programy, które uczą więźniów odpowiedzialności za swój los³¹. Właśnie tymi drugimi działaniami charakteryzują się uregulowania, które zostały przyjęte w izraelskich więzieniach. Resocjalizacja skazanych stanowi perspektywiczne wyzwanie³², a uregulowania izraelskie potwierdzają, iż warto ją podjąć. Na marginesie, warto wskazać, iż resocjalizacja może nie odnieść skutku w stosunku do skazanych wysoce zdemoralizowanych, często psychopatycznych przestępców, zabójców z premedytacją oraz szczególnym okrucieństwem, u których wykolejenie przestępcze nałożyło się na deformujące ich zachowanie defekty endogenne oraz psychiczne, gdyż tych ludzi trudno naprowadzić na właściwe tory, nawet w warunkach

²⁹ Jednakże, wobec tej grupy więźniów stosowane są kontrole, w postaci tego, że więźniowie muszą chociażby oddawać próbki moczu na każde żądanie, w celu sprawdzenia czy rzeczywiście nie zażywają narkotyków; osadzeni którzy odmówią albo u których wykryto w moczu ślady narkotyków, są dyscyplinarnie wycofywani z programu. *Ibidem*.

³⁰ Obejmuje ono zarówno wychowanie przestępcy, jak i opiekę oraz leczenie danego skazanego. Zob. J. Migdał, *Resocjalizacja skazanych – utopia czy perspektywiczne wyzwanie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 61, Warszawa 2008, s. 115.

³¹ *Ibidem*, s. 114.

³² Problem ten rozważa na łamach artykułu J. Migdał. *Ibidem*, s. 103–115.

nieizolacyjnych, nie wspominając już o warunkach z istoty społecznych, czyli za murami zakładu karnego³³.

Oczywiście, w polskich uregulowaniach odnaleźć można wiele podobieństwa do uregulowań np. izraelskich, gdyż w polskich zakładach karnych także prowadzone są oddziaływania wobec osób uzależnionych od środków odurzających, w tym narkotyków³⁴. Jednakże, jak ukazują badania, nierzadko terapia uzależnień odbywa się w zbyt dużych grupach, co powoduje, iż nie spełnia ona wyznaczonych jej celów³⁵.

ZAKOŃCZENIE

Zwalczanie problemu narkomanii w jednostkach penitencjarnych nie tylko wymaga zwrócenia szczególnej uwagi na problem, który szerzy się w więzieniach, ale wymaga także interwencji ustawodawcy, albowiem problem ten oscyluje wokół niezmiennie istotnych dóbr osobistych, jakim jest chociażby życie. Narkomania w warunkach pozawięziennych negatywnie wpływa na społeczne ukształtowanie każdego człowieka, tym samym respektowanie jej na obszarach zakładów karnych może w przyszłości doprowadzić – o ile już tak nie jest – do sytuacji, w której zakłady mające pełnić funkcję resocjalizacyjną będą spełniały funkcję degeneracyjną. Skutek taki zostanie bowiem osiągnięty, gdyż narkotyki odgrywają kluczową rolę w popełnianych przestępstwach.

Wiele osób podnosi, iż skazanym nie należy zapewniać dodatkowych „rozrywek” w postaci dodatkowej pracy, pomocy w celu wyjścia z nałogu (alkoholu, środków odurzających), gdyż „sami sobie na to zapracowali” i nie zasługują na nic dobrego. Pamiętać jednak należy, że dodatkowa praca więźnia nie tylko może przynieść wymierne korzyści dla całego społeczeństwa (np. budowa dróg, pomoc miastom przy dbaniu o porządek i czystość), ale przede wszystkim pozwoli skupić się skazanym na określonym zajęciu, przez co istnieje szansa wyeliminowania – choć w nie-

³³ H. Machel, *Wybrane...*, s. 119.

³⁴ Źródło specjalistycznego oddziału leczenia narkomanów sięga 1983 roku, kiedy to został utworzony taki oddział w Areszcie Śledczym w Warszawie. W miarę potrzeby, oddziały te rozrastały się w innych częściach Polski: w Elblągu, Kielcach, Rawiczu, Rzeszowie, Lublińcu, Wrocławiu, Łowiczu. Zob. T. Głowik, *Problematyka narkomanii w izolacji więziennej*, <http://www.narkomania.org.pl/czytelnia/problematyka-narkomanii-izolacji-wieziennej> [dostęp – 29.06.2015]; F. Kozaczuk (red.), *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, Rzeszów 2008, s. 364.

³⁵ K. Dubiel, A. Majcherczyk, *Polski system terapii skazanych uzależnionych od narkotyków*, PWP 2006, nr 52–53, s. 59.

wielkim zakresie – problemu narkotyków wśród więźniów. Omawiany problem wymaga jednak wieloaspektowego spojrzenia: skazani w przyszłości wyjdą na wolność i będą egzystować w społeczeństwie. Wskazanym byłoby, aby zmienili dotychczasowy system wartości oraz sposób postępowania, podczas kilkumiesięcznej/kilkuletniej próby przemiany. Działania te mogą zatem odnieść pozytywny skutek. Oczywiście, próby te mogą okazać się czy też z pewnością okażą się bezowocne w stosunku do skazanych o psychopatycznych osobowościach. Nie można jednakże zakładać, iż każdy, kto trafia do więzienia, jest osobą „skreśloną” społecznie i nie warto poświęcać tej osobie więcej uwagi. Mylnym i zgubnym może być taki tok myślenia, albowiem na kształt całego społeczeństwa wpływ wywierają nie tylko osoby zaliczające się do warstw wyższych bądź osoby wykształcone. Na całą strukturę społeczeństwa składają się także osoby, które miały bądź nadal mają problemy z prawem, w tym z różnego rodzaju używkami. Pamiętać bowiem należy, że zarówno narkomania, jak i alkoholizm są chorobami, które wymagają szczególnego leczenia. To choroby społeczne i dotyczą osób, które w dużej większości nie radzą sobie ze swoją pozycją społeczną.

Zauważenia wymaga, iż czymś, co może wręcz niepokoić, jest przede wszystkim to, iż problematykę narkomanii w zakładach karnych niejednokrotnie poruszano na łamach wielu artykułów, nierzadko wypowiadali się na ten temat przedstawiciele doktryny oraz judykatury, i mimo to wydaje się, iż ich postulaty nie zostały zauważone, a jeśli tak, to w niewystarczającym zakresie. Co więcej, wskazać można, iż problem narkomanii i uzależnień w więziennictwie nie jest tematem publicznie nagłaśnianym. Medialność danej problematyki pojawia się bowiem dopiero w sytuacji, gdy doszło do jakiegoś społecznie nieakceptowanego zdarzenia. Czy zatem obecnie musi wydarzyć się coś „złego”, aby problem ten został dostrzeżony? Czy fakt, że więzienia powinny pełnić funkcję szkoły przygotowania do życia w społeczeństwie, nie ma tu kluczowego znaczenia? Czy w końcu nie jest tak, że ludzkie zdrowie i życie jest wartością ponad wszystkie miary, nie zważając na pozycję społeczną każdego człowieka?

Wydaje się, że odpowiedź na postawione pytania nie może zamykać się jedynie w obszarze polskiego ustawodawstwa, albowiem spektrum problemu jest o wiele szersze. Z uwagi na fakt, iż narkomania obok alkoholizmu to choroby społeczne, zważyć należy, że powyższa problematyka powinna być ujęta już na etapie socjo- i psychologicznym, bowiem problem ten „tkwi” w człowieku.

Nie zmienia to jednak faktu, że tworzenie programów oraz systemów antynarkotykowych w więziennictwie jest czymś wręcz niezbędnym. Założenia te powinny mieć na celu nie tylko dbałość o zdrowie i życie więźniów, ale powinny także wpływać na ukształtowanie społeczne więźnia, który nie potrafił poradzić sobie ze swoją pozycją w rzeczywistości poza-więziennej.

Nie jest niczym odkrywczym, iż całkowite wyeliminowanie przedmiotowego proceduru nie jest możliwe, jednakże postulaty, które zostały podniesione nie tylko na łamach niniejszego artykułu, ale także w jakże licznych publikacjach z zakresu przedmiotowej tematyki, niosą nadzieję, że liczba przemycanych narkotyków się zmniejszy, a państwo powinno do tego dążyć, bowiem rolą państwa jest przede wszystkim dbałość o swoich obywateli bez względu na ich przeszłość czy pochodzenie.

Konkludując, podkreślić należy, iż najlepsze efekty osiągnąć może stworzenie systemu, w którym zostałyby połączone działanie ustawodawcy ze współpracą Zakładów Karnych oraz pomocą terapeutów. Do zadań ustawodawcy należałoby przede wszystkim uchwalenie takich przepisów prawnych, które zapewniłyby zaplecze finansowe dla systemu antynarkotyzacji w więzieniach. Wydawać by się zatem mogło, że kluczową rolę nie będą odgrywały restrykcyjne przepisy wyłączające możliwość przenoszenia narkotyków na tereny zakładów, ale przepisy, które pozwolą stworzyć fundusz, budżet, na podstawie którego uruchomione zostaną systemy nie tylko prewencyjne, bowiem niekiedy niemożliwym jest zauważenie problemu narkomanii, ale przede wszystkim systemy „ratujące” osoby uzależnione, które będąc osadzonymi, przenoszą to uzależnienie na innych współwięźniów – współwięźniów słabych społecznie i podatnych na różnego rodzaju środki odurzające, pozwalające niejednokrotnie poczuć się „lepszymi”³⁶. Do zadań zakładów należeć będzie przede wszystkim zapewnienie odpowiednich warunków lokalowych, obsady kadrowej czy rozstrzygnięć regulaminów. To także wzmożona kontrola więźniów oraz osób ich odwiedzających.

Dalej, żaden system leczenia uzależnień nie będzie poprawnie funkcjonować, gdyby nie wykwalifikowana kadra terapeutów. Do ich zadań należało będzie przede wszystkim opracowanie profesjonalnego systemu, *vide* programu oddziału terapeutycznego uwzględniającego przede

³⁶ A. Reber, *Słownik psychologii*, Warszawa 2000, s. 727.

wszystkim warunki bytowe więźniów oraz relację terapeutyczną, która okazać się może uzdrawiającą dla pacjenta.

Tym samym stworzenie systemu terapeutycznego, który pozwoli przeciwdziałać narkomanii w więziennictwie, uzależnione jest od takich czynników jak: rozstrzygnięcia kodeksowe i regulaminowe, kadra terapeutyczna, warunki lokalowe i wyposażenie techniczno-materiałowe, program danej placówki oraz relacja terapeutyczna³⁷. W gąszczu argumentów wysuwa się także pytanie o to, czy istnieje system „idealny” pozwalający na eliminację narkomanii w więziennictwie do minimum? Czy nie jest też tak, że problem narkomanii jest uzależniony tylko i wyłącznie od ludzkiej psychiki oraz, że żadne regulacje nie powstrzymają człowieka od „zażycia” środków odurzających? Pytania te świadczą chociażby o tym, iż tematyka narkomanii w więziennictwie jest na tyle szeroka, że niemożliwym wydaje się jej wyczerpujące scharakteryzowanie na łamach niniejszego artykułu. Problematyka ta – jak już wskazano – może być bowiem tematem nie tylko rozważań prawnych, ale także rozważań socjologicznych oraz psychologicznych, które to wykraczając już poza ramy niniejszego artykułu, wymagałyby jednakże zasygnalizowania. Bez wątpienia, omawiany problem ma szerokie spektrum i warto byłoby zastanowić się nad regulacjami, systemami, które w określony sposób w danym zakresie wyeliminowałyby tę piętę achillesową polskiego – ale i nie tylko polskiego – więziennictwa.

LITERATURA

1. Cegielska J., *Spada przestępczość, przybywa więźniów*, „Forum Penitencjarne” 2009, nr 8.
2. Chruściel T., Preiss-Mysłowska M., *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz*, Warszawa 2000.
3. Czołgoszewski J., *Przeciwdziałanie narkotykom w izraelskich więzieniach*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 74–75, Warszawa 2012.
4. Dubiel K., Majcherczyk A., *Polski system terapii skazanych uzależnionych od narkotyków*, PWP 2006, nr 52–53.
5. Jędrzejko M., *Narkomania – spojrzenie wielowymiarowe*, Pułtusk–Warszawa 2009.

³⁷ A. Majcherczyk, *Programy resocjalizacji skazanych – głos w dyskusji o stanie i perspektywach więziennictwa*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 52–53/2006.

6. Kotowska M., *Przemyt przedmiotów niebezpiecznych i niedozwolonych na teren jednostek penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 83.
7. Kowalski W., *Zwalczanie nielegalnego posiadania narkotyków i leków psychotropowych*, (w:) B. Hołyst, S. Redo (red.), *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, Warszawa–Wiedeń–Kalisz, 1996.
8. Kozaczuk F. (red.), *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*, Rzeszów 2008.
9. Kusiak M., *Służba więzienna wobec przestępczości zorganizowanej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2007, nr 56.
10. Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003.
11. Machel H., *Wybrane problemy i zadania więziennictwa polskiego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 623–63, Warszawa 2009.
12. Migdał J., *Resocjalizacja skazanych – utopia czy perspektywiczne wyzwanie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 61, Warszawa 2008.
13. Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LEX 2012, nr 8706.
14. Sarzała D., *Narkomania jako zjawisko patologii społecznej i problem penitencjarny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 56–57, Warszawa 2007.
15. Skubis L., *Wyniki badań nad zjawiskiem odurzania się przez osoby osadzone w aresztach śledczych i zakładach karnych*, (w:) *Postępowanie z narkomanami w zakładach penitencjarnych*, Warszawa 1988.
16. Szczygiel G.B., *Zagrożenia ze strony skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanych grupach w ocenie funkcjonariuszy Służby Więziennej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 50, Warszawa 2006.

Teksty prawne:

1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997, Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557.

Orzecznictwo:

1. Nowicki M.A., *Orchowski przeciwko Polsce* – wyrok ETPC z dnia 22 października 2009, skarga nr 17885/04, [w:] Nowicki M.A., *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2009*, LEX, 2010.
2. Warecka K., *Torreggiani i inni przeciwko Włochom* – wyrok ETPC z dnia 8 stycznia 2013, skarga nr 43517/09.
3. Warecka K., *Varga i inni przeciwko Węgrom* – wyrok ETPC z dnia 10 marca 2015, skargi nr 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 i 64586/13.

Netografia:

1. Dubiel K., *Narkomania w jednostkach penitencjarnych*, file:///C:/Users/PC/Downloads/narkomania_jednostki_penitencjarne_dubiel%20(4).pdf [dostęp – 25.06.2015.]
2. Głowik T., *Problematyka narkomanii w izolacji więziennej*, <http://www.narkomania.org.pl/czytelnia/problematyka-narkomanii-izolacji-wieziennej>. [dostęp – 29.06.2015].
3. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Przeludnienie wciąż problemem polskiego więziennictwa*, <http://www.hfhr.pl/przeludnienie-wciaz-problemem-polskiego-wieziennictwa/> [dostęp – 27.06.2015].
4. *Jaka jest minimalna powierzchnia celi mieszkalnej*, <http://www.infor.pl/prawo/wieziennictwo/skazany-w-postepowaniu-wykonawczym/258765,Jaka-jest-minimalna-powierzchnia-celi-mieszkalnej.html> [dostęp – 27.06.2015].
5. Warecka K., *Strasburg: za śmierć z przedawkowania narkotyków w więzieniu państwo nie odpowiada*, <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/strasburg-za-smierc-z-przedawkowania-narkotykow-w-wiezieniu-panstwo-nie-odpowiada?refererPlid=5227822> [dostęp: 28.06.2015.].

SUMMARY

Ewelina BACHERA
Bartosz SMÓŁKA

DRUG ABUSE IN PRISONS

Keywords: drug smuggling, drugs, penitentiary, drug abuse

Drug abuse is a major problem, not just in Poland, but also in all over the world.

There is no doubts that prisons have a serious drug problem, because drugs have been a problem in prisons for decades. Drugs enter prisons in a variety of ways. Some prisons have installed X-ray machines, drug-sniffing dogs, and metal detectors, but there are still ways to get drugs in hidden in food, for example. Drugs in prison can bring up to many times much as street value, the motivation to deal is really high. Unfortunately, a highly lucrative supply business and a large percentage of addicts, means that prisons will continue to teem with illegal drug use for the foreseeable future. The question arises: is it anything we can do to minimize drug smuggling inside prisons? Which answer is the aim of this article.

Jacek DWORZECKI

THE ROLE OF THE MINISTRY OF JUSTICE AND MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS IN THE FIGHT AGAINST A HUMAN TRAFFICKING CRIME IN POLAND

Keywords: Ministry of Justice, Ministry of Internal Affairs, criminality, trafficking in people

INTRODUCTION

The clarifications of International Organization for Migration (fr. l'Organisation internationale pour les migrations) demonstrate that incidents of trafficking in people, particularly for forced labour are still increasing. Recent years have witnessed 27% growth in this form of such a serious crime which in the absolute value was received in terms of the youngest inhabitants of our globe as follows: 2008 – 1565, whereas in 2011 – 2040 discovered crimes of human trafficking.

A similar pejorative position is proceeded by UNICEF. According to its data, about one million of children become the victims of trafficking for sexual reasons every year. In addition, for the last thirty years, annually over 30 million of children have been deprived of their childhood owing to sexual abuse. Trafficking in human beings for forced labor, rightly referred to as contemporary slavery has become a global problem, reaching out beyond the borders of countries and continents.

The crime of trafficking to human beings is an extraordinary situation – in the pejorative sense of the term. The very form of crime which has high consistency value and international nature, differs significantly from other categories of the most serious crimes e.g. trafficking in arms, explosives, drugs or stolen jewelry, works of art etc. Effective combating trafficking involves another, specific approach by law enforcement agencies which deal with crime detection and prosecution¹.

It's worth remembering that the victims of trafficking in human beings not only experience deprivation of liberty but also violation of inalienable rights including the right to life, right to liberty, respect for private life, the prohibition on slavery or any other form of doing forced labor, as well as the prohibition of torture and other cruel, degrading or inhuman treatment, not neglecting the principle of non-discrimination in any area of human activity.

Therefore, in circumstances of detecting the crime of trafficking in human beings, activities of state institutions established with the aim to repress acts in the framework of crime should have the attributes of high reactivity and focus on detection and capturing perpetrators, their just and impartial condemning as well as victims' assistance admissible by the law including:

- proper victim identification – who is actually a victim, because it is not always obvious;
- discharging victims of criminal liability for committing crimes to which they were forced – e.g. use of counterfeit documents delivered by traffickers at the time of crossing borders;
- privacy law – hiding victim's identity and if it is needed hiding the identity of immediate family;
- granting entitlement within the range of conducting legal proceedings at the jurisdictional stage;
- providing the necessary assistance e.g. psychological support, physical protection performed by police, assistance when changing the place of living, material compensation for the suffered personal detriment as well as legal redress, allowing sufficient time for the victims to regain psychophysical balance by law enforcement agencies (through postponement of removal referring to an illegal victim's stay, etc.)

¹ M. Lisoň, M. Hullová, *Organized Crime in the Slovak Republic – Cognition of Criminal Group's Activities*, [in:] *Selected Aspects of Internal Security* (ed.) J. Dworzecki, New York 2015, pub. Iglobal Writer Inc. & Pro Pomerania Foundation, p. 122–138.

The article outlines the role of the Ministry of Justice and Ministry of Internal Affairs which owing to their legal and doctrinal obligations deal with the issue of combating crimes of trafficking in human beings in Poland. Furthermore, in what follows the term of trafficking in people is provided in source literature. Legal instruments implemented in order to fight against this form of crime in Poland are also presented. Moreover, the work is also focused on the National Consultation Center for Polish and Foreign Victims of Trafficking.

1. THE LAWS AGAINST A HUMAN TRAFFICKING CRIME IN POLAND. INTRODUCTION TO THE ESSENCE OF THE PROBLEM

In case of reform of the criminal code of 13 April 2007 which entered into force on 8 June 2010, national authorities providing preparatory proceedings which aim to identify the offence of trafficking in human beings, had the possibility to base only on definitions resulting from previously cited solutions of international law. Thanks to amendments in the code, identification of attributes of the offence of trafficking in human beings was based on directives of domestic law.

Another addendum concerning the issue of criminalization of trafficking in people were changes resulting from the act of 20 May 2010 on the amendment of the criminal code, police act, the act on provisions for the implementation of the criminal code as well as the act on the code of penal proceedings which started to be in force since 8 September 2010. They introduced essential changes in provisions referring to the crime of trafficking.

Currently, polish criminal code criminalizes trafficking and the crime has been standardized in the art. 115 § 22 and 23 as well as in the article 189 a § 1 and 2.² Furthermore, the Law of the criminal code includes also

² Article 115 § 22. Trafficking in human beings is the recruitment, transportation, transfer, harbouring, subsequent reception of a person with use of: 1) violence or unlawful threat, 2) abduction, 3) fraud, 4) deceitful misleading or use of misleading or inability to understand taken action properly, 5) violation of the relationship dependency, use of critical situation or helplessness, 6) providing or accepting any financial or personal benefit or its promise to a person who is a primary carer or has authority over the other person in order to abuse him or her even with his or her consent, especially in prostitution, pornography, or other forms of sexual abuse, forced labour, begging, slavery, or other inhuman and degrading forms or in order to obtain cells, tissues or organs which are against law. If a perpetrator's behavior concerns minors, it represents trafficking in human beings, even if methods and measures from points 1–6

other sanctions which explicitly or implicitly refer to this form of prohibited acts, among others: 191 § 1 and 2, article 203, article 204 § 1–3, article 211 a.³

It is worth indicating that in the Polish system of judicial protection there are many more acts of general application which contain provisions aiming at citizens' protection against the crime of trafficking in human beings or other torts that are in relation with it. The following regulations can be indicated:

- the Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 passed by the National Assembly on 2 April 1997 and adopted by the Nation in the Constitutional Referendum on 25 May, signed by the President of the Republic of Poland on 16 July 1997⁴;
- Act of 26 June 1974 Labour Code;
- Act of 28 October 2002 on liability of collective entities for acts prohibited under penalty;
- Act of 13 June 2003 on foreigners;
- Act of 9 July 2003 on Employment of Temporary Employees;

haven't been used. The article 115 § 23. Slavery is the state of dependency in which a human being is treated like an object of property. The article 189 a § 1. Whoever conducts trade in humans shall be subject to the penalty for a minimum term of three years. The article 189 a § 2. Whoever makes preparations for the offence specified in § 1, shall be subject to imprisonment from 3 months up to 5 years. Source: The Law of 6 June 1997 of the Criminal Code (Journal of Laws, No 88, item 553).

³ The article 191 § 1. Whoever uses violence against a person, or unlawful threat to make another person undergo a specific action, omission or abolition, is subject to the penalty of imprisonment for up to 3 years. The article 191 § 2. If an offender acts in the way specified in § 1 to obtain the payment of claim, is subject to the penalty of imprisonment from 3 months up to 5 years. The article 203. Whoever, by using violence, unlawful threat, by deception or using the relationship of dependency or critical situation, induces another person to practise prostitution, is subject to the penalty of imprisonment from 1 to up to 10 years. The article 204 § 1. Whoever, in order to gain a material profit, induces other person to practise prostitution, or facilitates it, is subject to the penalty of imprisonment from 3 months up to 5 years. § 2. Subject to the sentence specified in § 1 is a person who derives material benefit from the prostitution by other person. If a person specified in § 1 or 2 is a minor, an offender is subject to the penalty of imprisonment from 1 up to 10 years. The article 211 a of the criminal code. Whoever, in order to derive a material benefit, organizes the adoption of children against the law, is subject to the penalty of imprisonment from 3 months up to 5 years. Source: The Act of 6 June 1997 of the Criminal Code (Journal of Law of 1997, No 88, item 553).

⁴ (Journal of Law of 1997, No 78, item 483). For example, the article 24 of the basic law, which provides that „...Labour is subject to protection by the Republic of Poland. A state exercises supervision over working conditions”.

- Act of 12 March 2004 on social assistance;
- Act of 20 April 2004 on employment promotion and labour market institutions;
- Act of 1 July 2005 on collection, storage, transplantation of cells, tissues and organs;
- Act of 7 July 2005 on compensation to victims of certain crimes;
- Act of 16 February 2007 on amending the law on social assistance;
- Law of 13 April 2007 on the National Labour Inspection;
- Law of 15 June 2012 on the effects of delegating work to foreigners unlawfully residing on the territory of the Republic of Poland;
- Act of 12 December 2013 on foreigners.

Apart from the above-mentioned legal acts, other ones both regulating the functioning of formations responsible for security and public order and defining the role of any other administrative bodies or pointing out the duties of local authorities in the development of local community's safety as well as determining gaining support from the state by those who need it, also contribute to preventing and combating the offence of trafficking in human beings, in Poland. Hence, the Acts, among others, on Police, Border Guard, the Internal Security Agency, the Foreign Intelligence Agency, the Audit Office, the Penitentiary Service, Local Government, the municipal police, social assistance are essential elements of national system established to prevent and combat the crime of trafficking in persons.

Properly formed legal instruments which in their extract, are responsible for contemporary reality of social life in a certain country (region of the world), are an immanent component of multidisciplinary, synergistic actions undertaken by all the authorities and public institutions for the sake of improvement of the level of widely understood safety.

2. STATE ADMINISTRATION INSTITUTIONS UNDERTAKING ACTIONS TO BE TAKEN IN THE FIGHT AGAINST TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS IN POLAND. THE OUTLINE

Undoubtedly, trafficking in persons belongs to the most complex and multi-faceted form of crime. This prohibited act – difficult to prove is most often committed together with other torts, especially marked by criminal nature. In order for the discussed procedure to be characterized by satis-

factory for the world of crime – financial rate, virtually it is always linked with activities of organized crime groups.

Taking initiatives targeting this or other forms of organized crime, needs to take place in conformity with synchronization of activities realized by units responsible (with respect to the content) and organizational units that are the part of the biggest uniformed forces in our country. Apart from combating, prevention is also a chief topic along with identification or preliminary reaction for disclosed distractor of trafficking in persons. Except for the Ministry of the Interior and the Ministry of Justice also other departments of state administration as well as public administration bodies, the inspection and supervision authorities, autogenous, consultative bodies or non-governmental organizations have ample room for manoeuvre in this area. Owing to a limited wording of the following text, it goes on to discuss only components that form law enforcement agencies in Poland. Police is not included in the work, because a separate, specific text will cover its matter.

2.1. MINISTRY OF JUSTICE

Referring to adopted in February 2014 strategy on modernization of area of justice in Poland (for the years of 2014–2020), it is worth pointing out its four main objectives:

- improving continuity and stability of the process of modernization in area of justice;
- multi-criterion view on the performance in area of justice;
- citizen – centered approach in area of justice;
- defining basics for the absorption of the EU measures in 2014–2020⁵.

The issue of prevention and effective combating crime (victim support and need for perpetrators of crimes to be brought into justice without any delay) perceived in the context of social expectations, constitutes an immanent element of the above – mentioned strategy. Among prohibited acts particularly coming to public attention are torts which explicitly or implicitly are linked with trafficking in people, especially when the victims

⁵ Source: Strategy on modernization in area of justice in Poland for the years of 2014–2020, Warsaw 2014, Ministerstwo Sprawiedliwości Publishing, p. 78. The following document was prepared by the members of a working group, made up of the representatives of the Ministry of Justice, the General Prosecutor's Office, National School of Judiciary and Public Prosecution, Regional Department of the Penal Service. The text was edited in the Department of Strategy and Deregulation of the Ministry of Justice.

are the weakest links of all communities, i.e. children, women or other persons with diseases condition or neuromotor limits.

Hence, each entity (a public, self-governing or non-government etc.) participating in area of public security, undertakes a range of actions which are supposed to influence the improvement of security of all citizens – without exceptions.

Recent, important activities that have been performed by supporting office of the Minister of Justice and which concern combating trafficking in human beings are, among others:

- establishing funds to assist disadvantaged groups and post-penitentiary assistance on 1 January 2012 on the basis of disposition of Law of 12 February on amending the law – the Criminal Code, law – the Executive Penal Code as well as law – environmental law. The fund has the status of state special – purpose. Financial resources collected on the fund accounts which according to the article 43 § 7 and 8 of the executive penal code, are generated from salary that can be given for work of the convicted (on the amount of 10% revenue) are managed by the Minister of Justice. The support is provided for associations, foundations, organizations and other institutions which give any post-penitentiary assistance for prisoners, people leaving penal institutions, Detention Wards as well as for members of the immediate family;
- implementation (reform of the Criminal Code) of provisions of the directive 2011/93/EU of the European Parliament and the Council on combating sexual abuse, sexual exploitation of children and child pornography (repealing Council Framework Decision 2004/68/JHA) in the polish legal system in order to strengthen criminal protection of victims of trafficking in human beings. The reform introduced new crimes against sexual freedom and protection standards of particularly children (i.e. article 197 § 3 as well as article 200 a of the criminal code) to the criminal code⁶;

⁶ Article 197 § 1. Whoever, by using violence, an unlawful threat, deceits another person to sexual intercourse, shall be subject to the penalty of the deprivation of liberty for a term of between 2 and 12 years. § 2. If the offender in the way specified in § 1 deceits other person to other sexual acts, is subject to the penalty of imprisonment for a term of between 6 months and 8 years. § 3. Whoever perpetrates rape: 1. Jointly with another person, 2) against a minor below the age of 15, 3) against any person who is dependent relative in the descending or ascending line, including adopted children, adoptive parents, brother or sister, is subject to the penalty of imprisonment for a maximum of not less than 3 years. § If a perpetrator of a committed act specified in § 1–3

- carrying out regular trainings for judges, prosecutors and representatives of other departments of public administration and non-governmental bodies on the protection of rights of victims;
- editing and distributing training and informative materials concerning the matter of identifying symptoms as proof of the offence of trafficking in human beings or other prohibited acts correlated with the tort.

The tasks of the Department of Enforcement of Judgments and Probation of the Ministry of Justice include:

- ensuring service of work of the General Council on Social Re-integration and assistance to convicts;
- undertaking actions aiming to support and develop system of post-penitentiary assistance;
- handling cases related to the performance of the Fund for Assistance to Victims and Post-penitentiary Assistance in the part concerning post-penitentiary assistance;
- taking over matters referring to the pedagogic supervision and superior control of the Minister of Justice exercised over correctional facilities and centers for minors;
- working out solutions relating to the organization and performance of correctional facilities and centers for minors; handling cases connected with directing and transferring minors to correctional facilities.

Furthermore, in the structure of the Department of International Cooperation and Human Rights, there is a unit for International Procedures of the Protection of Human Rights.

The tasks in the area of human rights which are completed by employees of the department are:

acts with extreme cruelty, is subject to the penalty of imprisonment for a maximum of not less than 5 years. Article 200 a § 1. Whoever, for the purpose of committing a crime specified in 197 § 3 point 2 or article 200, as well as production and record of pornographic content by means of computerized system or telecommunications network shall contact a minor below the age of 15 aiming to deceitful misleading, use of misleading or inability to understand taken action properly by a victim, or with the use of unlawful threat and with intention to meet a person, is subject to the penalty of imprisonment for up to 3 years. § 2. Whoever, by means of computerized system or telecommunications network shall submit a proposal to a minor below the age of 15, to have a sexual intercourse or sexual assault or participate in producing and recording pornographic content and pursues the objectives, shall be subject to a fine, the penalty of restriction of liberty or the penalty of deprivation of liberty for up to 2 years. Source: the Law of 6 June 1997 of the Criminal Code (Journal of Law, No 88, item 553).

- tackling cases concerning the participation of the Minister of Justice in the area of international organizations on the protection of human rights, particularly in the works of the United Nations, the Council of Europe and the Organization for Security and Cooperation in Europe as well as matters referring to the conclusion of international agreements;
- tackling cases aiming to ensure a proper level (conforming with international standards) of the protection of human rights in terms of judiciary including promotion of text of judgment of the European Court of Human Rights and decisions of other international institutions;
- cooperation with the Office of the Government Plenipotentiary of the Minister of Foreign Affairs for proceedings before international bodies of the Protection of Human Rights on accusations of violations of human rights by polish judiciary and in particular – preparation of analysis and views of the Minister of Justice as regards accusations referring to proceedings pending at courts lodged in complaints made to the European Court of Human Rights;
- the analysis and monitoring of judgments of the European Court of Human Rights as regards their influence on legal acts related to the actions of the Minister of Justice;
- preparing reviews and commentaries of the Republic of Poland referring to the execution of international agreements concerning the protection of human rights, particularly International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention against Torture and other cruel, inhuman and degrading treatment or Punishment and the European Convention for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment;
- undertaking actions aiming to support and develop the system of the assistance provided for victims of crime;
- handling cases related to the performance of the Fund for Assisting Victims and Post-penitentiary Assistance in the part concerning help to persons who become victims of crime, also control over reviews on their merits with use of grants;
- undertaking and coordinating tasks in terms of the Minister's of Justice action relating to preventing domestic violence, in particular connected with the National Programme for Prevention of Domestic Violence.

A significant initiative that has been recently introduced (19 May 2014) to a current doctrine of the functioning of the department of justice was the appointment of the Council for the Victims of Crime by the Minister

of Justice. It belongs to the advisory task of the body comprised of the representatives of the Ministry of Justice, the Ministry of Internal Affairs, Polish Police Headquarters, the General Prosecutor's Office as well as non-governmental institutions to:

- propose practical and organizational solutions that would serve for the implementation of directives of the European Parliament and the EU Council 2012/29/UE OF 25 October 2012 establishing minimum standards on rights, support and protection of victims of crime and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA;
- evaluate drafts of legal acts and proposals of solutions for strengthening the position of crime victims.

Citing statistical data deriving from database of the computer system of the Ministry of Justice and correlated with the crime of trafficking, it should be indicated that, for instance, in 2013 in regional courts the total amount of acts from article 189 a § 1 of the criminal code was decided and 23 convictions were handed down. Absolute sentences for imprisonment were imposed in case of 19 persons. The execution was conditionally suspended in 3 cases.

Hence, as it is presented in the above-mentioned quasi-statement, in the accepted doctrine of the national judicial decision, we have to do with tough policy, of which aim is to eliminate threats of a social life which derive from persons who have anything to do with trafficking in human beings.

2.2. THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS

Of the institutions of government administration in Poland, the most significant as far as fighting the crime of trafficking in human beings is concerned is the Ministry of Internal Affairs. It is particularly engaged in combating this type of criminal offence because except for direct participation in the initiatives of fighting human trafficking, there is also the presence of two uniformed services: Police and Border Guards who report to the Ministry of Internal Affairs and which are responsible for multidimensional fight with this type of crime in a broad sense and at the highest level. The issue of trafficking in human beings is dealt with by Migration Policy Department in the Ministry of Internal Affairs.

The responsibilities of the department include substantive and organizational-technical handling by Panel on Human Trafficking appointed in 2006 which as an organizational unit of the department tackles the issues of introduction of legal and organizational solutions in area of comba-

ting identifying the crime of trafficking in human beings. Furthermore, the department is responsible for cases related to carrying out public tasks in terms of security and public order in the area of human trafficking which are delegated to units not belonging to the public sector of finance and conducting charitable activities.

It is performed in accordance with the Act of 24 April 2003 on public benefit activity and volunteerism⁷. The Ministry of Internal Affairs shall efficiently provide tasks concerning statutory liabilities, in addition it properly continues to play the role of the leading resort for prevention of trafficking in human beings.

2.3. NATIONAL CONSULTATION CENTER FOR POLISH AND FOREIGN VICTIMS OF TRAFFICKING

Since 2009 a public task concerning managing Consultation Center for polish and foreign victims of trafficking, delegated to non-governmental organizations by the Minister of the Interior, financed wholly by the State has been implemented. Since 2013 the Center has been run by two organizations: La Strada Foundation and the Association HELPful and includes two shelters for victims.

The number of people who were supported within The National Center to some extent presents the scope of trafficking in human beings. From 1 January to 31 December 2013 direct support was given to 222 persons, whereas in 2012 – to 198 persons. Within the overall number of 222 people who received help, 103 were polish citizens and 119 were foreigners. The majority of foreigners who used the programme of support offered by the centre, came from Romania (39 persons), Bulgaria (24 persons), Ukraine (20 persons), Vietnam (14 persons), Philippines (5 persons). Furthermore, support was given to 3 persons from Russia, 2 persons from Kamerun, Kenya, Morocco, Moldavia as well as Uganda, and 1 person from Belarus, the Czech Republic, Slovakia and Sri Lanka. Within the overall number of people who were given support, there were 161 women and 61 men. Help within the centre was received by 191 persons of age and 31 minors. The most common forms of exploitation of victims to whom aid was granted include sexual exploitation – 105 persons, forced labour – 53 persons, forced begging – 19 persons.

⁷ „Journal of Laws” of 2003, No 96, item 873.

In 2013, the sum of 250 000 € was allocated to the performance of tasks by the Centre. Moreover, in August 2013 IT portal devoted entirely to the issue of trafficking in human beings „HandelLudzmi.eu” was launched. It functions in two language versions: Polish and English. From the time of launching the portal till the end of December 2013, about 86 500 of page views and 30 000 of unique hits were reported. The portal website is being updated on a currently basis as far as information of upcoming and past events as well as projects carried out and criminal proceedings in case of trafficking in human beings and victims’ rights are concerned. The portal contains practical information about assistance to victims of trafficking in languages such as: English, Russian, Vietnamese, Bulgarian, Romanian. The portal has also its counterpart in a communication network site of Facebook where the most recent news from all over the world are reported.

CONCLUSION

In order to identify the symptoms and prevent the phenomenon of the crime of trafficking in human beings effectively, there is a need to look at the broader picture of the issue as well as from the angle of the role and responsibilities attached to particular institutions that create the system of internal security in a certain country or region⁸. These units are on the front line as far as the fight against organized crime (which is constantly developing at the same time reaching all fields of social life) is concerned. The positivist work at the grass roots should be particularly indicated. It should consist in:

- increasing the level of citizens’ knowledge with use of media and instant messengers about trafficking in human beings, its reasons, effects and mechanisms of criminal activity used to get victims;
- the necessity of verification of currently implemented new, more effective instruments of law and doctrine applied in terms of prophylaxis, disclosure and fight against trafficking in human beings and other correlated sorts of crime;
- introducing regular actions, campaigns and preventive programmes directed to all social groups aiming to acquainting the Polish with the most significant elements of legislature and using mechanisms of combating this type of crime by the state;

⁸ J. Dworzecki, *Policja w Polsce. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2011, pub. EAS, p. 112–189.

- implementing knowledge of crime of trafficking in human beings to curriculum realized on all stages of educational system what would undoubtedly contribute to enhancing awareness about potential dangers connected with the presented and discussed issue especially as for the youngest representatives of polish society⁹.

Undertaking intense, synergic actions will have a great impact on strengthening citizens' awareness of potential hazards referring to trafficking in human beings what will directly contribute to the improvement in security not only of people from Poland but also of the persons who temporarily or permanently stay on the territory of Poland.

LITERATURE

1. Dworzecki J., *Policja w Polsce. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2011, pub. EAS, ISBN 978-83-6645-68-9, ISBN 978-83-62674-01-5.
2. Lisoň M., Hullová M., *Organized Crime in the Slovak Republic – Cognition of Criminal Group's Activities*, [in:] *Selected Aspects of Internal Security* (ed.) J. Dworzecki, New York 2015, pub. Iglobal Writer Inc. & Pro Pomerania Foundation, ISBN 978-83-63680-17-6.
3. *Strategy on Modernization in Area of Justice in Poland for the Years of 2014–2020*, Warsaw 2014.
4. The Council of Europe Convention on Action Against Trafficking in Human Beings, done at Warsaw on 16 May 2005 („Journal of Laws” of 2009, No 20, item 107).
5. The Law of 6 June 1997 of the Criminal Code („Journal of Laws”, No 88, item 553).
6. The National Action Plan for Combating trafficking in Human Beings for the Years of 2013–2015.
7. Wieczorek L., *Przestępczość i demoralizacja nieletnich w Polsce w okresie transformacji ustrojowej*, Katowice 2005, Wydawnictwo Śląsk, ISBN 83-7154-484-1.

INTERNET

1. <http://handelludzmi.eu/hl/baza-wiedzy/krajowy-plan-dzialania> [obtained on 1 February 2015].

⁹ L. Wieczorek, *Przestępczość i demoralizacja nieletnich w Polsce w okresie transformacji ustrojowej*, Katowice 2005, Wydawnictwo Śląsk, s. 120–177.

STRESZCZENIE

Jacek DWORZECKI

ROLA MINISTERSTWA SPRAWIEDLIWOŚCI ORAZ MINISTERSTWA SPRAW ZAGRANICZNYCH W WALCE Z PRZESTĘPCZOŚCIĄ HANDLU LUDŹMI W POLSCE

Słowa kluczowe: Ministerstwo Sprawiedliwości, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, przestępczość, handel ludźmi

Artykuł przedstawia (w zarysie) rolę Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych, które z racji ustawowych i doktrynalnych zobowiązań zajmują się problematyką zwalczania przestępczości handlu ludźmi w Polsce.

Ponadto w tekście przybliżono pojęcie handlu ludźmi w literaturze przedmiotu, omówiono instrumenty prawne wykorzystywane w zwalczaniu tej formy przestępczości w Polsce, a także scharakteryzowano Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla Polskich i Cudzoziemskich Ofiar Handlu Ludźmi.

Grzegorz HARASIMIAK

PRAWO DO WOLNOŚCI RELIGIJNEJ A SWOBODA DZIAŁANIA SEKT W POLSCE. CZY WSZYSTKO W SFERZE WYZNANIOWEJ NAM WOLNO?

Słowa kluczowe: godność człowieka, konstytucyjna zasada wolności, ograniczenie praw i wolności, sekta, wolność religijna, wolność sumienia i wyznania, zasada proporcjonalności

WPROWADZENIE

Problematyka ustalenia granic swobody działania grup psychomanipulacyjnych i ewentualnej perspektywy prawnego ograniczenia tej swobody przez kryminalizację określonych zachowań wymaga szerszego spojrzenia. Zagadnienie to bowiem nieuchronnie wiąże się z problematyką wolności religijnej. Współcześnie zaliczana jest ona do pierwszej generacji praw człowieka¹. Taka klasyfikacja pozwala uwypuklić trzy charakterystyczne cechy podejścia w prawie stanowionym do wolności religijnej. Po pierwsze, wolność religijną należy rozpatrywać w kategoriach jednego z istotnych i najwcześniej wyodrębnionych praw obywatelskich oraz politycznych. Po drugie, musi być ona traktowana jako naturalna wolność przynależna każdemu człowiekowi. W końcu po trzecie, konieczne staje się zabezpieczenie jej nienaruszalności, ponieważ chodzi o ochronę eg-

¹ M. Nowak, *Trzy generacje praw człowieka. Ich znaczenie w świetle przesłanek ideowych i historycznych oraz w świetle ich genezy*, (w:) B. Banaszak (red.), *Prawa człowieka. Geneza, koncepcje, ochrona*, Wrocław 1993, s. 107–109.

zystencji człowieka w bardzo ważnej sferze ludzkiego życia. Nie może więc dziwić, że w krajach naszego kręgu kulturowego ochrona wolności religijnej uznawana jest za jedno z podstawowych zadań organów władzy publicznej demokratycznego państwa prawa².

W niniejszej publikacji koncentruję się na określeniu podstaw, jakie przyjęto przy konstytucyjnym uregulowaniu istoty i zakresu wolności człowieka – w tym również w sferze religijnej. Normy te trzeba traktować jako wyznacznik zakresu kryminalizacji przez ustawodawcę różnych zachowań ludzkich. Chodzi więc o stwierdzenie, czy w świetle obowiązującego prawa rzeczywiście w imię wolności religijnej wszystko nam można, czy w tej materii podlegamy jakimś ograniczeniom. Idąc nawet dalej, na jakiej podstawie pewne zachowania można uznać za czyny zabronione pod groźbą kary kryminalnej (uznać za przestępstwa)? W swoich rozważaniach pomijam przy tym niewątpliwie pewne istotne zagadnienia, ale w tym przypadku mające drugorzędne znaczenie. Dotyczy to zwłaszcza określenia, co mieści się pod pojęciem sekta czy grupa psychomanipulacyjna. Na użytek niniejszego tekstu posługuję się tym pierwszym pojęciem.

1. WOLNOŚĆ W SFERZE RELIGIJNEJ NA TLE OGÓLNEGO JEJ UJĘCIA W PRAWIE POLSKIM

Wolność człowieka w sferze religijnej i jej ochrona znalazły swoje miejsce w przepisach konstytucji wielu współczesnych państw. Problematykę tę podjęto również w różnej rangi dokumentach przyjmowanych na forum międzynarodowym³. W naszym kraju, obok ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych (co wynika z art. 91 Konstytucji RP), najistotniejsze znaczenie mają dwa artykuły Konstytucji RP. Umieszczone zostały w różnych jej rozdziałach. Takie „dwutorowe” uregulowanie nie jest czymś szczególnym. W konstytucjach współczesnych państw europejskich stosowana jest bowiem jedna z dwóch metod

² J. Ciapała, *Konstytucyjna regulacja praw podmiotowych. Podstawowe konsekwencje dla ustawodawcy*, (w:) J. Ciapała, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Prawa podmiotowe*, Szczecin 2006, s. 25–45.

³ I. Gawłowicz, *Wolność przekonań, sumienia i wyznania w różnych systemach międzynarodowej ochrony – wybrane zagadnienia*, (w:) J. Ciapała, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Prawa...*, op. cit., s. 202–209, 220–222; P. Stanisławski, *Źródła prawa wyznaniowego*, (w:) A. Mezglewski (red.), *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego*, Lublin 2004, s. 305–333.

uregulowania problematyki religijnej⁴. Pierwsza, to metoda koncentracji polegająca na uregulowaniu zagadnień związanych z materią religijną w jednym bloku przepisów. Druga metoda to dyspersja, czyli unormowanie w oddzielnych częściach aktu normatywnego, w zależności od specyfiki podejmowanej materii.

Sposób uregulowania wolności religijnej w Konstytucji RP rodzi dalsze konsekwencje. Wskazuje na konieczność rozpatrywania tej problematyki w dwóch, wzajemnie przenikających się wymiarach: osobistym (prywatnym) i instytucjonalnym (publicznym). Odrębne uregulowanie kwestii w rozdziale o zasadach ustrojowych (art. 25), obok tego, co umieszczono w rozdziale o wolności, prawach i obowiązkach człowieka i obywatela (art. 53), określa zakres podjętej materii. Niewątpliwie jest w nim status jednostki, a ściślej – jej prawa i wolności osobiste⁵. Niemniej chodzi również o instytucjonalny aspekt wolności religijnej. Oznacza to, że nie jest ona jedynie wolnością o charakterze osobistym. Nie można jej odnosić wyłącznie do sfery prywatności człowieka. Wykracza poza nią i dotyczy również sfery publicznej. Takie podejście ma ścisły związek z przyjmowanymi w poszczególnych państwach sposobami instytucjonalnego uregulowania stosunków państwo – Kościoły i związki wyznaniowe⁶.

Sposób ujęcia problematyki religijnej w Konstytucji RP, i to w obu jej wymiarach (art. 25 i 53), implikuje konieczność odniesienia się do ogólnego uregulowania wolności ludzkiej i jej ochrony w polskim systemie prawnym. Zagadnienie wolności człowieka stanowi materię podjętą w kilku rozdziałach Konstytucji (zwłaszcza II, VIII i IX). Nie mniej kluczowe znaczenie ma treść art. 30 i 31. W pierwszym z nich legislator uwypuklił podstawę wyodrębnienia praw i wolności ludzkich⁷. Jest nią niezbywalna, przyrodzona i objęta powszechnym obowiązkiem poszanowania godność każdego człowieka. W drugim, art. 31, zadeklarował

⁴ J. Szymanek, *Konstytucyjna regulacja stosunków państwo – Kościół* (ujęcie komparatystyczne), „Państwo i Prawo” 2000, nr 4, s. 22.

⁵ L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, t. III, Warszawa 2003, s. 1–2.

⁶ L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, t. V, Warszawa 2007, s. 1–3; A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 11–21.

⁷ Szersza charakterystyka zob.: A. Zoll, *Godność człowieka jako źródło wolności i praw*, (w:) A. Dębiński et al. (red.), *Hominum causa omne ius constitutum est*, Lublin 2006, s. 279–286.

prawną ochronę wolności człowieka. Wskazał przy tym, że możliwe są pewne jej ograniczenia. Zgodnie z treścią obu artykułów odpowiednie organy władzy publicznej mają obowiązek zapewnić ochronę owych praw i wolności.

We wspomnianych artykułach polski ustrojodawca wyraźnie rozróżnił dwa pojęcia: wolności i praw⁸. Treścią pierwszego z nich są uprawnienia jednostki. Wyrażają się one w swobodzie zachowań człowieka, czemu ze strony władzy publicznej odpowiada obowiązek powstrzymania się od ingerowania w te zachowania. Z kolei treścią prawa są umocowania jednostki do domagania się od władzy publicznej podjęcia przez nią określonych działań. Obowiązkiem władz jest podejmowanie takich działań. W państwie prawa pociąga to za sobą konieczność tworzenia odpowiednich regulacji prawa stanowionego⁹.

Na podstawie treści art. 30 i 31 Konstytucji RP sformułować można konstytucyjną zasadę wolności. Jej istotę stanowi „...swoboda podejmowania aktów woli i wyborów”¹⁰. Każdy człowiek we wszystkich sferach życia musi być wolny od wszelkiego rodzaju i typu nakazów, zakazów, nacisków czy ingerencji. Jak wskazał Piotr Winczorek, ustrojodawca uwypuklił w ten sposób trzy podstawowe cechy zasady wolności¹¹. Pierwsza dotyczy zakazu „...arbitralnego ingerowania przez kogokolwiek w sferę prawnie chronionej wolności jednostki”. W drugiej określił, że „...Konstytucja i ustawy wskażą granicę tej wolności i dostarczą środków prawnych jej ochrony”. Wreszcie w trzeciej wyraził myśl, że „...nikt (w znaczeniu – żaden człowiek) nie musi czynić tego, co nie jest mu prawem nakazane”.

Z ujęcia konstytucyjnej zasady wolności nie wynika, co stanowi jej źródło. W doktrynie, na podstawie odwołania w art. 30 Konstytucji RP do przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka, powszechnie przyjmuje się, że jest nim prawo naturalne¹². Stanowi ono samoistne prawo podmiotowe: prawo podmiotowe rozumiane jako sfera wolności i mocy (uprawnień, możliwości postępowania) przyznanych podmiotowi i chronionych ze

⁸ L. Garlicki (red.), *Konstytucja...*, t. III, *op. cit.*, s. 5.

⁹ J. Ciapała, *Wolność a uprawnienie – próba analizy porównawczej pojęć w kontekście wybranych postanowień Konstytucji RP*, „Prawa człowieka” 2000, nr 7, s. 75–77.

¹⁰ L. Wiśniewski, *Prawo a wolność człowieka. Pojęcie i konstrukcja prawna*, (w:) idem (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, Warszawa 1997, s. 58.

¹¹ Dalsze cytaty za: P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000, s. 48.

¹² L. Garlicki (red.), *Konstytucja...*, t. III (zasady ogólne), *op. cit.*, s. 4–10.

względu na ten podmiot, w sposób stanowczy przez prawo w znaczeniu przedmiotowym (konkretne przepisy prawa stanowionego). Taka sfera wolności i mocy powinna być przy tym ukierunkowana na zaspokojenie interesów (majątkowych lub niemajątkowych) w granicach istniejących stosunków społeczno-gospodarczych zgodnych z zasadami współżycia społecznego.

W świetle powyższych uwag wolność w sferze religijnej jawi się jako uprawnienie człowieka do samookreślenia w sprawach religijnych czy szerzej – światopoglądowych, i nieskrępowanego manifestowania tego w sferze publicznej (art. 53 ust. 2 Konstytucji RP). Ujęta jest więc ona w dwóch wymiarach. Indywidualnym: jako osobiste odniesienie człowieka do sfery *sacrum*. Obejmuje uznanie określonych prawd co do istnienia istoty transcendentnej, możliwości udzielania odpowiedzi na nurtujące każdego człowieka pytania egzystencjalne na temat sensu życia i zasad postępowania w życiu prywatnym i publicznym. W tym znaczeniu można mówić o „wolności od”, ponieważ sednem jest zakaz stosowania przymusu przez kogokolwiek (inne jednostki, organy i instytucje państwowe czy kościelne)¹³. Drugi wymiar odnosi się do uzewnętrzniania swoich poglądów. Jest to więc swoista „wolność do”. Jej integralną część stanowi sfera wspólnotowa (instytucjonalna). Wyraża się ona również w możliwości tworzenia i funkcjonowania sformalizowanych grup o charakterze wyznaniowym. Treść art. 25 Konstytucji stanowi w tym przypadku swoiste dopełnienie wolności religijnej w jednym z jej aspektów (relacji państwo – Kościoły i związki wyznaniowe jako podmioty, do których zakładania mają prawo obywatele). Osoby wyznające tę samą wiarę, mające te same przekonania co do wartości transcendentnych (nie tylko co do jakiejś religii) mają możliwość łączenia się. Mogą to czynić w sposób sformalizowany – w jednej z form uznanych przez państwo (np. na podstawie prawa o stowarzyszeniach). Wtedy będą nosiły miano związków o uregulowanej sytuacji prawnej. Niemniej wcale nie muszą tego czynić. Podkreślono to w jednym z wyroków Trybunału Konstytucyjnego. Zgodnie z nim wolność religijna w jej wymiarze uzewnętrzniania jest tak szeroko ujmowana, że „obejmuje wszystkie religie i przynależność do wszelkich związków wyznaniowych, a zatem nie jest ona ograniczona do uczestnictwa we wspólnotach religijnych tworzących formalną, wyodrębnioną strukturę

¹³ M. Pietrzak, *Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999, s. 285.

organizacyjną i zarejestrowanych w stosownych rejestrach prowadzonych przez władzę publiczną¹⁴. Ten wymiar wolności religijnej odnosi się jednak do już istniejących religii i związków wyznaniowych. Oddrębną kwestię stanowi założenie nowych podmiotów tego rodzaju i ich funkcjonowanie w przestrzeni publicznej.

Swoboda kształtowania odniesień w obu wskazanych wyżej wymiarach zasadniczo nie może być ograniczana jakimkolwiek przymusem lub naciskiem fizycznym czy prawnym. Podstawę stanowi treść art. 25 i 53 Konstytucji RP i przepisów przyjętej nieco wcześniej ustawy o ochronie wolności sumienia i wyznania¹⁵. Przy czym przez użytą w prawie formułę wolności sumienia należy rozumieć szeroką gamę przekonań o charakterze moralnym. Nie jest istotne, czy mają one uzasadnienie religijne czy też wywodzone są z innych podstaw światopoglądowych. Z kolei wolność wyznania (religii) oznacza prawo do swobodnego wyboru religii w kontekście, o jakim mowa w art. 53 Konstytucji, a także indywidualnego lub z innymi (w społeczności) publicznego ich uzewnętrzniania. W praktyce oznacza to możliwość wolnego uprawiania kultu, modlitwy, uczestniczenia w obrzędach, praktykowania i nauczania. Pośrednio wiąże się to również z posiadaniem przedmiotów i miejsc kultu.

Z powyższych artykułów wynika, że szanowane są zarówno przekonania wierzących, jak i osób o światopoglądzie laickim. Nadto, wprowadzając zasadę neutralności państwa i jego rozdziału od Kościoła, zapewniono szerokie gwarancje ochrony wolności religijnej każdego człowieka jako jednostki oraz funkcjonowania prawnie działających związków wyznaniowych. Chodzi zwłaszcza o prawo do wolności myśli (wyboru przekonań, poglądów), zmiany przekonań, poglądów, religii, swobody w ujawnianiu i uzewnętrznianiu indywidualnie lub wspólnie z innymi swoich myśli, przekonań, poglądów (także zachowania milczenia w tej materii), uprawiania kultu, czynienia obrzędów i rytuałów, życia zgodnego z nakazami własnej religii i sumienia (np. ubiór, pożywienie), rozpowszechniania informacji, zasad oraz idei wyznawanej religii (w tym i jej nauczania)¹⁶.

¹⁴ L. Garlicki (red.), *Konstytucja...*, t. III (komentarz do art. 53), *op. cit.*, s. 4–5.

¹⁵ Ustawa z dnia 17.05.1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. 1989, nr 29, poz. 155), dalej określana skrótem u.g.w.s.w.

¹⁶ L. Garlicki (red.), *Konstytucja...*, t. III (komentarz do art. 53), *op. cit.*, s. 2–6; A. Mezgowski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 62–66.

2. OGRANICZENIA KORZYSTANIA Z PRAW I WOLNOŚCI W PRAWIE POLSKIM

Wolność, stanowiąc podstawowe, niezbywalne i przyrodzone prawo każdego człowieka, nie stanowi jednak wartości absolutnej (nienaruszalnej). Wyraża to ujęta w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP zasada proporcjonalności. Zgodnie z nią pod pewnymi warunkami możliwe są ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw. Co charakterystyczne, mowa jest w tej zasadzie o ograniczeniu wolności czy prawa. Nie są więc one zniesione. Co więcej, jednostka nadal je w pełni posiada. Ograniczone jest jedynie korzystanie z takich wolności i praw. Chodzi więc o pewne ich uzewnętrznianie, czyli o zachowania będące realizacją owych wolności i praw. Ustrojodawca wskazał, że jest to możliwe, gdy łącznie spełnione będą cztery przesłanki¹⁷.

Pierwsza przesłanka odnosi się do samej formy wprowadzenia ograniczeń praw i wolności jednostki. W myśl art. 31 ust. 3 Konstytucji wprowadzanie tego rodzaju ograniczeń możliwe jest tylko aktami prawnymi o randze ustawowej. Adresatem takiego nakazu są organy władzy publicznej. Oczywiście, kluczowe miejsce przypada w tym przypadku podmiotom, które mają wpływ na proces legislacyjny (począwszy od inicjatywy ustawodawczej po ostateczne uchwalenie ustawy). Wymóg ten powoduje, że w zasadzie generalnie człowiekowi wolno wszystko, czego mu ustawa nie zabrania.

Druga przesłanka związana jest z przyczyną wprowadzania takich ograniczeń. Generalnie jest nią konieczność zabezpieczenia dóbr i wartości ujętych w enumeratywnie wymienione grupy. Chodzi o ochronę: bezpieczeństwa lub porządku publicznego, środowiska, zdrowia, moralności publicznej, wolności innych osób, praw innych osób. Podany katalog jest zamknięty, ale jednocześnie wyrażony tylko hasłowo. Dotyczy więc pewnej grupy przynależnych jednostce praw oraz wolności – tych, które w specyficznych sytuacjach mogą kolidować z owymi wartościami.

Trzecia przesłanka ma charakter negatywny i dotyczy tego, że wprowadzone ograniczenia nie mogą godzić w zasady demokratycznego państwa prawnego. Wręcz przeciwnie – owe zasady są w nim konieczne. Chodzi więc o sytuację konfliktu interesu na poziomie podstawowych zasad organizacji życia publicznego. Nie może dochodzić do dyktatu wolności jed-

¹⁷ Dokładna ich charakterystyka: L. Garlicki (red.), *Konstytucja...*, t. III (rozdział II), *op. cit.*, s. 19–28.

nostki. W tym znaczeniu nie jest ona dobrem absolutnym (najwyższym, podporządkowującym sobie inne dobra i wartości). Oznacza to, że należy poszukiwać kompromisowych rozwiązań.

Czwarta przesłanka ma również charakter negatywny i stanowi swoje dopełnienie poprzedniej. Wprowadzone ograniczenia nie mogą naruszać istoty wolności i praw (w istocie ich znosić). Oznacza to, że szukanie kompromisu ma też swoje granice. Nie może ono naruszać pewnych podstawowych elementów praw i wolności jednostki. Ograniczenia w tym zakresie czyniłyby je pojęciami pustymi i bez znaczenia. Nie może więc być dyktatu arbitralnie określającego jednostce samo korzystanie z przynależnych jej wolności i praw.

Wskazane przesłanki stanowią ogólną podstawę potencjalnego ograniczania możliwości korzystania z przynależnych człowiekowi wolności i praw. Zasadniczo, poza ostatnią z wymienionych przesłanek, zostały one powtórzone w odniesieniu do wolności religijnej w aspekcie jej uzewewnętrzniania (art. 52 ust. 5 Konstytucji). Na tej podstawie można więc przyjąć, że polski ustrojodawca nieco inaczej podchodzi do problemu wolności religijnej i jej ochrony w zależności od tego, jakiego aspektu ona dotyczy.

Kilku uwag wymaga jeszcze jedna kwestia. Chodzi o uznanie zarówno w art. 31 ust. 3, jak i w art. 53 ust. 5 Konstytucji, że ograniczenie korzystania z wolności oraz praw jest konieczne. Nie wystarczy tylko spełnienie konstytucyjnych przesłanek. Pod uwagę trzeba brać i to, że „...stopień intensywności ingerencji w sytuację prawną jednostki musi znajdować uzasadnienie w randze promowanego w ten sposób interesu publicznego. Innymi słowy, ograniczenie praw jednostki musi być ekwiwalentne wobec celu, któremu służy dana regulacja, musi to więc być ograniczenie racjonalne”¹⁸. Zasada proporcjonalności łączy się więc ściśle z zakazem nadmiernej ingerencji władzy publicznej w zakres wolności i praw człowieka. Trybunał Konstytucyjny sprecyzował przy tym, co ten „zakaz nadmiernej ingerencji” oznacza. Uznał, że „...ustawodawca nie może ustanawiać ograniczeń przekraczających pewien stopień uciążliwości, a zwłaszcza zaprzeczających proporcję pomiędzy stopniem naruszenia uprawnień jednostki a rangą interesu publicznego, który ma w ten sposób podlegać ochronie”¹⁹. W nawiązaniu do tego

¹⁸ *Ibidem*, s. 28.

¹⁹ Orzeczenie TK z dnia 26.04.1995 r., K.11/94, OTK 1995, cz. I, s. 133–134.

stwierdzenia w jednym z wyroków Trybunał dodatkowo określił trzy obowiązki legislatora wynikające z zasady proporcjonalności²⁰. Wskazał, że odnoszą się one do:

- przyjmowania konkretnej regulacji tylko wtedy, gdy jest ona konieczna dla ochrony obejmującego jej treścią interesu publicznego;
- nakazu takiego ukształtowania regulacji, który powinien zapewnić doprowadzenie do realizacji stawianych celów (osiągnięcie zamierzonych skutków);
- konieczności zachowania proporcji między wynikającymi z regulacji obciążeniami (niedogodnościami) dla obywateli a efektami jej wprowadzenia.

Na podstawie poczynionych powyżej uwag można stwierdzić, że w pracach legislacyjnych trzeba się kierować trzema kryteriami: przydatnością, koniecznością i proporcjonalnością. Wymogi te mają charakter uniwersalny w tym znaczeniu, że należy je odnosić do regulacji właściwych poszczególnym gałęziom prawa i materii, której dotyczą. Trzeba więc baczyć na konsekwencje dla określenia zakresu ingerencji w wolności i prawa jednostki. Jak ważne jest to w sferze religijnej, pokazuje uregulowanie zakresu ograniczenia wolności i praw człowieka oraz obywatela w stanach nadzwyczajnych: wojennym i wyjątkowym (art. 233 Konstytucji RP). Nie może być w takich sytuacjach jakichkolwiek ograniczeń w sferze wolności religijnej, ale ujmowanej w jej sferze indywidualnej jako wolność sumienia i wyznania oraz wolności uzewnętrzniania (art. 53). Nie jest nią za to objęta wprost wolność w wymiarze jej uzewnętrzniania, a dotycząca sfery wspólnotowej – instytucjonalnej (art. 25). W takich sytuacjach zakres ingerencji może być znacznie szerszy.

3. OKREŚLENIE GRANIC SWOBODY DZIAŁANIA SEKT W ŚWIETLE UJĘCIA WOLNOŚCI RELIGIJNEJ W POLSKIM PRAWIE

Przez długie lata na forum międzynarodowym i w ramach ustawodawstw poszczególnych państw zajmowano się przede wszystkim wprowadzaniem uregulowań dotyczących gwarancji wolności religijnej. Kilka ostatnich dekad przyniosło w tym względzie istotne zmiany. Wpływ na to

²⁰ J. Oniszczyk, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Kraków 2000, s. 266–267; K. Wojtyczek, *Granice ustawodawczej ingerencji w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 150–167.

miały zarówno gwałtowny wzrost pojawiania się nowych sekt, jak i ich ekspansywna działalność. Szczególny niepokój wzbudziło to, że aktywność takich grup zaczęła przybierać bardzo drastyczne formy (zniewolenia, psychomanipulacja, akty samobójcze), a ich zasięg oddziaływania stał się ogólnoswiatowy (np. scjentolodzy).

Powyższe niepokojące zjawiska zrodziły potrzebę wypracowania sposobów przeciwdziałania pewnym patologiom wyrastającym na bazie wolności religijnej. Jednym z pierwszych dokumentów, jakie w tej materii opracowano na kontynencie europejskim, był tzw. Raport Cottrella²¹. Został on sporządzony w imieniu Komisji Młodzieży, Kultury, Wychowania, Informacji i Sportu Parlamentu Europejskiego i był w całości poświęcony analizie działalności pewnych „nowych ruchów religijnych” na terenie państw Wspólnoty Europejskiej i zagrożeń z tym związanych oraz postulowanym propozycjom przeciwdziałania wiążącym się z tym negatywnym następstwom społecznym. W tym dokumencie najistotniejsze było powołanie się na art. 220 traktatu rzymskiego i wynikającą z niego konieczność zapewnienia obrony praw obywateli państw członkowskich. Nie ingerowano w samą wolność religijną w wymiarze indywidualnym (dokonywanego przez jednostkę wyboru, posiadanych poglądów itp.). Za celowe uznano za to zainteresowanie się działalnością ruchów religijnych w sferze publicznej. Skupiono się na ukazaniu konsekwencji, jakie dla społeczeństwa pociąga przynależność jej członków do sekt, destrukcyjnego oddziaływania tych grup i przeciwdziałania takim zjawiskom w wymiarze publicznym. Wskazano przy tym, jakiego rodzaju kroki powinny być podjęte w celu ograniczenia negatywnych skutków działania sekt (w tym kryteria, na jakich winien wobec nich opierać się wymiar sprawiedliwości).

Przedstawioną w Raporcie Cottrella linię pogłębiło w dwóch następnych dokumentach: w przyjętej 28.02.1996 r. przez Parlament Europejski „Rezolucji w sprawie ruchów kultowych w Europie” i w uchwalonej 22.06.1999 r. przez Radę Europy rekomendacji dotyczącej „Nielegalnej działalności sekt”. W obu wskazano kluczowe kwestie związane z działalnością grup i nałożono na państwa obowiązek tworzenia odpowiednich struktur mających na celu przeciwdziałanie negatywnym konsekwencjom działalności sekt oraz współpracy w tej materii.

Zapoczątkowana w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych transformacja społeczna i ustrojowa (w tym systemu

²¹ Dokument Parlamentu Europejskiego 1-47/84 z dnia 2.04.1984 r.

prawnego, polityki wyznaniowej, zakresu wolności i praw jednostki) nie pozostała bez wpływu na możliwość swobodnego tworzenia, a nawet destrukcyjnego oddziaływania sekt. Wspomniane powyżej kroki podjęte na forum międzynarodowym, a także analiza sytuacji w naszym kraju spowodowały szersze zainteresowanie tym problemem²². Najważniejsze znaczenie ma w tym względzie rozróżnienie między wolnością religijną w omawianym już wymiarze indywidualnym a jej uzewnętrzniania, zwłaszcza dotyczącym tworzenia i funkcjonowania sformalizowanych grup o charakterze wyznaniowym (odpowiada to wyróżnionej przeze mnie sferze wspólnotowej – instytucjonalnej wolności religijnej).

Gwarantowanie wolności do samookreślenia się jednostki w sprawach religijnych (wymiar indywidualny wolności religijnej) powoduje niemożność ingerowania środkami prawnymi w zakres dokonywanego przez człowieka wyboru w tej materii. Jedynym wyjątkiem może być tylko sytuacja małoletnich. Przynależność do określonej sekty czy nawet preferowanie idei głoszonych przez takie grupy może stanowić podstawę do wszczęcia postępowania (art. 2, w związku z art. 4 par. 1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich). Tego rodzaju wybory młodego człowieka mogą być bowiem traktowane jako przejaw demoralizacji. Jest to jednak oddzielny temat, którego tutaj nie rozwijam.

Samookreślenie człowieka w sprawach religijnych pociąga za sobą przyjęcie pewnej postawy w życiu publicznym. Jeżeli taki wybór pozostaje jedynie w sferze prywatności osoby lub swobody decyzji, nie można jej ograniczać ani niczego zabraniać. Inaczej rzecz się ma w przypadku konkretnych zachowań zewnętrznych, jakie wiążą się z poglądami człowieka w sprawach religijnych albo przekraczają pewien zakres, o którym mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Generalnie, jednostka nie może naruszać obowiązującego prawa, niezależnie od tego, jakiego rodzaju stosunków społecznych konkretne przepisy dotyczą (np. wielożeństwa, obowiązku edukacyjnego dzieci, używania środków odurzających do kultu, pozbawienia wolności). Za podejmowane zachowania będzie ponosiła konsekwencje właściwe dla danej gałęzi prawa (kary administracyjne, kary kryminalne, ograniczenie lub pozbawienie praw). Nie może też zasłaniać się motywami religijnymi i powoływać na przynależną jej wolność religijną. Praw-

²² Przykładem może być *Raport o niektórych zjawiskach związanych z działalnością sekt w Polsce* Międzyresortowego Zespołu do spraw Nowych Ruchów Religijnych dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2000.

ne ograniczenia działalności sekt będą więc w tym przypadku pochodną ogólnych wymogów, jakie musi respektować każdy człowiek stanowiący część społeczeństwa.

Od wskazanej wyżej zasady jest jednak wiele wyjątków. Chodzi nie tylko o mającą odbicie w przepisach wielu gałęzi prawa tzw. klauzulę sumienia²³. W imię realizacji przynależnej człowiekowi wolności religijnej muszą być respektowane także pewne postanowienia właściwe danym Kościołom czy związkom wyznaniowym²⁴. Mają one ogromne znaczenie w kształtowaniu treści wielu aktów prawnych. W samej Konstytucji jest mnóstwo tego rodzaju artykułów (choćby wspomniany już art. 53 ust. 3 i 4, a także np. art. 48: prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami, art. 54: wolność wyrażania poglądów i opinii, art. 70: prawo do nauki). W kontekście tematyki niniejszego artykułu wiąże się to właśnie ze swobodą działania sekt w przestrzeni publicznej i korzystania przez nie ze swobody wynikającej z gwarancji wolności religijnej na równi z innymi Kościołami oraz związkami wyznaniowymi. Konieczna jest jednak stosowna „legalizacja” takich grup. Uregulowanie ich sytuacji prawnej znacznie bowiem poszerza zakres swobody funkcjonowania i działalności.

W obecnym stanie prawnym kluczowym problemem związanym z tworzeniem, funkcjonowaniem i swobodą działania sekt w Polsce jest ich prawne uznanie. Po myśli art. 25 ust. 4 i 5 Konstytucji możliwe jest to albo w trybie ustawowym, albo administracyjnym. Nie wchodząc w szczegóły, w przypadku nowo tworzonych sekt lub takich, których struktury dopiero docierają do naszego kraju, właściwa jest droga administracyjna. Dokładną procedurę i wymogi zawierają art. 30–32 u.g.w.s.w. Mowa jest w nich o konieczności przedstawienia założeń doktrynalnych. Podstawowym obowiązkiem zarejestrowanych Kościołów i związków wyznaniowych jest przy tym przestrzeganie w działalności przepisów ogólnie obowiązujących ustaw, chroniących bezpieczeństwo publiczne, porządek, zdrowie, moralność publiczną, władzę rodzicielską oraz podstawowe prawa i wolności innych osób. Organ rejestrowy ma obowiązek wydać decyzję odmowną, jeżeli wniosek zawiera postanowienia pozostające w sprzeczności z tego rodzaju przepisami (art. 33 ust. 3 u.g.w.s.w.).

²³ A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 104–107.

²⁴ P. Stanisławski, *Źródła...*, *op. cit.*, s. 331–332.

Warto w tym miejscu odwołać się do konkretnego przykładu. Może nim być przypadek odmowy „legalizacji” związku wyznaniowego raelian w Polsce. W uzasadnieniu organ rejestrowy stwierdził, że „...po dokładnej analizie doktryny religijnej i zasad moralnych zawartych w książce Raela, będącej podstawowym źródłem wiary dla Ruchu, organ rejestrowy stwierdził, że doktryna religijna Polskiego Ruchu Raeliańskiego zawiera postanowienia pozostające w sprzeczności z przepisami ustaw chroniących bezpieczeństwo publiczne, porządek, zdrowie, moralność publiczną oraz podstawowe prawa i wolność innych osób (art. 33 ust. 2 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania). Narusza również w szeregu przypadków Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej”²⁵. Znamienne przy tym jest to, że owa sprzeczność z prawem polskim dotyczyła instytucji spadkobrania, prawa własności, prawa do decydowania o swoim życiu osobistym i rodzinnym, obyczajności (pochwalano nieformalne związki bez względu na płeć i wynikające z tego konsekwencje, wykazywano brak troski o dzieci, traktowanie ich jako ciężaru, zachęcano do oddawania dzieci do instytucji państwowych bez żadnych poważnych powodów, aprobowano wychowanie dzieci w absolutnej wolności seksualnej i bez zasad moralnych), a także dopuszczalności eutanazji czynnej. Nie chodziło więc o jakieś drastyczne przestępstwa, jednak zaistnienie takiego stanu mogło do tego prowadzić. Niemniej sam fakt posiadania takich poglądów, publiczne przyznawanie się do nich, a nawet ich propagowanie w określonych granicach, nie jest czymś zabronionym.

ZAKOŃCZENIE

Paradoksalnie, odpowiedź na pytanie, czy w świetle obowiązującego prawa w imię wolności religijnej rzeczywiście wszystko nam wolno, nie jest taka prosta. Wynika to ze złożoności samej problematyki wolności i jej ujęcia w prawie polskim. Wolność jest podstawowym, niezbywalnym i przyrodzonym prawem każdego człowieka. Jej integralną część stanowi ochrona wolności sumienia i wyznania, która jednak musi być ujmowana w kategorii ochrony praw podmiotowych, a nie wartości samych w sobie. Charakter i zakres praw podmiotowych sprawia, że niekiedy dochodzi do kolizji między pewnymi dobrami oraz wartościami prawnie chronionymi. Niewątpliwie granicą jest w takich sytuacjach to, że nie mogą one uderzać w istotę wolności człowieka i wyrażonej w Konstytucji godności ludzkiej.

²⁵ Decyzja Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, W.R./36120/134/98/KW.

Na ustawodawcy spoczywa szczególna odpowiedzialność, aby stworzyć ku temu odpowiednie podstawy prawne.

Powyższe stwierdzenie wskazuje, że w sferze wolności religijnej nie wszystko nam wolno. Gorzej jest z określeniem czytelnych granic, do jakich można się posunąć. Dotyczy to zwłaszcza kryminalizowania określonych zachowań jako przejawów nienależytego korzystania z wolności. W naszej historii były takie regulacje, które z całą ostrością wchodziły w tę problematykę. Przykładem mogą być art. 4, 8 i 9 ustawy z 1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania²⁶, w których kryminalizowano nadużycie wolności sumienia i wyznania. W przepisach tych chodziło jednak o ochronę pewnej ideologii i podporządkowanie sfery religijnej człowieka kontroli władzy publicznej, co było właściwe systemowi totalitarnemu. W rzeczywistości budowanej w Polsce po 1989 r. takie podejście jest niedopuszczalne.

Pomimo istotnie zmienionych po 1989 r. podstaw aksjologicznych polskiego systemu prawnego, ograniczenia w sferze wolności religijnej są możliwe. Trzeba jednak dokonać rozróżnienia wskazanych przeze mnie wymiarów tejże wolności. W zakresie indywidualnym, czyli wyboru przekonań, posiadania pewnych poglądów, a nawet publicznego identyfikowania się z nimi – praktycznie jest to niemożliwe. Można o tym mówić w świetle obowiązujących przepisów – oczywiście przy spełnieniu określonych przesłanek (art. 31 ust. 3 i art. 53 ust. 5 Konstytucji) – dopiero wtedy, kiedy to własne odniesienie przybierze odpowiedni wymiar zewnętrzny. Po części dotyczy to sposobu uzewnętrzniania (indywidualnie lub zbiorowo) swojego odniesienia do spraw objętych wolnością sumienia i wyznania, a zwłaszcza tworzenia i instytucjonalnego funkcjonowania Kościołów czy związków wyznaniowych. W tym zakresie istnieją więc czytelne podstawy ograniczenia swobody działania sekt. W skali europejskiej nie należy traktować tego jako coś nadzwyczajnego czy pogwałcenia praw człowieka. Świadczą o tym ograniczenia stawiane sektom w różnych państwach (np. zakaz funkcjonowania scjentologów wydany w kilku krajach), wymogi stawiane na forum międzynarodowym (np. w postaci rezolucji Rady Europy lub dyrektyw Unii Europejskiej) czy nawet sposób rozwiązywania konkretnych spraw przed Trybunałem Strasburskim.

²⁶ Ustawa z dnia 5.08.1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania (w:) J. Bafia, L. Hochberg, M. Siewierski, *Ustawy karne PRL. Komentarz*, Warszawa 1965, s. 143–151.

Odnosząc się już tylko do polskiego systemu prawnego, warto poczynić jeszcze dwie uwagi dotyczące kryminalizacji określonych zachowań, czyli ograniczania ich występowania przez środki właściwe prawu karnemu. Po pierwsze, warto przypomnieć ogólne stwierdzenie Trybunału Konstytucyjnego, że podejmowanie tego rodzaju inicjatyw wymaga „... kompleksowej analizy całości środków prawnych, przewidzianych przez system prawa dla ochrony określonych praw podmiotowych. Sam więc brak czy ograniczenie środków ochrony prawnokarnej nie musi konieczne oznaczać, że ochrona ta, z punktu widzenia kryteriów konstytucyjnych, jest niedostateczna”²⁷. Rzecz więc nie w ilości przepisów zakazujących pod groźbą kary określonych zachowań. Ustawodawca i inne organy państwa winny sięgać najpierw po inne sposoby zabezpieczenia nienaruszalności dóbr, wartości lub interesów. Po drugie, chodzi o jakość już istniejących przepisów dotyczących przestępstw przeciwko wolności sumienia i wyznania. Analizując ich treść i umiejscowienie, można odnieść wrażenie pewnego niedosytu co do zakresu ochrony prawnokarnej. Widać to zwłaszcza na tle rozwiązań przyjętych w innych państwach europejskich, co od lat było podnoszone w Polsce²⁸. Oddzielną kwestię stanowi sposób wykorzystania możliwości, jakie stwarza obecny system prawny. Jest to jednak kwestia na odrębne rozważania.

LITERATURA

1. Bafia J., Hochberg L., Siewierski M., *Ustawy karne PRL. Komentarz*, Warszawa 1965.
2. Banaszak B. (red.), *Prawa człowieka. Geneza, koncepcje, ochrona*, Wrocław 1993.
3. Ciapała J., *Konstytucyjna regulacja praw podmiotowych. Podstawowe konsekwencje dla ustawodawcy*, (w:) J. Ciapała, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Prawa podmiotowe*, Szczecin 2006.
4. Ciapała J., *Wolność a uprawnienie – próba analizy porównawczej pojęć w kontekście wybranych postanowień Konstytucji RP*, „Prawa człowieka” 2000, nr 7.
5. Ciapała J., Flaga-Gieruszyńska K. (red.), *Prawa podmiotowe*, Szczecin 2006.

²⁷ J. Oniszczyk, *Konstytucja...*, op. cit., s. 240.

²⁸ A. Wąsek, *Przestępstwa przeciwko przekonaniom religijnym de lege lata i de lege ferenda*, „Państwo i Prawo” 1995, nr 7, s. 33–35.

6. Dębiński A., Gałązka M., Hałas R.G., Wiak K. (red.), *Hominum causa omne ius constitutum est*, Lublin 2006.
7. Garlicki L. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, t. III, Warszawa 2003.
8. Garlicki L. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, t. V, Warszawa 2007.
9. Gawłowicz I., *Wolność przekonań, sumienia i wyznania w różnych systemach międzynarodowej ochrony – wybrane zagadnienia*, (w:) J. Ciapała, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Prawa podmiotowe*, Szczecin 2006.
10. Mezglewski A. (red.), *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego*, Lublin 2004.
11. Mezglewski A., Misztal H., Stanisław P., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008.
12. Nowak M., *Trzy generacje praw człowieka. Ich znaczenie w świetle przesłanek ideowych i historycznych oraz w świetle ich genezy*, (w:) B. Banaszak (red.), *Prawa człowieka. Geneza, koncepcje, ochrona*, Wrocław 1993.
13. Oniszczyk J., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Kraków 2000.
14. Pietrzak M., *Demokratyczne, świeckie państwo prawne*, Warszawa 1999.
15. Stanisław P., *Źródła prawa wyznaniowego*, (w:) A. Mezglewski (red.), *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego*, Lublin 2004.
16. Szymanek J., *Konstytucyjna regulacja stosunków państwo – Kościół (ujęcie komparatystyczne)*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 4.
17. Wąsek A., *Przestępstwa przeciwko przekonaniom religijnym de lege lata i de lege ferenda*, „Państwo i Prawo” 1995, nr 7.
18. Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000.
19. Wiśniewski L. (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, Warszawa 1997.
20. Wiśniewski L., *Prawo a wolność człowieka. Pojęcie i konstrukcja prawna*, (w:) idem (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, Warszawa 1997.
21. Wojtyczek K., *Granice ustawodawczej ingerencji w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999.
22. Zoll A., *Godność człowieka jako źródło wolności i praw*, (w:) A. Dębiński et al. (red.), *Hominum causa omne ius constitutum est*, Lublin 2006.

TEKSTY PRAWNE

1. Decyzja Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, W.R./36120/134/98/KW.
2. Dokument Parlamentu Europejskiego 1-47/84 z dnia 2.04.1984 r.

3. Orzeczenie TK z dnia 26.04.1995 r., K.11/94, OTK 1995, cz. I.
4. *Raport o niektórych zjawiskach związanych z działalnością sekt w Polsce*, Międzyresortowy Zespół do spraw Nowych Ruchów Religijnych dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2000.
5. Ustawa z dnia 17.05.1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. 1989, nr 29, poz. 155).
6. Ustawa z dnia 5.08.1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania (w:) J. Bafia, L. Hochberg, M. Siewierski, *Ustawy karne PRL. Komentarz*, Warszawa 1965.

SUMMARY

Grzegorz HARASIMIAK

THE RIGHT TO RELIGIOUS FREEDOM AND FREEDOM OF ACTION OF SECTS IN POLAND. IS EVERYTHING ALLOWED IN THE RELIGIOUS SPHERE?

Keywords: human dignity, constitutional rule of freedom, limits of rights and freedoms, freedom of religion, cults, freedom of conscience, proportionality

In this publication I focus on determining the basis, as adopted by the constitutional settlement of the nature and scope of human freedom in the religious sphere. I try to emphasize what is the determinant of the scope of criminalization in this matter. The first part of the article presents dimensions of religious freedom. Then the author shows restrictions of its use. Finally, there are shown legal limits of action of sets as far as Polish law is concerned.

Freedom does not justify everything, and above all it does not give right for destructive spiritual movements to exist in public. However, in the light of Polish contemporary law full protection against them is not present.

Maciej RATAJCZAK

EKONOMICZNY WYMIAR ZJAWISKA PSYCHOMANIPULACJI W SEKTACH I MOŻLIWOŚCI JEGO KRYMINALIZACJI

Słowa kluczowe: wolność religijna, sekta, sekta destrukcyjna, techniki psychomanipulacji, pranie mózgu, kryminalizacja

1. Wolność jednostki stanowi niezbędny filar społeczeństwa demokratycznego. Jej najważniejsze aspekty to wolność sumienia i wyznania, gwarantowane w Polsce przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawę o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, a także przez ratyfikowane przez Polskę umowy międzynarodowe, takie jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 października 1950 r. czy Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r. Wolność sumienia i wyznania utożsamiana jest często z wolnością religijną, jednak dotyczy również światopoglądów niereligijnych. Powyższa zasada pozwala na funkcjonowanie wielu stowarzyszeń, związków wyznaniowych i Kościołów, których członkowie mogą bez obaw o prześladowania brać udział w działalności tych struktur. Należy jednak rozważyć, czy tak pojęta wolność sumienia i wyznania powinna mieć prawnie określone granice? Czy państwo może, szczególnie poprzez stanowienie i stosowanie sankcji karnych, wkraczać w prywatną sferę człowieka, czy też powinna ona być pozostawiona wyłącznie ocenie danej osoby? Argumentem przeciwko nieograniczonej wolności sumienia i wyznania jest istnienie niebezpiecznych ruchów o charakterze religijnym albo laickim, mających zgubny wpływ na swoich członków i otoczenie. Grupy takie

nazywane są sektami destrukcyjnymi. Nierzadko również wchodzi one w konflikt z prawem¹.

Celem niniejszego opracowania jest przede wszystkim wskazanie, że środki takie jak psychomanipulacja, stosowane przez sekty, w tym sekty destrukcyjne, nie są ekskluzywne i w bardzo podobnej czy wręcz identycznej formie występują w ekonomii i marketingu stosowanym przez firmy dążące do pozyskania i utrzymania klientów². Wykazanie tej tezy ma istotne praktyczne znaczenie, albowiem pozwala na analizowanie metod stosowanych przez sekty poprzez odwołanie się do teorii marketingu. Podana zostanie również propozycja kryminalizacji najbardziej drastycznych form psychomanipulacji.

2. Pojęcie „sekta” nie ma w polskim systemie prawnym definicji legalnej. Etymologicznie słowo to wywodzi się z języka łacińskiego (*secta*), gdzie oznacza sposób życia, stronnictwo, ogół wiernych skupionych wokół jakiegoś mistrza czy adeptów jakiejś szczególnej doktryny³. W języku powszechnym pojęcie sekty występuje w dwóch znaczeniach: 1) jako odłam wyznaniowy jakiejś religii, grupa ludzi skupiona wokół jakiegoś przywódcy albo 2) grupa społeczna stanowiąca odłam wśród wyznawców jakiejś ideologii. Również na gruncie socjologii, kryminologii i psychiatrii pojęcie sekty nie jest jednoznaczne. W społecznym odbiorze budzi ono często negatywne konotacje, kojarzy się bowiem z organizacją, która poprzez psychomanipulację skłania ludzi do wstąpienia w jej szeregi, a następnie – często poprzez przemoc lub groźby – uniemożliwia wystąpienie ze swoich struktur, stosując wobec członków holistyczną kontrolę, pranie mózgu (*brainwashing*), a także wyzysk ekonomiczny⁴. Jako niepo-

¹ Zob. E. Nowicka, *Środki prawne przeciwdziałania i zwalczania sekt*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 7–8, s. 133.

² W tym sensie można potraktować interakcje pomiędzy członkami sekt jako wymianę dóbr niematerialnych (poglądów, emocji), której mechanizmy są analogiczne do mechanizmów wymiany dóbr materialnych. Na temat zachowania ludzkiego jako wymiany zob. G.C. Homans, *Social Behaviour as Exchange*, „American Journal of Sociology” vol. 63, no. 6, May 1958, s. 597–606. Zastosowanie znajdzie tu również ekonomiczna analiza prawa, której przedstawiciele słusznie zauważają analogię pomiędzy sposobem działania przedsiębiorstw i zorganizowanych grup przestępczych (do których należą również sekty kryminogenne).

³ Zob. J. Rezler, *Język łaciński dla prawników*, Warszawa 1987, s. 272, oraz J. Duchense, *Kościół sekt?*, „Communio” 1991, nr 3, s. 19, za: E.M. Guzik, *Prawne aspekty działalności sekt religijnych w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 3, s. 44.

⁴ Por. J.-M. Abgrall, *Soul Snatchers. The Mechanics of Cults*, New York 2000, s. 10. W literaturze anglojęzycznej dla określenia sekty używa się pojęć: *sect* oraz *cult*.

żądane cechy sekty wymienia się: autorytarne sprawowanie władzy przez jej przywódcę, instrumentalne traktowanie członków przez jej kierownictwo, sprzęgnięcie celów politycznych i ekonomicznych z celami ściśle religijnymi, brak samokrytycyzmu, dążenie do całkowitej niezależności od uznanych w społeczeństwie czynników kontroli⁵. Są to kryteria nieostre, dlatego istnieje wiele mających znaczenie prawne sporów i kontrowersji dotyczących uznawania pewnych organizacji za niebezpieczne sekty⁶; wspomnieć można, że na prowadzone przez władze niektórych państw listy niebezpiecznych organizacji trafiały związki wyznaniowe takie jak Chrześcijański Zbór Świadków Jehowy czy Kościół Scjentologów⁷.

Pejoratywne znaczenie pojęcia „sekta” wynika z trzech wzajemnie na siebie oddziałujących czynników: kreowania negatywnego wizerunku sekt przez konkurencyjne grupy ideologiczne o mocniejszej pozycji, rzeczywistej przestępczej działalności niektórych sekt oraz obaw rodzin młodych ludzi, którzy z powodu nieukształtowanej osobowości i światopoglądu są szczególnie narażeni na pranie mózgu. Jak już jednak wskazano powyżej, istnieje również neutralne, pozbawione negatywnych skojarzeń rozumienie pojęcia sekty i w takim znaczeniu pojęcie to będzie używane w niniejszym opracowaniu. Zabieg ten nie oznacza, oczywiście, negacji faktu stosowania destrukcyjnej psychomanipulacji przez wiele sekt czy wręcz przestępczego charakteru ich struktur, wynika jedynie z metodologicznie uzasadnionej konieczności odseparowania pojęcia „sekta” od jej ewentualnej przestępczej działalności i służy klarowności wyводу. Dlatego też przy założeniu, że termin ten ma zabarwienie neutralne, precyzować go należy każdorazowo określeniem o charakterze ocennym. O pejoratywnym zabarwieniu pojęcia „sekta” powinno zatem decydować użycie

Różnica pomiędzy tymi pojęciami wynika z genezy danego ruchu: *sect* to ruch, który w drodze rozłamu (schizmy) wyodrębnił się z wcześniej istniejącego ruchu, natomiast *cult* to ruch zupełnie nowy, tworzony od podstaw, zob. M.B. Hamilton, *The Sociology of Religion. Theoretical and Comparative Perspectives*, London 2001, s. 252.

⁵ H. Poujol, P. Zivi, *Nadużycia duchowe*, Kraków 2009, s. 39 i n.

⁶ Zob. W.S. Bainbridge, *The Sociology of Religious Movements*, New York 1997, s. 24; por. wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z 14 marca 2000 r., C-54/99 *Kościół Scjentologiczny*; P. Mikłaszewicz (oprac.), *Zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego w krajowych porządkach prawnych według orzecznictwa ETS i Sądu I Instancji. Omówienia wybranych orzeczeń*, Biuro Trybunału Konstytucyjnego. Zespół Orzecznictwa i Studiów, listopad 2005, s. 19.

⁷ L. Larkin, *International Religious Freedom* (2000). Submitted by the U.S. Department of State, Washington 2001, s. 292.

przymiotników spełniających funkcję ocenną, takich jak: destrukcyjna, toksyczna, totalitarna itp⁸.

Jak wskazano powyżej, w języku powszechnym „sektą” występuje w pojęciu wąskim ograniczającym się do grup o religijnym charakterze oraz w pojęciu szerokim uwzględniającym również grupy prezentujące ideologie o charakterze niereligijnym. Wydaje się, że ograniczanie pojęcia „sektą” jedynie do grup religijnych nie znajduje uzasadnienia. Wyróżnikiem tego pojęcia nie jest bowiem charakter światopoglądu prezentowanego przez jej członków, lecz raczej struktura grupy, charakter organizacji, relacje pomiędzy jej członkami, rodzaj legitymizacji kierownictwa. Nasuwa się zatem wniosek, że oprócz sekt religijnych istnieją również inne. W obrębie socjologii również spostrzeżono, że sekty mogą pojawiać się nie tylko w społecznościach religijnych. Zakres pojęcia „sektą religijną” zawiera się w zbiorze desygnatów pojęcia „sektą” w rozumieniu ogólnym⁹. Posługiwanie się szerszą definicją pozwala objąć zakresem pojęcia nie tylko grupy religijne, lecz również grupy o podłożu humanistycznym lub pogańskim¹⁰ czy też bandy młodzieżowe, bojówki albo grupy terrorystyczne¹¹. Na słuszność tego stanowiska wskazuje również etymologia słowa „sektą”¹². Niewątpliwym wyróżnikiem sekty są również jej stosunkowo niewielkie rozmiary, elitarny charakter oraz kwestionowanie społecznego lub indywidualnego *status quo*, które powinno zostać zmienione poprzez wprowadzenie światopoglądu prezentowanego przez organizację¹³.

Na podstawie powyższych uwag można stwierdzić, iż sektą jest grupa, która:

⁸ M. Romańczuk, *Etiologiczne aspekty sekt destrukcyjnych*, „Przegląd Policyjny” 2001, nr 3, s. 93; por. D. Hicks, *Ritual and Belief. Readings in the Anthropology of Religion*, Lanham 2010, s. 449.

⁹ *Ibidem*, s. 94.

¹⁰ *Wspólna konsultacja Światowej Rady Kościołów i Światowej Federacji Luterńskiej poświęcona nowym ruchom religijnym*, Amsterdam 1986, (w:) O.D. Santaga et al., *Wspólnoty kościelne, niezależne grupy religijne, sekty na przykładzie Ameryki Łacińskiej*, Warszawa 1995, s. 234–236, za: E.M. Guzik, *Prawne aspekty...*, *op. cit.*, s. 44.

¹¹ J. Sztumski, *Sekta w świecie socjologii*, (w:) idem, *Sekty. Studium socjologiczno-historyczne*, Kielce 1993, s. 9; W. Pawluczuk, *Kościół i sekty – próba typologii organizacji i grup wyznaniowych*, „Studia „Socjologiczne” 1973, nr 8, s. 13–21, za: M. Romańczuk, *Etiologiczne aspekty...*, *op. cit.*, s. 94.

¹² E.M. Guzik, *Prawne aspekty...*, *op. cit.*, s. 44.

¹³ D. Hicks, *Ritual and Belief...*, *op. cit.*, s. 449–450.

1. ma ściśle zhierarchizowaną, pionową strukturę z charyzmatycznym przywódcą na czele, wśród jej członków występuje podział na funkcje, tytuły, stopnie;
2. nie ma sformalizowanych kryteriów członkostwa, które uzależnione jest od zgody kierownictwa sekty;
3. spajana jest przez zespół mitów i rytuałów, zaś dostęp do wiedzy o nich jest ściśle reglamentowany i zależy od pozycji danego członka sekty;
4. stosuje techniki psychomanipulacji, aby zwiększać swój wpływ na obecnych członków i pozyskiwać nowych;
5. kontestuje *status quo* w wymiarze społecznym lub indywidualnym i dąży do jego zastąpienia poprzez wprowadzenie w życie własnego systemu filozoficznego, szczegółowo regulującego aspekty życia członka sekty.

Autor w powyższej definicji celowo zaniechał objęcia jej zakresem zachowań kryminalnych, albowiem – co należy podkreślić – nie stanowią one nieodłącznego elementu konstytuującego sekty. W świetle powyższej definicji na gruncie prawa działalność wielu grup kwalifikowanych jako sekty stanowi formę aktywności obywateli i jest możliwa w prawnie dopuszczalnych formach, takich jak stowarzyszenie, Kościół, związek wyznaniowy lub inne osoby prawne oraz niesformalizowane związki osób fizycznych¹⁴. Należy również podkreślić, że nie każda sekta jest sektą destrukcyjną. Cechą dystynktywną sekty destrukcyjnej jest jej holistyczne, totalitarne podejście do wyznawców i stosowanie zaawansowanych technik psychomanipulacji prowadzącej do całkowitego uzależnienia adepta oraz zniszczenia jego więzi społecznych i rodzinnych¹⁵.

Niewątpliwie jednak struktura organizacyjna sekt oraz hierarchiczne podporządkowanie ich członków czyni z takich organizacji potencjalną strukturę służącą popełnianiu przestępstw, świetnie zorganizowaną grupę przestępczą, co niestety w wielu przypadkach jest faktycznie wykorzystywane do realizacji kryminalnych przedsięwzięć (sekta kryminogenna)¹⁶. Spektrum takiej kryminalnej aktywności jest bardzo szerokie: od prze-

¹⁴ Zob. Raport MSWiA o niektórych zjawiskach związanych z działalnością sekt w Polsce, Warszawa 2000.

¹⁵ Por. A. Zwoliński, *Anatomia sekty*, Radom 2004, s. 17–18, za: E. Nowicka, *Środki prawne...*, *op. cit.*, s. 135.

¹⁶ M. Romańczuk, *Etiologiczne aspekty...*, *op. cit.*, s. 96.

stępstw gospodarczych, w szczególności prania pieniędzy i defraudacji¹⁷, aż do pozbawienia wolności, zgwałcenia, kazirodztwa, nakłaniania do samobójstwa czy wręcz zabójstwa¹⁸.

3. Relacje interpersonalne warunkowane są licznymi psychologicznymi i społecznymi zmiennymi, które nadają im określony kształt. W sensie ogólnym związki pomiędzy ludźmi podzielić można na: a) związki o charakterze pozytywnym i b) związki o charakterze negatywnym. Do pierwszej grupy należą relacje, które pozwalają poszczególnym osobom rozwijać się na poziomie prywatnym, zawodowym i obywatelskim. Drugą grupę tworzą wszelkie relacje o charakterze uzależniającym, które ze swej natury prowadzą jednostki na ścieżkę wzajemnego uzależnienia i zniewolenia¹⁹. W przypadku grup kultowych (sekt) interpersonalność relacji pomiędzy ich członkami jest silnie kontrowersyjna i często może przesądzać o ich negatywnym charakterze. Dominująca pozycja liderów (guru) sekt wewnątrz grup, którym przewodzą, sprawia, że przy zastosowaniu psychologicznych taktyk zniewalania jednostki udaje im się objąć totalną kontrolę nad życiem członków, co oznacza również możliwość kontroli relacji interpersonalnych²⁰.

W tym miejscu wypada uporządkować pojęcia, takie jak: wpływ, perswazja, propaganda i manipulacja, określające wpływ na zachowania

¹⁷ Na przykład w czerwcu 2003 r. organy ścigania w Stanach Zjednoczonych zamroziły kwotę 375 000 USD na kontach Kościoła Scjentologów w związku z podejrzeniami, że są one przedmiotem prania pieniędzy. Kościół ten był również obiektem zainteresowania niemieckiego Urzędu Ochrony Konstytucji, zob. *Annual Report on International Religious Freedom 2004*, Senate (U.S.) Committee of Foreign Relations, Washington 2005, s. 293; D. Davis, *The Oxford Handbook of Church and State in the United States*, New York 2010, s. 355.

¹⁸ Najbardziej drastyczne wydarzenie tego rodzaju miało miejsce 18 listopada 1978 r. w Jonestown w Gwianie, gdzie ponad 900 osób będących członkami Świątyni Ludu Jima Jonesa popełniło zbiorowe samobójstwo, wypijając napój z cyjankiem potasu, a niektórzy z nich zostali zastrzeleni; dzień wcześniej wyznawcy sekty zabili amerykańskiego kongresmana Leo Ryana i trzy towarzyszące mu osoby, zob. *Raport MSWiA...*, *op. cit.*, s. 5; E. Nowicka, *Środki prawne...*, *op. cit.*, s. 133.

¹⁹ J.F. Cagan, D.C. Shields, *Understanding Communication Theory: The Communicative Forces for Human Action*, Boston 1998, s. 122, za: M. Gajewski, *Psychologiczne aspekty i uwarunkowania relacji interpersonalnych wewnątrz grup kultowych*, (w:) D. Grzesiak-Witek, P. Witek (red.), *Sekty jako wyzwanie i zagrożenie XXI w.*, Sandomierz 2010, s. 49.

²⁰ M. Gajewski, *Psychologiczne aspekty...*, *op. cit.*, s. 50.

człowieka, albowiem określenia te często w sposób nieuzasadniony używane są zamiennie, co może prowadzić do nieporozumień²¹.

Pojęciem najszerszym, obejmującym wszystkie zarysowane powyżej określenia, jest pojęcie wpływu, które oznacza oddziaływanie na kogoś lub coś z określonym skutkiem (pozytywnym albo negatywnym). Perswazja to wpływ w formie debaty, dyskusji, polemiki i propagandy; jest to relacja dwukierunkowa. Propaganda z kolei to relacja jednokierunkowa, kojarzona z szerzeniem jakiejś idei, poglądów czy haseł, których adresem jest zbiorowość, szerszy krąg bliżej nieokreślonych adresatów²².

Ze względu na temat niniejszego opracowania najbardziej interesującym pojęciem jest manipulacja, a w szczególności psychomanipulacja. Manipulacja to świadome wywieranie wpływu na innych, zorientowane na kierowanie kimś bez jego wiedzy, wpływanie na cudze sprawy, sterowanie zachowaniem i emocjami innych dla osiągnięcia własnych celów²³. Można uznać, że manipulacja posiada dwie podstawowe cechy²⁴:

- planowość (pożądany cel jest wcześniej przez manipulatora uświadomiony i określony, działanie intencjonalne, zaplanowane), *dolus directus*,
- skrytość (lub przedstawienie innych niż zamierzone celów działania manipulatora) oraz wykorzystanie przewagi, złamanie oporu, uprzedmiotowienie.

Celami manipulacji są²⁵:

- zmiana zachowania (wywołanie uległości, osiąganie własnych celów kosztem innych) – manipulator zadowala się zmianą zachowania, nie interesując się motywami działania manipulowanego, ten z kolei bezkrytycznie zgadza się na to albo, nawet dostrzegając fakt manipulacji, podporządkowuje się jej, chcąc uniknąć walki, konfrontacji lub wysiłku związanego ze sprzeciwem;
- zmiana postaw i przekonań – jest to cel trudniejszy do realizacji niż zmiana samego zachowania; zmiana postaw sprawia, że osoba sama

²¹ J. Aksman, *Wpływ, perswazja, propaganda, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*, (w:) *idem* (red.), *Manipulacja. Pedagogiczno-społeczne aspekty. Część I. Interdyscyplinarne aspekty manipulacji*, Kraków 2010, s. 13–14 i tamże cytowana literatura.

²² Por. *ibidem*, s. 15.

²³ T. Maruszewski, E. Ścigała, *Nasze wyprane mózgi łowców*, „Charaktery” 1999, nr 7, s. 12–18, za: A. Augustynek, *Sugestia. Manipulacja. Hipnoza*, Warszawa 2008, s. 234.

²⁴ Zob. A. Wróbel, *Wychowanie a manipulacja*, Kraków 2006, s. 30, za: J. Aksman, *Wpływ...*, *op. cit.*, s. 19.

²⁵ A. Augustynek, *Sugestia...*, *op. cit.*, s. 234–235.

zaczyna przekonywać innych do słuszności własnych, nowych postaw lub poglądów;

- zmiana systemu wartości i celów życiowych – jest to proces pojawiający się w wyniku manipulacji najpóźniej, ale zmiany w psychice człowieka są najgłębsze; mogą one być skutkiem wychowania, oddziaływania terapeutycznego, a także długotrwałej indoktrynacji.

Istnieje spór co do tego, czy termin „manipulacja” ma charakter wyłącznie pejoratywny. Niektórzy zwracają uwagę, że może to być zjawisko zarówno pozytywne, np. gdy odpowiedzialny rodzic czy nauczyciel chce dobra swego wychowanka, jak i negatywne. Skutki negatywne wystąpią wtedy, gdy manipulujący pragnie za wszelką cenę odnieść korzyść, bez względu na straty lub krzywdy tych, którzy zostali wykorzystani do osiągnięcia celów²⁶. Inni zwracają uwagę, że „manipulacja”, w odróżnieniu od pojęcia wpływu, którego jest podkategorią, zawsze ma zabarwienie wyłącznie pejoratywne²⁷, i w takim sensie będzie używane w niniejszym opracowaniu.

Szczególnym rodzajem manipulacji jest psychomanipulacja, będąca działaniem jednego człowieka lub grupy ludzi czy instytucji adresowanym do innych, w wyniku czego adresaci bezwiednie realizują cele pomyślane i zamierzone przez manipulantów. Psychomanipulacja polega więc na sterowaniu innym człowiekiem²⁸, bez fizycznej ingerencji w jego cielesność, w szczególności karcenia, bicia itp. Psychomanipulacja występuje w wielu dziedzinach życia, w największym stopniu w ramach działań marketingowych. Jakkolwiek samo zjawisko jest niepożądane, gdyż pozbawia jednostkę skłonności do samodzielnego myślenia i działania, to jego wystąpienie nie musi przesądzać o pojawieniu się destrukcyjnych skutków u jednostki poddanej manipulatorskim wpływom. Nie sposób stwierdzić, że marketingowe techniki stosowane w większości reklam produktów czy usług powszechnie dostępnych na rynku prowadzą do destrukcji psychiki konsumentów. Wydaje się zatem, że o destrukcyjnym wpływie technik manipulatorskich decyduje przede wszystkim ich natężenie, częstotliwość wystąpienia (ilość), a także stopień ingerencji w autonomię jednost-

²⁶ Zob. M. Pytlak, *Rozpoznać sektę. Kryminologia sekt*, Lublin 2002, s. 122.

²⁷ Zob. M. Mudrak, *Fenomen sekt. Diagnoza stanu wiedzy studentów z regionu warmińsko-mazurskiego na temat sekt i stosowanych przez nie technik manipulacji*, Kraków 2007, s. 78.

²⁸ A. Zwoliński, *Sekty... Dlaczego?*, Warszawa 1998, s. 122–123, za: M. Romańczuk-Grącka, *Kryminologiczne aspekty sekt destrukcyjnych*, Olsztyn 2008, s. 89.

ki (jakość). W przypadku większości sekt natężenie to i stopień ingerencji są oczywiście większe niż w reklamie i promocji produktów oraz usług, co przesądza o destrukcyjnym wpływie sekt na adresatów psychomanipulacji. Niemniej jednak warto zdawać sobie sprawę z występujących tu analogii, albowiem pozwala to na wykorzystanie bogatego dorobku teorii marketingu w analizie sposobów agitacji prowadzonej przez sekty. Dorobek ten można zresztą wykorzystać w innych naukach społecznych, takich jak np. politologia, przy analizie działania partii politycznych, które również wykorzystują ekonomiczne mechanizmy wpływania na ludzkie zachowanie.

Przedsiębiorcy oraz specjaliści od reklamy stosują następujące reguły psychomanipulacji²⁹:

- wzajemności – wskazuje ona na fakt, że zawsze należy rewanżować się za to, co od kogoś otrzymujemy; umiejętność wzbudzania u ludzi poczucia zobowiązania na przyszłość ułatwia prowadzenie skutecznych transakcji, nawiązywanie trwałych relacji, dokonywanie korzystniejszej wymiany;
- zobowiązania i konsekwencji – wykorzystuje ona ludzkie dążenie do bycia konsekwentnym; kluczem do zastosowania tej reguły jest czyjeś początkowe zobowiązanie: o ile uda się skłonić kogoś do zaciągnięcia takiego zobowiązania, to w przyszłości łatwiej będzie wymóc kolejne zobowiązania, nawet dalej idące;
- dowodu społecznego („inni tak robią”) – znajduje ona zastosowanie podczas wymuszania czyjegoś ustępstwa wobec postawionego mu żądania określonego zachowania poprzez poinformowanie, że inni ludzie tak właśnie czynią; reguła ta odwołuje się do skłonności konformistycznych;
- lubienia kogoś – odwołuje się ona do faktu, że nie odmawia się komuś, kto domaga się określonego zachowania, choćby było ono niepożądane, jednocześnie reguła ta ilustruje ludzką skłonność do obdarza-

²⁹ Zob. R. Cialdini, *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, Gdańsk 2009; M. Kliś, *Kształtowanie się znaczenia pojęcia „manipulacja”*, (w:) J. Aksman (red.), *Manipulacja..., op. cit.*, s. 26; M. Michalik, B. Pilarczyk, H. Mruk, *Marketing strategiczny na rynku farmaceutycznym*, Warszawa 2009, s. 186; H. Hall, *Marketing w szkolnictwie*, Warszawa 2007, s. 91; M. Najda, *Etyka dla sędziów. Rozważania*, Warszawa 2007, s. 88; M. Gębarowski, *Współczesne targi. Skuteczne narzędzie komunikacji marketingowej*, Gdańsk 2010, s. 140; M. Grębski, *Jak wytrzymać z ludźmi?*, Warszawa 2009, s. 20.

nia sympatią osób podobnych pod względem wyglądu i wyznawanego systemu wartości, a dzieje się tak dlatego, że te podobieństwa ułatwiają wywieranie wpływu na takie osoby;

- autorytetu – opiera się ona na przekonaniu, że łatwiej jest uwierzyć w głoszone przez kogoś przekonania niż formułować ich racjonalne osądy, a jeśli już przyjmujemy czyjeś przekonania, to łatwiej je przyjąć od osoby uznawanej przez nas za autorytet;
- niedoboru czegoś – głosi ona, że fakt ograniczonego dostępu jest przyczyną podejmowania szybkich, często emocjonalnych decyzji mających na celu szybkie uzyskanie pożądanego dobra.

Sekty stosują analogiczne metody wpływania na ludzkie zachowania. Metody te są jednak odpowiednio zmodyfikowane, albowiem w przeciwieństwie do przedsiębiorców stosujących marketing sekta ma możliwość wkroczenia we wszystkie sfery życia swojej „ofiary” i oddziaływania na nią niemal nieprzerwanie, a tym samym stosowane metody psychomanipulacji mogą mieć charakter totalny. Niektóre sekty destrukcyjne w celu zwiększenia efektu psychomanipulacji mogą również stosować hipnozę lub substancje psychoaktywne³⁰.

W niektórych opracowaniach metody psychomanipulacji dzieli się na stosowane w celu pozyskania nowego członka sekty oraz służące jego dalszemu utrzymaniu w sekcie³¹. Taki podział nie wydaje się zasadny. W istocie bowiem zdarzenie, który stanowi cezurę w tym podziale, tj. pozyskanie nowego członka, często jest trudno uchwytnie i może być rozłożone w czasie. Zatem należy stwierdzić, że niżej wskazane reguły są przez sekty stosowane i wobec osób rekrutowanych, i wobec członków.

Odpowiednikiem reguł „lubienia kogoś” i wzajemności jest tutaj pochlebstwo, flirt czy „bombardowanie miłością”³². W ramach tej ostatniej

³⁰ M. Romańczuk, *Etiologiczne aspekty...*, *op. cit.*, s. 107; D. Anthony, T. Robbins, *Pseudoscience Versus Minority Religions: An Evaluation of the Brainwashing Theories of Jean-Marie Abgrall*, (w:) J.T. Richardson (ed.), *Regulating Religion. Case Studies from Around the Globe*, New York 2004, s. 138.

³¹ Por. A. Kościńska, *Anti-Cult Movements and Governmental Reports on „Sects and Cults”*. *The Case of Poland*, (w:) J.T. Richardson (ed.), *Regulating Religion...*, *op. cit.*, s. 272.

³² Zob. M. Romańczuk, *Etiologiczne aspekty...*, *op. cit.*, s. 108; P.T. Nowakowski, *Sekty. Oblicza werbunku*, Tychy 2001, s. 30 i n.; L.J. West, *Persuasive Techniques in Contemporary Cults: A Public Health Approach*, (w:) M. Galanter (ed.), *Cults and New Religious Movements. A Report of the American Psychiatric Association*. From the Committee on Psychiatric and Religion, Washington 1989, s. 178; S. Bukalski, *Podatność młodzieży na oddziaływania grup kultowych*, Szczecin 2006, s. 43–48.

metody wybrana osoba zostaje na wstępie osaczona, a wręcz torpedowana wyjątkową serdecznością i troską. Stosując tę metodę, sekta ofiarowuje wszystko, przez pewien czas niczego w zamian nie żądając. Tym samym krok po kroku zdobywa zaufanie. Atmosfera ciepła i życzliwości stawia osoby poddane „bombardowaniu” w stosunku zależności, zwłaszcza jeżeli znajdują się one w trudnych sytuacjach życiowych, takich jak utrata kogoś bliskiego, kłopoty finansowe czy problemy związane ze zmianą miejsca zamieszkania albo pracy. Takie sytuacje osłabiają mechanizmy obronne, czyniąc ludzi bardziej podatnymi na manipulację³³.

Sposobem psychomanipulacji analogicznym do reguły zobowiązania i konsekwencji jest tzw. metoda stopy w drzwiach. Członkowie sekty zachęcają potencjalnego rekruta do spełnienia jakiejś drobnej prośby (np. podpisania jakiejś petycji, pomocy w adresowaniu korespondencji), a następnie nakłaniają do czynu dużo poważniejszego (np. udziału w przygotowaniu imprezy promującej działalność sekty, w skrajnych przypadkach dokonania przestępstwa). Czasem dla zwiększenia skuteczności osoby rekrutujące na wstępie proszą o spełnienie nie jednej, lecz kilku drobnych próśb. Spełniając je, osoba manipulowana postrzega siebie jako osobę uczynną, altruistę i zgodnie z ludzką naturą stara się zachowywać zgodnie z tak ukształtowanym wizerunkiem. Wdzięczność wyrażona przez manipulatora stanowi dodatkowy czynnik zwiększający atrakcyjność takiego zachowania³⁴.

Reguły autorytetu i społecznego dowodu są z kolei realizowane poprzez charyzmatyczne przywództwo w sekcie oraz izolację członków od reszty społeczeństwa. Sekty zazwyczaj mają silnie scentralizowane kierownictwo, w którym główną rolę odgrywa guru. Jego przywództwo jest legitymizowane argumentami irracjonalnymi, takimi jak namaszczenie przez bóstwo czy rzekome unikatowe cechy osobowości kwalifikujące go do sprawowania tej roli. Inni członkowie sekty są zobowiązani czcić guru i bezkrytycznie przyjmować głoszone przez niego poglądy³⁵. Wpływy te wzmacnia fakt izolacji członków sekty od otoczenia zewnętrznego, co często uzasadniane jest koniecznością odcięcia się od całego „zła”, jakie świat niesie ze sobą. Izolowana jednostka poświęca czas tylko praktykom

³³ M. Romańczuk, *Etiologiczne aspekty...*, op. cit., s. 107; R.F. Baumeister, B.J. Bushman, *Social Psychology and Human Nature*, Belmont 2009, s. 226.

³⁴ M. Romańczuk, *Etiologiczne aspekty...*, op. cit., s. 107.

³⁵ Zob. E.V. Gallagher, *The New Religious Movements Experience in America*, Westport 2004, s. 220 i tamże cytowana literatura.

i kultowi związanymi z sektą, przebywa wśród ludzi, którzy zachowują się w podobny sposób. W warunkach takiej izolacji łatwiej stosować regułę społecznego dowodu, albowiem jedyną społecznością, z jaką styka się osoba indoktrynowana, są inni członkowie sekty³⁶.

Reguła niedoboru czegoś znajduje swoje odzwierciedlenie w sekcie w często spotykanych ideologicznych założeniach, że w najbliższym czasie nastąpi koniec świata, zaś zbawieni zostaną jedynie gorliwi wyznawcy doktryny prezentowanej przez sektę³⁷. Fakt zbliżającego się końca świata i ekskluzywizm ocalenia od zła obejmujący jedynie członków sekty wymusza na manipulowanym konieczność podjęcia szybkiej decyzji o przystąpieniu do jej struktur i postępowaniu zgodnie z nakazami guru³⁸. Takie działanie pod presją czasu często prowadzi do podjęcia decyzji emocjonalnych, niepoprzedzonych krytyczną refleksją.

Sekty, w przeciwieństwie do firm stosujących marketing, dzięki możliwości intensywnego kontaktu z manipulowaną osobą i jej separacji od otoczenia spoza sekty mogą również na dużą skalę stosować pranie mózgu. Jest to psychologiczna metoda intensywnego, gwałtownego przeszkalania i reedukacji sposobu myślenia, technika indoktrynacji³⁹. W procesach prania mózgu wyodrębnia się pięć zasadniczych grup zabiegów⁴⁰:

³⁶ Zob. D. Coon, J.O. Mitterer, *Introduction to Psychology. Gateways to Mind and Behaviour*, Belmont 2008, s. 550; J.M. Nelson, *Psychology, Religion and Spirituality*, New York 2009, s. 409.

³⁷ T.R. Rochon, *Culture Moves: Ideas, Activism and Changing Values*, Princeton 1998, s. 112.

³⁸ W przypadku sekt świeckich pogląd o końcu świata i zbawieniu może być zastąpiony np. prognozą nadchodzącego wybuchu przemian społecznych, których kierunek nadawać będą członkowie sekty.

³⁹ Por. W. Łukaszewski, *Szanse rozwoju osobowości*, Warszawa 1984, s. 480–481, za: M. Romańczuk, *Etiologiczne aspekty...*, *op. cit.*, s. 109. Pojęcie to wywodzi się z chińskiego wyrażenia *Xi Nao* (dosł. pranie mózgu), zaś do psychologii wprowadził je po raz pierwszy E. Hunter w 1950 r., opisując technikę manipulacji, jakiej chińscy komuniści poddawali jeńców amerykańskich schwytanych w czasie wojny na Półwyspie Koreańskim (1950–1953). Technika ta polegała na pozbawianiu danej osoby snu i intensywnych naciskach psychologicznych, co zmniejszało prawdopodobieństwo ucieczki jeńców. Czasami ofiary były poddawane indoktrynacji marksistowskiej, a wierność doktrynie trwała także po ich uwolnieniu, zob. D. Seed, *Brainwashing. A Fiction of Mind Control. A Study of Novels and Films Since World War II*, Kent 2004, s. 27; T. Crowdy, *Historia szpiegostwa i agentury*, Warszawa 2010, s. 345.

⁴⁰ Zob. M. Romańczuk, *Etiologiczne aspekty...*, *op. cit.*, s. 109 i tamże cytowana literatura.

- rozstrajanie organizmu dla rozbicia dotychczasowej struktury osobowości – jest to skutek różnego rodzaju przeciążeń fizjologicznych i psychicznych, takich jak pozbawianie snu, wycieńczanie głodem, narażanie na frustracje seksualne;
- zmniejszanie poczucia bezpieczeństwa – następuje w miarę poznawania doktryny, obowiązującego w grupie systemu nagród i kar, jest wynikiem wzbudzonego przez sektę poczucia własnej bezwartościowości i niekonsekwencji w zachowaniu;
- doprowadzenie do degradacji obrazu samego siebie i wyzwiania silnego poczucia winy – polega na ustanawianiu przez sektę wysokich wymagań i surowych praktyk, którym adept nie jest w stanie podołać, natomiast poczucie winy jest konsekwencją niemożliwości odwdzięczenia się grupie za okazywaną sympatię i życzliwość;
- doprowadzenie osobowości do stanu regresji – jest możliwe, gdy podopieczny jest już słaby i bardzo podatny na sugestie; jednostka nawraca w swych zachowaniach do reakcji silnie wyuczonych we wcześniejszych okresach życia, odczuwanych przez nią jako przyjemne – jest to mechanizm obronny człowieka uruchamiany w stanach lękowo-depresyjnych, który łączy się z zachowaniami zależnymi, intensywnym poszukiwaniem opieki i oparcia; reakcje regresywne umożliwiają manipulatorom dotarcie do warstw z wczesnych etapów rozwoju człowieka i budowanie elementów jego osobowości od nowa;
- „ofiarowanie nowego życia” – jest to ostatni etap prania mózgu, w którym uwalnia się stłumione potrzeby i dążenia oraz odblokowuje powstrzymywane emocje.

4. Istnienie sekt destrukcyjnych i psychomanipulacja przez nie stosowana są zjawiskiem społecznie niepożądanym. Techniki psychomanipulacyjne prowadzą do całkowitego uzależnienia adepta i zniszczenia jego społecznych i rodzinnych więzi. Ze względu na wysoki stopień społecznej szkodliwości działań sekt destrukcyjnych należy rozważyć możliwość choćby częściowej kryminalizacji najdrastyczniejszych form psychomanipulacji.

Wydaje się, pomimo postulatów części doktryny, że kryminalizacja psychomanipulacji nie wymaga wprowadzenia definicji legalnej pojęcia „sekt”⁴¹. Definicja taka mogłaby bowiem godzić w wolność religijną zapewnioną przez Konstytucję i wydane na jej podstawie akty prawne, zaś

⁴¹ Por. E. Nowicka, *Środki prawne...*, *op. cit.*, s. 147.

jedno niebaczne słowo może uderzyć w legalne i społecznie akceptowane ruchy religijne⁴².

Polski prawodawca podjął już próbę kryminalizacji psychomanipulacji. Pojęcie to miało być znamieniem jednego z nowych przestępstw w rządowym projekcie nowelizacji Kodeksu karnego z 8 grudnia 2000 r.⁴³. Nowelizacji miał podlegać m.in. art. 191 par. 1, który w projekcie przyjmował brzmienie:

„Kto stosuje przemoc, groźbę bezprawną lub technikę psychomanipulacyjną w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat”.

W uzasadnieniu projektu wskazano, że celowa wydaje się penalizacja stosowania środków manipulacyjnych, zwłaszcza w środowisku młodzieży, gdyż bezkarność w tym zakresie sprzyja szerzeniu się działalności różnych rodzajów sekt.

Brakowało jednak wyjaśnienia w projekcie, czym są takie techniki, lub przynajmniej odniesienia do dziedziny nauki, która takim pojęciem mogłaby się posługiwać. Zatem w projekcie tym posłużono się pojęciem nieokreślonym, co zwłaszcza w przypadku ustawy karnej jest niepożądane. Wprowadzenie takich zapisów byłoby naruszeniem zasad oznaczoności i jasności prawa, które są jednym z gwarantów przestrzegania zasady demokratycznego państwa prawnego⁴⁴.

Powyżej wspomniana nieudana próba kryminalizacji psychomanipulacji nie przesądza oczywiście o negatywnym wyniku rozważań w tym zakresie. Należy jednak wziąć pod uwagę konieczność uniknięcia wprowadzania pojęć nieostrych i do tej pory niewystępujących w języku prawnym. Wydaje się również, że kryminalizacji powinny podlegać jedynie najbardziej drastyczne formy psychomanipulacji, gdyby bowiem zdecydować się na karnoprawne zwalczanie wszelkich przejawów tego zjawiska, to represje karne mogłyby dotknąć nie tylko niebezpieczne sekty, lecz również osoby prowadzące działalność legalną i społecznie akceptowaną, jak choćby wspomniany już marketing.

⁴² E.M. Guzik, *Prawne aspekty...*, *op. cit.*, s. 56–57.

⁴³ [http://orka.sejm.gov.pl/Rejestrdr.nsf/wgdruku/2510/\\$file/2510.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Rejestrdr.nsf/wgdruku/2510/$file/2510.pdf) [dostęp: 13 lipca 2015].

⁴⁴ Zob. R. Paprzycki, *Sekty w demokratycznym państwie prawnym*, „Palestra” 2002, nr 7–8, s. 77–78 i tamże przywołana literatura.

W tym miejscu należy odwołać się do art. 171 par. 1 pkt 2 Kodeksu postępowania karnego, który m.in. stanowi o niedopuszczalności stosowania w czasie przesłuchania hipnozy lub środków chemicznych czy technicznych. Brzmienie tego przepisu można wykorzystać, konstruując normę prawną w prawie karnym materialnym. Sformułowanie zawarte w omawianym przepisie zostało w doktrynie wyjaśnione⁴⁵. Tym samym nie można tu postawić zarzutu, że jest to pojęcie nieo określone. Jednocześnie norma wyrażona w tym przepisie odnosi się jedynie do najbardziej drastycznych przejawów psychomanipulacji, zatem wprowadzenie tego pojęcia do prawa karnego materialnego nie narazi prawodawcy na zarzut zbyt daleko idącej kryminalizacji.

Biorąc pod uwagę powyższe, art. 191 par. 1 k.k. mógłby przyjąć brzmienie:

„Kto stosuje groźbę bezprawną, hipnozę albo środki chemiczne lub techniczne w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat”.

Powyższa propozycja nie przesądza o konieczności dokonania takiej nowelizacji. Z pewnością częste nowelizacje ustawodawstwa (inflacja prawa)⁴⁶ nie sprzyjają takim wartościom, jak pewność prawa i zaufanie obywateli do państwa. Dlatego też prawodawca powinien poprzedzić ewentualną nowelizację analizą w tym zakresie, pożądane byłoby także sporządzenie przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji aktualnego raportu dotyczącego zagrożeń związanych z sektami destrukcyjnymi.

Reasumując, należy powiedzieć, że nadzieja na całkowite wyeliminowanie sekt destrukcyjnych stosujących psychomanipulację z życia społecznego jest znikoma. Ruchy takie są zjawiskiem dynamicznym, ciągle ewoluują i podejmują działania na nowych obszarach. Z tego też względu kwestia szerszej kryminalizacji działalności sekt jest zadaniem bardzo trudnym z punktu widzenia prawidłowej legislacji. Ponadto należy wskazać, że zaostrzanie prawodawstwa dotyczącego sekt może wywołać negatywną reakcję społeczeństwa, które chcąc szczyścić się mianem wolnego i demokratycznego, nie może pozwolić sobie na znaczniejsze ograniczenie ciężko wywalczonej wolności sumienia i wyznania. Ze względu na

⁴⁵ Zob. np. K.T. Boratyńska, (w:) K.T. Boratyńska et al., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Warszawa 2009, s. 412–414.

⁴⁶ Zob. J. Pilczyński, *Toniemy w paragrafach*, „Rzeczpospolita” z 31.05.2005.

doświadczenia przeszłości obywatele polscy są szczególnie wyczuleni na ewentualne próby zamachu na wolność światopoglądową⁴⁷.

Jednocześnie należy wskazać, że zdecydowana większość szkodliwej społecznie aktywności członków sekt może być zwalczana przy zastosowaniu obowiązujących norm prawa karnego. Dla państwa nowe ruchy religijne czy humanistyczne same w sobie nie stanowią problemu, jeśli ich liderzy i członkowie nie dopuszczają się przestępstw. Przestępstwom należy zapobiegać i ścigać je nie dlatego, że zostały popełnione przez członków sekt, lecz dlatego właśnie, że są one przestępstwami⁴⁸.

Zatem ze względu na przyjętą w Konstytucji RP neutralność światopoglądową władz publicznych prawodawca powinien wykazywać szczególną ostrożność we wszelkich próbach dalej idącej kryminalizacji szkodliwych sekt destrukcyjnych. Jednocześnie należy wskazać na zasadę prawa karnego jako *ultima ratio*, dopuszczającą stosowanie sankcji karnych jedynie w takim wypadku, gdy prawna ochrona udzielana określönemu dobru w ramach innych gałęzi prawa jest niewystarczająca⁴⁹.

Wydaje się, że zaproponowana w niniejszym artykule treść nowelizacji art. 191 par. 1 k.k. czyni zadość powyższym zastrzeżeniom. Przepis ten w zaproponowanym kształcie wprowadza bowiem kryminalizację jedynie najbardziej drastycznych form psychomanipulacji, np. stosowania hipnozy czy środków odurzających. Chociaż inne przejawy psychomanipulacji są również społecznie niepożądane, to prawnokarna reakcja jest w stosunku do nich nieuzasadniona, albowiem państwo może tu skorzystać z innych środków, jak choćby monitorowanie tych zagrożeń i zbieranie informacji o nich, a następnie udostępnienie tej wiedzy wszystkim zainteresowanym. Najlepszym remedium na występowanie zagrożenia psychomanipulacji jest społeczna świadomość tego zjawiska.

LITERATURA

1. Abgrall J.-M., *Soul Snatchers. The Mechanics of Cults*, New York 2000.
2. Aksman J. (red.), *Manipulacja. Pedagogiczno-społeczne aspekty. Część I. Interdyscyplinarne aspekty manipulacji*, Kraków 2010.

⁴⁷ E. Nowicka, *Środki prawne...*, *op. cit.*, s. 149.

⁴⁸ E.M. Guzik, *Prawne aspekty...*, *op. cit.*, s. 57.

⁴⁹ Zob. E. Nowińska, *Wolność wypowiedzi prasowej*, Warszawa 2007, s. 214 i przywołane tam orzecznictwo.

3. Aksman J., *Wpływ, perswazja, propaganda, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*, (w:) idem (red.), *Manipulacja. Pedagogiczno-społeczne aspekty. Część I. Interdyscyplinarne aspekty manipulacji*, Kraków 2010.
4. *Annual Report on International Religious Freedom 2004*, Senate (U.S.) Committee of Foreign Relations, Washington 2005.
5. Anthony D., Robbins T., *Pseudoscience versus Minority Religions: An Evaluation of the Brainwashing Theories of Jean-Marie Abgrall*, (w:) J.T. Richardson (ed.), *Regulating Religion. Case Studies from Around the Globe*, New York 2004.
6. Augustynek A., *Sugestia. Manipulacja. Hipnoza*, Warszawa 2008.
7. Bainbridge W.S., *The Sociology of Religious Movements*, New York 1997.
8. Baumeister R.F., Bushman B.J., *Social Psychology and Human Nature*, Belmont 2009.
9. Boratyńska K.T. et al., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2009.
10. Boratyńska K.T., Górski A., Sakowicz A., Ważny A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2009.
11. Bukalski S., *Podatność młodzieży na oddziaływania grup kultowych*, Szczecin 2006.
12. Cagan J.F., Shields D.C., *Understanding Communication Theory: The Communicative Forces for Human Action*, Boston 1998.
13. Cialdini R., *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, Gdańsk 2009.
14. Coon D., Mitterer J.O., *Introduction to Psychology. Gateways to Mind and Behaviour*, Belmont 2008.
15. Crowdy T., *Historia szpiegostwa i agentury*, Warszawa 2010.
16. Davis D., *The Oxford Handbook of Church and State in the United States*, New York 2010.
17. Duchense J., *Kościół sekt?*, „Communio” 1991, nr 3.
18. Gajewski M., *Psychologiczne aspekty i uwarunkowania relacji interpersonalnych wewnątrz grup kultowych*, (w:) D. Grzesiak-Witek, P. Witek (red.), *Sekty jako wyzwanie i zagrożenie XXI w.*, Sandomierz 2010.
19. Galanter M. (ed.), *Cults and New Religious Movements. A Report of the American Psychiatric Association. From the Committee on Psychiatric and Religion*, Washington 1989.
20. Gallagher E.V., *The New Religious Movements Experience in America*, Westport 2004.
21. Gębarowski M., *Współczesne targi. Skuteczne narzędzie komunikacji marketingowej*, Gdańsk 2010.
22. Grębski M., *Jak wytrzymać z ludźmi?*, Warszawa 2009.
23. Grzesiak-Witek D., Witek P. (red.), *Sekty jako wyzwanie i zagrożenie XXI w.*, Sandomierz 2010.

24. Guzik E.M., *Prawne aspekty działalności sekt religijnych w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 3.
25. Hall H., *Marketing w szkolnictwie*, Warszawa 2007.
26. Hamilton M.B., *The Sociology of Religion. Theoretical and Comparative Perspectives*, London 2001.
27. Hicks D., *Ritual and Belief. Readings in the Anthropology of Religion*, Lanham 2010.
28. Homans G.C., *Social Behaviour as Exchange*, „American Journal of Sociology” vol. 63, no. 6, May 1958.
29. Kliś M., *Kształtowanie się znaczenia pojęcia „manipulacja”*, (w:) J. Ak-sman (red.), *Manipulacja. Pedagogiczno-społeczne aspekty. Część I. Interdyscyplinarne aspekty manipulacji*, Kraków 2010.
30. Kościańska A., *Anti-Cult Movements and Governmental Reports on „Sects and Cults”. The Case of Poland*, (w:) J.T. Richardson (ed.), *Regulating Religion. Case Studies from Around the Globe*, New York 2004.
31. Larkin L., *International Religious Freedom (2000). Submitted by the U.S. Department of State*, Washington 2001.
32. Łukaszewski W., *Szanse rozwoju osobowości*, Warszawa 1984.
33. Maruszewski T., Ścigała E., *Nasze wyprane mózgi łowców*, „Charaktery” 1999, nr 7.
34. Michalik M., Pilarczyk B., Mruk H., *Marketing strategiczny na rynku farmaceutycznym*, Warszawa 2009.
35. Mikłaszewicz P. (oprac.), *Zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego w krajowych porządkach prawnych według orzecznictwa ETS i Sądu I Instancji. Omówienia wybranych orzeczeń*, Biuro Trybunału Konstytucyjnego. Zespół Orzecznictwa i Studiów, listopad 2005.
36. Mudrak M., *Fenomen sekt. Diagnoza stanu wiedzy studentów z regionu warmińsko-mazurskiego na temat sekt i stosowanych przez nie technik manipulacji*, Kraków 2007.
37. Najda M., *Etyka dla sędziów. Rozważania*, Warszawa 2007.
38. Nelson J.M., *Psychology, Religion and Spirituality*, New York 2009.
39. Nowakowski P.T., *Sekty. Oblicza werbunku*, Tychy 2001.
40. Nowicka E., *Środki prawne przeciwdziałania i zwalczania sekt*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 7–8.
41. Nowińska E., *Wolność wypowiedzi prasowej*, Warszawa 2007.
42. Paprzycki R., *Sekty w demokratycznym państwie prawnym*, „Palestra” 2002, nr 7–8.
43. Pawluczuk W., *Kościoły i sekty – próba typologii organizacji i grup wyznaniowych*, „Studia „Socjologiczne” 1973, nr 8.
44. Pilczyński J., *Tonimy w paragrafach*, „Rzeczpospolita” z 31.05.2005.
45. Poujol H., Zivi P., *Nadużycia duchowe*, Kraków 2009.

46. Pytlak M., *Rozpoznać sektę. Kryminologia sekt*, Lublin 2002.
47. *Raport MSWiA o niektórych zjawiskach związanych z działalnością sekt w Polsce*, Warszawa 2000.
48. Rezler J., *Język łaciński dla prawników*, Warszawa 1987.
49. Richardson J.T. (ed.), *Regulating Religion. Case Studies from Around the Globe*, New York 2004.
50. Rochon T.R., *Culture Moves: Ideas, Activism and Changing Values*, Princeton 1998.
51. Romańczuk M., *Etiologiczne aspekty sekt destrukcyjnych*, „Przegląd Policyjny” 2001, nr 3.
52. Romańczuk-Grącka M., *Kryminologiczne aspekty sekt destrukcyjnych*, Olsztyn 2008.
53. Santağa O.D., Bravo E.P., De Leon L.D., Bueno O.V., Munoz H.R., Klopenburg B., Capanna P., *Wspólnoty kościelne, niezależne grupy religijne, sekty na przykładzie Ameryki Łacińskiej*, Warszawa 1995.
54. Seed D., *Brainwashing. A Fiction of Mind Control. A Study of Novels and Films Since World War II*, Kent 2004.
55. Sztumski J., *Sekta w świecie socjologii*, (w:) idem (red.), *Sekty. Studium socjologiczno-historyczne*, Kielce 1993.
56. Sztumski J. (red.), *Sekty. Studium socjologiczno-historyczne*, Kielce 1993.
57. West L.J., *Persuasive Techniques in Contemporary Cults: A Public Health Approach*, (w:) M. Galanter (ed.), *Cults and New Religious Movements. A Report of the American Psychiatric Association. From the Committee on Psychiatric and Religion*, Washington 1989.
58. Wróbel A., *Wychowanie a manipulacja*, Kraków 2006.
59. Wróbel A., *Wychowanie a manipulacja*, Kraków 2006.
60. *Wspólna konsultacja Światowej Rady Kościołów i Światowej Federacji Luterńskiej poświęcona nowym ruchom religijnym*, Amsterdam 1986, (w:) O.D. Santağa et al., *Wspólnoty kościelne, niezależne grupy religijne, sekty na przykładzie Ameryki Łacińskiej*, Warszawa 1995.
61. Zwoliński A., *Anatomia sekty*, Radom 2004.
62. Zwoliński A., *Sekty... Dlaczego?*, Warszawa 1998.

SUMMARY

Maciej RATAJCZAK

ECONOMIC DIMENSION OF PSYCHOMANIPULATIONS IN SECTS AND THE POSSIBILITY OF ITS CRIMINALIZING

Keywords: freedom of religion, sect, destructive sect, psychomanipulation techniques, brainwashing, criminalization

The paper presents the problems of psychomanipulation used by the sects, the economic dimension of this phenomenon and the possibilities of its criminalization. The author points to the legal status of sects in Poland and the basic legal guarantees of their functioning. Then he mark distinction between the definition of sects, destructive sects and criminal sects. The author presents the techniques used by the sects such as psychomanipulation, indicating that there is a similarity between them and the methods used in advertising and marketing. He also consider the possibility of criminalizing psychomanipulation, pointing to previous attempts of legislating in this area and formulating the demands of *de lege ferenda*.

Karol JUSZKA

ZASADA TRAFNEJ REAKCJI NA POPEŁNIONE PRZESTĘPSTWO W STOSOWANIU WARUNKOWEGO UMORZENIA POSTĘPOWANIA KARNEGO

Słowa kluczowe: warunkowe umorzenie postępowania karnego, zasada trafnej reakcji na popełnione przestępstwo, badania spraw sądowych, efektywność, postulaty *de lege ferenda*

WSTĘP

Celem artykułu jest prezentacja zasady trafnej reakcji na popełnione przestępstwo w stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania karnego za pomocą sposobów osiągnięcia efektywności tej instytucji. Kształt tych sposobów został wyznaczony przez wyniki analizy badań własnych akt sądowych 405 spraw dotyczących efektywności instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego z lat 2003–2009. Przedmiotowa analiza obejmuje także przedstawienie postulatów *de lege ferenda* dotyczących zarówno modyfikacji ustawowej konstrukcji warunkowego umorzenia postępowania karnego, jak również działań, jakie należy podjąć w praktyce jego stosowania w ramach obowiązujących przepisów. Prezentacja i analiza omawianych sposobów zostanie przedstawiona poprzez kolejne etapy postępowania karnego.

Warunkowe umorzenie postępowania jest opartym na prawach człowieka środkiem poddania sprawcy próbie, definiowanym jako najłagod-

niejszy środek reakcji na czyn sprawcy¹. Tytułowa zasada jest określana w literaturze także jako zasada trafnej represji² lub zasada trafnego orzekania³. Zasada trafnej reakcji karnej jest związana ze znaczeniem zasady sprawiedliwości w procesie karnym, w szczególności w odniesieniu do odpowiedzialności karnej oskarżonego za zarzucany mu czyn przestępny⁴. M. Cieślak nazywał ją zasadą trafnej represji i sformułował następująco: Każdy ten, i tylko ten, kto jest winien popełnienia przestępstwa, powinien za to ponieść odpowiedzialność taką i tylko taką, na jaką wedle prawa zasłużył⁵. Cytowany Autor scharakteryzował wymagania realizacji niniejszej zasady oraz przeszkody na drodze do jej urzeczywistnienia⁶.

Osiągnięcie trafności reakcji na popełnione przestępstwo jest uzależnione od wielu czynników, w szczególności rodzaju przestępstwa, właściwego stosowania ustawowej konstrukcji danego środka oraz wyników analizy zebranego w sprawie materiału dowodowego. Jednym z kierunków polityki kryminalnej służących przedmiotowej trafności reakcji jest zastępowanie kary pozbawienia wolności innymi karami i środkami odpowiedzialności za popełniony czyn zabroniony. W niniejszy kierunek wpisuje się instytucja warunkowego umorzenia postępowania karnego, która jest fakultatywnie stosowanym środkiem poddania sprawcy próbie, skierowanym w zasadzie do sprawców drobnej przestępczości⁷.

¹ Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 303.

² Por. Cieślak M., *Nieważność orzeczeń w procesie karnym PRL*, Warszawa 1965, s. 5 i n.; Cieślak M., *Normy celowościowe i ich rola w procesie prawnym*, (w:) Cieślak M. (red.), *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Władysława Woltera*, Warszawa 1959, s. 59.

³ Waltoś S. (red.), *Marian Cieślak. Dzieła wybrane. Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, t. II, Kraków 2011, s. 174 i wskazana w przypisie 4 literatura.

⁴ *Ibidem*, s. 173–174.

⁵ *Ibidem*, s. 174; por. Cieślak M., *Normy celowościowe...*, *op. cit.*, s. 59; Cieślak M., *Nieważność...*, *op. cit.*, s. 5.

⁶ Waltoś S. (red.), *Marian Cieślak. Dzieła wybrane...*, *op. cit.*, s. 174–175; Cieślak M., *Nieważność...*, *op. cit.*, s. 6 i n.

⁷ Zoll A. (w:) Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 k.k.*, Warszawa 2007, s. 826; por. Zoll A., „Drobna przestępczość” jako problem dogmatyki prawa karnego i polityki karnej, (w:) Czapska J., Gaberle A., Świątłowski A., Zoll A. (red.), *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia*, Warszawa 2000, s. 450; Gerecka-Żołyńska A., Mazur P., Paluszkiwicz H., *Kilka uwag o instytucji warunkowego umorzenia postępowania na tle jej związków z prawem materialnym i formalnym*, (w:) Cwiąkański

A. Zoll, podkreślając trafność wprowadzenia instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego do polskiego prawa karnego, wskazał na wzgląd humanitarny i utylitarny⁸, a także na doświadczenia nie tylko myśli prawniczej, ale też praktyki wymiaru sprawiedliwości, stojącej poprzednio przed trudnym dylematem w razie sądenia sprawy nie zdemoralizowanego, popełniającego drobne przestępstwa; bądź skazania i wymierzenia kary niecelowej i z tej racji niehumanitarnej, bądź oportunistycznego potraktowania sprawy poprzez bezwarunkowe umorzenie postępowania⁹.

W niniejszym artykule tytułowa problematyka wraz z postulatami *de lege ferenda* zostanie przedstawiona poprzez kolejne etapy postępowania karnego za pomocą przesłanek warunkowego umorzenia postępowania karnego, kształtu wyjaśnień złożonych w poszczególnych stadiach postępowania karnego oraz aktywności sprawcy w przedmiotowych postępowaniach; pojednania się sprawcy z pokrzywdzonym w wyniku porozumienia opisanego w art. 66 §3 k.k. oraz art. 341 §3 k.p.k.; obejmowania także pokrzywdzonego postanowieniami ugody zawartej w wyniku postępowania mediacyjnego; orzekania wobec oskarżonego zobowiązania do naprawienia szkody, świadczenia pieniężnego i kosztów sądowych w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie karne w sprawach, w których utrzymywany jest przez inne osoby; kryterium należytego powiązania między wysokością miesięcznych dochodów sprawcy z liczbą osób przez niego utrzymywanych a długością okresu próby i terminem oraz kierunkiem wpłaty zobowiązania do naprawienia

Z., Artymiak G. (red.), *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego*, Warszawa 2009, s. 272; Skupiński J., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego jako środek polityki karnej prokuratorów i sądów*, „Studia Prawnicze” 1991, z. 2, s. 3; Kunicka-Michalska B., *Rola warunkowego umorzenia w polityce karnej*, (w:) Skupiński J. (red.), *Polityka karna w Polsce 1970–1980*, t. I, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1989, s. 71; Nowicki K., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego jako alternatywny środek polityki kryminalnej w polskim procesie karnym* (nieopublikowana rozprawa doktorska), Wrocław 2001, s. 10.

⁸ Zoll A., *Materialnoprawna problematyka warunkowego umorzenia postępowania karnego*, Zeszyty Naukowe UJ „Prace Prawnicze”, z. 62, Warszawa – Kraków 1973, s. 6; por. Zoll A. (w:) Zoll A. (red.), *Kodeks karny...*, *op. cit.*, s. 826; Projekt Kk. Uzasadnienie, Warszawa 1968, s. 105, cyt. za: Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 296; Marek A., *Istota i skutki warunkowego umorzenia postępowania karnego*, „Państwo i Prawo” 1970, z. 11, s. 940; Maksymowicz K., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego w projekcie zmian przepisów prawa karnego*, „Nowe Prawo” 1983, nr 3, s. 105.

⁹ Zoll A., *Materialnoprawna...*, *op. cit.*, s. 6–7.

szkody, terminem wpłaty świadczenia pieniężnego w kształcie omawianego wyroku oraz ukształtowaniem oddania pod dozór w stosowaniu badanej instytucji.

STOSOWANIE ZASADY TRAFNEJ REAKCJI NA POPEŁNIONE PRZESTĘPSTWO W STOSOWANIU WARUNKOWEGO UMORZENIA POSTĘPOWANIA KARNEGO

Źródłem osiągania poprzez warunkowe umorzenie postępowania karnego trafnej reakcji na popełnione przestępstwo oraz punktem wyjścia do dalszych rozważań są opisane w art. 66 k.k. przesłanki stosowania tej instytucji oraz wskazywana przez A. Zolla cecha „warunkowości”, która nie jest związana z samą decyzją warunkowo umarzającą postępowanie, lecz ze specyficznym charakterem przesłanki tej decyzji, wyrażającym się w jej dynamiczności, w możliwości jej dezaktualizacji z powodów zaszłych po wydaniu orzeczenia¹⁰.

Spodziewanym efektem trafności reakcji na popełnione przestępstwo za pomocą badanej instytucji jest pomyślne zakończenie okresu próby oraz okresu wskazanego w art. 68 §4 k.k. Kierunkiem osiągnięcia tego efektu jest podejmowanie i wykonywanie, w toku postępowania, z najwyższą starannością decyzji i rozstrzygnięć procesowych uwzględniających rzetelne postawienie prognozy kryminologicznej oraz wszechstronnej analizy zebranego w sprawie materiału dowodowego. Niniejsza najwyższa staranność jest rozumiana w tychże badaniach własnych jako podejmowanie w toku postępowania w przedmiocie badanego środka poddania sprawy próbie wszelkich rozstrzygnięć procesowych właściwie ukształtowanych zarówno przez realizację w praktyce celów ustawowych przedmiotowej instytucji jak również poprzez umiejętne stosowanie w indywidualnych sprawach niniejszych rozstrzygnięć.

¹⁰ Zoll A., *Charakter prawny orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1971, nr 1, s. 46; por. Nowicki K., *Warunkowe umorzenie postępowania a warunkowe zawieszenie wykonania kary*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2000, t. V, s. 37; Kaczmarek P., Razowski T., *Zaliczenie wykonywanych środków karnych w postępowaniu po podjęciu postępowania warunkowo umorzonego*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 5, s. 58; Gaberle A., *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004, s. 322; Kutrzebski J., *Warunki umorzenia postępowania karnego a wynik próby*, „Palestra” 1974, nr 5, s. 57.

Pozytywny wynik okresu próby definitywnie zamyka drogę do ostatecznego ustalenia odpowiedzialności karnej sprawcy, z kolei w razie negatywnego upływu okresu próby w sposób ostateczny przewidziany przepisami prawa procesowego konieczne jest stwierdzenie przesłanek przestępności¹¹.

Pierwszym sposobem osiągnięcia trafności reakcji na przestępstwo za pomocą instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego jest kształt wyjaśnień złożonych w poszczególnych stadiach postępowania karnego oraz aktywność sprawcy w przedmiotowych postępowaniach. Analiza wyników badań własnych wskazuje, że na 405 badanych spraw, w 271 sprawach podejrzani w swoich wyjaśnieniach przedstawiali okoliczności popełnienia zarzucanego przestępstwa lub wskazywali motywację, jaką kierowali się przy jego popełnieniu, a w pozostałych 134 sprawach wyjaśnienia dotyczyły jedynie kwestii przyznania się do winy. W 49 z 271 spraw odnotowano pełne skruchy nastawienie podejrzanego do zarzucanego czynu, powiązane w analizowanych wyjaśnieniach z całkowitym przyznaniem się do winy. Wyniki badań własnych wskazują na trafną praktykę sądów nie uzależniającą wydania wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne oraz sposobu zakończenia okresu próby od przyznania się sprawcy do winy. Zaobserwowane w opisywanych badaniach własnych przeciwstawne do wyrażającego szczerze skruchy kształty wyjaśnień w sprawie przyznania się do winy były częścią co do zasady konsekwentnej strategii procesowej sprawcy, która jak wskazuje postulat własny uzasadnia zachowanie przez organy postępowania szczególnej czujności w przedmiocie orzekania i wykonywania wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne, realizowane także przez częstsze zasięganie wywiadów środowiskowych.

Przykładem aktywności podejrzanych w przedmiotowym postępowaniu w kontekście tytułowej problematyki było złożenie przez nich w dwóch sprawach wniosków o warunkowe umorzenie postępowania karnego, w których opisali swoją sytuację osobistą, rodzinną i finansową, uzasadnili spełnienie przesłanek tej instytucji oraz przedstawili swoją wersję okoliczności popełnienia przestępstwa. Analizowane wnioski po-

¹¹ Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 477; Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 726; Cieślak M., *Materialnoprawne oblicze warunkowego umorzenia*, „Państwo i Prawo” 1971, z. 3–4, s. 617.

dejrzanych, wyrażające także skruchę z powodu popełnienia przestępstwa, wpłynęły, jako dodatkowy argument, na wydanie i kształt wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne. Badania własne potwierdzają, że niniejsze wnioski podejrzanych połączone z konsekwentnym przestrzeganiem porządku prawnego oraz sprawnym wykonywaniem przedmiotowego wyroku bezpośrednio wpływają na efektywność badanej instytucji poprzez pomyślne zakończenie okresu próby oraz okresu wskazanego w art. 68 §4 k.k.

Kolejnym sposobem realizującym spodziewane efekty tytułowej trafności stosowania badanego środka poddania sprawcy próbie jest instytucja porozumienia między sprawcą a pokrzywdzonym opisana w art. 66 §3 k.k. oraz art. 341 §3 k.p.k. Badania własne 405 spraw wskazały, że we wszystkich 9 sprawach, w których pokrzywdzony i sprawca zawarli porozumienie w trybie art. 66 §3 obowiązującego k.k., fakt jego zawarcia oraz treść porozumienia miały bezpośredni wpływ na efektywność badanej instytucji, stanowiąc mocny fundament do pozytywnego zakończenia okresu próby oraz okresu wskazanego w art. 68 §4 k.k. Sprawozdawczo należy odnotować, że w żadnej ze spraw objętej badaniami własnymi nie doszło do przerwy lub odroczenia posiedzenia albo rozprawy w celu umożliwienia oskarżonemu i pokrzywdzonemu porozumienia się w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia w trybie art. 341 §3 k.p.k. Przedstawiając wnioski po analizie badań własnych, należy zwrócić uwagę, że wpływ instytucji omawianego porozumienia na efektywność instytucji z punktu widzenia zakończenia okresu próby powinien być mierzalny przez wszelkie działania sprawcy w tym aspekcie, np. wyrażenie skruchy czy nawet projekt porozumienia oraz obserwację przyczyn, przebiegu i skutków zachowania się sprawcy w toku postępowania karnego przez pryzmat wykonywania tego porozumienia.

W celu zwiększenia efektywności badanej instytucji należy przedstawić postulat własny inspiracji sprawcy i pokrzywdzonego przez organy postępowania oraz obrońców do zawierania porozumień opisanych w art. 66 §3 k.k. i art. 341 §3 k.p.k., a także wprowadzenia pisemnej formy tych porozumień, która nie tylko potwierdza jego zawarcie ze wskazaniem daty, osób, miejsca, postanowień porozumienia oraz podpisów zawierających go stron, ale także co najmniej ogranicza utrudnienia dowodowe dotyczące jego treści.

Ważnym sposobem osiągnięcia trafności reakcji jest zawarcie ugody postępowania mediacyjnego i obejmowanie jej postanowieniami także

pokrzywdzonego. Pojęcie „objęcia ugodą obu stron postępowania mediacyjnego” zostało wprowadzone w omawianych badaniach własnych jako dążenie do osiągnięcia w toku postępowania mediacyjnego relacji między stronami znajdujących potwierdzenie w postanowieniach ugody zawartej w toku tego postępowania i zilustrowane przykładami występującymi w tych badaniach: „strony pojednały się”, „strony zobowiązują się do poprawnego zachowania się względem siebie”, „pokrzywdzeni oświadczają, że nie mają żadnych pretensji do oskarżonego”, „oskarżony przeprosił pokrzywdzoną, a pokrzywdzona przeprosiny przyjęła”, „strony pogodziły się, a pokrzywdzony nie żąda od oskarżonego żadnej rekompensaty”. Z 405 spraw, objęcie ugodą postępowania mediacyjnego także pokrzywdzonego miało miejsce w 22 z 48 spraw w przedmiocie zastosowania warunkowego umorzenia postępowania karnego, w których przeprowadzono postępowanie mediacyjne. Z punktu widzenia efektywności należy przedstawić postulat własny objęcia postanowieniami ugody zarówno oskarżonego, jak i pokrzywdzonego, który wyraźniej oddaje sposób wykonywania ugody przez oskarżonego oraz co najmniej ogranicza składanie przez pokrzywdzonych nieuzasadnionych wniosków o podjęcie warunkowo umorzonego postępowania karnego.

Następnym sposobem bezpośrednio zmierzającym do pomyślnego zakończenia okresu próby oraz okresu wskazanego w art. 68 §4 k.k. jest ściśle przestrzeganie zasady indywidualizacji odpowiedzialności za popełnione przestępstwo poprzez nieorzekanie wobec oskarżonego świadczenia pieniężnego oraz niezasądzanie wobec niego kosztów sądowych w sprawach, w których utrzymywany jest przez inne osoby. Niniejszy sposób, wynikający z badań własnych, nie był ściśle przestrzegany w 76 na 91 badanych spraw odnoszących się do tej grupy oskarżonych. W przypadku nakładania na omawianą grupę oskarżonych zobowiązania do naprawienia szkody, wątpliwości są mniejsze zarówno ze względu na ustawowy, obligatoryjny charakter tego zobowiązania, jak również na wyraźniej zarysowaną, wskazaną wyżej, indywidualizację odpowiedzialności za własne czyny, polegającą na naprawieniu wyrządzonej przez siebie szkody. Związane z niniejszą problematyką są wyniki analizy badań własnych zwracające uwagę, że świadczenie pieniężne, zobowiązanie do naprawienia szkody, koszty sądowe są wpłacane przez osoby najbliższe wobec oskarżonego. Przykładem wspomnianych wątpliwości była treść jednego z uzasadnień wydania postanowienia o niepodejmowaniu przed-

miotowego postępowania z powodu wpłaty świadczenia pieniężnego przez matkę oskarżonego.

Mając na uwadze powyższe, należy postulować częstsze nakładanie wobec tej grupy oskarżonych zobowiązania do naprawienia szkody w formie restytucji. Znajdują potwierdzenie wnioski A. Zolla, który w swoich badaniach stwierdził także wypadki, w których zobowiązanie do świadczenia na cele społeczne zostało nałożone w sposób wyraźnie niecelowy. Chodziło tu przede wszystkim o sytuację, kiedy podejrzany pozostaje na wyłącznym utrzymaniu innych osób. Wykonanie obowiązku nie ma wtedy ani znaczenia wychowawczego, ani nie jest weryfikatorem postawionej prognozy. Tak samo – zdaniem cytowanego Autora – nałożenie takiego obowiązku jest nieuzasadnione w wypadku bardzo trudnej sytuacji materialnej podejrzanego¹².

Istotnym sposobem osiągnięcia przedmiotowej trafności jest kryterium należytego powiązania między wysokością miesięcznych dochodów sprawcy z liczbą osób przez niego utrzymywanych a długością okresu próby i terminem oraz kierunkiem wpłaty zobowiązania do naprawienia szkody, terminem wpłaty świadczenia pieniężnego w kształcie prawomocnego wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne. Przez kierunek wpłaty zobowiązania do naprawienia szkody w niniejszych badaniach własnych należy rozumieć jeden ze sposobów określenia wykonania tego zobowiązania w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie karne (w całości, w części). Wymienione kryterium powinno być wzięte pod uwagę przy konstrukcji wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne i analizie jego wykonania.

W badanych sprawach, w 302 z 405 spraw (74,5%), można uznać relację między wskazanymi wyżej czynnikami a kształtem przedmiotowego wyroku za właściwe z punktu widzenia sądu niezależnie od sposobu zakończenia okresu próby, a w 103 sprawach (25,5%) analiza spraw wskazała na niewłaściwe powiązanie tych relacji. Na drugą grupę liczącą 103 sprawy, składało się 91 spraw, w których oskarżony utrzymywany przez inne osoby w terminie wpłacił świadczenie pieniężne, 4 sprawy wskazujące na nieterminową wpłatę zobowiązania do naprawienia szkody, świadczenia pieniężnego lub kosztów sądowych, której data mieściła się w okresie próby oraz 8 spraw, w których wpłata wspomnianych wyżej rozstrzygnięć w przedmiotowym wyroku nastąpiła po okresie próby. Ni-

¹² Zoll A., *Materialnoprawna...*, op. cit., s. 187.

niejsze przypadki niedostosowania tych czynników skutkowały problemami oskarżonego w wykonaniu przedmiotowego wyroku i wydaniem postanowienia o niepodejmowaniu warunkowo umorzonego postępowania karnego, podjęciu tego postępowania lub umorzeniu postępowania wykonawczego z powodu upływu okresu z art. 68 §4 k.k.

Ostatnim omawianym sposobem osiągnięcia trafności reakcji na popełnione przestępstwo poprzez stosowanie badanej instytucji jest ukształtowanie oddania pod dozór w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie karne. Przedmiotowy dozór zastosowano w 33 z 405 badanych spraw. Badania własne prowadzą do przedstawienia postulatu własnego wskazania pięciu grup spraw, w których stosowanie dozoru uznano za w szczególności uzasadnione. Pierwszą grupę stanowią sprawy, w których na oskarżonego nie nałożono obowiązków, środków karnych, nie zobowiązano sprawcy do wykonywania ugody zawartej z pokrzywdzonym czy nie zawarto porozumienia między skonfliktowanymi stronami opisanego w art. 66 §3 k.k. oraz art. 341 §3 k.p.k. Oddanie pod dozór byłoby dobrą praktyką wobec oskarżonych utrzymywanych przez inne osoby. Po trzecie, dozór mógłby być stosowany w sprawach, w których istnieją trudności z ustaleniem aktualnego miejsca zamieszkania oskarżonego skutkujące w praktyce koniecznością wydania postanowienia o umorzeniu postępowania wykonawczego z powodu upływu okresu wskazanego w art. 68 §4 k.k. Przedostatnia grupa obejmuje sprawy, w których po zawarciu ugody lub porozumienia, a przed wydaniem wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne, zachowanie sprawcy wzbudza wątpliwości co do wykonania ich postanowień. Oddanie pod dozór byłoby preferowane przy nałożeniu obowiązku powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, celem wprowadzenia warunkowego umorzenia postępowania karnego do polskiego prawa karnego było uzyskanie środka trafnej reakcji na popełnione przestępstwo w zwalczaniu drobnej przestępczości. Analizowana zasada trafnej reakcji na popełnione przestępstwo jest gwarantem prawnokarnym poszanowania praw człowieka związanych z prawidłową oceną jego zachowania oraz rzetelnym prowadzeniem wszystkich etapów postępowania, w szczególności pod względem gwarancyjnym. Stosowaniu tytułowej zasady służy wprowadzenie w życie przedstawionych w artykule postulatów własnych zwiększenia efektywności instytucji

warunkowego umorzenia postępowania karnego: stosowanie przez sądy praktyki nie uzależniającej wydanie wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne oraz sposobu zakończenia okresu próby od przyznania się sprawcy do winy; częstsze zasięganie wywiadów środowiskowych; inspirowanie sprawcy i pokrzywdzonego przez organy postępowania oraz obrońców do zawierania porozumień opisanych w art. 66 §3 k.k., a także art. 341 §3 k.p.k.; wprowadzenie pisemnej formy porozumień z art. 66 §3 k.k. oraz z art. 341 §3 k.p.k.; obejmowanie także pokrzywdzonych postanowieniami ugody postępowania mediacyjnego; ścisłe przestrzeganie zasady indywidualizacji odpowiedzialności za popełnione przestępstwo poprzez nieorzekanie wobec oskarżonego świadczenia pieniężnego oraz niezasądzanie wobec niego kosztów sądowych w sprawach, w których utrzymywany jest przez inne osoby; należyte powiązanie między wysokością miesięcznych dochodów sprawcy z liczbą osób przez niego utrzymywanych a długością okresu próby i terminem oraz kierunkiem wpłaty zobowiązania do naprawienia szkody, terminem wpłaty świadczenia pieniężnego w kształcie prawomocnego wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne; właściwe ukształtowanie oddania pod dozór w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie karne. Przedstawiony w niniejszym artykule katalog sposobów osiągnięcia efektywności instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego stanowi kierunek rozwoju realizacji zasady trafności reakcji na popełnione przestępstwo.

LITERATURA

1. Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2008.
2. Cieślak M., *Normy celowościowe i ich rola w procesie prawnym*, (w:) Cieślak M. (red.), *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Władysława Woltera*, Warszawa 1959.
3. Cieślak M., *Nieważność orzeczeń w procesie karnym PRL*, Warszawa 1965.
4. Cieślak M., *Materialnoprawne oblicze warunkowego umorzenia*, „Państwo i Prawo” 1971, z. 3–4.
5. Gaberle A., *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004.
6. Gerecka-Żołyńska A., Mazur P., Paluszkievicz H., *Kilka uwag o instytucji warunkowego umorzenia postępowania na tle jej związków z prawem materialnym i formalnym*, (w:) Ćwiąkalski Z., Artymiak G. (red.), *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego*, Warszawa 2009.

7. Kaczmarek P., Razowski T., *Zaliczenie wykonywanych środków karnych w postępowaniu po podjęciu postępowania warunkowo umorzonego*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 5.
8. Kunicka-Michalska B., *Rola warunkowego umorzenia w polityce karnej*, (w:) Skupiński J. (red.), *Polityka karna w Polsce 1970–1980*, t. I, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1989.
9. Kutrzebski J., *Warunki umorzenia postępowania karnego a wynik próby*, „Palestra” 1974, nr 5.
10. Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010.
11. Maksymowicz K., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego w projekcie zmian przepisów prawa karnego*, „Nowe Prawo” 1983, nr 3.
12. Marek A., *Istota i skutki warunkowego umorzenia postępowania karnego*, „Państwo i Prawo” 1970, z. 11.
13. Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2011.
14. Nowicki K., *Warunkowe umorzenie postępowania a warunkowe zawieszenie wykonania kary*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2000, t. V.
15. Nowicki K., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego jako alternatywny środek polityki kryminalnej w polskim procesie karnym* (nieopublikowana rozprawa doktorska), Wrocław 2001.
16. *Projekt Kk. Uzasadnienie*, Warszawa 1968.
17. Skupiński J., *Warunkowe umorzenie postępowania karnego jako środek polityki karnej prokuratorów i sądów*, „Studia Prawnicze” 1991, z. 2.
18. Waltoś S. (red.), *Marian Cieślak. Dzieła wybrane, Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, t. II, Kraków 2011.
19. Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010.
20. Zoll A., *„Drobna przestępczość” jako problem dogmatyki prawa karnego i polityki karnej*, (w:) Czapska J., Gaberle A., Światłowski A., Zoll A. (red.), *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Profesora Stanisława Waltosia*, Warszawa 2000.
21. Zoll A., *Charakter prawny orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1971, nr 1.
22. Zoll A., *Materialnoprawna problematyka warunkowego umorzenia postępowania karnego*, Zeszyty Naukowe UJ „Prace Prawnicze”, z. 62, Warszawa – Kraków 1973.
23. Zoll A., (w:) Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 k.k.*, Warszawa 2007.

SUMMARY

Karol JUSZKA

THE PRINCIPLES OF ACCURATE RESPONSES TO THE CRIME COMMITTED IN THE APPLICATION OF THE CONDITIONAL DISCONTINUATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Keywords: the conditional discontinuation of criminal proceedings, the principles of accurate responses to the crime, research of court records, effectiveness, *de lege ferenda* postulates

The aim of this article is to present the principles of accurate responses to the crime committed in the application of the conditional discontinuation of criminal proceedings institution by means of achieving the efficiency of the institution. The shape of these factors was determined by analysis of court records 405 cases concerning the effectiveness of institutions conditional discontinuance of criminal proceedings from the years 2003–2009. The presented analysis also includes a presentation of postulates *de lege ferenda* concerning both legislative amendments to the statutory construction of the legal institution of conditional discontinuance of criminal proceedings, as well as the action which should be undertaken in the area of its practical application within the framework of binding regulations of their application in the practice of courts. Presentation and analysis of these factors will be provided through successive stages of criminal proceedings.

Beata KANAREK
Joanna WIECZORKIEWICZ-KITA

ODPOWIEDZIALNOŚĆ „LUSTRACYJNA” A IMMUNITET SĘDZIOWSKI

Słowa kluczowe: odpowiedzialność karna, immunitet sędziowski, odpowiedzialność „lustracyjna”

Niniejszy artykuł stanowi jedynie przyczynek do trwającej od kilku lat – tak w literaturze przedmiotu, jak i szeroko rozumianym orzecznictwie (począwszy od polskiego sądownictwa powszechnego, przez Sąd Najwyższy, Trybunał Konstytucyjny, a skończywszy na orzecznictwie ETPC) – dyskusji nad rodzajem odpowiedzialności prawnej, którą przewidział prawodawca w ustawie z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów, zwanej dalej ustawą „lustracyjną”².

Należy zdać sobie sprawę z tego, że zakres problemów, które niesie za sobą pogłębiona teoretyczna analiza przepisów omawianej ustawy, zwłaszcza w kontekście takich pojęć jak: odpowiedzialność (w tym odpowiedzialność karna), sankcja (w tym sankcja karna) czy metoda regulacji (w tym metoda penalna), przekracza ramy niniejszego opracowania. Kwestie te zostaną przedstawione jedynie w formie szkicowej, niezbędnej do tego, by próbować udzielić odpowiedzi na pytanie o relację między

¹ Artykuł oddano do druku przed ogłoszeniem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2015 r. (sygn. akt P 31/12).

² Przedmiotem rozważań jest ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (tj. Dz.U. z 2007 r. nr 63, poz. 425 ze zm.) w brzmieniu obowiązującym na dzień 7 lipca 2014 r.

instytucją immunitetu sędziowskiego (w jej kontekście pojęciem odpowiedzialności karnej) a rodzajem odpowiedzialności, który znajduje odzwierciedlenie w przepisach ustawy „lustracyjnej”.

I. ODPOWIEDZIALNOŚĆ „LUSTRACYJNA”

Przyjmując najbardziej intuicyjny sposób myślenia o odpowiedzialności, jako umiejętności ponoszenia konsekwencji własnego postępowania względem innych osób, można z pewnością – przy okazji rozważań dotyczących ustawy „lustracyjnej” – mówić o tym, że prawodawca przewidział w tym przypadku określonego rodzaju konsekwencje za własne postępowanie adresatów poszczególnych norm względem innych osób.

Jeśli spojrzy się na omawianą ustawę przez pryzmat adresatów norm, którzy mocą decyzji prawodawcy mają sposobność poniesienia określonego rodzaju konsekwencji swoich zachowań, to można postawić tezę, że ustawa statuuje trzy rodzaje odpowiedzialności:

- 1) odpowiedzialność podmiotów składających prawdziwe oświadczenie lustracyjne,
- 2) odpowiedzialność podmiotów, które złożą oświadczenie lustracyjne niezgodne z prawdą,
- 3) odpowiedzialność podmiotów będących adresatami norm sankcjonowanych zawartych w przepisach karnych ustawy „lustracyjnej”³.

Dla każdej z wymienionych wyżej grup adresatów norm prawodawca przewidział inne konsekwencje. Podstawową dolegliwością, która mocą decyzji prawodawcy ma dotknąć podmioty, na których ciąży obowiązek złożenia prawdziwego oświadczenia lustracyjnego, jest sam obowiązek złożenia takiego oświadczenia. Nakaz przewidziany w art. 7 ustawy zmusza bowiem adresata normy do tego, by „uruchomił w sobie umiejętność” poniesienia konsekwencji za swoje postępowanie z przeszłości względem innych osób. Konsekwencji, o których „prawodawca lustracyjny” z pozoru tylko milczy. Z pozoru, bo istota tych konsekwencji znajduje swoje odzwierciedlenie przede wszystkim w preambule do ustawy, a urzeczywistnienie np. w art. 13 wskazującym obowiązek podania do publicznej wiadomości, w obwieszczeniu wyborczym, treści oświadczenia lustra-

³ Z uwagi na upływ określonych w ustawie terminów, a w konsekwencji tego wystąpienie określonych skutków, świadomie pominięto tu kwestię odpowiedzialności podmiotów, które w chwili wejścia w życie ustawy pełniły określone funkcje i nie złożyły w przewidzianym terminie oświadczeń lustracyjnych (art. 57 ustawy).

cyjnego: kandydata na prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, posła lub senatora, posła do Parlamentu Europejskiego oraz kandydata na pochodzący z wyborów powszechnych organ i członka organu jednostki samorządu terytorialnego oraz członka organu jednostki pomocniczej jednostki samorządu terytorialnego. W tym przypadku mamy więc do czynienia przede wszystkim z odpowiedzialnością moralną, być może polityczną, organizacyjną czy społeczną.

Zupełnie odmiennie została ukształtowana przez prawodawcę sytuacja podmiotów, które złożą oświadczenie lustracyjne niezgodne z prawdą. Każdy, kto prawomocnym orzeczeniem sądu zostanie uznany za tzw. kłamcę lustracyjnego, ponosi obligatoryjnie konsekwencje w postaci:

- 1) utraty prawa wybieralności w wyborach do Sejmu, Senatu i Parlamentu Europejskiego oraz w wyborach powszechnych organu i członka organu jednostki samorządu terytorialnego oraz organu jednostki pomocniczej jednostki samorządu terytorialnego, której obowiązek utworzenia wynika z ustawy, na okres od 3 do 10 lat (art. 21a ust. 2a),
- 2) zakazu pełnienia funkcji publicznej, o której mowa w art. 4 pkt 2–56, na okres od 3 do 10 lat (art. 21a ust. 2b),
- 3) pozbawienia na lat 10 biernego prawa wyborczego na urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej (art. 21g).

Pierwsze dwie dolegliwości stanowić mają element treści orzeczenia sądu lustracyjnego, natomiast trzecia następuje z mocy prawa. Skutki prawomocnego orzeczenia lustracyjnego, w którym stwierdzone zostaje „kłamstwo lustracyjne”, prawodawca ukształtował na trzy sposoby:

- 1) jeśli „kłamca lustracyjny” nie jest sędzią, prokuratorem, radcą i starszym radcą Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, adwokatem, radcą prawnym, notariuszem albo komornikiem, pozbawienie pełnionej przez niego funkcji publicznej następuje z mocy prawa z dniem doręczenia prawomocnego orzeczenia podmiotowi właściwemu w sprawie pozbawienia osoby lustrowanej pełnienia funkcji publicznej,
- 2) jeśli „kłamca lustracyjny” jest sędzią, prokuratorem, radcą i starszym radcą Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, adwokatem, radcą prawnym, notariuszem albo komornikiem, sąd dyscyplinarny orzeka karę złożenia z urzędu lub inną przewidzianą w odpowiednich ustawach karę dyscyplinarną, skutkującą pozbawieniem pełnionej funkcji publicznej,
- 3) jeśli „kłamca lustracyjny” jest osobą, wobec której przepisy odrębne przewidują pozbawienie pełnionej funkcji, w szczególności odwołanie

lub skreślenie z właściwej listy albo rejestru, nie stosuje się do niego art. 21e ust. 1 i ust. 3.

Trzecia grupa podmiotów, dla których prawodawca przewidział określone konsekwencje, to adresaci norm sankcjonowanych zawartych w wyodrębnionej jednostce systematyzacyjnej ustawy pod nazwą „przepisy karne” (rozdział 5). W tym przypadku ustawodawca wskazał dwa podstawowe typy czynów zabronionych:

- 1) zeznawanie nieprawdy albo zatajanie prawdy podczas składania zeznań mających służyć za dowód w postępowaniu lustracyjnym,
- 2) posiadanie bez tytułu prawnego dokumentów organów bezpieczeństwa państwa (w rozumieniu art. 3 ustawy) i niewydanie ich Prezesowi Instytutu Pamięci Narodowej.

Konsekwencjami naruszenia zakazu dotyczącego czynu pierwszego są: możliwość orzeczenia kary pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, a przy kwalifikowanej postaci (z uwagi na podmiot naruszający zakaz) – od 6 miesięcy do lat 8 oraz obligatoryjny środek karny w postaci zakazu pełnienia funkcji publicznych, o których mowa w art. 4 ustawy, na okres 10 lat. Sankcją natomiast za naruszenie zakazu dotyczącego czynu drugiego jest kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, a przy kwalifikowanej postaci – od 6 miesięcy do lat 8.

II. ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA SĘDZIEGO

Zgodnie z art. 181 Konstytucji RP: „*Sędzia nie może być, bez uprzedniej zgody sądu określonego w ustawie, pociągnięty do odpowiedzialności karnej (...)*”. W kontekście tego przepisu konieczne staje się, choćby wstępne, ustalenie treści terminu: „odpowiedzialność karna”⁴, bowiem wydaje się to być kwestią decydującą dla prowadzenia dalszych rozważań. Odpowiedzialność karna jest tylko jednym z rodzajów odpowiedzialności prawnej, która definiowana jest jako obowiązek ponoszenia przewidzia-

⁴ Szerzej o sposobie pojmowania terminu „odpowiedzialność karna”, por. np.: L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 1998, s. 1 i n.; M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 64; A. Marek, *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz 1992, s. 19; K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 8; L. Kubicki, B. Kunicka-Michalska, *Zasady odpowiedzialności karnej w prawie polskim w świetle międzynarodowych standardów prawa człowieka*, (w:) *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 143–144; K. Wojtyczek, *Zasada wyłączności ustawy w sferze prawa represyjnego. Uwagi na gruncie Konstytucji RP*, CzoPKiNP 1999, z. 1, s. 51; M. Surkont, *Prawo karne*, Bydgoszcz – Gdynia 2001, s. 32 i n.

nych przez normę prawną sankcjonującą negatywnych skutków zachowań sprzecznych z dyspozycją normy sankcjonowanej w warunkach określonych przez hipotezę⁵. Należałoby zatem ustalić, które z konsekwencji prawnych są tego typu, że pozwalają na uznanie prawnokarnego charakteru normy sankcjonującej. Zagadnienie to nie jest zagadnieniem nowym, było ono przedmiotem licznych rozważań zarówno nauki, jak i orzecznictwa polskich oraz międzynarodowych sądów i trybunałów. Szeroka analiza literatury i orzecznictwa w tym zakresie znacznie przekraczałaby ramy niniejszego opracowania, ograniczona więc zostanie jedynie do ogólnej tylko charakterystyki poglądów w tym zakresie.

Punktem wyjścia dla dalszych rozważań jest treść art. 42. ust. 1 Konstytucji RP, który stanowi, że: **„odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”**. W doktrynie prawa konstytucyjnego dominuje pogląd, że zakres pojęcia odpowiedzialności karnej jest na tyle szeroki, że obejmuje odpowiedzialność za przestępstwa i wykroczenia, ale nie obejmuje odpowiedzialności służbowej czy dyscyplinarnej⁶. Pogląd, że zakres używanego w Konstytucji terminu „odpowiedzialność karna” nie jest tożsamy z zakresami tegoż terminu używanego w innych aktach prawnych, jest już utrwalony. Sąd Najwyższy w postanowieniu składu 7 sędziów SN z 28 września 2006 r. w sprawie I KZP 20/06, rozważając kwestie wzajemnej relacji między rozważanym sformułowaniem w Konstytucji a art. 166 k.k., uznał, *„że pojęciu, którym posłużył się ustawodawca w art. 116 k.k. nie można nadawać takiego samego sensu, jak pojęciu odpowiedzialności karnej na gruncie art. 42 ust. 1 Konstytucji RP”*⁷. Również Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie w tym zakresie zajmował stanowisko uznając, że konstytucyjne pojęcie odpowiedzialności karnej zakresem swoim obejmuje nie tylko odpowiedzialność za przestępstwa, ale również inne formy odpowiedzialności prawnej związane z wymierzeniem kar wobec jednostki, a zakres tegoż pojęcia jest szerszy

⁵ W. Lang, *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, „Zeszyty Naukowe UMK”, nr 37, seria Prawo, IX/1969, s. 51 i n.; T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1998 r., s. 145.

⁶ Można jednak spotkać w literaturze odmienne stanowiska, por. np. D. Szumiło-Kulczycka, *Prawo administracyjno-karne*, Zakamycze 2004 r., s. 23–24.

⁷ Zob. B. Zygmunt, *Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 7 kwietnia 2008 r.*, sygn. II AKz 63/08, „Prokuratura i Prawo” nr 1 z 2011 r., s. 176–184.

niż wynikałoby to z kodeksu karnego⁸. Trybunał Konstytucyjny rozważając problem prawa do obrony w postępowaniu lustracyjnym wskazał, że art. 42 Konstytucji odnosi się do postępowania represyjnego w ogólności, co jest pojęciem szerszym od postępowania karnego regulowanego w Kodeksie postępowania karnego⁹.

Włodzimierz Wróbel w pracy poświęconej zmianom normatywnym i zasadom intertemporalnym w prawie karnym¹⁰ podjął próbę odpowiedzi na pytanie, czym jest odpowiedzialność karna, stawiając jednocześnie tezę, że pojęcie to funkcjonuje w dogmatyce prawa karnego dość intuicyjnie. Autor nie skonstruował wprawdzie precyzyjnych kryteriów kwalifikacyjnych wyznaczających granice pojęcia odpowiedzialności karnej, ale stanowczo stwierdził, że „istota sankcji karnej nie wyczerpuje się w samym nawet drastycznym ograniczeniu praw lub wolności jednostki. Pojęcie to obejmuje raczej te przypadki, gdy orzekanie określonego środka ograniczającego prawa lub wolności podmiotowe służy wyrażeniu negatywnej oceny i potępieniu popełnionego czynu”¹¹. W. Wróbel twierdzi, że „sankcją karną należy także nazwać wszystkie te konsekwencje nakładane na sprawcę konkretnego czynu, których dolegliwość (zarówno *in plus*, jak *in minus*) nie znajduje dostatecznego uzasadnienia w celach restytucyjnych, zabezpieczających lub egzekucyjnych, daje się natomiast zracjonalizować jako powstrzymanie innych od naruszenia danej normy zakazu lub nakazu, lub też zaspokojenie naruszonego poczucia sprawiedliwości (tak jak pojmuje się to pojęcie w koncepcjach retributywnych). Oczywiście nie wyklucza to, iż czasem ten sam środek może pełnić różne funkcje, wśród których represja nie zawsze będzie miała dominujący charakter”¹².

Z kolei Paweł Burzyński w pracy *Ustawowe określenie sankcji karnej* zwraca uwagę na stosowane metody pozwalające na identyfikację przepisów konstytuujących odpowiedzialność karną. Wskazanie na odpowiedzialność karną następować może bądź poprzez odwołanie się do kategorii nazwowej, a więc zbioru sankcji zawartego w kodeksie karnym, bądź poprzez wskazanie zbioru przepisów dotyczących przestępstw. Jeszcze

⁸ Np. wyrok TK z dnia 8 lipca 2003 r. (sygn. akt P 10/02), wyrok TK z dnia 3 listopada 2004 r. (sygn. akt K 18/03).

⁹ Wyrok TK z dnia 28 listopada 2007 r. (sygn. akt K 39/07).

¹⁰ W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Zakamycze, Kraków 2003 r.

¹¹ Tamże, s. 121–123.

¹² Tamże, s. 390.

inną metodą identyfikacji jest odwołanie się do nazwy – czyn karalny (zbiór przepisów konstytuujących odpowiedzialność pod groźbą kary), z jednoczesnym wiązaniem tego pojęcia z wykształconym i społecznie identyfikowalnym pojęciem odpowiedzialności karnej, jako odpowiedzialności o pewnych szczególnych i powszechnie rozpoznawanych cechach. Autor zwraca jednak uwagę na to, że nie można wykluczyć sytuacji, że ustawodawca wprowadzi tego rodzaju regulacje, które – z pominięciem powołanego wyżej wzorca odpowiedzialności karnej (stosowanie odpowiedniej techniki legislacyjnej, poddawanie tej odpowiedzialności szczególnym reżimom jej urzeczywistnienia w ramach wyspecjalizowanych i uznawanych za właściwe tej formie odpowiedzialności procedur prawnych) – będą konstytuować odpowiedzialność od strony materialnej niewykazującą istotnych różnic. Ustawodawca może zatem wprowadzić normy kompetencyjne ustanawiające po stronie organów państwowych obowiązek zastosowania takiej reakcji prawnej, która materialnie (w zakresie tego, co ma stać się z podmiotem odpowiedzialnym) nie odbiega w istotny sposób od tych form reakcji, które są dekodowane z przepisów kwalifikowanych jako należące do dziedziny prawa karnego, a co za tym idzie, powstanie wątpliwość jakiego rodzaju odpowiedzialność konstytuują¹³. Mając na względzie powyższe uwagi, można zaryzykować próbę wskazania cech konstytutywnych wyznaczających treść terminu „odpowiedzialność karna”. Wydaje się, że takimi cechami jest to, że:

- 1) odpowiedzialność karna jest odpowiedzialnością prawną szczególnego rodzaju, przewidzianą za poważne naruszenia norm, których zadaniem jest ochrona najważniejszych społecznie dóbr;
- 2) jest to odpowiedzialność człowieka za własny czyn, zabroniony obowiązującym prawem, popełniony w chwili obowiązywania zakazu; przy czym czyn ten musi być popełniony w stanie winy;
- 3) odpowiedzialność karna przewiduje w konsekwencji poważną ingerencję w wolność i prawa jednostki odpowiedzialnej, a sankcja ma charakter represyjny niedający się sprowadzić do funkcji restytucyjnej czy też zastępczego wykonania obowiązku, czy też do tego, by przypisać jej wyłącznie zabezpieczający lub egzekucyjny charakter (sankcja o charakterze karnym, choć pojęcie kary nie jest tożsame z tym, które odnajdujemy w aktualnie obowiązującym kodeksie karnym);

¹³ P. Burzyński, *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o. 2008 r., s. 20–21.

- 4) odpowiedzialność karna realizowana jest w formie wysoce sformalizowanej, przy czym podmiot odpowiedzialny chroniony jest szeregiem gwarancji, nieznanym innym rodzajom postępowania (np. prawem do obrony czy domniemaniem niewinności).

Na marginesie już tylko zaznaczyć należy, że pewne kryteria dotyczące zakwalifikowania danego rodzaju odpowiedzialności jako odpowiedzialności karnej wypracował również Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) w Strasburgu. Trybunał ten w wyroku z dnia 8 czerwca 1976 r. przedstawił trzy kryteria (zwane od tego czasu kryteriami Engela), których spełnienie warunkuje uznanie, że dana regulacja ustawowa określonego państwa ma charakter regulacji penalnej (powoduje odpowiedzialność karną jednostki), a w konsekwencji umożliwia badanie przez ETPC zgodności z art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹⁴. Warunki te ETPC formułuje następująco¹⁵:

- 1) rozważany przepis jest przyporządkowany do prawa karnego zgodnie z prawem krajowym – kryterium to dla ETPC stanowi jedynie punkt wyjścia do analizy (nie jest warunkiem rozstrzygającym);
- 2) adresatami normy sformułowanej w rozważanym przepisie jest ogół (a nie grupa posiadająca określony status – jak ma to miejsce w przypadku np. przepisów dyscyplinarnych) oraz sankcja za zachowanie niezgodne z normą musi mieć charakter karny, czyli zmierzać musi do represji i prewencji (takiego charakteru nie ma – zdaniem ETPC – sankcja zmierzająca jedynie do naprawienia szkód majątkowych)¹⁶;
- 3) charakter represji winien być zbliżony do kary lub środków karnych przewidzianych w danym państwie przez prawo karne (przy karach pozbawienia wolności ETPC stosuje domniemanie karnego charakteru sankcji – domniemanie to można obalić jedynie w wyjątkowych przypadkach; przy karach pieniężnych, za których nieuiszczenie grozi kara pozbawienia wolności albo wpis do rejestru karnego, ETPC również stosuje domniemanie karnego charakteru sankcji).

¹⁴ Tekst wyroku – LEX nr 80797.

¹⁵ Zauważyć należy, że od 1976 r. w orzecznictwie ETPC daje się dostrzec ewolucję w zakresie formułowania coraz bardziej szczegółowych przesłanek rozpatrywanych w kontekście tzw. kryteriów Engela – por. np. Opinia rzecznika generalnego Kokott przedstawiona w dniu 15 grudnia 2011 r. w sprawie C-489/10.

¹⁶ W nowszym orzecznictwie ETPC bada także, czy karanie za naruszenia służy ochronie dóbr prawnych, których ochrona zwykle zapewniana jest poprzez normy karne.

Kryteria wskazane w punkcie 2 i 3 Trybunał stosuje najczęściej alternatywnie, w sytuacji braku jednoznacznej odpowiedzi o charakterze danej regulacji prawnej. Zdarza się jednak, że oba kryteria stanowią podstawę rozstrzygnięcia.

III. ODPOWIEDZIALNOŚĆ „LUSTRACYJNA”

A ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA – CECHY WSPÓLNE

Porównanie cech charakterystycznych odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności „lustracyjnej” jest o tyle utrudnione, że zasadniczo, gdy w literaturze przedmiotu mowa jest o przesłankach odpowiedzialności karnej, dotyczy to odpowiedzialności za przestępstwo. Porównując jednak cechy charakterystyczne odpowiedzialności karnej i odpowiedzialności „lustracyjnej”, można dojść do wniosku, że istnieje wiele podobieństw między omawianymi rodzajami odpowiedzialności:

- 1) odpowiedzialność „lustracyjna”, podobnie jak karna, jest odpowiedzialnością prawną szczególnego rodzaju; w tym sensie szczególnego, że ponoszona jest za poważne naruszenie norm chroniących najważniejsze społecznie dobra. Nie ulega bowiem wątpliwości, że tzw. kłamstwo lustracyjne stanowi czyn naganny, a w przypadku osoby sędziego – czyn wysoce naganny. Tak należy oceniać ten czyn, zarówno z punktu widzenia obowiązujących norm prawnych konstytuujących status sędziego (np. przez wymóg posiadania nieskazitelnego charakteru), jak i norm moralnych, które w ogóle piętnują nieprawdę. Pamiętać i podkreślić w tym przypadku należy, że ustawa „lustracyjna” przewiduje odpowiedzialność nie za współpracę prowadzoną przez sędziego, ale za to, że dana osoba do owej współpracy się nie przyznała. O ile bowiem sama współpraca mogła mieć różne podłoże i mogła nadawać się do weryfikacji z punktu widzenia możliwych, obiektywnych usprawiedliwień, o tyle „kłamstwo lustracyjne” będzie zawsze oceniane negatywnie;
- 2) odpowiedzialność „lustracyjna” jest odpowiedzialnością indywidualną człowieka za własny czyn, zabroniony ustawą lustracyjną i popełniony w chwili obowiązywania zakazu złożenia nieprawdziwego oświadczenia lustracyjnego. Choć ustawa lustracyjna wyraźnie tego nie stanowi, przyjąć należy, że złożenie nieprawdziwego oświadczenia lustracyjnego musi być świadome, a zatem popełnione w formie winy i to winy umyślnej;

- 3) odpowiedzialność „lustracyjna” sędziego przewiduje w konsekwencji poważną ingerencję w wolności i prawa jednostki odpowiedzialnej, a sankcja nie ma charakteru sankcji cywilnej czy administracyjnej o charakterze restytucyjnym, czy też posiadającej cechy zastępczego wykonania obowiązku, nie ma również charakteru zabezpieczającego czy egzekucyjnego. I choć sankcja przewidziana za „kłamstwo lustracyjne” nie jest typową sankcją karną, to jednak niewątpliwie przy jej konstrukcji ustawodawca posłużył się metodą penalną, nadając jej represyjny charakter;
- 4) odpowiedzialność „lustracyjna” realizowana jest podobnie jak karna, a zatem przybiera sformalizowaną formę charakterystyczną dla odpowiedzialności karnej. Zgodnie z wolą prawodawcy postępowanie lustracyjne prowadzone jest na podstawie przepisów kodeksu postępowania karnego przed sądami karnymi. W świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego, sądów powszechnych oraz Trybunału Konstytucyjnego, osoba lustrwana ma w procesie podobną pozycję, jak osoba oskarżona w procesie karnym, a zatem przysługują jej gwarancje procesowe charakterystyczne dla podmiotu odpowiadającego za popełnienie przestępstwa, np. prawo do obrony czy domniemanie niewinności;
- 5) z faktu braku w ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (dalej – PoUSP)¹⁷ norm, które dotyczyłyby postępowania w sytuacji złożenia przez sędziego nieprawdziwego oświadczenia lustracyjnego, nie da się wywieść wniosku, że „odpowiedzialność lustracyjna” nie jest rodzajem odpowiedzialności karnej. Przepisy proceduralne szczegółowo określające postępowanie lustracyjne znajdują się w ustawie „lustracyjnej”, a sędzia bez wątpienia jest adresatem norm zawartych w tej ustawie.

IV. IMMUNITET SĘDZIOWSKI

Instytucja immunitetu sędziowskiego uregulowana została w Konstytucji RP w art. 181 oraz w art. 80 i art. 81 PoUSP. Stanowi ona jedną z istotnych gwarancji niezawisłości sędziowskiej i jako taka ma chronić wolność decyzji sędziego i zapobiegać wywieraniu nieformalnego wpływu na sędziego. Podstawowym celem istnienia wszystkich immunitetów jest wyłączenie lub stworzenie utrudnienia proceduralnego pociągania do odpowiedzialności karnej grupy osób, którym immunitet został przyznany,

¹⁷ Tekst jednolity ustawy: Dz.U. z 2013 r., poz. 427 ze zm.

a zatem jest prawem chroniącym osoby te przed nadużyciem prawa ścigania oraz stosowania środków przymusu przez właściwe organy władzy wykonawczej albo oskarżenia przez osoby fizyczne i wywierania tym sposobem presji¹⁸. Immunitet jest instytucją wyjątkową w tym sensie, że stanowi odstępstwo od zasady równości wobec prawa i uzależniony jest od rodzaju sprawowanej przez daną osobę funkcji¹⁹.

Immunitet sędziowski występuje w dwojakiej postaci: immunitetu formalnego (procesowego) oraz materialnego²⁰. Immunitet materialny, rozumiany jako uchylenie karalności czynu, dotyczy wykroczeń popełnionych przez sędziego. Za popełnione wykroczenie sędziego odpowiada wyłącznie dyscyplinarnie, przy czym jest to immunitet trwały w tym sensie, że zapewnia niekaralność za czyny będące wykroczeniami popełnione w chwili piastowania stanowiska sędziego. Immunitet formalny dotyczy z kolei zakazu ścigania osoby korzystającej z tego przywileju i w świetle obowiązującego prawa w stosunku do sędziego można podzielić go na dwa rodzaje. Pierwszy dotyczy zakazu zatrzymania sędziego bez zgody właściwego sądu dyscyplinarnego, drugi zakazu pociągnięcia sędziego do odpowiedzialności karnej bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego. W obu przypadkach immunitet sędziowski jest immunitetem względnym, albowiem może być uchylony decyzją właściwego organu, w tym przypadku sądu dyscyplinarnego. Poza zainteresowaniem autorek leży kwestia immunitetu materialnego sędziego oraz immunitetu formalnego w zakresie, w jakim dotyczy kwestii zatrzymania sędziego. Z uwagi na określony temat artykułu, bliższej analizy wymagają natomiast przepisy dotyczące zakazu pociągnięcia sędziego do odpowiedzialności karnej.

Immunitet sędziowski został po raz pierwszy wprowadzony do systemu prawa polskiego przez Konstytucję Marcową (art. 79), a następnie pojawił się w ustawie o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. (art. 81). Od tego czasu instytucja immunitetu sędziowskiego funkcjonuje w polskim

¹⁸ J.R. Kubiak, J. Kubiak, *Immunitet sędziowski*, „Przegląd Sądowy” nr 11–12/1993 r., s. 3.

¹⁹ W. Michalski, *Immunitety w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970 r., s. 20 i n.

²⁰ Por. np.: L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 43–47; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2000, s. 79–80, 379–381; R. A. Stefański, *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2008, s. 82–85; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1973, s. 70–71; A. Marek, *Prawo karne w pytaniach i odpowiedziach*, Toruń 2004, s. 210–211.

prawodawstwie. W art. 80 PoUSP prawodawca ukształtował instytucję immunitetu w zakresie odpowiedzialności karnej sędziego. Tekst przepisu obowiązującego obecnie różni się od treści pierwotnej, kiedy to art. 80 ust. 1 stanowił, że „sędzia nie może być zatrzymany ani pociągnięty do odpowiedzialności karnej sądowej lub administracyjnej bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego (...)”. Obecnie zrezygnowano zatem ze sformułowania „odpowiedzialności sądowej i administracyjnej”, pozostawiając jedynie postanowienie dotyczące odpowiedzialności karnej, zgodnie z brzmieniem art. 181 Konstytucji RP. Jak podnosi się w doktrynie, użyte poprzednio sformułowanie dotyczące odpowiedzialności karnej i administracyjnej miało charakter reliktowy, a uwzględniając istotę i funkcję immunitetu sędziowskiego oraz stosując argumentację *a maiori ad minus*, sędziemu nie można także wymierzyć administracyjnej kary pieniężnej²¹. Na podkreślenie zasługuje to, że ani przepisy Konstytucji RP, ani PoUSP nie wprowadzają do polskiego systemu prawnego immunitetu cywilnego, chroniącego sędziego przed odpowiedzialnością cywilną²². Oznacza to w istocie, że sędziowie w sprawach cywilnych ponoszą pełną odpowiedzialność²³.

Zarówno w Konstytucji RP, jak i w PoUSP – w przepisach kreujących instytucję immunitetu sędziowskiego w zakresie objętym niniejszą analizą – mowa jest o odpowiedzialności karnej. Sformułowanie dotyczące odpowiedzialności za przestępstwo pojawia się dopiero w art. 80 § 2c PoUSP. Przepis stanowi, że sąd dyscyplinarny wydaje uchwałę zezwalającą na pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności karnej, jeżeli zachodzi dostatecznie uzasadnione podejrzenie popełnienia przez sędziego przestępstwa. Takie sformułowanie przepisu nie przesądza zatem o tym, że instytucja immunitetu sędziowskiego w postaci zakazu pociągnięcia

²¹ *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz* (red. J. Gudowski), LexisNexis, Warszawa 2009 r., s. 293.

²² Rozwiązanie takie znane jest natomiast w innych krajach europejskich, np. Austria, Anglia.

²³ Por. np. uchwała SN z dnia 27 września 2012 r. (sygn. akt III CZP 48/12). W orzecznictwie Sądu Najwyższego można jednak spotkać i taki pogląd, że „sędzia, który przy wykonywaniu czynności jurysdykcyjnych dopuścił się naruszenia dóbr osobistych innej osoby, nie ma legitymacji biernej w sprawie powództwa tej osoby o roszczenia przewidziane w przepisach prawa cywilnego, a Skarb Państwa ponosi z tego tytułu odpowiedzialność tylko wtedy, gdy naruszenie dóbr osobistych jest jednocześnie przewinieniem służbowym lub uchybieniem godności urzędu, którego popełnienie zostało stwierdzone orzeczeniem wydanym w postępowaniu dyscyplinarnym” (wyrok SN z dnia 8 lutego 1991 r., sygn. akt I CR 791/90).

sędziego do odpowiedzialności karnej, bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego, dotyczy jedynie odpowiedzialności za popełnione przestępstwo. Dalsze bowiem przepisy art. 80 PoUSP są przepisami proceduralnymi dookreślającymi, w jakim trybie odbywa się „uchylenie immunitetu sędziowskiego” wobec potencjalnego sprawcy przestępstwa.

V. SĘDZIA JAKO PODMIOT ODPOWIEDZIALNOŚCI Z USTAWY „LUSTRACYJNEJ” A IMMUNITET SĘDZIOWSKI

Sędzia może znaleźć się w każdej z trzech wyżej nakreślonych grup podmiotów, z których zachowaniami ustawodawca wiąże określony rodzaj odpowiedzialności. Sędzia bowiem jest podmiotem, który – zgodnie z art. 4 pkt 14 ustawy „lustracyjnej” – zobowiązany jest do złożenia oświadczenia lustracyjnego. Złożone przez sędziego oświadczenie lustracyjne może być zgodne z prawdą albo być niezgodne z prawdą. Wreszcie sędzia może w postępowaniu lustracyjnym wystąpić w roli składającego zeznania albo bez tytułu prawnego posiadać dokumenty organów bezpieczeństwa państwa i nie wydać ich Prezesowi IPN. Skoro sędzia jest tego rodzaju podmiotem, który może spotkać każdy z omawianych rodzajów odpowiedzialności z ustawy „lustracyjnej”, w dalszej kolejności rozważyć należy, czy przy wszystkich tych rodzajach odpowiedzialności sędzia jest chroniony immunitetem sędziowskim. Wydaje się, że w dwóch omówionych wyżej przypadkach odpowiedź na pytanie o możliwość zastosowania immunitetu sędziowskiego jest oczywista. W trzeciej sytuacji już takiej jasności nie ma. Przeanalizujemy kolejno te przypadki, rozpoczynając od tych, które są najmniej kontrowersyjne.

- 1) Sędzia jest podmiotem, który składa prawdziwe oświadczenie lustracyjne, z treści którego wynika, że pracował lub odbywał służbę w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracował z tymi organami w okresie od dnia 22 lipca 1944 r. do dnia 31 lipca 1990 r. Złożenie prawdziwego oświadczenia lustracyjnego jest zachowaniem, którego prawodawca lustracyjny oczekuje od adresata normy. Z punktu widzenia odpowiedzialności przewidzianej dla tej grupy podmiotów ustawą „lustracyjną”, nie ma więc żadnego znaczenia to, czy z treści prawdziwego oświadczenia lustracyjnego będzie wynikał fakt pracy, służby czy współpracy z organami bezpieczeństwa państwa. W stosunku do osoby, która była sędzią w momencie, gdy zaktualizował się obo-

wiązek składania oświadczeń lustracyjnych (w tym także tych prawdziwych), prawodawca nie przewidział żadnych konsekwencji prawnych, w tym – nazwijmy to konsekwencji następnych – związanych np. z oceną moralną sędziego (choćby przez zanegowanie posiadania cechy nieskazitelnego charakteru), mogącą mieć wpływ na dalsze pełnienie przez niego obowiązków²⁴. Tak ukształtowana odpowiedzialność sędziego za złożenie prawdziwego oświadczenia przesądza o tym, że instytucja immunitetu nie ma w tym przypadku zastosowania.

2) Sędzia jest podmiotem, który swoim zachowaniem narusza jeden z zakazów sformułowanych wprost przez prawodawcę w przepisach karnych ustawy „lustracyjnej” (art. 29 i 29a). Wykorzystana przez prawodawcę w tym przypadku konstrukcja odpowiedzialności za naruszenie zakazu określonego zachowania się w pełni odpowiada – przyjmowanym na gruncie naszej kultury prawnej – zasadom związanym ze stanowieniem przepisów karnych, a przez to również ze stosowaniem metody penalnej:

- a) w przepisach tych zakodowane zostały normy ze sobą sprzężone (sankcjonowana i sankcjonująca),
- b) czyny zabronione stanowią przestępstwo w myśl art. 7 §1 i §3 k.k.,
- c) przewidziane sankcje są karami w rozumieniu kodeksu karnego – zagrożenie karą pozbawienia wolności mieści się w granicach przewidzianych art. 37 k.k. (nawet przy kwalifikowanej postaci czynu),
- d) pozakodeksowość przepisów spełnia warunki przewidziane w § 28. Zasad techniki prawodawczej: naruszenie przepisów ustawy „lustracyjnej” nie kwalifikuje się jako naruszenie przepisów kodeksu karnego, kodeksu karnego skarbowego ani kodeksu wykroczeń i czyny, za których popełnienie prawodawca przewidział określoną karę (oraz środek karny)²⁵, są związane tylko z treścią ustawy.

Bez wątpliwości można więc orzec, że odpowiedzialność za naruszenie przepisów karnych ustawy „lustracyjnej” jest odpowiedzialnością karną, w tym także odpowiedzialnością za przestępstwo. Oznacza to więc, że w sytuacji naruszenia przez sędziego któregośkolwiek

²⁴ Znajduje to m.in. odzwierciedlenie w podejmowanych przez środowisko sędziowskie inicjatywach zmierzających do „samooczyszczenia”.

²⁵ Tu zwrócić należy uwagę na wprowadzenie przez prawodawcę nowego środka karnego w postaci: „zakazu pełnienia funkcji publicznych, o których mowa w art. 4 [ustawy „lustracyjnej” – B.K., J.W.-K.], na okres 10 lat”.

z przepisów karnych ustawy „lustracyjnej” zastosowanie znajdują przepisy o immunitecie sędziowskim.

- 3) Sędzia jest podmiotem, który złożył oświadczenie lustracyjne niezgodne z prawdą. W szeroko rozumianym orzecznictwie krajowym (sądy powszechne, SN, TK), wspieranym orzeczeniami ETPC, widoczna jest tendencja do jednoznacznego przesądzenia o charakterze odpowiedzialności, którą przypisał ustawodawca tzw. kłamcy lustracyjnemu. Odpowiedzialność ta albo określana jest wprost jako „odpowiedzialność karna”²⁶, albo też używa się nieco mniej kategorycznego określenia – poprzez wskazanie charakteru całej regulacji lustracyjnej – jako „odpowiedzialności o charakterze penalnym”. Do powtarzanych cech diagnostycznych, które miałyby wpłynąć na zakwalifikowanie odpowiedzialności za „kłamstwo lustracyjne”, do zakresu nazwy „odpowiedzialność karna” zalicza się:

- a) treść preambuły,
- b) standard ukształtowany w orzecznictwie ETPC,
- c) przyjęcie procedury karnej jako właściwej dla postępowania lustracyjnego,
- d) penalny charakter sankcji związanych z obowiązkiem składania oświadczeń lustracyjnych²⁷.

W związku z takim właśnie kształtowaniem sposobu rozumienia rodzaju odpowiedzialności zastosowanej przez prawodawcę w stosunku do osoby, która złoży nieprawdziwe oświadczenie lustracyjne, rodzi się pytanie o źródło wątpliwości²⁸. Jak się wydaje istota problemu tkwi zarówno w technice, którą zastosował prawodawca przy regulacjach dotyczących podmiotów składających nieprawdziwe oświadczenia lustracyjne, jak i w pewnym rodzaju rozstrzygnięcia merytorycznego. W tym bowiem przypadku organ stanowiący prawo nie wykorzystał konstrukcji typowej dla przepisu karnego. I to zarówno z punktu widzenia obowiązujących zasad techniki prawodawczej, jak i z uwagi na możliwość dekodowania

²⁶ Por. np. uchwałę Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 lipca 2010 r., http://www.trybunal.gov.pl/Wiadom/20100812/SKMB-T_28310081208500.pdf (21.02.2011 r.).

²⁷ Wyrok TK z dnia 11 maja 2007 r. (sygn. akt K 2/07). Tak też np.: postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 26 października 2010 r. (sygn. akt II AKz 542/10).

²⁸ Zaznaczyć przy tym należy, że wątpliwości takich nie rodzą przepisy *stricte* karne (rozdział 5) tej samej ustawy.

z przepisu karnego pary norm ze sobą sprzężonych. Zgodnie z techniką prawodawczą w przepisie karnym zawartym w ustawie powinny być wyraźnie, jednoznacznie i wyczerpująco określone: a) zakres podmiotów, których dotyczy dany zakaz (§ 144 ZTP), b) okoliczności, w jakich znajduje zastosowanie dany zakaz (§ 145 ZTP), c) znamiona czynu zabronionego (§ 75–77 ZTP) oraz d) sankcja grożąca za popełnienie tego czynu (§78–80 ZTP)²⁹. Żaden z przepisów dotyczących odpowiedzialności za tzw. kłamstwo lustracyjne nie ma takiej konstrukcji. Żaden też taki przepis nie nadaje się do tego, by tylko na jego podstawie można było zdekodować parę norm sprzężonych (bądź choć fragmenty takich norm). Zamiast klasycznej konstrukcji przepisu karnego, prawodawca:

- a) w przepisie merytorycznym (art. 7) umieścił nakaz zachowania się polegającego na złożeniu oświadczenia lustracyjnego przez podmioty wymienione w przepisie będącym definicją legalną (art. 4) i posiadające określoną cechę (urodzone przed dniem 1 sierpnia 1972 r.),
- b) w przepisach proceduralnych wskazał cechę przedmiotu nakazanego zachowania,
- c) w przepisie proceduralnym określającym elementy konieczne treści orzeczenia w sprawie „lustracyjnej”, jednym z takich elementów uczynił rozstrzygnięcie dotyczące konsekwencji ponoszonych przez tzw. kłamcę lustracyjnego (art. 21a ust. 2a i 2b).

Wątpliwości co do charakteru przepisów statuujących odpowiedzialność „kłamcy lustracyjnego” wzmacnia także to, że pomimo iż w ustawie wyodrębniony został rozdział, który zawiera tylko i wyłącznie przepisy karne, ustawodawca nie zdecydował się na umieszczenie tam przepisu konstytuującego odpowiedzialność za „kłamstwo lustracyjne”. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być to, że dolegliwości, które mają spotkać osobę składającą nieprawdziwe oświadczenie lustracyjne, nie mieszczą się ani w katalogu kar, ani w katalogu środków karnych przewidzianych w aktualnie obowiązujących polskich ustawach karnych. Wydaje się jednak, że wskazane powyżej wątpliwości nie powinny rzutować w istotny sposób na ocenę rodzaju odpowiedzialności, która w rozważanym przypadku dotknąć ma sędziego „kłamcę lustracyjnego”. Odpowiedzialność ta jawi się – choć może nie w tak oczywisty sposób, jak poprzednio – jako odpowiedzialność o charakterze karnym, a w związku z tym, i w tym

²⁹ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. nr 100, poz. 908).

przypadku zastosowanie powinna znaleźć instytucja immunitetu sędziowskiego.

VI. KONKLUZJE

Polski prawodawca „lustracyjny” w dość swoisty sposób ukształtował odpowiedzialność podmiotów za czyn polegający, najogólniej rzecz ujmując, na współpracy z organami bezpieczeństwa państwa w latach 1944–1990. Owa swoistość w szczególny sposób dotyczy tych adresatów norm (zawartych w ustawie „lustracyjnej”), którzy korzystają z dobrodziejstwa immunitetu formalnego (w kontekście odpowiedzialności karnej). Niejednoznaczność zastosowanej metody regulacji, niejednoznaczność w zakresie rodzaju odpowiedzialności i wreszcie wprowadzenie nowego rodzaju sankcji (karnych) prowadzić mogą do wątpliwości dotyczącej tego, czy przy stosowaniu przepisów ustawy „lustracyjnej” do sędziów (zgodnie z art. 4 pkt 14 adresatów norm wyznaczających określone zachowania „lustracyjne”) należy uwzględniać instytucję immunitetu sędziowskiego (formalnego).

Powyżej nakreślona analiza przepisów, orzecznictwa oraz dokonań doktryny prowadzi do wniosku, że odpowiedzialność „lustracyjna” co najmniej w dwóch zaprezentowanych przypadkach jest odpowiedzialnością o charakterze karnym, a w związku z tym sędzia jest chroniony immunitetem.

LITERATURA

1. Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1973.
2. Buchała K., Zoll A., *Polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
3. Burzyński P., *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o. 2008.
4. Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994.
5. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 1998.
6. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2005.
7. Kubiak J.R., Kubiak J., *Immunitet sędziowski*, „Przegląd Sądowy” nr 11–12/1993.
8. Kubicki L., Kunicka-Michalska B., *Zasady odpowiedzialności karnej w prawie polskim w świetle międzynarodowych standardów prawa człowieka*, (w:) *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
9. Lang W., *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, „Zeszyty Naukowe UMK”, nr 37, seria Prawo, IX/1969.

10. Marek A., *Prawo karne w pytaniach i odpowiedziach*, Toruń 2004.
11. Marek A., *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz 1992.
12. Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2000.
13. Michalski W., *Immunitety w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970.
14. *Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądowictwa. Komentarz* (red. J. Gudowski), LexisNexis, Warszawa 2009.
15. Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1998.
16. Stefański R. A., *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2008.
17. Surkont M., *Prawo karne*, Bydgoszcz – Gdynia 2001.
18. Szumiło-Kulczycka D., *Prawo administracyjno-karne*, Zakamycze 2004.
19. Wojtyczek K., *Zasada wyłączności ustawy w sferze prawa represyjnego. Uwagi na gruncie Konstytucji RP*, CzPKiNP 1999, z. 1.
20. Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Zakamycze, Kraków 2000.
21. Zygmunt B., *Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 7 kwietnia 2008 r.*, sygn. II AKz 63/08, „Prokuratura i Prawo” nr 1, 2011.

SUMMARY

Beata KANAREK

Joanna WIECZORKIEWICZ-KITA

RESPONSIBILITY “LUSTRATION” AND THE JUDICIAL IMMUNITY

Keywords: criminal liability, judge immunity, „lustrative” liability

The paper attempts to answer the question of relationship between judges’ immunity from criminal liability and from so called „lustrative” liability, as proscribed in the 18th October 2006 act on revealing information about 1944–1990 documents by state security services and content of said documents (tj. Dz.U. z 2007 r. nr 63, poz. 425). The problem was presented synthetically by analysis of „lustrative” liability as proscribed by aforementioned act, criminal liability, common features of both liabilities in question and judges’ immunity. The conclusion is that the „lustrative” liability is criminal liability and so in case of judges, provisions related with their immunity are applicable.

Alya ORAZALIEVA

PROBLEMS OF THE CONSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF POLAND AND THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: COMPARATIVE ANALYSIS

Keywords: Constitutional law, system, Poland, Kazakhstan, comparison

The constitution, being the contract between the people and the state, regulates the basic, fundamental relations arising in a society. It covers all spheres of a life – political, economic, social and spiritual. By means of the Constitution the people establish the state, determine forms of its governing and administration, bases of socioeconomic system, status of the person and the citizen.

The republic of Kazakhstan is in the center of Eurasia, on a border line between two continents, whereas the Republic of Poland is in the heart of Europe. It is a member of the European Union, while Kazakhstan is a member of the Customs Union. The recent past united these countries historically – till the beginning of the last decade of 20th century Kazakhstan and Poland were as a part of the socialist (communistic) block. The basic laws of these countries were preceded by such acts, as the Constitutional law of October, 17, 1992 on mutual relations between legislative and executive power of the Republic of Poland, and also on local government and the Constitution of the Republic of Kazakhstan of 28 January, 1993.

Now these two democratic and independent countries have thorough constitutional-legal base, in particular: the Constitution of the Republic of Kazakhstan of 30 August, 1995 and the Constitution of the Republic of Poland of 2 April, 1977 which, in turn, were corrected by the constitutio-

nal reforms in 1998, 2007, 2011 and in 2006, 2009, accordingly. As it is known the legislation of Kazakhstan and Poland is based on continental system of law, in this connection in both countries the Constitution norms are higher than any legal positions (in Article 4.2 of the Constitution of the RK and p.2 of the Constitution of the RP). According to the Constitution of the RK the government is uniform, it is carried out on the basis of the Constitution and the laws according to a principle of its division into legislative, executive and judicial branches and interactions among themselves with checks and balances (in Article 3.4 of the Constitution) [1].

The Polish Fundamental law says, that the state system is based on division and balance of the legislative, executive and judicial powers. The legislative power is carried out by the Sejm and the Senate, the executive – the President and the Council of Ministers, and the judicial – courts and tribunals (Article 10 of the Constitution of the RP) [2; 15]. The constitution, representing the Fundamental law, is the main source of the national law, a kernel of all legal system and legal base of the current legislation. In a constitutional law science attempts to classify the constitution of the states on the various bases were repeatedly undertaken:

- 1) depending on the state system form – unitary, federal;
- 2) depending on character of a political regime – democratic, reactionary;
- 3) depending on duration of application – constant, temporal;
- 4) depending on structure – codified and non-codified;
- 5) according to objection of the Fundamental law – written and unwritten;
- 6) according to change – rigid, flexible.

M.V. Baglaj defines «constitution as the fundamental law of any state» [3]. R.V. Eginborjan and E.V. Tadevosjan make the following definition: «Constitution is the most important and basic political-legal act (or a number, set, system of such acts), having the higher legal power and regulating bases of the administration of the state and its mutual relations with a society and a person (a person and a citizen)».

V.O. Luchin, G.A. Vasilevich, A.S. Prudnikov have noted: «Constitution is the basic source of the constitutional law, which determines the features, properties and other major characteristics of the state and the law, fixes state-legal way of the country» [4].

The Constitution of the Republic of Kazakhstan is normative-legal document regulating principal views of activity of the person and the citizen, the state and its bodies and their mutual relation, represents the will of the Kazakhstan people. As to the Constitution of the Republic of Poland

in definition it is necessary to focus attention to the special relation to religion in the Polish history. Therefore in the Constitution there is such a concept «both believers, and citizens which do not believe in the god». In our opinion it is connected with indissoluble links of the Polish people with church.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan says that the Constitution has the higher legality and direct action in territory of the state. The symbol and the guarantor of fixity of the Constitution is the President, control function is carried out by Parliament as it hears annual messages of the constitutional legality in the Republic. Courts provide Constitution execution, the Prosecutor's Office also carries out supervision of regulatory legal acts about their conformity to norms of the Constitution, in case of discrepancy protests them. Regulatory legal acts, from the constitutional laws and the international contracts to decisions of maslihats, should not contradict norms of the Constitution. In case of their contradiction to norms of the Constitution they are recognized as invalid.

The Constitution of the Republic of Poland also says that the Constitution is the Supreme law, its positions are applied directly if another is not provided by it. The president ensures the Constitution observance. Article 79 of the Constitution of the Republic of Poland is very interesting where the following is fixed: «Every one whose constitutional liberties or rights were violated, has a right, according to the principles determined by the law to be obliged with complaint to the Constitutional Tribunal with accordance of the Constitution, law or other normative act, on which base, the court or public administration authority issue a final decision on his liberties and rights or his duties determined by the Constitution»[5].

Thus, each citizen has an opportunity to observe conformity of all regulatory legal acts according to norms of the Constitution that is, certainly, the best monitoring of national system of the law. In our opinion, the similar norm is necessary also for us. It will give the chance to citizens to participate more in the control over rule making activity of the bodies authorized by the Constitution. It is necessary to conclude, that the Constitution of the Republic of Kazakhstan is a basis of the state building and national system of the legislation, proceeding from the first section of the Constitution of the Republic of Kazakhstan.

The recognition of the people by creator of the Constitutions of our states expresses its characteristics. From that recognition, that the people are the unique subject accepting the Constitution, its constituent character

follows. The people are a government source in the country and the sovereignty carrier. Therefore it possesses the constituent power. The system of regulatory legal acts in each state is determined by the Constitution, and also the laws published on its basis, positions about those or other state bodies, governmental decrees. The legislation determines an order of the edition, change, cancellation and addition of regulatory legal acts. It is underlined, which body according to what procedure publishes this or that normative act. The Constitution of the Republic of Kazakhstan says that the law in force are laws, other regulatory legal acts corresponding to the Constitution, thus an obligatory condition of their application is official publication. It is also told that the Republic laws come into force after their signing by the President.

In the Constitution of the Republic of Poland the following is fixed: «1. Sources of obligatory law of the Republic of Poland are: Constitution, laws, ratified international agreements, and instructions» [5]. For law coming into force also it is necessary to observe a rule, namely to give it for the signature to the President who, in turn, gives the order to publish the given law».

As the doctor R. Mojak fairly notices, the signing act is not reduced to simple formality and the automatic statement of the law. The Polish Constitution provides two various variants of the President's actions which he can undertake in case of disagreement with act acceptance: initiation of the preliminary constitutional control and the right of the veto [6]. In the Republic of Kazakhstan the President also has a power to send the law or its separate elements for repeated consideration, discussion in the Parliament.

According to the constitution of the Republic of Kazakhstan, the Parliament is the higher representative body of the Republic which is carrying out legislative functions. In Kazakhstan, unlike Poland, the President has a wider spectrum of powers as he has a right to carry out legislative function. In the Constitution of the Republic of Kazakhstan in Article 61 there is determined a concrete circle of activity on which the Parliament can publish laws: «The parliament has the right to publish laws which regulate the major public relations, establish the basic principles and norms concerning:

- 1) legal personality of physical and legal bodies, civil rights and liberties, obligations and responsibility of physical and legal bodies;
- 2) a regime of the property and other real rights;

- 3) bases of the organization and activity of the state bodies and local governments, state and military service;
- 4) taxation, establishment of duties and other obligatory payments;
- 5) republican budget;
- 6) judicial system and legal proceedings;
- 7) education, public health services and social security;
- 8) privatization of the enterprises and their property;
- 9) environment protection;
- 10) administrative-territorial administration of the Republic;
- 11) defence and safety insurance of the state.

All other relations are regulated by statutory acts» [7].

For acceptance of legal acts in the Parliament of Kazakhstan there are certain procedures.

It is necessary to pay attention, that in the Constitution of the Republic of Poland there is not given any information of kinds of the acts published by the Sejm and the Senate.

The analysis of sources of the constitutional system in both states has shown, that it can be characterized as integrally connected system which all elements provide realization of ours with your rights. It is necessary to notice, that sources of the constitutional system are characterized by the following features: plurality and hierarchy, a law priority, change of a parity of national and international law. The Constitution of the Republic of Kazakhstan says that the law in force is international-contractual and other obligations of the Republic, i.e. those normative acts in which the Republic of Kazakhstan as the subject of the international relations has incurred any obligations. In the Constitution of Poland there is also similar article according to the meaning. In Article 9 there is given that Poland observes international law obliging it. It would be desirable to note that in the Constitution of the Republic of Poland there is a separate chapter containing sources of the law, that is, undoubtedly, the excellent logic decision.

In article 4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan there is also spoken about a priority of the international norms before norms of the national law and they are applied directly. Also there is a clause – if the international contract must be ratified, where in the given context the statement is understood by its supreme body of the government. In the Republic of Kazakhstan the given function belongs to the Parliament. Position that the adoption of law if it follows from the international contract is necessary is fixed also.

In the Constitution of Poland the given phenomenon is fixed in Article 91.2 where the following is spoken: «International contract ratified from the preliminary consent, expressed in the law, has a priority before the law if this law cannot be co-ordinated with the contract» [6]. Thus, the leadership of international norms over the national proves to be true. As to the law edition – it also is regulated in Article 89 of the Constitution: «Ratification by the Republic of Poland of the international contract and its denouncement demand the preliminary consent expressed in the law if the contract concerns: peace, unions, political arrangements or military arrangements, civil liberties, rights or duties, determined by the Constitution, memberships of the Republic of Poland in the international organization, considerable charges of the state in the financial case, issues settled by the law or in which relation the Constitution requires the law edition» [6].

It testifies that the most important spheres in a state and society life, without dependence from requirements of the international contract, i.e. the edition of the law is required or not, should be all the same settled by the separate law as it influences bases of the constitutional system. In Poland the President ratifies and denounces international agreements, thus he should inform the Sejm and the Senate. The given norm testifies to the big role of the Sejm and the Senate in formation of legal system.

The following condition for legality finding by the international contract is its publication. The Constitution of the Republic of Kazakhstan says the following: «All laws, international contracts which participant is the Republic, are published. Official publication of the normative legal acts, concerning the rights, liberties and duties of citizens, is an obligatory condition of their application» [7]. We see, that the legislator has specially allocated the international norms, concerning the rights and duties of the citizen which should be published that is not absolutely logical as before he already speaks about it. It is also possible to see higher attention, concerning the rights and duties of citizens, that, undoubtedly, is the important step to formation of our state as legal.

In Poland the given norms contain in Constitution Article 88: «International contracts ratified from the preliminary consent expressed in the law, are published in an order demanded for laws. Principles of publication of other international contracts are determined by the law» [6]. In the same place it is told, that a condition of coming into force of the law is its publication. Thus, in our states there are similar conditions of the introduction into action of the international contract, that once again confirms neces-

sity of studying of formation of the constitutional system of the Republic of Poland.

According to the constitution of RK the government is uniform, it is carried out on the basis of the Constitution and the laws according to a principle of its division into legislative, executive and judicial branches and interactions among themselves with use of system of checks and balances (Article 3.4 of the Constitution) [1]. The Polish Fundamental law says that the state system is based on division and balance of the legislative, executive and judicial powers. The legislative power is carried out by the Sejm and the Senate, the executive is the President and Ministerial council, and the judicial is courts and tribunals (Article 10 of the Constitution of RP) [2; 15].

Thus, in both countries the judicial power is traditionally presented as the third branch of the power and regulated by almost final parts of constitution. In Poland these issues are considered within the limits of one section. In the Fundamental law of the Republic of Kazakhstan there is a section «Courts and Justice» [1] which is devoted to this issue. This section is next to last if to exclude the final section containing final and transitive positions while in the Polish Constitution it is Article 8 from 13, including temporal positions. The final section of the Polish Constitution represents now special interest as its positions with specified time of action are already executed. Judicial bodies of Poland are separated from other elements of the state structure. Article 173 of the Polish Constitution is categorical: «Courts and Tribunals are the power isolated and independent of other authorities» [2; 105].

Similar position in the Constitution of Kazakhstan is regulated in other key. It has been above specified about presence of the constitutional position (Article 3.4 of the Constitution of RK), and also there is Article 75.1 of the Constitution which says, that justice in the Republic of Kazakhstan is carried out only by court [1]. In Article 1.1 of the Constitutional law «On judicial system and status of judges of the Republic of Kazakhstan», which is an integral part of judicial system regulation of the republic to what Article 75.4 of the Constitution testifies, it is established, that the judicial power in the Republic of Kazakhstan belongs only to courts in the name of constant judges, and also the jurymen involved in criminal legal proceedings in cases and order, provided by the law.

Justice in the Republic of Kazakhstan is carried out only by court. The edition of the acts providing transfer of special powers of court to other

bodies is forbidden. No other bodies and persons have the right to appropriate power of the judge or function of the judicial power. Appeals, refers and complaints to be considered as legal proceedings, cannot be considered or taken on the control by any other bodies, official or other persons [5].

In the Polish Constitution all judicial bodies are listed. Article 175 determines, that justice in the Republic of Poland is sent by the Supreme Court, general courts, administrative and military courts, and adds that exclusive courts (or the accelerated procedures) can be established only for the period of war [2; 106].

The constitution of Kazakhstan determines, that the Republic courts are the Supreme Court, just as «the local and other courts of the Republic established by the law». As to the so-called „accelerated” or „simplified” justice the Kazakhstan Constitution is unshakable, unlike Poland, establishment of «special and extreme courts under any name it is not supposed» [1].

Other important difference between the judicial power of Poland and Kazakhstan consists in Prosecutor’s Office. The Polish Fundamental law only mentions officials of this body twice. Article 103.2 establishes that «the public prosecutor cannot combine deputy activity and have the deputy mandate», along with that Article 191.1 authorizes the General public prosecutor to refer to the Constitutional Tribunal with the offer on cases of which it is said in Constitution Article 188. The constitution of Kazakhstan, on the contrary, contains big article of 4 points, in detail regulating activity of bodies of Prosecutor’s Office.

The structure of judicial system of Poland and Kazakhstan looks as follows. In Poland the judicial power belongs to courts and tribunals it is basic division in judicial system. There are only two tribunals – constitutional and state (impeachment). In the Polish language this body is called Tribunal Stanu. In many widespread translations it sounds as the State Tribunal, however such expression in English misleads, as in Poland (and in other countries) there are no private tribunals. Members of this Tribunal are selected by the Parliament to be brought to trial of the high-ranking officials. Mass media informed about such activity worldwide as impeachment. In the Anglo-American literature there is a great number of publications about impeachment [8].

As to courts the Constitution lists five categories: the Supreme Court, the general, administrative, military court and exclusive court (last only for the period of war). Regulating the third category, the Constitution

mentions the High Administrative Court, and also administrative courts of the lowest instances. In Poland there are three higher judicial bodies: the Supreme Court, the High Administrative Court and the Constitutional Tribunal. They are independent from each other and their judgments are final and without appeal. In spite of the fact that they are equal, the Constitutional Tribunal is prevailing (higher) judicial body. After a legal investigation in the Supreme Court or the High Administrative Court the lost party has the right to continue a case in the Constitutional Tribunal. Besides, there is a possibility of application in the international organizations, such as the European Court under human rights in Strasbourg and Court of the European Union in Luxembourg. All it makes the Polish judicial organization enough difficult.

Unlike the Constitution of Poland the Constitution of Kazakhstan does not answer a question exactly, how many courts and categories of courts exist in the Republic. The Republic fundamental law names the Supreme Court of the Republic as the higher judicial body on civil, criminal and other cases, local and other courts, and also the local and other courts of the Republic established by the law.

It is necessary to refer to the Constitutional law «On judicial system and status of judges in the Republic of Kazakhstan» in accordance with which there are military, financial, economic, administrative courts, juvenile courts and others. Local courts are presented by regional and regional courts [9].

Finally, it is necessary to pay attention to distinction in the constitutional approach to personal liberty of the arrested person or the detained person, or, otherwise, on known expression Habeas Corpus Act (habeas corpus). This exclusive law named also «Great act» – written court order prescribed to the person, keeping the prisoner to give proofs of its detention or prisoning. V. Blackstone named it «triumph of the English law». For today about this law there is a certain polemic in the light of security measures undertaken by the states in the world community from various threats [10; 68–72]. In conformity with Article 16.2 of the Fundamental law of Kazakhstan «... arrest and period of detention are supposed only in the cases provided by the law and only with the sanction of court with granting to the arrested person of the right to appeal. Without the sanction of court the person can be submitted to detention for the term of no more than seventy two hours». In addition to it the person detained, arrested, accused in a crime commitment has the right to use the lawyer's

help (defender) from the moment of detention, arrest or indictment [1]. If to compare these positions to corresponding article of the Polish Constitution the difference will be essential.

The Polish constitutional norms establish, that «everyone, deprived of his liberties not on the basis of the court order, has the right to refer to the court for the purpose of an urgent establishment of legality of this deprivation», and he «should be urgently and clear informed on the detention reasons. Within 48 hours from the moment of detention he should be referred to the judges. The arrested person should be released, if within 24 hours from the moment of refer to the judge he is given a decision about temporary arrest together with the charges involved». The Legal protection is accessible at all stages of procedural actions, and in case of illegal imprisonment the person has the right for compensation.

According to the appointment and independence of judges it is possible to notice, that the Polish Fundamental law establishes, that «judges are appointed by the President of the Republic under the offer of General Polish Council of justice for uncertain time». The chairman of the Supreme Court and the Chairman of the High Administrative Court are appointed «for a six-summer term of authority» from the candidates presented by General meeting of judges of corresponding court. Similar positions of the Constitution of Kazakhstan establish, that «chairmen and judges of local and other courts are appointed for posts by the President of the Republic under the recommendation of the Higher Judicial Council». As to appointment of the Chairman and judges of the Supreme Court procedure differs a little. They are elected by the Senate on representation of the President of the Republic, based on the recommendation of the Higher Judicial Council.

The interdiction for employment of several posts is expressed in the Constitution of Kazakhstan more obviously, than in Poland. Article 79.4 of the Constitution of RK establish, that the post of the judge is incompatible with the deputy mandate, with employment of other paid post, realization of enterprise activity, occurrence in structure of supervising body or the supervisory board of the commercial organization. The unique exception is made for teaching, scientific or other creative activity [1]. The Polish Constitution, with the same exception as in the Kazakhstan Constitution, establishes incompatibility of a post of the judge with the parliamentary mandate, a finding in political party, membership in a trade

union and, especially, the public activity contradicting principles of independence of courts and judges.

Judges of both countries possess extensive constitutional guarantees which concerns being in a post. So, judges at administration of justice are independent and submit only to the Constitution and laws. The constitution of Kazakhstan also establishes that any intervention in court activity on administration of justice is inadmissible and liable to legal action. According to the concrete cases the judge are not accountable. Powers of the judge can be stopped or suspended exclusively on the bases established by the law. The judge cannot be arrested, be brought forcibly, measures of the official penalty imposed in a judicial order, is involved in the criminal liability without the consent of the President of the Republic of Kazakhstan based on the conclusion of the Higher Judicial Council of Republic. In turn, arrest and imposing of similar restrictions on the General public prosecutor, the Chairman and judges of the Supreme Court demand the Senate consent, except detention cases at crime scene or commitment of grave crimes.

The Polish Constitution, showing care of ensuring autonomy of the judge, does not contain identical positions. There are no special guarantees of judges' immunity of Supreme or High Administrative Courts. The fundamental law of Poland makes a great accent on extensive guarantees of judges as the Kazakhstan Constitution makes. Article 80 of the fundamental Law of Kazakhstan is short determines, that financing of courts, maintenance of judges with habitation are made at the expense of means of the republican budget and should provide possibility of full and independent realization of justice [1]. The constitution of Poland establishes that «judges are maintained with the working conditions and compensation corresponding to a post, and also to volume of their duties». As to an removability of judges, the Polish constitutional norms are very detailed and mention set of aspects and principles: dismissal, temporal discharge of the judge from a post, his transfer in other place or for other post etc. So, the Polish judges do not retire. They keep not only the salary of operating judges, but also the status «judges on rest». Judges can be back caused for work. The status of the judge is some kind of lifelong appointment, but without the obligation to stay in a post. Even judges of the Supreme Court of the USA do not have such privilege according to the Supreme law of this country [11].

We will pay attention to the competence and functioning of courts. According to Article 76 of the Constitution of Kazakhstan the judicial power has by the appointment protection of the rights, liberties and legitimate interests of citizens and organizations, execution of the Constitution, laws, other normative legal acts, international contracts of the Republic [1].

The Polish Fundamental law establishes that the general courts administer justice on all cases, except for the cases carried by the law to the competence of other courts, and administrative courts carry out the control over activity of public administration, and also over legality of decisions of local governments and normative acts of territorial bodies of the governmental administration.

Also the Constitution of RK contains the constitutional position that the judicial power is carried out on behalf of the Republic. The similar Polish norm simply says that courts and tribunals make decisions by the Republic name.

The constitution of the Republic of Kazakhstan contains 10 principles which should adhere to the judge, and the declaration that decisions of courts have a binding force in all territory of the Republic. Establishing, as well as the Constitution of Poland, that the Supreme Court carries out supervision of activity of the general courts. The fundamental law of Kazakhstan, besides, adds, that this body «makes explanations concerning judiciary practice». Position of the Polish Constitution about functioning of courts is not such extensive. It registers, that legal procedure is, at least, double authorized, and degree of participation of citizens in administration of justice is determined by the law. The first position is absent in the Kazakhstan Constitution while the second is not such unequivocal, unlike Polish, and establishes, that «in the cases provided by the law, criminal legal procedure are carried out with participation of jurymen».

And at last, we will consider the status of Judicial Council (Justice Council) under Fundamental laws of Kazakhstan and Poland. Texts of both Constitutions contain norms about Judicial Council which „Higher” is called in Kazakhstan, and in Poland „General Polish”. The constitutional positions in the first case mention it in two points. It is not obviously possible to determine quantity of members of this body as Article 82.4 of the Constitution of RK says that the Higher Judicial Council consists of the Chairman and «other persons appointed by the President of the Republic». Council gives recommendations during election of the Chairman and judge of the Supreme Court and appointment to posts of Chairmen

and judges of local and other courts of the country. Point 5 of specified Article of the Constitution of the Republic of Kazakhstan establishes, that the status and the organization of work of the Higher Judicial Council are determined by the law [1].

The Polish constitutional positions about Justice Council are a little more detailed and exact. Four articles of the Constitution are devoted to this body. A starting point is Article 186 which establishes, that General Polish Council of Justice is on guard of independence of courts and independence of judges. Following article determines its structure. It consists of the Chairman of the Supreme Court, the Minister of Justice, the Chairman of the High Administrative Court and the person appointed by the President of the Republic, 15 judges elected from judges of the Supreme Court, the general courts, administrative courts and military courts, and 4 members elected by the Sejm from deputies, and also 2 members elected by the Senate from senators [2; 111]. There are only 25 members. Unlike Kazakhstan the Polish Council itself elects the Chairman and two vice-chairmen.

Positions of the Polish Constitution establish that the term of appointment of members of General Polish Council of Justice is 4 years. As well as in Kazakhstan, judges are appointed by the President of the Republic under the offer of General Polish Council of Justice. However unlike the Kazakhstan norms, the Senate of Poland is not involved in appointment process. Article 186.2 of the Constitution establishes very important competence of General Polish Council of Justice. The given body can refer to the Constitutional Tribunal with the offer of conformity of the Constitution of normative acts in those limits in which they concern independence of courts and independence of judges [2; 111]. Only after this norm Article 187.4 refers to the legislation. It is a little more precisely certain, than similar norm in Kazakhstan. It establishes, that «the administration, a field of activity and an operating procedure of General Polish Council of Justice, and also a way of election of its members are determined by the law».

The conducted research shows that the constitutional positions about the judicial power of Kazakhstan and Poland contain many differences though are shown in enough similar formulations. It is obvious even from names of sections: in the Constitution of the Republic of Kazakhstan – «Courts and justice», in the Constitution of the Republic of Poland – «Courts and Tribunals». Third article of the Fundamental law of this country

speaks about unity of the government and about interaction of a judicial branch of the power with two others. In this respect the Polish text speaks only about the judicial power and about its rigid restriction from the legislative and executive power. The judicial system of Poland is accurately determined in the Constitution by its various elements and hierarchy of courts. Article 77.3 of the Constitution of Kazakhstan provides 10 principles when applying by judges the law. The Polish Constitution does not contain similar norms and this results from the fact that these principles are closely connected with questions of realization of justice and their fastening at level of codes is more expedient.

The main characteristics of the constitutional positions about the judicial power of two countries consists that the Polish and Kazakhstan constitutions say that judges during administration of justice are independent and submit only to the Constitution and laws. From the organizational point of view there are two differences. The section of the Constitution regulating judicial system of Kazakhstan includes positions about Prosecutor's Office while administration of justice is outside of activity of Prosecutor's Office. The constitutional position of Poland is more constrained in this respect. Mentioning the General public prosecutor, he does not allocate with his special role or the competence. And at last, the Constitutional Tribunal in Poland is separate judicial body. As well as the general courts, it makes decisions by the name of the Republic of Poland.

It is necessary to notice, that now Poland is completely integrated into the European system of the fundamental rights and liberties. The Polish citizens have possibility to refer to the European Court under human rights in Strasbourg and European Union Court in Luxembourg.

THE RESUME

The customs union and other organizations, which member is Kazakhstan, have not created similar judicial bodies till now in spite of the fact that current courts, such as Court of the Eurasian Economic Community and Economic Court make decisions on economic issues.

Besides, it is necessary to mention that Poland has signed and ratified the Roman Statute of the International Criminal Court. However with confidence it is possible to say, that in the Republic of Kazakhstan, despite «young age», there is successfully functioned and constantly modernized strong both independent judicial power and the administration of judi-

cial system which societies under the influence of objective requirements show the vital ability.

Determining the purpose – construction of democratic and legal state which is the main priority of the world community, we consider, that separate constitutional positions of Poland could serve as the sample for our perfection, at the same time as some norms of the Kazakhstan Constitution of the fundamental law could become a model for the Polish legislation.

REFERENCES

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. Официальный сайт Конституционного Совета Республики Казахстан // constcouncil.kz/rus/norpb/constrk/ [15.07.2014].
2. Konstytucje Rzeczypospolitej. — Kolonia Ltd, 2001.
3. Baglai M.V. Constitutional Law of the Russian Federation. Textbook for law schools and faculties. — Moscow: NORMA INFRA-M, 1998.
4. Lucin V.O. Social value of the Constitution of the Russian Federation // Constitution as a symbol of the era [text]: In 2 t / Ed. prof. S.A.Avakyan. Vol. 1. — Moscow: MSU, 2004.
5. The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 („Journal of Laws” of July 16, 1997 ± 78, pos. 483).
6. Foundations of Constitutional Law of the Republic of Poland: A guide for students / Alexander Vashkevich. — Minsk: Tess, 2007.
7. Source: IS PARAGRAPHS. CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN (adopted by national referendum 30 August 1995).
8. Black Ch.L. Impeachment: a Handbook. — Yale University Press, 1998. — 98 p. and M.J. Gerhardt. The Federal Impeachment Process: A Constitutional and Historical Analysis. — University of Chicago Press, 2000.
9. Конституционный закон Республики Казахстан «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» // supcourt.kz. [10.08.2014].
10. Chemerinsky E., The Conservative Assault on the Constitution. — Simon and Schuster Paperbacks, 2010.
11. Conf. A. Vermeule. The Constitutional Rule of Official Compensation. — Columbia Law Review, 2002.

STRESZCZENIE

Alya ORAZALIEVA

PROBLEMY ROZWOJU PRAWA KONSTYTUCYJNEGO W POLSCE I REPUBLICIE KAZACHSTANU ANALIZA PORÓWNAWCZA

Słowa kluczowe: prawo konstytucyjne, ustrój, Polska, Kazachstan, komparatystyka

Artykuł zatytułowany „Problemy konstytucyjnego rozwoju w Polsce i Republice Kazachstanu: Analiza porównawcza” dostarcza wieloaspektową eksplikację cech Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Kazachstanu, w szczególności problemu korelacji między obywatelem a prawem międzynarodowym, systemem aktów prawnych, jak również strukturą i organizacją sądownictwa jako głównego gwaranta ochrony oraz realizacji praw i wolności człowieka i obywatela w obu krajach.

Andrzej SZYMCZYK

HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU PRAW CZŁOWIEKA NA GRUNCIE POLSKIEGO PRAWODAWSTWA NA PODSTAWIE ANALIZY WYBRANYCH AKTÓW PRAWNYCH

Słowa kluczowe: prawa człowieka, prawa obywatelskie, wolności obywatelskie, przywileje szlacheckie, konstytucja, rzecznik praw obywatelskich, rzecznik praw dziecka, historia rozwoju

WSTĘP

Prawa i wolności człowieka są podstawowymi gwarancjami pozycji jednostki w społeczeństwie. Wyznaczają dopuszczalną granicę ingerencji państwa w swobodę jej działania, są elementem powodującym rozwój życia społecznego oraz dają możliwość kontroli społecznej nad organami oraz instytucjami sprawującymi władzę na określonym terenie. Uwarunkowania dotyczące istnienia praw i wolności związane są przede wszystkim z modelem ustrojowym państwa, poziomem świadomości społecznej oraz stopniem zorganizowania społeczności. Definicji określających pojęcie praw człowieka jest wiele, a uzależnione są one między innymi od tego, pod kątem jakiej dziedziny się je rozpatruje. W ujęciu socjologicznym są to prawa przysługujące człowiekowi tylko z tej racji, że jest on człowiekiem niezależnie od wszelkich norm prawa stanowionego oraz

niezależnie od wszelkich działań ludzkich¹. W tym znaczeniu definicja ta zbliża się do koncepcji praw naturalnych, która w zależności od światopoglądu jednostki wywodzić się będzie od Boga lub też od wrodzonego poczucia sprawiedliwości i istoty rozumu. W ujęciu nauk prawnych, prawa człowieka będziemy rozumieli jako określony, często skodyfikowany rodzaj norm podmiotowych i wynikających z tego uprawnień, których można dochodzić na gruncie ustawodawstwa krajowego i międzynarodowego. Na gruncie nauk filozoficznych definicja praw człowieka będzie szeroka, odnosząca się do moralności. W tym też znaczeniu przedmiot badań będzie się dopiero odsłaniał w miarę prowadzonych rozważań, rozwijania i precyzowania koncepcji².

Najczęstszą dokonywaną klasyfikacją praw człowieka jest podział na prawa obywatelskie i polityczne, prawa gospodarcze oraz prawa społeczne i kulturalne. Niezależnie jednak od podawanych koncepcji i klasyfikacji posiadają one cechy wspólne, które sprawiają, że można je określić jako:

- przyrodzone, to znaczy przynależne od chwili narodzenia niezależnie od uprawnień nadanych przez jakąkolwiek władzę,
- powszechne, w znaczeniu przysługiwania wszystkim ludziom niezależnie od pochodzenia, wykształcenia, narodowości, wieku, itp.,
- niezbywalne, co oznacza niemożliwość ich zrzeczenia się,
- nienaruszalne, bowiem nie można ich pozbawić z ważnym skutkiem prawnym, a zadaniem państwa jest ich ochrona.

Analizując rozwój praw i wolności człowieka na ziemiach polskich, podzieliłem go na trzy wyraźnie dające się wyodrębnić okresy, opierając ich charakterystykę na najbardziej istotnych uregulowaniach prawnych funkcjonujących w danym czasie.

Pierwszy okres, trwający od średniowiecza do pierwszej wojny światowej, obejmuje między innymi burzliwy rozwój demokracji szlacheckiej, a co za tym idzie pojawianie się kolejnych przywilejów szlacheckich, rozwój praw mieszczan oraz chłopów. Kulminacją w tym okresie są niewątpliwie Konstytucja 3 Maja z 1791 roku, Konstytucja Księstwa Warszawskiego z 22 lipca 1807 roku oraz Statut Organiczny dla Królestwa Polskiego z 1832 roku.

¹ *Ibidem*, s. 19.

² K. Motyka, *Prawa człowieka*, Lublin 2004, s. 17.

Drugi okres, obejmujący czas dwudziestolecia międzywojennego, w zakresie praw człowieka koncentruje się na Konstytucji Marcowej z 1921 roku oraz na Konstytucji Kwietniowej z 1935 roku.

Trzeci okres, pomiędzy rokiem 1945 a rokiem 1989, to dwa akty prawne w postaci Deklaracji Sejmu Ustawodawczego z 22 lutego 1947 roku w przedmiocie realizacji praw i wolności obywatelskich oraz Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 roku.

Ostatni okres, czwarty, rozpoczyna się w roku 1990 i trwa nadal. W jego zakres wchodzi przede wszystkim Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku, Ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich oraz Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka.

OKRES OD ŚREDNIOWIECZA DO CZASÓW I WOJNY ŚWIATOWEJ

Formowanie się w okresie średniowiecza stanu szlacheckiego w Polsce spowodowało, że od drugiej połowy XIV wieku szlachta uzyskała tzw. przywileje ogólne, które rozciągały się na cały kraj. Ich rozszerzenie nastąpiło w drugiej połowie XV wieku, kiedy zaczęła się wyraźnie rysować opozycja szlachty w stosunku do rządzącego możnowładztwa³. W przeciwieństwie do większości krajów europejskich, gdzie monarchia stanowa przekształcała się w system rządów absolutnych, w Polsce nastąpiło jej utrwalenie oraz powstanie sytuacji, w której władza spoczywała w rękach króla oraz rosnącego w siłę stanu szlacheckiego⁴.

W niniejszym opracowaniu przytoczę kilka najistotniejszych przywilejów, które uzyskali reprezentanci społeczeństwa czyli szlachta, chłop i mieszczaństwo, a z dzisiejszego punktu widzenia można je porównać czy też w niektórych przypadkach nawet odnieść do obecnie funkcjonujących uwarunkowań związanych z prawami człowieka.

Jednymi z takich właśnie przywilejów są te, które zostały wprowadzone w dniu 23 lipca 1422 roku w Czerwińsku przez Władysława Jagiełłę. Był to przede wszystkim zakaz konfiskowania dóbr bez wcześniejszego wyroku sądowego⁵, nakaz stosowania prawa pisanego w sądach oraz za-

³ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1996, s. 91.

⁴ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2011, s. 80.

⁵ Pewna analogia do obecnej normy prawnej zawartej w art. 46 Konstytucji RP, która mówi o tym, że „przypadek rzeczy może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu”.

kaz łączenia urzędu sędziego ziemskiego i starosty zgodnie z postanowieniem, iż „...nie będziemy mianować obecnie i w przyszłości żadnego sędziego starostą tej ziemi, w której przewodniczy sądowi i piastuje władzę sądowniczą...”⁶. Przywileje czerwieńskie dawały gwarancje wcześniejszych praw szlacheckich oraz zapewniały równość wobec prawa⁷. Miało to na celu zagwarantowanie prawa szlachty w stosunku do władzy królewskiej i urzędników oraz spowodowanie równości w ramach stanu szlacheckiego. Uzupełnieniem opisywanych praw były przywileje nadane również przez Władysława Jagiełłę na sejmie w Warcie w dniu 28 października 1423 roku, które sprowadzały się między innymi do potwierdzenia równości wobec prawa całej szlachty.

Kolejnymi istotnymi uprawnieniami, które uzyskał stan szlachecki, były postanowienia tzw. przywilejów brzeskich sformułowanych ponownie przez Władysława Jagiełłę w dniu 25 kwietnia 1425 roku⁸. Zawierały one bardzo ważną i można powiedzieć przełomową zasadę określoną w łacińskiej maksymie *neminem captivabimus nisi iure victum*, która oznaczała, że nie można było więzić szlachcica ani też go ukarać bez wyroku sądowego⁹. Z czasem zasada ta uległa jednak pewnej modyfikacji na mocy Konstytucji *Nihil Novi* z 1505 roku, która w istotny sposób ograniczyła ustawodawczą władzę monarchy. Król stał się jedynie trzecim stanem sejmującym obok senatu i izby poselskiej. W zakresie postanowień odnoszących się do szlachty wspomniana Konstytucja zawieszala prawa *neminem captivabimus* do osób zapisanych trzykrotnie w rejestrze złoczyńców¹⁰. W Polsce rejestry osób, które weszły w konflikt z prawem opisujące równocześnie sposoby przestępczego działania, pojawiły się na początku XVI wieku – pierwsze znane wzmianki na ten temat pochodzą ze statutu z 1505 roku, który nakazywał wprowadzanie osobnych rejestrów złoczyńców. Były one jednocześnie księgami zawierającymi pro-

⁶ M. Kallas, *Historia ustroju Polski X–XX w.*, Warszawa 2001, s. 50.

⁷ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce. Zarys wykładu. Część I. Polska przedrozbiorowa*, Kraków 1991, s. 97.

⁸ Zostały one formalnie nadane na mocy przywilejów jedlińskich w 1430 r.

⁹ Pewna analogia do obecnej normy prawnej zawartej w art. 41 ust. 1 Konstytucji RP, która mówi o tym, że „każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawach”.

¹⁰ <http://www.poczeta.com/przywileje.htm>. (dostęp 15.10.2014).

tokowały całych zeznań złożonych przez podejrzanych oraz relacjonowały przebieg procesów¹¹.

Przywilejem zasługującym na uwagę pod kątem praw nadawanych ludności był tak zwany przywilej hanuszowy z roku 1531, wydany przez księcia Jana II Dobrego. Jest on o tyle istotny, że w swoich postanowieniach diametralnie różni się od sposobu postępowania w stosunku do chłopów okresu Rzeczypospolitej Szlacheckiej, gdzie dominował rozwój gospodarki folwarcznej prowadzący do coraz większego wyzysku tej grupy społecznej. Na mocy tego przywileju chłopom nadano prawo do nabywania i posiadania ziemi, tym samym zostali oni wzięci pod ochronę przed zwiększającym się uciskiem szlachty¹².

Niezwykle istotnymi postanowieniami w zakresie przywilejów było zrzeczenie się w roku 1578 przez króla Stefana Batorego uprawnień najwyższego sędziego, które to uprawnienia miał przejąć powołany Trybunał Koronny. Do tego czasu król mógł rozpatrywać wszystkie sprawy zarówno w pierwszej jak i drugiej instancji. To powodowało zalewanie odwołaniami sądu królewskiego. Aby temu zaradzić powoływane były w województwach sądy wiecowe, od wyroków których jednak znowu przysługiwało odwołanie do sądu królewskiego. Rozwiązaniem tej sytuacji było wspomniane zrzeczenie się przez króla najwyższego sądownictwa¹³. Po tej zmianie, szlachta w zależności od charakteru sprawy odpowiadała przed różnymi sądami. Pierwszą instancję stanowiły sądy ziemskie, grodzkie oraz podkomorskie. Sądami drugiej instancji były sąd królewski, sądy wiecowe, sądy ostatniej instancji, a później Trybunał Koronny. W skład Trybunału wchodziłi deputaci szlacheccy, czyli przedstawiciele szlachty wybierani na roczną kadencję przez sejmiki oraz duchowni wybierani przez synody diecezjalne. Rozstrzygnięcia Trybunału miały być jednomyślne, a dopiero w trzecim głosowaniu miały zapadać większością głosów. W roku 1581 identyczny Trybunał powstał na Litwie¹⁴. Od połowy XVII wieku nastąpił wzrost kompetencji obu Trybunałów. Mimo że teoretycznie wyroki Trybunału miały być ostateczne, to w praktyce były one niejednokrotnie uchylane przez sąd sejmowy lub zadworny bądź też

¹¹ J. Wnorowski, *Sposób działania jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, „Palestra” 1978, zeszyt 11–12, s. 14–15.

¹² J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak. *op. cit.*, s. 200 i kolejne.

¹³ *Ibidem* s. 239–240.

¹⁴ M. Kallas, *op. cit.*, s. 111–113.

przez Trybunał kolejnej kadencji na skutek braku podstawy prawnej lub naruszenia obowiązującego prawa¹⁵.

W czasie ustroju demokracji szlacheckiej w Polsce, w latach 1767 do 1768, podczas obrad sejmiku w Warszawie (zwanego sejmem repnińskim od nazwiska ambasadora rosyjskiego Mikołaja Repnina, który aresztował i zesłał do Kaługi grupę aktywnych opozycjonistów sprzeciwiających się dążeniu Rosji do uzyskania zgody na równouprawnienie dysydentów i uznanie gwarancji co do nienaruszalności ustroju Rzeczypospolitej), uchwalone zostały tak zwane prawa kardynalne, które miały charakter ustawy zasadniczej Rzeczypospolitej Polskiej a gwarantowane były przez cesarzową Rosji Katarzynę II. Nawiązywały one do artykułów henrykowskich z 1573 roku, czyli do zbioru przepisów, które musiał respektować każdy król elekcyjny i tym samym uważane one były za trwałe i niezmiennie¹⁶. Prawa kardynalne ponowiły między innymi w stosunku do stanu szlacheckiego zasadę *neminem captivabimus*. Ich podstawowym celem była próba utrwalenia dawnych stosunków społecznych i dotychczasowej formy rządu z ujęciem pewnych założeń kompromisowych. Zostały one ponowione po pierwszym rozbiórze Polski w roku 1775¹⁷.

Prawa kardynalne jako należące do aktów zasadniczych starały się na wzór zachodnich praw fundamentalnych określić istotę ówczesnego państwa polskiego. Należą one do reform z czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego, a ich głównym celem było dążenie do poprawy ustroju społecznego i państwowego¹⁸.

W latach 1788 do 1792 obradował Sejm Czteroletni, którego efektem działania były między innymi dwa niezwykle istotne akty prawne, czyli pierwsza nowoczesna konstytucja polska zwana Ustawą Rządową oraz wchodząca w jej skład Ustawa o Miastach Królewskich. Konstytucja 3 Maja 1791 roku regulowała ogół praw i obowiązków obywateli oraz zasady organizacji władzy państwowej. Była ona drugą po Stanach Zjednoczonych spisaną ustawą tego typu. Gwarantowała szlachcie wszystkie swobody i wolności, prerogatywy pierwszeństwa w życiu prywatnym i publicznym. Cały stan szlachecki zrównany został w prawach. Zagwarantowano mu bezpieczeństwo osobiste, wolność osobistą oraz zapew-

¹⁵ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 240.

¹⁶ M. Kallas, s. 138.

¹⁷ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 298.

¹⁸ Z. Kaczmarczyk, *Prawa kardynalne 1768–1791*, Poznań 1947, s. 3.

niono własności majątku gruntowego i ruchomego, co zdaniem autorów Konstytucji było „...źrenicą wolności obywatelskiej...”¹⁹. W praktyce oznaczało to utrzymanie wszystkich praw i przywilejów szlachty wynikających z nadań dawnych monarchów, rozpoczynając od Władysława Jagiełły, ze szczególnym uwzględnieniem prawa *neminem captivabimus nisi iure victum* z 1433 roku²⁰. Chłopi, którzy zbiegli z kraju oraz ci, którzy byli obywatelami innych państw, uzyskali gwarancję wolności osobistej oraz swobody osiedlania się w dowolnym miejscu²¹. Zgodnie z postanowieniami ustawy każdy uzyskał prawo do sądu, „...władza sądownicza nie może być wykonywana ani przez władzę prawodawczą, ani przez króla, lecz przez magistratury na ten koniec ustanowione i wybierane. Powinna zaś być tak do miejsc przywiązana, żeby każdy człowiek bliską dla siebie znalazł sprawiedliwość, żeby przestępny widział wszędzie groźną nad sobą rękę krajowego rządu...”²². Podkreślenia wymaga to, że europejska prasa międzynarodowa w roku 1791 uznała Konstytucję 3 Maja jako „...jedną z trzech latarni ideowych epoki...” obok konstytucji Stanów Zjednoczonych z 1787 roku oraz konstytucji francuskiej z 1791 roku²³.

Ustawa o Miastach Królewskich z 18 kwietnia 1791 roku podkreślała wolność osobistą mieszkańców, rozciągała na nich prawo *neminem captivabimus nisi iure victum*, gwarantowała prawo własności i dziedziczenia oraz równość wobec prawa miejskiego i podatków²⁴, tym samym zaliczając prerogatywy skierowane do mieszczan w skład praw kardynalnych²⁵. Ustawa dzieliła mieszkańców miast na właścicieli posesji oraz osoby, które takiej własności nie posiadały. Jedynie ci pierwsi posiadli czynne i bierne prawo wyborcze. Prawu miejskiemu poddani zostali wszyscy mieszkańcy

¹⁹ Art. II Konstytucji 3 Maja, tekst ustawy ze strony internetowej <http://www.solidarnosc.org.pl>. (dostęp 17.10.2014).

²⁰ J. Łojek, *Ku naprawie Rzeczypospolitej. Konstytucja 3 Maja*, Warszawa 1996, s. 105.

²¹ Art. IV Konstytucji 3 Maja, tekst ustawy ze strony internetowej <http://www.solidarnosc.org.pl>. (dostęp 17.10.2014).

²² Art. VIII Konstytucji 3 Maja, tekst ustawy ze strony internetowej <http://www.solidarnosc.org.pl>. (dostęp 17.10.2014).

²³ J. Łojek, *op. cit.*, s. 129.

²⁴ Art. I do III ustawy z dnia 19 kwietnia 1791 roku „Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej”, tekst ustawy ze strony internetowej <http://www.law.uj.edu.pl>. (dostęp 17.10.2014).

²⁵ B. Gronowska, T. Jasudowicz, K. Balcerzak, M. Balcerzak, *Neminem captivabimus nisi iure victum, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, ochrona praw osób pozbawionych wolności*, Toruń 2004, s. 18.

miast, w tym również szlachta. Istotną kwestią było sprawowanie urzędów wykonawczych przez osoby z wyboru. W mniejszych miastach na czele magistratu stał wójt, w większych prezydent z radnymi. Ograniczony samorząd miejski poddany został kontroli władz centralnych. Ustawa mogła być stosowana również do miast prywatnych, o ile zawniósł o to ich właściciel, pod warunkiem nadania im prawa do dziedziczenia posesji miejskich oraz nadania im wolności osobistej²⁶.

Na podstawie traktatów tylżyckich z 7 i 9 lipca 1807 roku z ziem polskich zaboru pruskiego utworzone zostało Królestwo Polskie uzależnione politycznie, gospodarczo oraz militarnie od napoleońskiej Francji. W związku z tym pojawiły się postulaty w zakresie unormowania ustroju państwa polskiego. Z jednej strony pojawiały się głosy o przywrócenie Konstytucji 3 Maja, z drugiej o wprowadzenie wprost konstytucji francuskiej. Ostatecznie Napoleon podczas audjencji w Dreźnie w lipcu 1807 roku podyktował zasady konstytucji Księstwa Warszawskiego²⁷.

Bardzo niewiele miejsca poświęcała ona prawom obywatelskim oraz regulacji stosunków społecznych. Ludność chłopska uzyskiwała przywilej wolności osobistej oraz swobodę przenoszenia się z miejsca na miejsce. Gwarantowano obywatelom zasadę równości wobec prawa i sądu, jednak w praktyce utrzymano podział na szlachtę i stany nieszlacheckie. Konstytucja podkreślała również wolność wyznania. Prawa polityczne dotyczyły możliwości udziału w wyborach oraz uprawnienia do piastowania urzędów państwowych, lecz w tym zakresie uprzywilejowaną pozycję zajmowała szlachta. Wobec obywateli, którzy nie posiadali owych praw, Konstytucja posługiwała się nazwą mieszkańcy²⁸.

Po zniesieniu konstytucji Królestwa Polskiego oraz upadku powstania listopadowego najwyższym aktem prawnym w Królestwie Polskim był Statut Organiczny. Został on nadany w dniu 26 lutego 1832 roku przez cesarza Rosji Mikołaja I i znosił unię Królestwa Polskiego i Rosji formalnie, powodując inkorporację Królestwa jako prowincji Cesarstwa Rosyjskiego²⁹.

Statut w swojej treści odnosił się w niewielkim wymiarze do praw człowieka w dzisiejszym znaczeniu tego terminu. Gwarantował wolność

²⁶ S. Płaza, *op. cit.*, s. 125.

²⁷ M. Kallas, *op. cit.*, s. 200–201.

²⁸ *Ibidem*, s. 202.

²⁹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 377.

wyznania oraz sprawowania publicznie obrządków religijnych, osoby duchowne różnych wyznań miały w jednakowym stopniu posiadać zapewnioną ochronę władz. Każdemu gwarantowana była „równa opieka praw” bez względu na stan, dodatkowo każdy miał zapewniony z pozoru dostęp do urzędów i godności. Na podstawie prawa gwarantowana była wolność osobista, której pozbawienie mogło nastąpić również wyłącznie na podstawie przepisów prawa. Prawo własności zostało w Statucie określone jako święte i nietykalne. Każdemu nadawano wolność przesiedlania się i przenoszenia swej własności w dowolne miejsce, lecz pod rygorem właściwych w tym względzie przepisów. Publikacje mogły podlegać ograniczeniom wynikającym jedynie z zapewnienia uszanowania religii, nietykalności władzy, nieskazitelnosci obyczajów lub osobistego honoru³⁰. Nadane uprawnienia w zakresie praw i wolności miały jednak jedynie pozorne znaczenie. W rzeczywistości bowiem postanowienia Statutu nie zostały dotrzymane, a w życie wprowadzono zakrojone na szeroką skalę działania rusyfikacyjne. Zaprzeczeniem rzekomo nadanych praw było wprowadzenie stanu wyjątkowego w Królestwie w roku 1833, który po powstaniu styczniowym i rewolucji z 1905 roku został zamieniony na stan wojenny³¹.

OKRES DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

Podstawowymi aktami w tym okresie były jakże odmienne od siebie w zakresie praw i wolności obywatelskich konstytucje zwane potocznie Marcową i Kwietniową.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 roku była aktem w pełni demokratycznym, w preambule podkreślającym wyzwolenie z półtorawiekowej niewoli oraz odnoszącym się do tradycji Konstytucji 3 Maja i ładu społecznego opartego na prawach i wolnościach. Opierała się na typowych dla systemów demokratycznych zasadach suwerenności, podziału władzy i gwarancji dla praw obywatelskich³². Była wzorowana na francuskich ustawach konstytucyjnych

³⁰ *Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego z dnia 27 listopada 1815 roku oraz Statut Organiczny dla Królestwa Polskiego z dnia 26 lutego 1832 roku*, Warszawa 1917, s. 35–40.

³¹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 377.

³² L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 11–12.

z 1875 roku i w tym zakresie nawiązywała do republikańskiej formy państwa oraz do idei państwa liberalnego³³.

Kwestie pozostające w zainteresowaniu niniejszego opracowania zostały uregulowane w rozdziale V, gdzie w trzydziestu siedmiu artykułach określone zostały powszechne obowiązki i prawa obywatelskie. Na tej podstawie Rzeczypospolita Polska zapewniała na swoim obszarze ochronę życia, wolności i mienia wszystkim bez względu na pochodzenie, narodowość, język, rasę czy też religię. Przewidywana była dla wszystkich obywateli zasada równości wobec prawa z takim samym dostępem do urzędów publicznych. Uregulowaniu uległo ograniczanie wolności osobistej i aresztowanie, które mogło nastąpić wyłącznie w przypadkach przewidzianych przez prawo oraz w sposób i na podstawie polecenia władz państwowych. Każdemu gwarantowano dostęp do postępowania sądowego celem dochodzenia swoich roszczeń. Szczególnie mocno w Konstytucji Marcowej zostało podkreślone prawo własności, które określono jako najważniejszą podstawę ustroju społecznego i porządku prawnego gwarantowaną przez państwo. Zniesienie bądź ograniczenie własności osobistej lub zbiorowej mogło następować wyłącznie ze względów wyższej konieczności za odszkodowaniem. W dalszych postanowieniach Konstytucja przewidywała nietykalność mieszkania, swobodę wybrania miejsca zamieszkania i pobytu, prawo do opieki nad pracą, a w razie jej braku prawo do ubezpieczenia społecznego. Dzieci pozostające bez dostatecznej opieki rodzicielskiej, zaniedbane pod względem wychowawczym, miały prawo do opieki i pomocy państwa. Każdy obywatel miał gwarancje swobodnego wyrażania swoich myśli i przekonań, które nie pozostawały w konflikcie z przepisami prawa. Podkreślona została wolność prasy, tajemnica korespondencji oraz prawo do wnoszenia petycji do władz, zgromadzeń oraz zawiązywania stowarzyszeń i związków. Ustawodawca odniósł się również do praw mniejszości narodowych, gwarantując im zachowanie swojej narodowości oraz pielęgnowanie mowy, osoby do nich należące miały możliwość tworzenia zakładów dobroczynnych, religijnych, społecznych, szkół oraz używania w nich swojej mowy i wykonywania praktyk religijnych. Obywatele posiadali gwarancje wolności sumienia i wyznania, podkreślona została wolność badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, gwarantowana była bezpłatna nauka w szkołach państwowych. Istotnym postanowieniem Konstytucji były gwarancje wy-

³³ D. Górecki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 19.

nagrodzeń za szkodę przewidziane dla obywateli w przypadku wyrządzenia takowej przez organy władzy państwowej, cywilnej lub wojskowej bądź też przez działalność urzędową niezgodną z prawem³⁴.

Analiza przepisów Konstytucji w zakresie deklarowanych praw i obowiązków obywateli jednoznacznie wskazuje na wpływ idei liberalizmu w zakresie mocnego ograniczania władzy państwowej na rzecz rozwoju podmiotowych praw jednostki³⁵.

Konstytucja z dnia 23 kwietnia 1935 roku w zakresie praw i wolności obywatelskich jest odmienna od swojej poprzedniczki z roku 1921. Analizując jej treść, od razu zwraca uwagę jej układ redakcyjny, gdzie brak jest osobnego rozdziału, który owym prawom byłby w całości poświęcony³⁶. W artykule 1 jest mowa o tym, że państwo polskie jest wspólnym dobrem wszystkich obywateli, co sugeruje nadrzędność państwa nad poszczególnymi obywatelami. To w ramach państwa miało kształtować się życie społeczne, a jego rolą było zapewnienie społeczeństwu swobodnego rozwoju. Jak podkreślał dr Władysław Kumaniecki w roku 1937: „...co państwu nie jest szkodliwe, nie przynosi szkody i obywatelom...”³⁷. Jednostkom zapewniono możliwość rozwoju ich wartości osobistych, wolność sumienia, wyznania i zrzeczeń, a granicami tych praw było dobro powszechne. W sprawach publicznych ograniczenia nie mogły wynikać z narodowości, wyznania czy też płci. Konstytucja stwierdzała, że praca jest podstawą rozwoju Rzeczypospolitej, w związku z czym państwo roztacza nad nią opiekę. Obywatelom zapewniano czynne oraz bierne prawa wyborcze, wolność osobistą, nietykalność mieszkania i tajemnicę korespondencji. Nikt nie mógł być zatrzymany dłużej niż czterdzieści osiem godzin bez nakazu sądowego oraz nikt nie mógł być pozbawiony sądu i karany za czyny niezabronione przez prawo przed jego popełnieniem. Żadna ustawa nie mogła zamykać obywatelowi drogi sądowej do dochodzenia roszczeń. Konstytucja Kwietniowa uchyliła ustawę zasadniczą z 1921 roku za wyjątkiem art. 99 oraz art. 109 do art. 118 z rozdziału poświęconego powszechnym obowiązkom i prawom obywatelskim. Tym samym w mocy pozostały przepisy dotyczące: prawa własności, prawa

³⁴ Ustawa Konstytucyjna z 17 marca 1921, Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267.

³⁵ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *op. cit.*, s. 486.

³⁶ M. Gołowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 kwietnia w zestawieniu z ustawami konstytucyjnymi z roku 1919, 1921 i 1926*, Białystok 1935, s. 7–69.

³⁷ W. Kumaniecki, *Ustrój polityczny Polski. Konstytucja Kwietniowa i system wyborczy*, Kraków 1937.

mniejszości narodowych, wolności sumienia i wyznania, możliwości praktyk związków religijnych, wolności badań naukowych oraz bezpłatności nauki w zakresie szkoły powszechnej³⁸.

Konstytucja Kwietniowa widziała rolę państwa jako gwaranta funkcji społeczno-organizatorskich, nie zaś jako gwaranta praw indywidualnych. Jednostka została podporządkowana interesom zbiorowości. Dużemu uszczupleniu uległa kategoria praw społecznych, a z kolei prawa o charakterze wolnościowym miały charakter ogólny, ograniczany przez równie ogólne sformułowania dotyczące dobra powszechnego³⁹.

OKRES REŻIMU KOMUNISTYCZNEGO

W okresie powojennym pierwszym, lecz o przejściowym charakterze, aktem odnoszącym się do tematyki, której poświęcone jest niniejsze opracowanie, była Mała Konstytucja z 1947 roku. Nie była aktem prawnym o pełnym zakresie regulacji w dziedzinie organizacji i kompetencji aparatu państwowego. Uzupełnieniem tego miała być deklaracja w przedmiocie realizacji praw i wolności obywatelskich. Był to akt rangi uchwały niepublikowany w Dzienniku Ustaw, a tym samym nie stanowił on podstawy do wniesienia przez obywatela skargi do sądu o naruszenie jego praw. Jedynym znaczeniem owej deklaracji było zobowiązanie się Sejmu Ustawodawczego do uchwalania ustaw w oparciu o wspomniane prawa i wolności oraz do kontroli rządu w zakresie ich przestrzegania w toku wykonywania działalności⁴⁰. Deklaracja zapowiadała respektowanie równości obywateli wobec prawa bez względu na płeć, rasę, narodowość, religię, pochodzenie, stanowisko lub wykształcenie. Na jej podstawie zagwarantowana miała być nietykalność osobista, nienaruszalność mieszkania, ochrona życia i mienia obywateli, a ponadto między innymi wolność sumienia, wyznania, korespondencji, prasy, słowa, stowarzyszeń, zgromadzeń publicznych i manifestacji, biernego i czynnego prawa wyborczego, prawa do nauki. Deklaracja w oczywisty sposób czerpała z katalogu praw i wolności zawartych w Konstytucji z 1921 roku, wprowadzała dodatkowo nowe prawa socjalne, takie jak prawo do pracy i wypoczynku oraz prawo do ochrony zdrowia i zdolności do pracy. Z dzisiejszej perspektywy dość jasną wydaje się przyczyna, dla której owe prawa socjalne miały

³⁸ Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 roku, Dz.U. 1935, nr 30, poz. 227.

³⁹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak. *op. cit.*, s. 506.

⁴⁰ W. Skrzydło, *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 1997, s. 50–51.

być wprowadzone. Chodziło przede wszystkim o uzyskanie akceptacji większości społeczeństwa przy budowaniu nowego porządku ustrojowego opartego na ideologii socjalistycznej⁴¹.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁴² z 1952 roku podstawowe prawa obywateli wymienia obok obowiązków w rozdziale 7. W preambule nie znajduje się odniesień do praw i wolności obywatelskich, ale jedynie do Manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 22 lipca 1944, który fałszywie deklarował przywrócenie swobód demokratycznych, równość obywateli bez względu na rasę, narodowość, wyznanie, zapowiadał wolność organizacji politycznych i zawodowych, wolność prasy i sumienia⁴³.

W Konstytucji PRL znajdujemy kilka grup praw, jakie teoretycznie na jej podstawie uzyskiwali obywatele. Do pierwszej grupy możemy zaliczyć prawa społeczne, takie jak prawo do ochrony zdrowia, prawo do nauki, w tym bezpłatnej i obowiązkowej w ramach szkół podstawowych, dostęp do dorobku kultury, prawo do pracy i wypoczynku. Kolejną grupą są prawa obywatelskie, takie jak równouprawnienie kobiet i mężczyzn, równość obywateli niezależnie od narodowości, rasy, wyznania w zakresie wszystkich dziedzin życia państwowego, politycznego, gospodarczego czy też kulturalnego, prawo do zwracania się do wszystkich organów państwa ze skargami i zażaleniami. Konstytucja wymienia prawa wolnościowe, do których zalicza wolność sumienia i wyznania, wolność słowa, druku, zgromadzeń, wieców, pochodów i manifestacji, nietykalność osobistą, nienaruszalność mieszkania i tajemnicę korespondencji. Odnosi się ona również do praw politycznych, takich jak wolność zrzeszania się, lecz jedynie w ramach zrzeszeń, których cel nie godził w ustrój polityczny. Prawa polityczne dotyczą zarówno czynnego jak i biernego prawa wyborczego. Konstytucja przewidywała ochronę własności i prawo dziedziczenia ziemi, budynków i innych środków produkcji należących do chłopów, rzemieślników i chałupników, prawo dziedziczenia własności osobistej obywateli. W zakresie sądownictwa Konstytucja jedynie ogólnie stwierdzała, że sądy strzegą praworządności ludowej, własności społecznej

⁴¹ R. Stawicki, *Prawa i wolności obywatelskie w Polsce po 1918 roku w świetle rozwiązań konstytucyjnych – zarys historyczno-prawny*, (w:) *Opracowanie tematyczne 607 Biura Analiz i Dokumentacji Kancelarii Sejmu*, 2011, s. 8.

⁴² Zwana dalej Konstytucją PRL.

⁴³ Tekst Manifestu PKWN ze strony internetowej <http://www.law.uj.edu.pl>. (dostęp – 20.10.2014).

i praw obywateli, lecz dokładnie nie precyzując jakich konkretnie. Jedy-
nym czytelnym uprawnieniem w tym zakresie było prawo do obrony⁴⁴.

Tak przedstawiona koncepcja konstytucji wraz ze sposobem unormo-
wania praw obywateli została przejęta z Konstytucji Związku Socjali-
stycznych Republik Radzieckich z 1936 roku. Uprawnienia obywatelskie
celowo ujęte były w sposób powierzchowny i mało sprecyzowany. W za-
sadzie sprowadzały się one do zakazu godzenia w socjalistyczny ustrój
tworzącego się państwa. Co istotne, uregulowania zawarte w Konstytucji
nie były przeznaczone do bezpośredniego stosowania w celu ochrony in-
teresów jednostki, lecz były determinowane przez akty niższego rzędu,
co powodowało ich rozluźnioną interpretację. To powodowało, że oby-
watele pozbawieni zostali możliwości powoływania się na regulacje za-
wane w ustawie konstytucyjnej⁴⁵. W Konstytucji widoczny jest również
nacisk na kwestie socjalne kosztem praw i wolności obywatelskich i poli-
tycznych, lecz bez procedur umożliwiających ich dochodzenie na drodze
sądowej. Było to wynikiem jej rozbudowanych funkcji ideologicznych
kosztem funkcji jurystycznych⁴⁶. W roku 1976 doszło do nowelizacji opi-
sywanej Konstytucji. W wyniku tego poszerzony został katalog podsta-
wowych praw w zakresie praw społecznych, kulturalnych i oświatowych,
wykreślone zostały przepisy w zakresie nadużywania wolności sumienia
i wyznania godzących w interesy PRL. Nowelizacja ta nie wpłynęła jed-
nak na pozycję jednostki w społeczeństwie kształtowanym przez ustrój
socjalistyczny i powodowała dalsze pozbawienie jej podmiotowości⁴⁷.

OKRES PO ROKU 1989

Podstawowym aktem regulującym obszar praw i wolności obywatelskich
jest oczywiście Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia
1997 roku⁴⁸. Jest ona konstytucją państwa liberalno-demokratycznego
opartego na trójpodziale władzy. Określa ustrój polityczny i gospodar-
czy, zawierając w sobie wszystkie elementy składowe, takie jak podmiot
władzy, podstawy ustroju gospodarczego, system organów państwa, tryb
zmiany konstytucji oraz wolności i prawa człowieka i obywatela. Roz-

⁴⁴ Konstytucja PRL Dz.U. 1952, nr 33, poz. 232.

⁴⁵ W. Skrzydło, *op. cit.*, s. 178–179.

⁴⁶ R. Małajny, *Zagadnienia wprowadzające*, (w:) R. Małajny (red.), *Polskie prawo kon-
stytucyjne na tle porównawczym*, Warszawa 2013, s. 21–22.

⁴⁷ M. Kallas, *op. cit.*, s. 489–492.

⁴⁸ Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, zwana dalej Konstytucją RP.

wiązania ustawy zasadniczej są zgodne z międzynarodowymi regulacjami w zakresie wspomnianych praw i wolności, przy czym po raz pierwszy daje ona każdemu obywatelowi możliwość skargi konstytucyjnej oraz dwuinstancyjność sądów administracyjnych⁴⁹. Prawa i wolności obywatelskie zajmują w obecnej Konstytucji bardzo istotne miejsce, zostały one podkreślone już w preambule, a następnie umieszczone w rozdziale II. Świadczy to niewątpliwie o znaczeniu, jakie jest im przypisywane oraz wskazuje na służebną rolę państwa w stosunku do jednostki. Ich podstawą ma być przyrodzona i niezbywalna godność człowieka, która jest nienaruszalna, a jej ochrona jest podstawowym obowiązkiem władz publicznych. Zasady ogólne wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela przedstawiają naczelne uprawnienia, które mają przysługiwać jednostce. Są nimi wolność, podlegająca ochronie prawnej, równość wobec prawa, równouprawnienie kobiet i mężczyzn, sposób nabycia obywatelstwa, ochrona mniejszości narodowych. W dalszych częściach rozdziału Konstytucja dokonuje klasyfikacji na wolności i prawa osobiste, wolności i prawa polityczne, wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne, jak również podaje środki służące do ich ochrony. Każda z tych grup zawiera szeroki katalog praw i wolności, które z jednej strony pozostają w zgodzie z międzynarodowymi uregulowaniami w tym zakresie, z drugiej zaś strony czerpią z historycznego dziedzictwa naszego państwa. Trudno się dopatrywać odmienności tych uregulowań w porównaniu z tymi, które funkcjonują w innych krajach, szczególnie demokracjach europejskich. Jest to oczywiście wynikiem procesu globalizacji – w tym przypadku w pozytywnym sensie znaczenia tego słowa – podejścia do praw jednostki w państwie, jej roli w społeczeństwie, jak również ewolucji na bazie historycznych doświadczeń. Poza tym, tak jak wspomniano, Polska oraz inne kraje są sygnatariuszami wielu aktów międzynarodowych służących ochronie praw człowieka i chociażby sam ten fakt wymusza dostosowanie ustawodawstwa do powszechnych uregulowań.

Prawa i wolności określone w Konstytucji posiadałyby słabą wartość bez mechanizmów umożliwiających kontrolę ich respektowania. Dlatego też ustawodawca już w treści Konstytucji wskazał na dwie instytucje, do zadań których między innymi owa kontrola należy. Mowa tu o Rzeczniku Praw Obywatelskich oraz o Rzeczniku Praw Dziecka.

⁴⁹ W. Skrzydło, *op. cit.*, s. 115–117.

Genezę utworzenia funkcji Rzecznika Praw Obywatelskich⁵⁰ w Polsce jeszcze przed 1989 rokiem można oprzeć na kilku przesłankach. Przede wszystkim wynikało to z liberalizacji systemu socjalistycznego oraz przekonania grupy decydentów o konieczności powołania instytucji, która przyjmowałaby wnioski i skargi od obywateli. Było to przewrotne uzasadnienie, bowiem wspomniani decydenci chcieli również w ten sposób odsunąć od siebie odpowiedzialność za określone sytuacje, kierując obywateli do instytucji, która niejako za nich ponosiłaby konsekwencje działań władzy. Istotne dla powstania funkcji RPO były również inicjatywy oraz zainteresowanie przedstawicieli świata nauki polskiej, którzy zauważali działalność podobnych instytucji w państwach zachodniej Europy. Ustawę o Rzeczniku Praw Obywatelskich uchwalono w dniu 15 lipca 1987 roku⁵¹, a w wyniku nowelizacji z dnia 7 kwietnia 1989 roku instytucja RPO weszła do Konstytucji PRL z 1952 roku na podstawie art. 36 a⁵².

Instytucja RPO znalazła również swoje miejsce w Konstytucji RP z 1997 roku, gdzie w art. 208 jego rola została ujęta jako pozostawanie na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach normatywnych. W swojej działalności jest on niezależny i niezależny od organów państwowych, a odpowiada jedynie przed Sejmem. Takie umiejscowienie w ustawie zasadniczej instytucji RPO wskazuje na zaliczenie Rzecznika do organów ochrony prawa, bowiem celem jego działania jest ochrona wspomnianych praw, a środki kontrolne, w które jest wyposażony, służą do realizacji tego celu⁵³. Istotą funkcji, jakie ma spełniać RPO przez pryzmat swojej niezależności, jest to, że stanowi on niejednokrotnie ostatnią możliwość odwołania przez obywatela po wyczerpaniu dostępnych możliwości prawnego działania. Funkcje RPO zostały unormowane w art. 1 ustawy, gdzie obok zadań wymienionych w Konstytucji wskazana jest również jego działalność w zakresie badania, czy na skutek działania lub zaniechania organów, organizacji i instytucji zobowiązanych do przestrzegania i realizacji tych praw i wolności nie nastąpiło naruszenie prawa oraz zasad współżycia i sprawiedliwości społecznej. RPO wykonuje funkcje organu wizytującego do spraw

⁵⁰ Zwanego dalej RPO.

⁵¹ Dz.U. 1987, nr 21, poz. 123.

⁵² I. Malinowska, *Rzecznik Praw Obywatelskich w systemie ochrony praw i wolności w Polsce*, Warszawa 2007, s. 82–83.

⁵³ J. Kuciński, *Konstytucyjny ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003, s. 363–364.

zapobiegania torturom i innemu okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu w ramach Krajowego Mechanizmu Prewencji. Inicjatywa do rozpoczęcia działań jest szeroka i obejmuje zarówno własne spostrzeżenia, wnioski obywateli lub ich organizacji, wnioski organów samorządowych oraz Rzecznika Praw Dziecka. Szeroki katalog praw, nad przestrzeganiem których czuwa RPO, jest zamieszczony bezpośrednio w Konstytucji RP i to właśnie Konstytucja jest najważniejszym wyznacznikiem obszaru działań RPO⁵⁴.

Zakresem kompetencji RPO objęte są naczelne i centralne organy administracji państwowej, rządowej, organy organizacji spółdzielczych, społecznych, zawodowych, organy jednostek posiadających osobowość prawną oraz organy i jednostki organizacyjne samorządu terytorialnego. Ma on również uprawnienia do zasięgania informacji o stanie spraw prowadzonych przez organy ścigania i sądy. Wyłączenia dotyczą jedynie ochrony praw jednostki względem osób fizycznych, to bowiem jest zadaniem wymiaru sprawiedliwości⁵⁵.

Zgodnie z art. 11 opisywanej ustawy Rzecznik po zapoznaniu się ze skierowanym do niego wnioskiem ma cztery możliwości działania. Gdy uzna to za stosowne, na podstawie własnych kompetencji ustawowych może podjąć sprawę do dalszego procedowania. Może jedynie wskazać autorowi wniosku dalszy sposób postępowania w sprawie w oparciu o przysługujące stronie środki działania. Kiedy określona sprawa skierowana przez wnioskodawcę nie leży w kompetencjach RPO, Rzecznik może przekazać ją do innego organu lub instytucji zgodnie z właściwością rzeczową i wreszcie Rzecznik może nie podjąć sprawy przekazanej wnioskiem, o czym jednak musi powiadomić zarówno wnioskodawcę jak i osobę której sprawa dotyczy – najczęściej dzieje się tak, kiedy stwierdzi, że nie doszło do naruszenia praw i wolności obywatelskich.

Uprawnienia RPO pozwalają mu bądź to na samodzielne prowadzenie sprawy, bądź to na zwrócenie się o zbadanie jej części lub całości do właściwych organów lub też na zwrócenie się do Sejmu o zlecenie przeprowadzenia kontroli przez Najwyższą Izbę Kontroli (art. 12 ustawy). Kompetencje RPO są na tyle szerokie, że zgodnie z art. 16 opisywanej ustawy ma on możliwość wpływania na tryb załatwiania spraw obywateli

⁵⁴ J. Świeca, *Ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 11–14.

⁵⁵ S. Sagan, *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003, s. 224–225.

przez organy, instytucje i organizacje poprzez kierowanie do nich ocen i wniosków w celu skuteczniejszej ochrony praw i wolności człowieka. Te z kolei są zobowiązane do pełnej współpracy oraz do udzielania pomocy w zakresie dostępu do akt, składania informacji i wyjaśnień, wskazania podstawy prawnej i faktycznej działania, zobowiązane są również do ustosunkowywania się w zakresie ocen oraz uwag i opinii Rzecznika.

Kolejną instytucją kontrolną w zakresie przestrzegania praw człowieka jest Rzecznik Praw Dziecka⁵⁶. Został on powołany na podstawie art. 72 Konstytucji RP, a jego szczegółowy zakres działania, kompetencje, tryb powoływania określono w ustawie o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2000 roku⁵⁷. Głównymi inicjatorami oraz pomysłodawcami utworzenia tej instytucji były organizacje pozarządowe i środowiska działające na rzecz praw dzieci. Umocowanie w Konstytucji RP i ustawowe doprecyzowanie zadań oraz kompetencji powoduje, że RPDz posiada zarówno uprawnienia procesowe, kontrolne, interwencyjne, jak również uprawnienia o charakterze sygnalizacyjno-inicjującym⁵⁸. Jest on usytuowany w gronie organów kontroli państwowej i ochrony prawa i jako taki jest instytucją nową na gruncie polskiego prawa konstytucyjnego. Na podstawie wspomnianej ustawy, dziecko zdefiniowane jest jako każda istota ludzka poczynając od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności, a do grupy szczególnej troski RPDz zaliczone są dzieci niepełnosprawne⁵⁹. Celem działań RPDz jest zagwarantowanie dziecku harmonijnego rozwoju, wespół z poszanowaniem jego podmiotowości i godności z równoczesną ochroną przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją oraz innym złym traktowaniem, jak również upowszechnianie praw dziecka i metod ich ochrony. Rolą RPDz jest przede wszystkim ochrona oraz zapewnienie prawa do życia i ochrony zdrowia, prawa do wychowania w rodzinie, prawa do godziwych warunków socjalnych, jak również prawa do nauki⁶⁰. RPDz podobnie jak RPO w swoich działaniach jest niezależny i odpowiada jedynie na zasadach określonych w ustawie przed Sejmem.

⁵⁶ Zwanego dalej RPDz.

⁵⁷ Dz.U. 2000, nr 6, poz. 69.

⁵⁸ P. Jaros, *Rzecznik Praw Dziecka w Polsce*, Warszawa 2013, s. 7–9.

⁵⁹ Z. Witkowski, *Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka*, (w:) *Prawo konstytucyjne*, pod red. Z. Witkowskiego, Toruń 2009, s. 618–620.

⁶⁰ J. Buczkowski, Ł. Buczkowski, *Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka*, (w:) *Prawo Konstytucyjne RP*, pod red. J. Buczkowskiego, Przemyśl–Rzeszów 2010, s. 441.

Trochę odmiennie aniżeli w ustawie o RPO określony został katalog dotyczący podejmowania działań przez instytucję. W tym przypadku RPDz podejmuje działania jedynie z własnej inicjatywy, lecz biorąc pod uwagę w szczególności informacje pochodzące od obywateli lub ich organizacji wskazujące na naruszanie praw lub dobra dziecka (art. 9 ustawy). Niezmiernie istotnym jest uprawnienie wynikające z art. 10 ust. 2 opisywanej ustawy, na podstawie którego RPDz uzyskuje możliwość odmowy ujawnienia danych osobowych źródła informacji dotyczącej naruszenia praw lub dobra dziecka oraz osoby której to naruszenie dotyczy. Uprawnienie to jest szersze niż to, które posiada RPO na podstawie art. 13 ust. 3 ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich, bowiem w tym przypadku odmowa ujawnienia danych dotyczy jedynie osoby skarżącego⁶¹. Z pewnością ma na to wpływ delikatna materia praw dziecka oraz okoliczności spraw związanych z tą tematyką.

Uprawnieniem RPDz jest również występowanie do właściwych organów i instytucji w celu podjęcia działań na rzecz dziecka w sprawach, w zakresie których są one właściwe w swoich kompetencjach. W tym zakresie wspomniane organy i instytucje zobowiązane są w terminie 30 dni do powiadomienia RPDz o poczynionych działaniach. Tam gdzie w ich działalności RPDz dopatrył się naruszenia praw lub dobra dziecka, Rzecznik może żądać wszczęcia postępowania dyscyplinarnego lub wymierzenia sankcji służbowych wobec osób, które przyczyniły się do zaniedbań w tym zakresie. Podobnie jak RPO, RPDz ma prawo do dostępu do akt i dokumentów badanej sprawy, a będących w posiadaniu określonych organów lub instytucji, ma prawo do żądania wyjaśnień, informacji oraz podania podstawy faktycznej i prawnej przedsiębranego przez organy lub instytucje działania.

Istotną rolą RPDz jest możliwość przedstawiania wniosków oraz ocen zmierzających do zapewnienia skutecznej ochrony praw i dobra dziecka jak również możliwość występowania o podjęcie inicjatywy ustawodawczej o wydanie lub zmianę określonych aktów prawnych.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawiona analiza wybranych, kluczowych aktów prawnych z opisywanych okresów w historii państwowości polskiej nasuwa kilka spostrzeżeń. Przede wszystkim niezmiernie widoczny jest wpływ rozwoju

⁶¹ P. Jaros, *op. cit.*, s. 157.

świadości społecznej na charakter praw i wolności oraz ich zakres przedmiotowy. W tym zakresie dostrzega się wyraźny wpływ rozwoju nauki i kultury szczególnie w dobie oświecenia, wymiany myśli na arenie międzynarodowej oraz tym samym poszerzenie światopoglądu poszczególnych grup społecznych.

Nie miałyby to jednak większego znaczenia, gdyby nie uwarunkowania natury polityczno-ustrojowej, które z kolei kształtowały na przestrzeni wieków zakres podmiotowy omawianych praw i wolności. W tym przypadku widoczne są wyraźne wahania wpływające na ich rozwój bądź też ograniczenie. Z tej perspektywy wydaje się, że im bardziej demokratyczno-liberalny model sprawowania władzy, tym bardziej jednostka i jej prawa pozostają w centrum zainteresowania organów państwowych, natomiast struktura administracji wykonuje funkcję służebną. Tam gdzie przedstawiciele ogółu społeczeństwa jako suweren decydują o dalszym kierunku rozwoju państwa, katalog praw jest najbardziej kompletny, albowiem dotyczy w zasadzie ogółu spraw publicznych, jak również tyczy się wszystkich obywateli. Ciekawymi uregulowaniami są te, które dotyczą kwestii wolnościowych oraz odpowiedzialności karnej, one pojawiają się nieustannie na przestrzeni wieków i częstokroć są do siebie podobne w treści mimo upływu czasu, jak chociażby wspomniany w opracowaniu zakaz konfiskaty majątku czy też zakaz więzienia szlachcica bez wyroku sądowego z XV wieku.

Kamieniami milowymi w rozwoju praw i wolności pozostają niestety momenty przełomowe w historii, takie jak wojny czy rewolucje, i to niekoniecznie dotyczące terenów danego państwa. One również wpłynęły na kształt tego, co działo się w naszym kraju. Można powiedzieć, że jest to czas przewartościowania pewnych uwarunkowań, zawrócenia negatywnych tendencji i spojrzenia z innej strony na kwestie człowieczeństwa, roli jednostki oraz jej wartości. Jeśli udaje się to zrobić jedynie na zasadzie obserwacji tego, co dzieje się w innych częściach świata, to nie pociąga to za sobą wewnętrzpaństwowych konfliktów. W przeciwnym razie jest to niejednokrotnie okupione ofiarami oraz martyrologią całych społeczeństw.

Kolejną widoczną kwestią wpływającą na prawa i wolności jest niewątpliwie proces jednoczenia się państw, postępujący obecnie tak szybko, że posiada dobrze znaną obecnie każdemu nazwę procesu globalizacji. Sprzyja temu również szybkość przepływu informacji. W zasadzie każdy jest obserwatorem tego, co dzieje się na świecie, ale też każdy może być

przez społeczność międzynarodową obserwowany. Ma to niewątpliwie pozytywne cechy, bowiem służy powszechnej kontroli, chociażby przez międzynarodowe organizacje działające na rzecz praw człowieka. Mimo wszystko, mimo takiego kierunku rozwoju, widzimy jednak państwa, gdzie prawa te nie znalazły sprzyjającego ku rozwojowi gruntu, jak na przykład w pomieszanym chińskim ustroju kapitalistyczno-komunistycznym czy też sąsiednich krajach na Białorusi i w Rosji.

Charakterystyczną cechą rozwoju opisywanych przywilejów jednostki jest postępujący rozwój instytucji kontrolnych, których zadaniem jest badanie przestrzegania owych praw. Początkowo rolę taką spełniały sądy, obecnie również instytucje, które swoje ugruntowanie posiadają w Konstytucji. Ważną kwestią jest przenikanie prawa międzynarodowego, konwencji i deklaracji na grunt prawa krajowego, co poprzez ratyfikację wymusza ich stosowanie oraz powoduje międzynarodową kontrolę.

Niewątpliwie prawa człowieka podlegać będą stałemu rozwojowi i upowszechnieniu. Niektórzy autorzy zajmujący się tą problematyką obawiają się nawet, że poprzez obejmowanie coraz to nowszych obszarów życia społecznego ich charakter będzie się rozmywał, wręcz rozdrabniał, odchodząc od ich pierwotnego znaczenia i sensu. O ile jednak będą dawały jednostce pozycję równego partnera z organami państwowymi, o tyle kierunek tego rozwoju będzie jak najbardziej prawidłowy i godny do popularyzowania.

LITERATURA

1. Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1996.
2. Buczkowski J., Buczkowski Ł., Eckhardt K., *Prawo Konstytucyjne RP*, Przemyśl–Rzeszów 2010.
3. Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012.
4. Goławski M., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 kwietnia 1935 r. W zestawieniu z ustawami konstytucyjnymi z roku 1919, 1921 i 1926*, Białystok 1935.
5. Górecki D., *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008.
6. Gronowska B., Jasudowicz T., Balcerzak K., Balcerzak M., *Neminem captivabimus nisi iure victim, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, ochrona praw osób pozbawionych wolności*, Toruń 2004.
7. Jaros P., *Rzecznik Praw Dziecka w Polsce*, Warszawa 2013.
8. Kaczmarczyk Z., *Prawa kardynalne 1768–1791*, Poznań 1947.
9. Kallas M., *Historia ustroju Polski X–XX w.*, Warszawa 2001.

10. Kuciński J., *Konstytucyjny urząd państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003.
11. Kumaniecki W., *Urząd polityczny Polski. Konstytucja Kwietniowa i system wyborczy*, Kraków 1937.
12. Łojek J., *Ku naprawie Rzeczypospolitej. Konstytucja 3 Maja*, Warszawa 1996.
13. Malinowska I., *Rzecznik Praw Obywatelskich w systemie ochrony praw i wolności w Polsce*, Warszawa 2007.
14. Małajny R., *Zagadnienia wprowadzające*, (w:) *Polskie prawo konstytucyjne na tle porównawczym*, Warszawa 2013.
15. Motyka K., *Prawa człowieka*, Lublin 2004.
16. Piechowiak Marek, *Filozofia praw człowieka*, Lublin 1999.
17. Płaza S., *Historia prawa w Polsce. Zarys Wykładu. Część I. Polska przedrozbiorowa*, Kraków 1991.
18. Sagan S., *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003.
19. Skrzydło W., *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 1997.
20. Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 2011.
21. Stawicki R., *Prawa i wolności obywatelskie w Polsce po 1918 roku w świetle rozwiązań konstytucyjnych – zarys historyczno-prawny*, (w:) *Opracowanie tematyczne 607 Biura Analiz i Dokumentacji Kancelarii Sejmu* 2011.
22. Świeca J., *Ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich. Komentarz*, Warszawa 2010.
23. Witkowski Z., Galster J., Gronowska B., Szyszkowski W., *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2009.
24. Wnorowski J., *Sposób działania jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, „Palestra” 1978, zeszyt 11–12.
25. Konstytucja PRL, Dz.U. 1952, nr 33, poz. 232.
26. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U 1997, nr 78, poz. 483.
27. Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego z dnia 27 listopada 1815 roku oraz Statut Organiczny dla Królestwa Polskiego z dnia 26 lutego 1832 roku, Warszawa 1917.
28. Ustawa Konstytucyjna z 17 marca 1921, Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267.
29. Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 roku, Dz.U. 1935, nr 30, poz. 227.
30. Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U. 2000, nr 6, poz. 69.
31. Ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich, Dz.U. 1987, nr 21, poz. 123.
32. www.law.uj.edu.pl.
33. www.poczet.com/przywileje.htm.
34. www.solidarnosc.org.pl.

SUMMARY

Andrzej SZYMCZYK

THE HISTORICAL CONSIDERATIONS OF DEVELOPMENT OF THE HUMAN RIGHTS ON THE BASE OF POLISH LAW BASED ON THE ANALYSIS OF SELECTED LEGAL DOCUMENTS

Keywords: human rights, citizens' rights, citizens' freedom, nobleman's privileges, constitution, ombudsman, Commissioner for the Rights of the Child, development history

The article describe the history of development of the human rights on the base of Polish law starting from the Middle Ages to the nineties of twentieth century. The author based on the analysis of selected documents presents evolution of citizens' rights and freedom from nobleman's privileges, by the first constitution on the Polish land, the period between the two World Wars, the communist regime to the constitution from 1997 year and the act on Commissioner for Civil Rights Protection and Commissioner for the Rights of the Child.

Jan UNIEJEWSKI
Anna PAZURA

ZASADA RÓWNOŚCI WOBEC PRAWA – NARUSZENIA A DYSKRYMINACJA

Słowa kluczowe: zasada równości wobec prawa, naruszenie zasady równości wobec prawa, dyskryminacja

1. Przedmiot zainteresowania autorów niniejszego artykułu stanowi zasada równości wobec prawa, powszechnie uznawana za jeden z filarów demokratycznego państwa prawnego. Czynione rozważania mają pozwolić nie tylko na uchwycenie istoty zasady równości wobec prawa, lecz również pomóc w udzieleniu odpowiedzi na fundamentalne pytanie: czy każde naruszenie omawianej zasady jest jednocześnie dyskryminacją? Innymi słowy, czy każdorazowe odejście od przyjmowanego „wzorca” równości wobec prawa, niezależnie od tego, czy odpowiednio uzasadnione czy też nieuzasadnione, stanowi dyskryminację; czy też można traktować „nierówno” bez narażania się na zarzut dyskryminacji? W praktyce spotykamy na tym tle wiele nieporozumień. Nawet prawnicy – nadmiernie upraszczając czy wręcz abstrahując od rozważań teoretycznych – błędnie uznają, że każdorazowe naruszenie równości tożsame jest z dyskryminacją.

2. Zasada równości powinna być brana „przed nawias” przy analizie (wykładni) wielu aktów prawnych zarówno prawa polskiego, jak i prawa unijnego. Jednakże dla każdej przestrzeni normatywnej przybiera odmienną postać. Inaczej rozumiana jest w prawie cywilnym, gdzie statuje równość kontraktujących stron¹; inaczej w prawie międzynarodowym

¹ Por. A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984, s. 39 i nast.

publicznym, gdzie immanentnie wiąże się nie z równością suwerennych państw, lecz z założeniem, że państwa – mimo wszystkich różnic między nimi występujących – legitymują się suwerennością w równym stopniu². Inaczej znowu równość przejawia się w prawie publicznym, zwłaszcza w prawie konstytucyjnym ujmowanym *sensu largo*. Każde rozumienie zasady równości – niezależnie od tego, w obrębie której z dziedzin prawnych znajduje się źródło zainteresowania tą zasadą – początek swój wzięło z idei równości korzeniami swymi sięgającej czasów starożytnej Grecji³. Współcześnie przypisywaną jej treść zyskała dopiero w okresie rewolucji francuskiej⁴. Zasada równości, powszechnie akceptowana i optymalizacyjnie realizowana w systemach demokratycznych, znajduje odzwierciedlenie w licznych ustawach zasadniczych, w tym m.in.: w art. 1 Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r.⁵, wchodzącej w skład tzw. bloku konstytucyjnego współczesnej Francji⁶; w XIV poprawce do konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki z 17 września 1787 r.⁷, w art. 7 konstytucji Austrii z 1 października 1920 r.⁸, w art. 14 ust. 1 konstytucji Japonii z 3 listopada 1946 r.⁹, w art. 3 konstytucji Włoch z 27 grudnia 1947 r.¹⁰, w art. 3 ust. 1 Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r.¹¹ czy wreszcie w art. 32 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.¹².

Omawiana zasada wprost lub pośrednio pojawia się także w aktach prawa międzynarodowego i unijnego mających za przedmiot określenie statusu jednostki w państwie. Przywołać w tym miejscu można m.in.

² J. Kranz, *Suwerenność państwowa i prawo międzynarodowe*, (w:) *Spór o suwerenność*, pod red. W. J. Wołpiuka, Warszawa 2001, s. 104.

³ Równość wówczas stanowiła, obok wolności i praworządności, jeden z filarów demokracji ateńskiej. Por. K. Chojnacka, H. Olszewski, *Historia doktryn politycznych i prawnych. Podręcznik akademicki*, Poznań 2004, s. 20; E. Stylianidis, *Wpływ antycznej cywilizacji greckiej na rozwój praw człowieka*, (w:) *Prawa człowieka. Geneza, koncepcje, ochrona*, pod red. B. Banaszaka, Wrocław 1993, s. 124.

⁴ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 89; tenże, *Komentarz do art. 32 Konstytucji*, (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2003, s. 1–2.

⁵ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja-18.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

⁶ P. Sarnecki, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2008, s. 209.

⁷ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

⁸ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/austria.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

⁹ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/Japonia2014.pdf> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

¹⁰ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wlochy.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

¹¹ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

¹² Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.

postanowienia art. 1 – niewiążącej prawnie – Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 10 grudnia 1948 r.¹³, art. 14 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r.¹⁴ (dalej – EKPCz) oraz przyjętego do niej Protokołu nr 12 z 4 listopada 2000 r.¹⁵, art. 26 Międzynarodowego Paktu Praw Oso-
bistych i Politycznych z 16 grudnia 1966 r.¹⁶, art. 2 i 3 Międzynarodowe-
go Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 19 grud-
nia 1966 r.¹⁷, art. 9 Traktatu o Unii Europejskiej¹⁸, art. 18 i 19 Traktatu
o funkcjonowaniu Unii Europejskiej¹⁹ czy też art. 20 Karty Praw Podsta-
wowych Unii Europejskiej²⁰.

3. Obowiązywanie zasady równości wobec prawa jest jednym z ogólnych założeń normatywnych, na jakich opiera się koncepcja regulacji praw człowieka w Konstytucji RP²¹. Jednocześnie zauważa się, że równość – w kontekście całokształtu unormowania konstytucyjnego – winna być rozważana w bezpośrednim powiązaniu z zasadami sprawiedliwości społecznej, o których mowa w art. 2 Konstytucji²². W literaturze przedmiotu, jak i w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (dalej określanego jako „TK” lub „Trybunał”) ugruntował się pogląd, zgodnie z którym art. 32 ust. 1 Konstytucji stanowi *lex generalis* wobec pozostałych przepisów konstytucyjnych odnoszących się do zasady równości i ją konkretyzujących (uszczegóławiających)²³. Wśród przepisów, z których następnie wyprowadzamy odpowiednie normy prawne, wskazać należy: art. 6, art. 11, art. 25, art. 32 ust. 2, art. 33, art. 60, art. 64 ust. 2, art. 68 ust. 2, art. 70 ust. 4, art. 96 ust. 2, art. 127 ust. 1 oraz art. 169 ust. 1.

¹³ <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=pql> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

¹⁴ Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284.

¹⁵ <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/177.htm> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

¹⁶ Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 167.

¹⁷ Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 169.

¹⁸ Dz.Urz. UE C 83 z 30 marca 2010 r., s. 13.

¹⁹ Dz.Urz. UE C 83 z 30 marca 2010 r., s. 47.

²⁰ Dz.Urz. UE C 83 z 30 marca 2010 r., s. 389.

²¹ M. Masternak-Kubiak, *Prawo do równego traktowania*, (w:) *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, pod red. B. Banaszaka i A. Preisnera, Warszawa 2002, s. 120.

²² Szerzej L. Garlicki, *Komentarz do art. 32 Konstytucji ...*, *op. cit.*, s. 11.

²³ Wyrok TK z 2 kwietnia 2003 r., sygn. akt K 13/02, OTK 2003 nr 4, poz. 8; L. Garlicki, *Polskie ...*, *op. cit.*, s. 91; B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 486–487.

4. Należy zauważyć, że Konstytucja w art. 32 ust. 1 stanowi jedynie o tzw. równości materialnej, nie gwarantuje zaś tzw. równości formalnej, określanej przez zakres (liczbę) uprawnień²⁴. Zasadę równości materialnej rozpatruje się na dwóch płaszczyznach, albowiem odnosi się ona zarówno do procesu stosowania prawa (równość wobec prawa *sensu stricto*), jak i do procesu stanowienia prawa (tzw. równość w prawie)²⁵. Równość wobec prawa w pierwszym ujęciu sprowadza się do jednakowego stosowania prawa wobec wszystkich jego adresatów. Z kolei równość w prawie oznacza – powtarzając za Arystotelesem – „równe traktowanie równych, a nierówne nierównych”²⁶ przy kształtowaniu treści prawa.

Zaakcentowania wymaga, że zasada równości materialnej dotyczy sytuacji prawnej adresatów norm prawnych, a nie ich sytuacji faktycznej, gospodarczej, socjalnej itp.²⁷. Istotą zasady równości materialnej jest zakaz różnicowania sytuacji prawnej podmiotów podobnych ze względu na posiadanie pewnej cechy istotnej prawnie i doniosłej aksjologicznie. *A contrario*, oznacza to również nakaz jednakowego traktowania podmiotów podobnych ze względu na ww. cechy istotne. Według TK – „wszystkie podmioty prawa charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu mają być traktowane równo. A więc według równej miary, bez zróżnicowań dyskryminujących jak i faworyzujących”. – I dalej: „Równość oznacza także akceptację różnego traktowania przez prawo różnych podmiotów (adresatów norm prawnych), bo równe traktowanie przez prawo tych samych podmiotów pod pewnym względem oznacza z reguły różne traktowanie tych samych podmiotów pod innym względem”²⁸. Oceniając zgodność regulacji prawnej z konstytucyjną zasadą równości, należy ustalić, czy zachodzi podobieństwo określonych podmiotów, a więc czy możliwe jest wskazanie wspólnej cechy istotnej,

²⁴ P. Tuleja, *Zasada równości*, (w:) *Prawo konstytucyjne RP*, pod red. P. Sarneckiego, Warszawa 2008, s. 159–160.

²⁵ Orzeczenie TK z 9 marca 1988 r., U 7/87, OTK 1988, nr 1, poz. 1; L. Garlicki, *Polskie ...*, *op. cit.*, s. 90; M. Masternak-Kubiak, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 121; B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 482; J. Oniszczyk, *Równość – najpierwsza z zasad i orzecznictwo TK*, Warszawa 2004, s. 35; W. Sadurski, *Teoria sprawiedliwości – podstawowe zagadnienia*, Warszawa 1988, s. 90; tenże, *Równość wobec prawa*, „Państwo i Prawo” z. 8–9/1978, s. 52–56.

²⁶ Por. L. Garlicki, *Komentarz do art. 32 Konstytucji ...*, *op. cit.*, s. 1.

²⁷ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 184.

²⁸ Orzeczenie TK z 9 marca 1988 r., U 7/87, OTK 1988, nr 1, poz. 1.

która stanowiłaby uzasadnienie dla równego traktowania tych podmiotów. Ustalenie tej okoliczności wymaga analizy celu i treści aktu normatywnego, w którym zawarta została kontrolowana norma prawna. Charakterystycznym, naszym zdaniem, przykładem budzącym uzasadnione wątpliwości co do zgodności z zasadą równości w konstytucyjnym rozumieniu jest regulacja zawarta w rozporządzeniu Rady Ministrów z 30 grudnia 1981 r. w sprawie szczególnych przywilejów dla pracowników górnictwa – Karta Górnika²⁹, odnosząca się – w aspekcie podmiotowym – do „pracowników górnictwa” (§ 1), tj. zarówno do pracowników zatrudnionych „pod ziemią”, jak i pozostałych pracowników sektora, np. pracowników administracyjnych, technicznych czy zajmujących stanowiska kierownicze (menadżerskie). W omawianym przypadku prawodawca błędnie zidentyfikował – w kontekście zasady równości – cechę istotną (relewantną), przyjmując, że jest nią okoliczność zatrudnienia w górnictwie. W naszym przekonaniu, cecha ta nosi znamiona dyskryminacji, albowiem w sposób pozbawiony racjonalnych przesłanek różnicuje pozycję prawną osób wykonujących tożsamą pracę (np. sekretarek) w zależności od branży zatrudnienia. Cechą istotną, przesądającą o przydaniu określonych przywilejów pracownikom górnictwa, nie powinien być zatem atrybut zatrudnienia w danym sektorze gospodarki, lecz charakter wykonywanej pracy. Przydanie określonych przywilejów osobom wykonującym pracę w ciężkich warunkach („pod ziemią”) zawęziłoby krąg osób uprawnionych do dodatkowych świadczeń, wykluczając jednocześnie zarzut dyskryminacji. Zróżnicowanie to znajdowałoby bowiem należyte – aksjologiczne i prakseologiczne – uzasadnienie w zasadach sprawiedliwości społecznej. O kształcie powyższej regulacji, obarczonej wadą tzw. wtórnej niekonstytucyjności³⁰, z pewnością zdecydowały względy pozaprawne, natury czysto politycznej.

5. Zasada równości materialnej nie ma charakteru bezwzględnego (absolutnego)³¹. Nie może być również traktowana jako synonim „identyczności”. Może być naruszana, o ile za jej naruszeniami przemawiają zasady sprawiedliwości społecznej lub konkretne normy i wartości kon-

²⁹ Dz.U. z 1982 r., nr 2, poz.13 ze zm.

³⁰ O pojęciu tzw. wtórnej niekonstytucyjności piszą R. Hauser, J. Trzeciński, *Prawotwórcze znaczenie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego*, Warszawa 2010, s. 28–31.

³¹ W. Osiatyński, *Wprowadzenie do praw człowieka*, s. 1, www.hfhrpol/waw/pl/pliki/WOsiatyński_HistIFilo/pdf (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

stytucyjne, takie jak wolność, godność człowieka, poszanowanie własności, solidarność, zaufanie czy proporcjonalność w działaniach państwa³². Naruszenie zasady równości materialnej bez odpowiedniego, tj. silnego (dostatecznego), uzasadnienia stanowi zakazaną, w myśl art. 32 ust. 2 Konstytucji, dyskryminację. Za dopuszczalnością ograniczania zasady równości, w tym równości wobec prawa, przemawia argument przypisywany samemu ustawodawcy konstytucyjnemu, który – gdyby chciał nadać zasadzie równości materialnej charakter absolutny – nie dopuszczałby możliwości jej ograniczenia (lecz nie wyłączenia) w czasie stanu wojennego i wyjątkowego. Możliwość taka jest przewidziana *expressis verbis* w art. 233 ust. 1 Konstytucji. Pogląd ten potwierdzają również przepisy art. 15 EKPCz, zgodnie z którymi „w przypadku wojny lub innego niebezpieczeństwa publicznego zagrażającego życiu narodu, każda z Wysokich Układających się Stron może podjąć środki uchylające stosowanie zobowiązań wynikających z niniejszej konwencji w zakresie ściśle odpowiadającym wymogom sytuacji, pod warunkiem, że środki te nie są sprzeczne z innymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego” (ust. 1). Wyłączone z zakresu przedmiotowego tego wyjątku zostały zobowiązania państw-stron EKPCz, o których mowa w art. 2, 3, 4, ust. 1 i 7. Nie ma wśród nich art. 14, konstytuującego zakaz dyskryminacji na gruncie porządku prawnego Rady Europy.

Powyższa konstatacja znajduje silne odzwierciedlenie w orzecznictwie TK³³. W wielu podjętych orzeczeniach TK stwierdzał, że z odstępstwem (wyjątkiem) od zasady równości mamy do czynienia wtedy, gdy kontrolowana norma traktuje w odmienny sposób adresatów charakteryzujących się wspólną cechą prawnie istotną, przy czym – co wyraźnie podkreślał

³² Zob. M. Kruk, *Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, (w:) *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, pod red. M. Zubika, Warszawa 2006, s. 297.

³³ Zob. np. orzeczenia TK: z 28 listopada 1995 r., K 17/95, OTK 1995, nr 3, poz. 18; z 3 września 1996 r., K 10/96, OTK 1996, nr 4, poz. 33; z 16 grudnia 1996 r., U 1/96, OTK 1996, nr 6, poz. 55; z 16 grudnia 1997 r., K 8/97, OTK 1997, nr 6, poz. 70; z 20 października 1998 r., K 7/98, OTK 1998, nr 6, poz. 96; z 18 stycznia 2000 r., K 17/99, OTK 2000, nr 1, poz. 4; z 12 września 2000 r., K 1/00, OTK 2000, nr 6, poz. 185; z 21 lutego 2006 r., K 1/05, OTK ZU nr 2/A/2006, poz. 18; z 28 marca 2007 r., K 40/04, OTK ZU nr 3/A/2007, poz. 33. Zob. też L. Garlicki, *Zasada równości i zakaz dyskryminacji w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, (w:) *Obywatel – jego wolności i prawa*, pod red. B. Oliwy-Radzikowskiej, Warszawa 1998, s. 67–68; J. Oniszcuk, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego na początku XXI w.*, Kraków 2004, s. 571–573.

– nie zawsze jest to równoznaczne ze stwierdzeniem dyskryminacji lub uprzywilejowania. Zdaniem Trybunału, wszystkie odstępstwa od zasady równości zawsze muszą mieć oparcie w odpowiednio przekonujących kryteriach (argumentach). Kryteria te odpowiadać muszą trzem następującym wymogom:

Po pierwsze, muszą mieć charakter relewantny, a zatem pozostawać w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią przepisów, w których zawarta jest kontrolowana norma oraz służyć realizacji tego celu i treści. Innymi słowy, wprowadzane zróżnicowania muszą być racjonalnie – na gruncie wiedzy przypisywanej prawodawcy – uzasadnione.

Po drugie, kryteria te muszą mieć charakter proporcjonalny, a zatem waga interesu, któremu ma służyć różnicowanie sytuacji adresatów normy, winna pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku nierównego potraktowania podmiotów podobnych. Zatem interes urzeczywistniany musi być w danej sytuacji cenniejszy od interesów naruszanych w wyniku nierównego traktowania podmiotów podobnych.

Po trzecie, kryteria te powinny pozostawać w jakimś związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych. Jedną z takich zasad konstytucyjnych są zasady sprawiedliwości społecznej, stąd też często mówi się, że „korektorem” zasady równości są właśnie zasady sprawiedliwości³⁴.

6. Kolejnym istotnym, z punktu widzenia zasady równości wobec prawa, zagadnieniem jest wskazanie jej zakresu podmiotowego. W aktualnie obowiązującym stanie prawnym zasada ta ma zastosowanie nie tylko wobec obywateli RP (tak jak było pod rządami Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r.³⁵), lecz do wszystkich osób podlegających jurysdykcji RP³⁶. Pozostaje zatem w związku z art. 37 ust. 1 Konstytucji, stanowiącym że: „Kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji”. Powyższe zapatrywania znajdują swoje odzwierciedlenie

³⁴ Por. orzeczenia TK powołane w przypisie 28. Szerzej na temat zasad sprawiedliwości – zob. J. Karp, *Sprawiedliwość społeczna. Szkice ze współczesnej teorii konstytucjonalizmu i praktyki polskiego prawa ustrojowego*, Kraków 2004; Z. Ziemiński, *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992; tenże, *Sprawiedliwość społeczna jako pojęcie prawne*, Warszawa 1996.

³⁵ Dz.U. z 1976 r., nr 7, poz. 36 ze zm.

³⁶ B. Banaszak, *Konstytucja ..., op. cit.*, s.183.

w orzecznictwie TK. Już w wyroku z 24 października 1999 r. TK stwierdził, że skoro ustrojodawca użył w nowej Konstytucji RP, w odniesieniu do zakresu podmiotowego zasady równości, określeń „wszyscy” i „nikt”, a nie innych stosowanych w tekście Konstytucji określeń (np. „obywatel” lub „człowiek”), nie można twierdzić, jak to miało miejsce pod rządami art. 67 ust. 2 dawnych przepisów konstytucyjnych, że zasada ta stosuje się jedynie do obywateli. Przyjąć raczej należy, że zakres podmiotowy zasady równości rozszerzony został w art. 32 na „ogół osób”, a zatem objął tak osoby fizyczne, jak i prawne. Samo zaś umieszczenie przepisu wyrażającego zasadę równości w rozdziale II Konstytucji, zatytułowanym „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”, nie może mieć w tym względzie rozstrzygającego znaczenia. Skoro bowiem przepis Konstytucji z językowego punktu widzenia nie budzi wątpliwości, wnioskowanie *argumentum a rubrica* powinno ustąpić³⁷. Takie stanowisko TK zajął również w wyroku z 18 kwietnia 2000 r., w którym wskazał, że z zasady równości wynika nakaz jednakowego traktowania podmiotów prawa w obrębie określonej klasy (kategorii). Dotyczy to nie tylko podmiotów będących osobami fizycznymi, lecz także osób prawnych – albowiem art. 32 Konstytucji nie ogranicza kręgu podmiotów, którym przysługuje prawo do równego traktowania przez władze publiczne, a zatem także przez ustawodawcę, tylko do osób fizycznych³⁸. Także w wyroku z 24 kwietnia 2002 r. dobitnie podkreślono, iż trudno wykluczyć możliwość zastosowania przepisu art. 32 Konstytucji do innych podmiotów niż osoby fizyczne oraz zgodzić się z tezą, że inne poza osobami fizycznymi podmioty nie są objęte konstytucyjną ochroną w zakresie podstawowych praw i wolności, ze względu na argument formalny – to jest usytuowanie pewnych przepisów w określonym tytule Konstytucji. Wniosku takiego nie może uzasadniać literalne brzmienie Konstytucji, skoro mogłoby to prowadzić do rezultatów w istocie niedających się pogodzić z podstawowymi zasadami rządzącymi ustawą zasadniczą³⁹. Naszym zdaniem, fakt, że na zasadę równości mogą powoływać się, obok osób fizycznych, także inne podmioty, jest nie tylko wynikiem realizacji postulatu szerokiego stosowania tejże zasady, lecz także rezultatem przestrzegania unormowań dotyczących ochrony praw człowieka w prawie międzynarodowym.

³⁷ Wyrok TK z 24 lutego 1999 r., SK 4/98, OTK 1999, nr 2, poz. 24.

³⁸ Wyrok TK z 18 kwietnia 2000 r., K 23/99, OTK 2000, nr 3, poz. 89.

³⁹ Wyrok TK z 24 kwietnia 2002 r., P 5/01, OTK 2002, nr 3, poz. 28.

7. Mówiąc o zasadzie równości, nie można także abstrahować od określenia kręgu jej adresatów. Jak orzekł TK: „Ustęp 1 [art. 32 – przyp. aut.] formułuje w sposób ogólny zasadę równości jako normę konstytucyjną adresowaną do wszelkich organów władzy publicznej – zarówno do organów prawo stosujących, jak i do organów je stanowiących”⁴⁰.

Jak dotąd Trybunał stoi na stanowisku wertykalnego (tj. pionowego) obowiązywania konstytucyjnej zasady równości i – w zasadzie – nie uznaje jej oddziaływania w układzie poziomym, tj. horyzontalnym⁴¹. Takie podejście wymusza kontestację odmienną tendencji wyrażnie przebrzmiewającej w orzecznictwie części europejskich sądów konstytucyjnych, jak również nader doniosłej okoliczności, że zasada równości wobec prawa ma znaczenie nie tylko w stosunkach między władzą publiczną a jednostką, lecz również w relacjach między względnie równorzędnymi podmiotami. W jednym ze swych orzeczeń niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że „[...] szereg istotnych konstytucyjnych praw i wolności, choć nie wszystkie, nie tylko chroni obywatela wobec władzy państwowej, ale stanowi też podstawy porządku całego życia społecznego i wywiera bezpośredni wpływ na stosunki prawne pomiędzy obywatelami”⁴². Zatem zajęte jak do tej pory przez Trybunał stanowisko wpisać można w szerszy anglosaski trend wykluczenia możliwości stosowania praw człowieka, w tym również zasady równości, w relacjach między podmiotami prawa prywatnego⁴³.

8. Na tle omawiania zasady równości powstaje pytanie, czy wysławiający ją art. 32 ust. 1 Konstytucji konstytuuje prawo podmiotowe⁴⁴, a tym samym, czy możliwe jest dochodzenie jego naruszenia w drodze skargi konstytucyjnej. W postanowieniu z 24.10.2001 r.⁴⁵ TK przyjął, iż art. 32 ust. 1 stanowi tzw. metanormę (metazasadę), tzn. że może być powoływany łącznie i wyłącznie z konkretnymi postanowieniami Konstytucji dotyczącymi konkretnych konstytucyjnych wolności i praw; nie może zaś stanowić samodzielnego wzorca kontroli konstytucyjności danego przepisu

⁴⁰ Wyrok TK z 23 października 2001 r., K 22/01, OTK 2001, nr 7, poz. 215.

⁴¹ B. Banaszak, *Konstytucja ...*, op. cit., s. 183.

⁴² L. Garlicki, *Polskie ...*, op. cit., s. 96.

⁴³ W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011, s. 305 i nast.; zob. także M. A. Nowicki, *Co to są prawa człowieka?*, s. 2, www.hfhrpol.waw.pl/pliki/MNowicki_CoToSa.pdf (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

⁴⁴ O istocie praw podmiotowych por. np. *Prawa podmiotowe. Pojmowanie w naukach prawnych. Zbiór studiów*, pod red. J. Ciapały i K. Flagi-Gieruszyńskiej, Szczecin 2006.

⁴⁵ Postanowienie TK z 24 października 2001 r., SK 10/01, OTK 2001, nr 7, poz. 225.

(ściśle, normy prawnej z niego wywiedzionej)⁴⁶. Oznacza to, iż niedopuszczalny jest zarzut, w którym podniesie się, że określony przepis określonego aktu prawnego jest niezgodny tylko z art. 32 ust. 1 Konstytucji. Zarzut będzie rozpatrzony merytorycznie tylko wtedy, gdy podniesie się w nim, że określony przepis określonego aktu prawnego jest niezgodny z art. X w związku z art. 32 ust. 1 Konstytucji. Jak skonstatował Trybunał, „podejmując problem art. 32 Konstytucji jako podstawy prawa chronionego za pomocą skargi konstytucyjnej, należy na wstępie zauważyć, że językowa analiza tekstu tego przepisu nie ma rozstrzygającego znaczenia, gdyż użyte przez ustawodawcę konstytucyjnego zwroty mogą sugerować zarówno, że chodzi tu o prawo podmiotowe, jak i o normę prawa przedmiotowego, będącą podstawą praw podmiotowych jednostki. Zdaniem Trybunału (...), treść normatywna wyrażona w art. 32 ust. 1 Konstytucji nie uległaby zmianie, gdyby tekst tego przepisu był sformułowany bez użycia rzeczownika »prawo«. Także wykładnia systemowa nie dostarcza argumentu jednoznacznie rozstrzygającego rozważany problem. Art. 32 Konstytucji został wprowadzicie przez ustawodawcę konstytucyjnego umiejscowiony w rozdziale II, dotyczącym wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela, ale znalazł się w podrozdziale zatytułowanym: »Zasady ogólne«, poprzedzającym katalog konkretnych wolności i praw osobistych, politycznych, ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych. Może to sugerować, że mamy tu do czynienia w pierwszej kolejności z pewnym założeniem generalnym (ogólną zasadą), odnoszącym się do realizacji wymienionych dalej wolności i praw jednostki, zasadą „wyciągniętą przed nawias”. (...) Swoisty charakter prawa do równego traktowania polega na tym, że stwierdzenie jego naruszenia nie jest możliwe przez dokonanie „prostego” zestawienia wzorca konstytucyjnego i zakwestionowanej normy podkonstytucyjnej. Nieodzowne jest uwzględnienie także norm podkonstytucyjnych regulujących status prawny innych jednostek (grup jednostek) oraz porównanie (zestawienie) norm, których adresatem jest skarżący i norm adresowanych przede wszystkim do osób znajdujących się w takiej samej lub podobnej co do istotnych elementów sytuacji. Z prawnokonstytucyjnego punktu widzenia istotne jest, aby te ważne elementy sytuacji faktycznej i prawnej skarżącego i innych adresatów z grupy (grup) „porównywalnych” miały swoje konstytucyjne odniesienie. (...)

⁴⁶ Zob. np. J. Ciapała, *Konstytucyjna wolność działalności gospodarczej w Rzeczypospolitej Polskiej*, Szczecin 2009, s. 134–135.

Przyjmując, że art. 32 wyraża przede wszystkim zasadę ogólną, dotyczącą konstytucyjnych wolności i praw jednostki, założyć można, że – będące jego pochodną – prawo do równego traktowania także odnosi się przede wszystkim do realizacji tych właśnie wolności i praw. (...) Uznając więc prawo do równego traktowania za konstytucyjne prawo jednostki, Trybunał (...) podkreśla, iż ma ono charakter niejako prawa „drugiego stopnia” („metaprawa”), tzn. przysługuje ono w związku z konkretnymi normami prawnymi lub innymi działaniami organów władzy publicznej, a nie w oderwaniu od nich – niejako „samoistnie”. Jeżeli te normy lub działania nie mają odniesienia do konkretnych określonych w Konstytucji wolności i praw, prawo do równego traktowania nie ma w pełni charakteru prawa konstytucyjnego, a to sprawia, że nie może ono być chronione za pomocą skargi konstytucyjnej”.

Powyższe orzeczenie nie zostało jednak przyjęte jednomyślnie i do dziś budzi szereg wątpliwości doktrynalnych. W pięciu zdaniach odrębnych, jakie zostały doń zgłoszone przez sędziów: L. Garlickiego, K. Kolańskiego, M. Safjana, J. Stępnia i J. Trzcíńskiego, podnoszono wspólnie m.in. następujące argumenty:

- a) umieszczenie art. 32 w pierwszej części rozdziału II Konstytucji, zatytułowanej „Zasady ogólne”, nie oznacza, że artykuł ten nie wyraża konstytucyjnego prawa podmiotowego, ale wręcz przeciwnie – służy podkreśleniu jego znaczenia;
- b) nie ma żadnych podstaw, by uznawać, że naruszenie art. 32 może stać się wyłączną podstawą orzeczenia niekonstytucyjności w postępowaniu nad wnioskami czy pytaniami prawnymi, a nie może stać się taką podstawą w postępowaniu nad skargami konstytucyjnymi;
- c) art. 79 ust. 1 Konstytucji pozwala na oparcie skargi konstytucyjnej na zarzucie naruszenia jakiegokolwiek konstytucyjnego prawa czy wolności;
- d) sformułowany w art. 79 ust. 2 Konstytucji wyjątek nie dotyczy art. 32;
- e) Konstytucja nie zna pojęcia „praw drugiej rangi” i jeśli formułuje jakąś wolność czy prawo, to obejmuje je też ochroną przewidzianą w art. 79 ust. 1.

Bacząc jednak na dotychczasowe orzecznictwo TK po dziś dzień odrzucające skargi konstytucyjne oparte wyłącznie na zarzucie naruszenia art. 32 Konstytucji, utwierdzić się można w przekonaniu, że kwestia

uznania zasady równości za autonomiczne prawo podmiotowe została już negatywnie rozstrzygnięta.

9. Analizując problematykę zasady równości wobec prawa, poddać należy głębszej analizie pojęcie „dyskryminacji”. W art. 32 ust. 2 Konstytucja wprowadza – jako negatywny aspekt równości – zakaz dyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny w takich dziedzinach jak życie polityczne, społeczne czy gospodarcze. W przepisie tym na szczególną uwagę zasługuje zwrot „z jakiegokolwiek przyczyny”, będący najszerszą z możliwych formuł, mieszczącą w sobie istotę zakazu dyskryminacji, bez potrzeby szczegółowego wyliczania kryteriów, ze względu na które dyskryminacja jest niedopuszczalna. Wyrażenie „z jakiegokolwiek przyczyny” należy zatem rozumieć jako każdą sytuację, która powodowałaby różnicę w traktowaniu osób znajdujących się w tej samej sytuacji⁴⁷. Otwartość, a tym samym brak enumeratywnego wyliczenia kryteriów, ze względu na które nie wolno dyskryminować, stanowi cechę charakterystyczną współczesnych klauzul antydyskryminacyjnych⁴⁸.

Ochrona przed dyskryminacją przewidziana jest bezpośrednio nie tylko w Konstytucji, ale także w ramach ustawodawstwa zwykłego. Tytułem przykładu, stosowne regulacje zawarte są m.in. w ustawie z 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy⁴⁹ (w którym określono zasady równego traktowania i niedyskryminacji w zatrudnieniu), ustawie z 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania⁵⁰ czy ustawie z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej⁵¹ (w której zapewniono równy dostęp kobiet i mężczyzn do prowadzenia w Polsce działalności gospodarczej, a także swobodny dostęp do dostarczania towarów i usług). Nakaz równego traktowania i zakaz dyskryminacji przewidują również umowy międzynarodowe, których Polska jest stroną⁵².

⁴⁷ B. Banaszak, M. Jabłoński, (w:) *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 r.*, pod red. J. Bocia, Wrocław 1998, s. 71.

⁴⁸ B. Gronowska, *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, (w:) *Prawo konstytucyjne*, pod red. Z. Witkowskiego, Toruń 2011, s. 163.

⁴⁹ Dz.U. z 2014 r., nr 1502 ze zm.

⁵⁰ Dz.U. z 2010 r., nr 254, poz. 1700 ze zm.

⁵¹ Dz.U. z 2015 r., poz. 584 ze zm.

⁵² Por. np. art. 14 EKPCz, art. 26 Międzynarodowego Paktu Praw Osobistych i Politycznych, art. 9 Traktatu o Unii Europejskiej, art. 18 i 19 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej czy też art. 20 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej.

Z całą stanowczością podkreślić należy, że nie każde naruszenie zasady równości wobec prawa musi stanowić zakazaną konstytucyjnie dyskryminację. Wedle TK, o dyskryminacji należy mówić w sytuacji, gdy wprowadzane różnicowanie ma charakter arbitralny, nieproporcjonalny i nieuzasadniony⁵³. Istotę dyskryminacji oddaje bardzo wyraźnie definicja sformułowana przez P. Winczorka, wedle której „dyskryminacją jest nieznajdujące podstawy w obowiązujących normach prawnych i upośledzające daną osobę traktowanie jej przez inne podmioty: odbieranie lub ograniczanie wolności, uniemożliwianie lub utrudnianie korzystania z praw, wymaganie realizacji nieznanych prawu obowiązków”⁵⁴. Innymi słowy, dyskryminację rozumie się jako różnicowane (odmienne) traktowanie podmiotów będących w obiektywnie takiej samej lub zasadniczo podobnej sytuacji, które to odmienne traktowanie nie znajduje racjonalnej (tj. obiektywnie uzasadnionej) ani aksjologicznej podstawy. Brak racjonalnego i aksjologicznego uzasadnienia występuje, gdy rozpatrywane różnicowanie nie służy realizacji legitymowanego celu bądź też gdy nie zachodzi racjonalny stosunek proporcjonalności pomiędzy zastosowanymi środkami a celem, który mają one zrealizować. Oznacza to, że „nie ma takiego względu, który uzasadniałby dyskryminację”⁵⁵.

Dyskryminacja jako zjawisko wieloaspektowe i złożone może przybierać rozmaite formy. W literaturze istnieje kilka typologii dyskryminacji ze względu na jej charakter oraz zakres, przy czym na pierwszy plan przeważnie wysuwa się podział na dyskryminację bezpośrednią i pośrednią⁵⁶.

Szczególnego podkreślenia wymaga sposób ujęcia zakazu dyskryminacji w prawie unijnym. Art. 18 TfUE zakazuje bezpośrednio wszelkiej dyskryminacji ze względu na przynależność państwową i jest przepisem stosowanym bezpośrednio; z kolei art. 19 TfUE przyznaje instytucjom (tj. organom władczo-politycznym) UE kompetencję do wydawania aktów prawa pochodnego normujących zakazy dyskryminacji ze względu na cechy

⁵³ Zob. m.in. orzeczenie TK z 3 września 1996 r., K 10/96, OTK 1996, nr 4, poz. 33; orzeczenie TK z 16 grudnia 1996 r., U 1/96, OTK 1996, nr 6, poz. 55; wyrok TK z 20 października 1998 r., K 7/98, OTK 1998, nr 6, poz. 96; wyrok TK z 24 marca 1998 r., K 40/97, OTK 1998, nr 2, poz. 12.

⁵⁴ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000, s. 51.

⁵⁵ T. Jasudowicz, *Administracja wobec praw człowieka*, Toruń 1996, s. 35.

⁵⁶ Szerzej zob. np. A. Winiarska i W. Klaus, *Dyskryminacja i nierówne traktowanie jako zjawisko społeczno-kulturowe*, Studia BAS, nr 2/2011, s. 12–14 oraz powołana tam literatura.

(właściwości) w tym przepisie wymienione, samodzielnie zaś takich zakazów nie kreuje. Następstwem dyspozycji art. 19 TfUE było przyjęcie kilku dyrektyw antidyskryminacyjnych, które w Polsce zostały implementowane we wspomnianej już ustawie z 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania.

10. Zasada równości wobec prawa stanowi ważny element obowiązującej w Polsce koncepcji wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela, jednocześnie stanowiąc jedną z podstawowych zasad demokratycznego państwa prawnego. Każda dyskryminacja jest naruszeniem zasady równości wobec prawa, ale nie każde naruszenie zasady równości wobec prawa może być nazwane dyskryminacją. Z logicznego punktu widzenia – jak wskazano powyżej – między pojęciami „naruszenie zasady równości” a „dyskryminacja” zachodzi stosunek nadrzędności pierwszego względem drugiego. Jak trafnie zauważa A. Łabno, prawodawca nie wyklucza dopuszczalności ograniczenia równości, ale stan ten nie może wykazywać znamion działania arbitralnego, a więc nie może naruszać ani granic wyznaczonych w art. 32, ani także określonych strukturą aksjologiczną Konstytucji i całego systemu prawnego⁵⁷.

LITERATURA

POWOŁYWANE AKTY NORMATYWNE:

1. Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja-18.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
2. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 83 z 30 marca 2010 r., s. 389).
3. Konstytucja Austrii z 1 października 1920 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/austria.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
4. Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/Japonia2014.pdf> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
5. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r. (Dz.U. z 1976 r. nr 7, poz. 36 ze zm.).
6. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁵⁷ A. Łabno, *Zasada równości i zakaz dyskryminacji*, (w:) *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, pod red. L. Wiśniewskiego, Warszawa 2006, s. 42.

7. Konstytucja Włoch z 27 grudnia 1947 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wlochy.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
8. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284).
9. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 169).
10. Międzynarodowy Pakt Praw Osobistych i Politycznych z 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 167).
11. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 10 grudnia 1948 r., <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=pql> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
12. Protokół nr 12 z 4 listopada 2000 r. do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r., <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/177.htm> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
13. Rozporządzenie Rady Ministrów z 30 grudnia 1981 r. w sprawie szczególnych przywilejów dla pracowników górnictwa – Karta Górnika (Dz.U. z 1982 r., nr 2, poz. 13 ze zm.).
14. Ustawa z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2015 r., poz. 584 ze zm.).
15. Ustawa z 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. z 2014 r. 1502 ze zm.).
16. Ustawa z 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz.U. z 2010 r., nr 254, poz. 1700 ze zm.).
17. Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
18. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 83 z 30 marca 2010 r., s. 47).
19. Traktat o Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 83 z 30 marca 2010 r., s. 13).
20. XIV poprawka do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki z 17 września 1787 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

POWOŁYWANE ARTYKUŁY I POZYCJE KSIĄŻKOWE:

1. Banaszak B., Jabłoński M., (w:) *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 r.*, pod red. J. Bocia, Wrocław 1998.
2. Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008.
3. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
4. Ciapała J., *Konstytucyjna wolność działalności gospodarczej w Rzeczypospolitej Polskiej*, Szczecin 2009.

5. Chojnacka K., Olszewski H., *Historia doktryn politycznych i prawnych. Podręcznik akademicki*, Poznań 2004.
6. Garlicki L., *Zasada równości i zakaz dyskryminacji w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, (w:) *Obywatel – jego wolności i prawa*, pod red. B. Oliwy-Radzikowskiej, Warszawa 1998.
7. Garlicki L., *Komentarz do art. 32 Konstytucji*, (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2003.
8. Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2009.
9. Gronowska B., *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, (w:) *Prawo konstytucyjne*, pod red. Z. Witkowskiego, Toruń 2011.
10. Hauser R., Trzcziński J., *Prawotwórcze znaczenie orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w orzecznictwie Naczelnego Sądu Administracyjnego*, Warszawa 2010.
11. Jasudowicz T., *Administracja wobec praw człowieka*, Toruń 1996.
12. Karp J., *Sprawiedliwość społeczna. Szkice ze współczesnej teorii konstytucjonalizmu i praktyki polskiego prawa ustrojowego*, Kraków 2004.
13. Kranz J., *Suwerenność państwowa i prawo międzynarodowe*, (w:) *Spór o suwerenność*, pod red. W. J. Wołpiuka, Warszawa 2001.
14. Kruk M., *Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* (w:) *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, pod red. M. Zubika, Warszawa 2006.
15. Łabno A., *Zasada równości i zakaz dyskryminacji*, (w:) *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, pod red. L. Wiśniewskiego, Warszawa 2006.
16. Masternak-Kubiak M., *Prawo do równego traktowania*, (w:) *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, pod red. B. Banaszaka i A. Preisnera, Warszawa 2002.
17. Nowicki M. A., *Co to są prawa człowieka?*, www.hfhrpol.waw.pl/pliki/MNowicki_CoToSa.pdf (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
18. Oniszczyk J., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego na początku XXI w.*, Kraków 2004.
19. Oniszczyk J., *Równość – najpierwsza z zasad i orzecznictwo TK*, Warszawa 2004.
20. Osiatyński W., *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011.
21. Osiatyński W., *Wprowadzenie do praw człowieka*, www.hfhrpol.waw.pl/pliki/WOsiatynski_HistIFilo/pdf (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
22. *Prawa podmiotowe. Pojmowanie w naukach prawnych. Zbiór studiów*, pod red. J. Ciapały i K. Flagi-Gieruszyńskiej, Szczecin 2006.
23. Sadurski W., *Równość wobec prawa*, „Państwo i Prawo” z. 8–9/1978.
24. Sadurski W., *Teoria sprawiedliwości – podstawowe zagadnienia*, Warszawa 1988.

25. Sarnecki P., *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2008.
26. Stelmachowski A., *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984.
27. Stylianidis E., *Wpływ antycznej cywilizacji greckiej na rozwój praw człowieka*, (w:) *Prawa człowieka. Geneza, koncepcje, ochrona*, pod red. B. Banaszaka, Wrocław 1993.
28. Tuleja P., *Zasada równości*, (w:) *Prawo konstytucyjne RP*, pod red. P. Sarneckiego, Warszawa 2008.
29. Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000.
30. Winiarska A. i Klaus W., *Dyskryminacja i nierówne traktowanie jako zjawisko społeczno-kulturowe*, Studia BAS nr 2/2011.
31. Ziemiński Z., *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992.
32. Ziemiński Z., *Sprawiedliwość społeczna jako pojęcie prawne*, Warszawa 1996.

POWOŁYWANE ORZECZENIA:

1. Orzeczenie TK z 3 września 1996 r., K 10/96, OTK 1996, nr 4, poz. 33.
2. Orzeczenie TK z 9 marca 1988 r., U 7/87, OTK 1988, nr 1, poz. 1.
3. Orzeczenie TK z 12 września 2000 r., K 1/00, OTK 2000, nr 6, poz. 185.
4. Orzeczenie TK z 16 grudnia 1996 r., U 1/96, OTK 1996, nr 6, poz. 55.
5. Orzeczenie TK z 16 grudnia 1997 r., K 8/97, OTK 1997, nr 6, poz. 70.
6. Orzeczenie TK z 18 stycznia 2000 r., K 17/99, OTK 2000, nr 1, poz. 4.
7. Orzeczenie TK z 21 lutego 2006 r., K 1/05, OTK ZU, nr 2/A/2006, poz. 18.
8. Orzeczenie TK z 28 marca 2007 r., K 40/04, OTK ZU, nr 3/A/2007, poz. 33.
9. Orzeczenie TK z 28 listopada 1995 r., K 17/95, OTK 1995, nr 3, poz. 18.
10. Postanowienie TK z 24 października 2001 r., SK 10/01, OTK 2001, nr 7, poz. 225.
11. Wyrok TK z 2 kwietnia 2003 r., sygn. akt K 13/02, OTK 2003, nr 4.
12. Wyrok TK z 18 kwietnia 2000 r., K 23/99, OTK 2000, nr 3, poz. 89.
13. Wyrok TK z 20 października 1998 r., K 7/98, OTK 1998, nr 6, poz. 96.
14. Wyrok TK z 23 października 2001 r., K 22/01, OTK 2001, nr 7, poz. 215.
15. Wyrok TK z 24 kwietnia 2002 r., P 5/01, OTK 2002, nr 3, poz. 28.
16. Wyrok TK z 24 lutego 1999 r., SK 4/98, OTK 1999, nr 2, poz. 24.
17. Wyrok TK z 24 marca 1998 r., K 40/97, OTK 1998, nr 2, poz. 12.

POWOŁYWANE ADRESY INTERNETOWE:

1. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja-18.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
2. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

3. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/austria.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
4. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/Japonia2014.pdf> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
5. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wlochy.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
6. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy.html> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
7. <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=pql> (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
8. www.hfhrpol.waw.pl/pliki/WOsiatynski_HistIFilo/pdf (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).
9. www.hfhrpol.waw.pl/pliki/MNowicki_CoToSa.pdf (dostęp na dzień 26.05.2015 r.).

SUMMARY

Jan UNIEJEWSKI
Anna PAZURA

THE PRINCIPLE OF EQUALITY BEFORE THE LAW – VIOLATION AND DISCRIMINATION

Keywords: the principle of equality before the law, breach of the principle of equality before the law, discrimination

The article tends to characterize the essence of the principle of equality before the law, which is widely regarded as one of the foundations of the democratic state of law, and to help in answering the fundamental question, whether any breach of this principle can be recognized as discrimination at the same time; in other words, does each departure from the principle of equality before the law, regardless of whether adequately justified or not, constitute discrimination. In this context it must be strongly indicated that each discrimination is a violation of the principle of equality before the law, but not every breach of the principle of equality before the law can be called discrimination.

Liliya YARMOL

EXPRESSION OF VIEWS BY VIRTUE OF MASS MEDIA IN UKRAINE: THEORETIC LEGAL ASPECTS

Keywords: freedom of expression, rights, mass media, rights of journalists, information, enforcement of rights

INTRODUCTION

Mass media plays an essential, eventually, mandatory role as an institute of civil society. It ensures the direct participation of the citizens in democratic state governance in the way of legal enforcement of the right to free expression of thoughts, views and beliefs etc. Besides, mass media substantially enriches the mechanism of decisionmaking, its production and adoption in society (political, economic, cultural etc.).

Freedom of expression is brought into effect entirely and effectively with the help of mass media. The reviewed freedom stands as one of the most important human rights and other subjects, and appears to be the keystone of the democratic society. The topicality of the research is enhanced with course of recent events in Ukraine, among which, regrettably, occur substantial violations of freedom of expression.

The aim of the research is theoretic legal analysis of the aspects concerning freedom of expression by virtue of mass media and based on obtained results the formulation of certain proposals regarding the improvement of the legal enforcement mechanism.

National and foreign scientists researched on the question of legal implementation of the freedom of expression in mass media in Ukraine and

on the international level. Various directions of the aforementioned issue were explored in works by: E. Bradley, M. Verpo, M. Jenis, O. Zhukovska, Ye. Zaharov, R. Key, V. Lutkovska, M. Makovey, O. Nesterenko, I. Pankevych, S. Shevchuk, Ye. Chefranova and others.

However, particularly the topic of theoretic legal principles of freedom of expression by virtue of mass media became a novelty on the part of complex scientific research in Ukraine.

THE MAIN TEXT

The Constitution of Ukraine from 1996 declares: ‘freedom of expression of thought, speech and beliefs are guaranteed to everyone. Everyone can collect, save, use and spread information orally, in written or any other form (Art. 34, part 1); ‘everybody has the right to freedom of belief’ (Art. 35). Article 9 of the Constitution of Ukraine outlines that international agreements on human rights, recognized by our state, that, among other, declare freedom of expression, are considered to be a part of national legislation. It comprises, first of all, International Covenant for civil and political rights (UNO, 1966), that states ‘everyone shall have the right to hold opinions without interference’ (Art. 19).; Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms (Council of Europe, 1950) which constitutes: ‘everyone shall have the right to freedom of expression’; European Convention for transfrontier television (Council of Europe, 05.05.1989).

Ukraine, as a member of Council of Europe since 1995, also takes into consideration and implement its recommendatory documents dedicated to the freedom of expression by virtue of mass media. There was adopted a good number of such documents, which can be assumed as a positive fact. They are, for instance, Resolution (74) 26 on the right of reply – attitude of the individual towards press (Adopted by the Committee of Ministers on 2 July 1974, at the 23rd meeting of the Ministers’ Deputies); Resolution 1120 (1997) on the impact of the new communication and information technologies on democracy (Council of Europe, Parliamentary Assembly); Recommendation 1407 (1999) on Media and democratic culture (Council of Europe, Parliamentary Assembly); Recommendation 1589 (2003) on freedom of expression in the media in Europe (Council of Europe, Parliamentary Assembly); Recommendation №R (94) 13 on measures to promote media transparency (Committee of Ministers of the Council of Europe, from 22.11.1994); Recommendation №R (96) 10 on

the guarantee of independence of public service broadcasting (Committee of Ministers of the Council of Europe, from 11.09.1996); Recommendation №R (97) 21 on the media and the promotion of a culture of tolerance (Committee of Ministers of the Council of Europe, from 30.10.1997); Recommendation №R (99) 1 on measures to promote media pluralism (Committee of Ministers of the Council of Europe, from 19.01.1999); Recommendation №R (97) 19 on the portrayal of violence in the electronic media (Committee of Ministers of the Council of Europe).

Ukraine has adopted the whole range of legal acts devoted to the freedom of expression by virtue of media. The major of them are:

- Law of Ukraine on information from 02.10.1992;
- Law of Ukraine access to public information from 13.01.2011;
- Law of Ukraine on printed mass media from 16.11.1992;
- Law of Ukraine on public television and broadcasting of Ukraine from 17.04.2014;
- Law of Ukraine on television and radio broadcasting from 21.12.1993;
- Law of Ukraine on National Television and Radio Broadcasting Council of Ukraine from 23.09.1997;
- Law of Ukraine on telecommunications from 18.11.2003;
- Law of Ukraine radio frequency resource of Ukraine from 01.06.2000;
- Law of Ukraine on the Procedures of the Coverage of Activities of the Bodies of State Power and Bodies of Local Self-Government in Ukraine by the Mass Media from 23.09.1997;
- Law of Ukraine on state support for mass media and social protection of journalists from 23.09.1997;
- Law of Ukraine on Strengthened Protection of Property of Mass Media, Publishing Houses, Book Stores, Book Distribution Enterprises and Creative Unions from 20.05.2010.

In order to achieve more sophisticated understanding of the matter of freedom of expression, including by virtue of media, we will accentuate on certain theoretic legal aspects.

Law, being a unique social phenomena, must stay apart from outlining freedom of expression, thoughts, speech and beliefs, as the foregoing elements embody an inner mental health of individual, that cannot be intruded by the state, people or any other social entities. Solely freedoms of external expression of the consciousness phenomenon are to be regulated

by law. We have to admit that personal views occupy an individual place in the sphere of consciousness, by the side of thoughts, beliefs, emotions, feelings etc., and because of that particular reason they demand individual regulation and attention in the legislation of Ukraine, more precise designation and correlation with other elements of consciousness.

In scientific sources there exist the following definitions of a view.

View – 1. Thought, judgement about something¹.

View – knowledge of any phenomena, subject, world in general together with the expression of attitude towards them².

We agree with the following determination: view – it is one of a number of social and individual consciousness demonstrations, the community of interwoven judgements that embody hidden or clear attitude or estimation of any phenomena, processes, events or facts of reality³. A view carries out a supervisory and consultative functions (defines a position, makes conclusions on the basis of particular issues), regulates individual, social and institutional behavior. In a narrow meaning a view is a thought, ideation proposed with no substantial reasoning, not verified, not founded on necessary arguments. A view is frequently set against knowledge. A view demands a choice and assessment as it is closely related to belief, certain ideology, psychological particularity with regard to the fact it emerges in the presence of a cognitive situation uncertainty. A view can be adequate towards the reality or illusive. There exist individual, social and collective views.

Individual view results from individual interests and needs, shows its exclusiveness, however it may coincide with collective or social views. Social view acts in every sphere of social life laying down norms of social relations, reveals certain collective position, appears to be an important mechanism of social collaboration. Collective views are formed not so much spontaneous as purposefully under the influence of various social institutes by virtue of media, in particular.

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. (Dictionary of Contemporary Ukrainian Language by V.T. Busesl). – К. Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. – С. 1004 (K. Irpin: VTF «Perun», 2005. – P. 1004).

² Соціально-психологічний словник / авт.-уклад. М. Чапка, У. Контни. (*Social-psychological Dictionary* by M. Chapka, U. Contni). – Мисловице, 2010. – С. 302. (Mislovice, 2010. – P. 302).

³ Философия: энциклопедический словарь / под ред. А.А. Ивина. (*Philosophy: Encyclopaedic Dictionary* by A.A. Ivina). – М.: Гардарики, 2006. – 2006. – С. 511. (M.: Hardaryky, 2006. – P. 511).

It is worth attention the research of Yerunov B., who undertook a complex analysis of philosophic particularities of views in the system of human knowledge. The scientist also explored the view as one of cognitive forms by virtue of which the transition from subjective to objective is conducted, and accordingly stated that, in compliance with the dialectical approach subjective and objective elements of human views are defined⁴. So, when we explore the formation of view in the cognitive process it appears to be tightly linked with specific judgement. The peculiarity of view lies in the fact it is grounded on limited data.

The views are characterized not merely with objective partial conviction, but also some level of subjective certainty⁵.

The expression of the foregoing peculiar views (judgements) in media which can be grounded on limited data, carries estimative features and leads to random violations of subjects' capabilities, as for instance, violation of the right to honor, dignity and goodwill etc. The legislation and legal practice have to take into account the meaning of such a phenomenon as 'view' while handling particular cases. We find advantageous the practice of European Court for Human Rights (the Court) concerning the protection of freedom of expression in our context. The Court stated that it is of a prior importance to distinguish statements about facts and estimative judgements, and if the facts can be verified, the verity of estimative judgements cannot be proved. The demand to prove the verity of estimative judgement is impossible to carry out.

As for an example, in the case from 27 of March 2008 'Azevedo v. Portugal' the Court stated there was a violation of Art. 10 of the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms and the claimant was convicted for libel concerning the fact he criticized the scientific work. The commentaries of the claimant were estimative judgements and because of that must not be proved⁶.

⁴ Ерунов Б.А., Мнение в системе человеческого познания. (Yerunov B. A., *View in the System of Human Knowledge*). – Ленинград, 1973. – С. 65. (Leningrad, 1973. – P. 65).

⁵ Ерунов Б.А., Мнение в системе человеческого познания. (Yerunov B. A. *View in the System of Human Knowledge*). – Ленинград, 1973. – С. 79. (Leningrad, 1973. – P. 79).

⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Азеvedo проти Португалії» від 27 березня 2008 року (European Court of Human Rights Decision on case «Azevedo v. Portugal» from 27 March 2008) [Internet resource]. – Available at: <http://www.echr.coe.int/> [accessed – 29.07.2014].

Any subjects notwithstanding their type, status etc. by virtue of media are entitled to:

- express their views and views of others;
- acquire information about the views of different subjects;
- influence on the set up of the views of others;
- change ones' views;
- refuse and refute ones' views etc.

The direct and indirect impact on the consciousness of the subjects of society in general and on its separate elements in particular is exercised by virtue of expression of views in media. That's why media fills exceptional place in contemporary society. The expression of views affects emotionally-sensual area of individual and doubtless – intellectual area. The expression of views by subjects is always accompanied, in our opinion, with the demonstration of emotions, sometimes – feelings. Form and nature of views expression depends on the kind of emotions, feelings, and their intensity.

Depending on the types of media, by virtue of which freedom of expression can be materialized, we may designate the following kinds of such capabilities:

- freedom of expression in printed media – newspapers, journals, bulletins etc.;
- freedom of expression in audiovisual media (television, radio broadcasting etc.).

Article 22 of the Law of Ukraine on information outlines that mass media comprises means for public dissemination of printed and audiovisual information.

Printed mass media (seal) in Ukraine are understood as the periodic and proceeding editions leaving under the permanent name, with periodicity of one and more numbers (releases) within the year based on the certificate on the state registration [Art. 1 part 1 of Law of Ukraine on printed mass media (seal) in Ukraine].

The procedure for state registration of printed mass media is regulated, apart from the abovementioned Law, also by delegated legislation⁷.

⁷ Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів: постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 р. №1287 (On the state registration of printed mass media, information agencies and the amount of registration fee Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 17.11.1997 №1287) [Internet resource]. – Available

It is necessary to reveal some statistics concerning printed media in Ukraine. For instance, in January 2014 there were published 2270 newspapers (including 22 appendixes) in Ukrainian and other worldspread languages. Among them, in Ukrainian – 1191, in Russian – 835, in English – 4, in German – 2, in Polish – 4, both in Ukrainian and Russian – 209, in Ukrainian and English – 2 etc.

During the specified period 3259 periodic and proceeding editions (except from the newspapers) were issued in Ukrainian and other worldspread languages (among them in Ukrainian – 1183, in Russian – 638, both in Ukrainian and Russian – 798, in English – 28).

In January 2014 there were issued 26 323 books and brochures in Ukrainian and other worldspread languages (among them in Ukrainian – 16 310, in Russian – 7198, in English – 509, in German – 73, in Polish – 24)⁸.

From the abovementioned facts becomes clear that in Ukraine printed media issued in Russian language commands a large part. From our point of view it is expedient to increase the volume of publications in Ukrainian and other worldspread languages.

In January 2014 within Lviv region there were issued 34 municipal publications (the general number in Ukraine was 667)⁹. For a comparison in March 2009 there were issued 30 municipal publications within Lviv region (the general number in Ukraine was 672)¹⁰. As we can observe, for the recent five years the number of municipal publications has decreased.

at: <http://zakon.rada.gov.ua> [accessed – 29.07.2014]; Положення про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації в Україні, затверджене наказом Міністерства юстиції від 21.02.2006 р. №12/5 (Regulation on the state registration of printed mass media in Ukraine, adopted by the Ministry of Justice from 21.02.2006 №12/5) [Internet resource]. – Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>. [accessed – 29.07.2014].

⁸ Випуск періодичних і продовжуваних видань українською та мовами народів світу станом на січень 2014 року. (The issue of periodic and proceeding editions in Ukrainian and worldspread languages January 2014) [Internet resource]. – Available at: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=112058&cat_id=85717 [accessed – 30.07.2014].

⁹ Медійна карта України (станом на 15.01.2014 р.) (база даних комунальних друкованих засобів масової інформації). (Media map of Ukraine (15.01.2014) (database of local mass media)) [Internet resource]. – Available at: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=111565&cat_id=61321 [accessed – 30.07.2014].

¹⁰ Медійна карта (станом на 01.03.2009 р.) (база даних комунальних друкованих засобів масової інформації). (Media map of Ukraine (01.03.2009 р.) (database of

We are convinced there exist a strong need to increase quality and quantity of such publications in Ukraine as for the fact they primarily cover the events and views of local communities.

In compliance with the Law of Ukraine on television and radio broadcasting audiovisual information ‘means any signals that are perceived by the auditory and visual receptors of a human being and identified as messages about events, facts, developments, phenomena, processes, and knowledge about persons and, also, comments (opinion) in their respect, which are published by means of images and sounds’; audio-visual (electronic) mass media ‘means an organisation which offers audiovisual information for general reception as transmitted in the form of electric signals and received by means of consumer electronic devices’ (Article 1, part 1).

The national television and radio broadcasting in Ukraine form the basis for audiovisual (electronic) mass media. The structure of national television and sound broadcasting of Ukraine consists of state and community broadcasting organisations, the system of Public Service Broadcasting of Ukraine, private broadcasting organisations, irrespective of the programme distribution medium, public and other broadcasting organisations founded in accordance with the effective legislation of Ukraine (Article 11 of the Law of Ukraine on television and radio broadcasting).

The right to establish broadcasting organisations as businesses in Ukraine shall be vested in legal persons of Ukraine and the citizens of Ukraine who have full civil capacity (Article 12 part 1 of the Law of Ukraine on television and radio broadcasting). Broadcasting organisations in Ukraine may not be established by:

- public authorities and bodies of local self-government where the decision on their establishment or their Provisions do not provide for the power to found broadcasting organisations;
- corporations whose constituent instruments do not provide for a possibility of founding broadcasting organisations;
- foreign legal and natural persons nor by persons without citizenship;
- political parties, trade union or religious organisations as well as by the legal persons which they may have established;

local mass media)) [Internet resource]. – Available at: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=74134&cat_id=61321[accessed – 30.07.2014].

- citizens serving a sentence in confinement or found incapable by a court of law (Article 12 part 2 of the Law of Ukraine on television and radio broadcasting).

Notwithstanding such restrictions, a vast number of mass media in Ukraine, regrettably, is controlled and governed by the abovementioned subjects, who *de facto* may not be the founder. The legislation of Ukraine does not envisage a precise mechanism to eliminate the problem.

The membership of foreign natural persons and legal entities in basic capital of television and radio broadcasting companies is permitted and regulated by the Commercial Code of Ukraine.

The only public regulator in the sector of broadcasting, irrespective of the technology used to distribute programmes and broadcasts, shall be the National Broadcasting Council of Ukraine – a special standing constitutional independent public authority (Article 7 part 4 of the Law of Ukraine on the television and radio broadcasting).

According to the Article 9 part 1 of the Law of Ukraine on the television and radio broadcasting ‘at least 50% of the total amount of broadcasting of every broadcasting organisation must consist of domestic audiovisual product or music of Ukrainian composers or performers. Where a tender for broadcasting license is held, the National Broadcasting Council shall be governed by the necessity to provide for the information needs of citizens, to protect public interests and domestic broadcasters, and to develop national TV and sound broadcasting capacity’. We cannot talk about the tendency for increase or decrease of the broadcasting volume on the national television in recent years, the index remains at the level of approximately 65–67%.

In 2013 the average index of national audiovisual product’s part in local television was 86,5%, radio broadcasting – 87,7%, part of musical works of national authors and performers in television was 78,25%, on radio – 73,35%¹¹.

However, the National Council emphasizes the problems of monitoring, stating that the monitoring centres need an emergent upgrade and technical support, as they carry out functions of effective supervision on

¹¹ Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2013 рік. (Report of National Television and Radio Broadcasting Council of Ukraine 2013) [Internet resource]. – Available at: http://nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna%20informacia/Zvit_2014.pdf [accessed – 01.08.2014 p.].

licensing. National Council also admits that there still exist a problem to record, archive and analyze the content of TV broadcasting in digitized form. If this problem is not resolved in 2014, the execution of supervisory functions will turn out to be at stake taking into account the fact that in compliance with international obligations Ukraine is obliged to make the switch to the digitized form of broadcasting till 2015.

The protection of economic competition in the field of television and radio broadcasting lies within Article 8 of the Law of Ukraine on television and radio broadcasting: ‘no business may hold more than one license for terrestrial on-air broadcasting in any single geographical segment of the television and radio information market, e.g., national (country-wide), regional (individual region or oblast) and local (individual locality or a group of localities capable of being treated as a compact territorial entity)’.

The Public Register of broadcasting organisations of Ukraine is maintained by the National Council. The Public Register contain data pertaining to the broadcasting organisations which hold broadcast licenses or are registered as subjects of information activities in compliance with the procedure provided herein (Article 38 of the Law of Ukraine on television and radio broadcasting).

National Council prepared an Annual report 2013 that contains data on audiovisual (electronic) mass media¹².

So, National Council issued and reissued 364 licenses and amended 967 licenses in force concerning television and radio broadcasting and service providers over a period of 2013 year. Besides, 149 licenses were annulled, among which 138 – on the accord of television and radio broadcasting companies; 4 – due to the fact of broadcasting absence within a year starting from the day of license issue; 6 licenses were annuled in court on the basis of National Council claim; 1 – due to the decision of license revoke.

Nowadays, in Ukraine there exist 30 national and 76 local channels, in radio broadcasting area – 15 national and 57 regional channels. 705 com-

¹² Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2013 рік. (Report of National Television and Radio Broadcasting Council of Ukraine 2013) [Internet resource]. – Available at: http://nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna%20informacia/Zvit_2014.pdf [accessed – 01.08.2014 p.].

panies working as service providers hold 971 licenses issued by National Council.

As of 31.12.2013 the data on 1636 television and radio broadcasting organizations as well as on subjects of information activity was entered to the State register:

- 1572 television and radio broadcasting organizations and service providers;
- 71 subjects of information activity.

Among 1572 licensees on the basis of ownership type 36 – state ownership, 326 – local, 1210 – other types.

For a comparison we demonstrate an overall number of television and radio broadcasting organizations and subjects of information activity in Ukraine within 2007 – 2013 years: 2007 – 1523; 2008 – 1610; 2009 – 1680; 2010 – 1682; 2011 – 1704; 2012 – 1693; 2013 – 1636.

As of the end of 2013 only 84 national, regional and local television companies held licenses for analog television and digitized broadcasting.

As of the end of 2013 television and radio broadcasting organizations with foreign investments amounted to merely 20¹³.

An important key element of the mass media are journalists.

Journalist is the creative specialist who professionally collects, receives, creates and is engaged in preparation of information for mass media, fulfills editorial and official service duties in mass media (in staff or on the non-staff beginnings) according to professional job titles (operation) of the journalist which are specified in the state qualifier of professions of Ukraine (Article 1 part 7 of the Law of Ukraine on state support of mass media and social protection of journalists).

Journalistic freedom of expression we can review in two aspects: first of all, as a natural right (law as a social phenomena), and second of all as a subjective legal right.

In the first aspect the abovementioned freedom is not dependent on the state, is natural and social in character. We can define the meaning of journalistic freedom of expression as a natural right applying in this case the

¹³ Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2013 рік. (Report of National Television and Radio Broadcasting Council of Ukraine 2013) [Internet resource]. – Available at: http://nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna%20informacia/Zvit_2014.pdf [accessed – 01.08.2014 p.].

definition of human rights in the sense elaborated by the professor P.M. Rabinovych [2, c. 10]¹⁴.

So, journalistic freedom of expression as a natural right (law as a social phenomena) – is a capability to express one's own views and views of other subjects in any form, that is necessary for an adequate professional existence and development in a concrete historical period, besides, objectively conditioned with the evolution of society and it has to be general and equal for all journalists.

From another side, journalistic freedom of expression as a subjective legal right, undoubtedly, depends on state which declares and recognizes such a right. We presume that journalistic freedom of expression as a subjective legal right – is a capability of journalists to express their views and views of others in any available form, if not prohibited by law and which is stipulated in legal regulations and enforced by the state.

Legal mechanism to ensure freedom of expression is considered to be a system of effective legal means of implementation and protection of one's freedom of expression in general, and also certain elements (capabilities), outlined in the national legislation and other sources of law.

Notwithstanding the fact that we have already a settled legal ground of the mechanism to ensure freedom of expression in Ukraine, in practice, legal guarantees of implementation and protection of the mentioned freedom stay ineffective. This is evident from many facts.

During the year 2013 the Institute of Mass Media in Ukraine placed on record 139 cases of assault and threatening of journalists, 130 cases of impediment to the lawful professional activity, 63 cases of censor and 46 cases of political and economic pressure¹⁵.

During the period from January to July 2014 the Institute of Mass Media in Ukraine placed on record 6 murders, 257 cases of assault and threatening of journalists, 114 cases of impediment to the lawful professional activity, 117 cases of censor¹⁶. For a better illustration, in February was

¹⁴ Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник (Rabinovych P. M., *General Theory of Law and State: Study Guide*). Львів: Край, 2007. – С. 10. (Lviv: Cray, 2007. – P. 10).

¹⁵ Барометр свободи слова за грудень 2013 року. (Press Freedom Barometer December 2013) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/43457-barometr-svobodi-slova-za-lyutiy-2014-roku.html> [accessed – 20.07.2014].

¹⁶ Барометр свободи слова за липень 2014 року. (Press Freedom Barometer July 2014) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/45262-barometr-svobodi-slova-za-lipen-2014-roku.html> [accessed – 03.08.2014].

killed a journalist of a newspaper 'Vesti' V. Veremiya¹⁷; in May – italian photo journalist A. Rokkeli, who died when a mortaring of a village Andriyivtsi in Donetsk region occurred¹⁸. In June there were recorded three murders of russian journalists on the territory of Lugansk and Donetsk region of Ukraine. These journalists stayed on the territory of Ukraine illegally, had no official accreditation in operative headquarter of antiterrorists operation (ATO), which is a condition for abroad media, they also had no identification marks of relation to media and no means of individual protection¹⁹.

In most cases violations of journalistic rights, committed in January–July 2014 were related to the events that took place within a territory of Ukraine (in January, February, December–November 2013), went on assaults on the representatives of mass media, both ukrainian and foreign, who covered the news concerning Euromaydan in Kyiv and other cities; from the middle of February there started to impede the work of journalists in Crimea; in March the breach of freedom of expression was related to the events in Crimea, particularly, to Russian intervention to the peninsula and to the actions of self-appointed pro-Russian Crimean authorities; in April – July a substantial number of violations in the abovementioned field was recorded on the East of Ukraine because of secessionist sentiments and terrorists actions²⁰.

Finally, we can observe the tendency of the increase in the area of journalistic rights violations.

Criminal Code of Ukraine foresees the liability for the impediment to the professional activity of journalists (Art. 171). The constituent elements of offence are: going after a journalist for the carrying out of his professional duties and for criticism, committed by an official or a group of people on previous concert. The impediment to the professional work

¹⁷ Барометр свободи слова за лютий 2014 року. (Press Freedom Barometer February 2014) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/43457-barometr-svobodi-slova-za-lyutyi-2014-roku.html> [accessed – 03.08.2014].

¹⁸ Барометр свободи слова за травень 2014 року. (Press Freedom Barometer May 2014) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/44571-barometr-svobodi-slova-za-traven-2014-roku.html> [accessed – 03.08.2014].

¹⁹ Барометр свободи слова за червень 2014 року. (Press Freedom Barometer June 2014) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/44983-barometr-svobodi-slova-za-cherven-2014-roku.html> [accessed – 02.07.2014].

²⁰ Барометр свободи слова. (Press Freedom Barometer) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/> [accessed – 03.08.2014].

of the journalist does not constitute *corpus delicti* of a crime, envisaged in article 171 of the Criminal Code of Ukraine.

Although, there exist no precise definition and types of legal, and correspondingly, illegal professional activity of journalists. All this leads to various misunderstandings and inaccuracies in the process of the protection of rights and freedoms. We have to admit that Article 171 of the Criminal Code of Ukraine is scarcely applied by courts. Under the Code of criminal procedure of Ukraine from 1961 this crime lied under the jurisdiction of prosecutory bodies, and since 2012 is investigated by bodies of internal affairs (Art. 215 of the Code of criminal procedure of Ukraine from 2012). The prosecutors rarely applied art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, on the contrary, opening a criminal case on the ground of other articles (hooliganism or robbery). ‘Probably they are not acquainted with this, as it appears to be new for them’ – presupposed Deputy Prosecutor – General at one of the first meetings of Interdepartmental group on the state analysis of compliance with the legislation on freedom of expression and protection of the rights of journalists²¹. Indisputably, such an explanation of an official is inappropriate in democratic society.

Article 17 of the Law of Ukraine on the state support of mass media and social protection of journalists is of prior importance for the protection of the rights of journalists, it sets a liability for offence against journalist in relation to his professional duties or the impediment to his professional work and is equated to the liability for committing the same actions against law enforcement official. However, such provisions of the Law are not applied in practice due to the fact they are not covered in the Criminal Code of Ukraine. For this aim it is necessary to dispose of inconsistency in legislation by virtue of amendments to the Code in force.

CONCLUSIONS

On the basis of the foregoing information we can drive at certain conclusions. In order to achieve more substantial and efficient legal enforcement of freedom of expression, particularly by journalists, it is of a prior importance to provide for a sufficient state funding of the National Council for it

²¹ Роз’яснення для правоохоронних органів: у яких випадках слід порушувати кримінальну справу за статтею про перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.mediasapiens.ua/2012/09/19/171-stattya-kku-naukovo-praktychnyj-komentar/> [доступ – 05.07.2014 р.].

to carry out its major functions and tasks (in 2013 the total state financing of the mentioned body was merely 50,6% from general needs)²². There also has to be resolved a problem of recording, archivation and analysis of digitalized television broadcasting content. Besides, the loopholes for the corruption have to be eliminated in the sphere of mass media, as well as in other spheres. We have to elevate the level of legal consciousness of the officials, who ensure implementation and protection of freedom of expression together with other capabilities of subjects.

Taking into account a special status of journalists, the importance of their work, there should be defined certain crime components (specified but not generalized, as we can observe from the Criminal Code of Ukraine in force), committed by officials and other individuals towards journalists, who were found injured while acting within professional frames (for instance, intended homicide or kidnaping related to the professional duties). Besides, it appears to be reasonable to foresee legal guarantees of the protection of journalists' families, in relation to their professional duties.

The enhancement of liability for enroachment on life, health, honour, dignity and other values of journalists is conditioned by the fact that they defend the principles of democratic society and encourage its development, in most cases ending up in dangerous situations while carrying out their professional duties.

LITERATURE

1. Барометр свободи слова. (Press Freedom Barometer) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/> [accessed – 03.08.2014].
2. Барометр свободи слова за грудень 2013 року. (Press Freedom Barometer December 2013) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/43457-barometr-svobodi-slova-za-lyutiy-2014-roku.html> [accessed – 20.07.2014].
3. Барометр свободи слова за липень 2014 року. (Press Freedom Barometer July 2014) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/45262-barometr-svobodi-slova-za-lipen-2014-roku.html> [accessed – 03.08.2014].
4. Барометр свободи слова за лютий 2014 року. (Press Freedom Barometer February 2014) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/>

²² Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna%20informacia/Zvit_2014.pdf [доступ – 01.08.2014].

- barametr/43457-barometr-svobodi-slova-za-lyutyi-2014-roku.html [accessed – 03.08.2014].
5. Барометр свободи слова за травень 2014 року. (Press Freedom Barometer May 2014) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/44571-barometr-svobodi-slova-za-traven-2014-roku.html> [accessed – 03.08.2014].
 6. Барометр свободи слова за червень 2014 року. (Press Freedom Barometer June 2014) [Internet resource]. – Available at: <http://imi.org.ua/barametr/44983-barometr-svobodi-slova-za-cherven-2014-roku.html> [accessed – 02.07.2014].
 7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. (*Dictionary of Contemporary Ukrainian Language* by V.T. Busel). – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. (К., Irpin: VTF «Perun», 2005. – 1728 p.).
 8. Випуск періодичних і продовжуваних видань українською та мовами народів світу станом на січень 2014 року. (The issue of periodic and proceeding editions in Ukrainian and worldspread languages January 2014) [Internet resource]. – Available at: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=112058&cat_id=85717 [accessed – 30.07.2014].
 9. Ерунов Б.А. Мнение в системе человеческого познания. (Yerunov B. A. *View in the System of Human Knowledge*). – Ленинград, 1973. – 184 с. (Leningrad, 1973. – 184 p.).
 10. Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2013 рік. (Report of National Television and Radio Broadcasting Council of Ukraine 2013) [Internet resource]. – Available at: http://nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna%20informacia/Zvit_2014.pdf [accessed – 01.08.2014 p.].
 11. Медійна карта (станом на 01.03.2009 р.) (база даних комунальних друкованих засобів масової інформації). (Media map of Ukraine (01.03.2009 p.) (database of local mass media)) [Internet resource]. – Available at: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=74134&cat_id=61321 [accessed – 30.07.2014].
 12. Медійна карта України (станом на 15.01.2014 р.) (база даних комунальних друкованих засобів масової інформації). (Media map of Ukraine (15.01.2014) (database of local mass media)) [Internet resource]. – Available at: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=111565&cat_id=61321 [accessed – 30.07.2014].
 13. Положення про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації в Україні, затверджене наказом Міністерства юстиції від 21.02.2006 р. №12/5 (Regulation on the state registration of printed mass media in Ukraine, adopted by the Ministry of Justice from 21.02.2006

- №12/5) [Internet resource]. – Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>. [accessed – 29.07.2014].
14. Про державну реєстрацію друкованих засобів масової інформації, інформаційних агентств та розміри реєстраційних зборів: постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 р. №1287 (On the state registration of printed mass media, information agencies and the amount of registration fee Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 17.11.1997 №1287) [Internet resource]. – Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> [accessed – 29.07.2014].
 15. Рабінович П. Панкевич І. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти). (Rabinovych P., Pankevych I., *Implementation of human rights: issues of abridgement (theoretic aspects)*). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України – Серія І (Дослідження та реферати). – Випуск 3. – Львів: Астрон, 2001. – 180 с. (Works of Lviv Laboratory on Human Rights of the Scientific Research Institute of State-building and Local Administration of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, Edition I (research and reports), Vol 3. – Lviv: Astron, 2001. – 180 p.)
 16. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник (Rabinovych P. M., *General Theory of Law and State: Study Guide*). Львів: Край, 2007. – 192 с. (Lviv: Cray, 2007. – 192 p.).
 17. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Азеvedо проти Португалії» від 27 березня 2008 року (European Court of Human Rights Decision on case «Azevedo v. Portugal» from 27 March 2008) [Internet resource]. – Available at: <http://www.echr.coe.int/> [accessed – 29.07.2014]
 18. Роз'яснення для правоохоронних органів: у яких випадках слід порушувати кримінальну справу за статтею про перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (Interpretation for law enforcement bodies: when the criminal case should be opened under the article on the impediment to lawful professional activity of journalists) [Internet resource]. – Available at: <http://pravo.mediasapiens.ua/2012/09/19/171-stattya-kku-naukovo-praktychnyj-komentar/> [accessed – 05.07.2014].
 19. Соціально-психологічний словник / авт.-уклад. М. Чапка, У. Контни. (*Social-psychological dictionary* by M. Chapka, U. Contni). – Мисловице, 2010. – 519 с. (Mislovic, 2010. – 519 p.).
 20. Философия: энциклопедический словарь / под ред. А.А. Ивина. (*Philosophy: Encyclopaedic Dictionary* by A.A. Ivina). – М.: Гардарики, 2006. – 2006. – 1072 с. (M.: Hardaryky, 2006. – 1072 p.)

STRESZCZENIE

Liliya YARMOL

ŚRODKI MASOWEGO PRZEKAZU JAKO SPOSÓB UJAWNIEŃ POGLĄDÓW NA UKRAINIE: ZAGADNIENIA TEORETYCZNO-PRAWNE

Słowa kluczowe: wolność wypowiedzi poglądów, środki masowego przekazu, prawa dziennikarzy, informacja, przestrzeganie praw

Analizie poddano ogólnoteoretyczne zagadnienia realizacji wolności ujawnienia poglądów za pomocą środków masowego przekazu. Rozpatrzono podłoże normatywno-prawne działalności środków masowego przekazu na Ukrainie. Wyznaczono pojęcie wolności ujawnienia poglądów dziennikarzy jako prawa naturalnego oraz jako prawa subiektywnego. Sformułowano niektóre propozycje z powodu efektywnego przestrzegania wolności ujawnienia poglądów za pomocą środków masowego przekazu.

Mateusz LESZCZYŃSKI

NARUSZENIA ZBIOROWYCH INTERESÓW KONSUMENTÓW POPRZEZ NIERZETELNE REKLAMY USŁUG BANKOWYCH JAKO PRZEJAW ŁAMANIA PRAW CZŁOWIEKA

Słowa kluczowe: interes konsumenta, reklama, usługi bankowe, prawa człowieka

Rynek usług bankowych rozwija się w bardzo szybkim tempie, a wzrastająca konkurencja między bankami powoduje, iż konsumenci są narażeni na niebezpieczeństwo wynikające między innymi z nierzetelnych reklam usług bankowych, które mają na celu skłonić ich do skorzystania z danego produktu, nie przekazując im rzetelnej informacji odnośnie do oferowanego produktu. W dzisiejszym społeczeństwie szczególnie istotną wolnością jest prawo do pełnej i rzetelnej informacji. Jednakże, nie może ono naruszać wartości reprezentowanych przez inne wolności i prawa człowieka, dlatego też winny one posiadać rozsądne granice. Problematyka tzw. nierzetelnych reklam bankowych zwraca uwagę na fakt, iż nie zawsze przestrzegane są prawa człowieka. Konsumenci, jako najsłabsza grupa uczestników wolnego rynku, są chronieni przez prawo w szczególny sposób. Z kolei banki, jako przedsiębiorcy, zobowiązane są do przestrzegania pewnych norm prawnych. Zgodnie z art. 24 ust. 1 Ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów zakazane jest stosowanie praktyk

naruszających zbiorowe interesy konsumentów¹. Zakaz praktyk z art. 24 służy ochronie interesu konsumentów rozumianego jako określone potrzeby i uprawnienia tej grupy uczestników rynku, które zostały uznane przez ustawodawcę za godne ochrony². Każdy konsument ma prawo do pełnej i rzetelnej informacji, która jest przejawem jednego z podstawowych praw każdego człowieka – godności. Godność człowieka wywodzi się z idei praw naturalnych. Literatura zarówno filozoficzna, jak i prawnicza nie podaje żadnej precyzyjnej, legalnej definicji pojęcia godności człowieka, w związku z czym godność człowieka jest różnie definiowana przez kierunki filozoficzne³.

Godność człowieka w myśl art. 30 Konstytucji RP jest źródłem praw i wolności człowieka oraz obywatela. Nadto, również i Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (zwana także KPPUE) w art. 1 zapewnia prawo do godności człowieka, która jest nienaruszalna i musi być szanowana oraz chroniona⁴.

Reklama ma bardzo duże znaczenie w walce rynkowej o klienta, a w szczególności, gdy na rynku pojawiają się nowe produkty stanowiące substytuty już istniejących. Banki chcąc zaprezentować jak najlepiej swój produkt lub usługę i zachęcić do skorzystania z niej uciekają się do wszelakich form promocyjnych, które nie zawsze spełniają wymogi określone przez prawo. W szczególności naruszają obowiązek rzetelnej, prawdziwej i pełnej informacji skierowanej do konsumenta, wprowadzając go tym samym w błąd. Wielość reklam bankowych stwarza wysokie ryzyko, iż wśród nich znajdują się te zakazane przez prawo. Potwierdzeniem powyższego może być fakt, iż w ostatnim czasie Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów miał sporo pracy w związku z prowadzeniem postępowań przeciwko bankom, które podejrzewane były o emisję nierzetelnych reklam.

Z uwagi na fakt, iż problematyka reklamy uregulowana jest w Polsce w bardzo wielu aktach prawnych, to próby jej definiowania nie należą do

¹ Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2007 r. nr 50, poz. 331 ze zm.).

² M. Szydło, *Publicznoprawna ochrona zbiorowych interesów konsumentów*, MoP 2004, nr 17, s. 792.

³ Szerzej na ten temat: A. Stelmachowski, *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984, s. 17 i 39; M. Szyszkowska, *Teoria prawa natury XX wieku w Polsce*, s. 84 i nast., Warszawa 1982; F. Longchamps, *Z problemów poznania prawa*, Wrocław 1968, s. 23.

⁴ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.U. UE. C. 2007. 303.1).

łatwych. Pojęcie reklamy jest pojęciem wieloznacznym, które jest używane w różnych sferach życia społecznego i gospodarczego. Dzieje się tak z uwagi na wielość funkcji, jakie się jej przypisuje. Stąd też, w zależności od przyjętego kontekstu znaczeniowego, odmiennie będzie interpretował pojęcie reklamy psycholog, socjolog czy prawnik. Z drugiej strony brak uniwersalnej definicji reklamy dowodzi, iż mamy do czynienia z nieustannie zmieniającym się zjawiskiem, które wkracza w różnorodne dziedziny naszego życia.

Możliwość prowadzenia reklamy wynika z zasad wolności gospodarczej oraz prawa swobody wypowiedzi. Jednakże swoboda ta nie może być nieograniczona. Wszechobecność reklamy w życiu codziennym zmusiła prawników do stworzenia prawnych ram jej treści, formy i sposobu przekazu⁵.

Sąd Najwyższy podkreślił rolę reklamy, która jest rozpowszechnieniem wiadomości o usługach i towarach w celu wpłynięcia na kształtowanie popytu. Istotnym jest to, że reklama ma na celu wywołanie określonej reakcji u potencjalnych klientów, którzy są zarazem adresatami wypowiedzi reklamowej⁶. Ponadto w wyroku z dnia 26 stycznia 2006 r. Sąd Najwyższy zdefiniował reklamę jako każdą wypowiedź skierowaną do potencjalnych konsumentów odnoszącą się do towarów, usług, a także przedsiębiorcy, który oferuje reklamowane towary lub usługi, mając na celu zachęcenie i skłonienie adresatów do nabywania towarów lub korzystania z usług. Zachęta może być wyrażona bezpośrednio, np. przez użycie określeń odpowiadających konkretnym czynnościom, w wyniku których nastąpi zbyt towarów lub usług albo pośrednio, przez stworzenie sugestywnego obrazu towarów i usług, a także samego przedsiębiorcy, w stopniu nasuwającym adresatom nieodpartą chęć nabycia towarów i usług⁷.

Powyższe znajduje również potwierdzenie w doktrynie, i tak za reklamę należy uznać świadome działanie przedsiębiorcy zmierzające do promowania towarów lub usług przez wskazanie na ich cechy w taki sposób, aby wywołać lub wzmocnić określone potrzeby u klientów (konsumentów)⁸.

Nie tylko nasze sądy krajowe podjęły się próby zdefiniowania tegoż pojęcia. Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawach mediów zde-

⁵ E. Nowińska, *Dopuszczalna treść i swoboda reklamy w BPS*, 1992/3, s. 55.

⁶ Wyrok SN z dnia 14 stycznia 1997 r., I CKN 52/96, OSNC 1997, nr 6–7, s. 78.

⁷ Wyrok SN z dnia 26 stycznia 2006 r., V CSK 83/05, LEX nr 191239.

⁸ E. Nowińska, M. du Vall, *Komentarz do ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2001, str. 142.

finiował reklamę jako sposób przedstawienia cech oferowanych towarów i usług⁹. Na uwagę zasługuje fakt, iż początkowo prawo międzynarodowe praw człowieka nie wyrażało zainteresowania reklamą. Podstawowe traktaty w tej dziedzinie nie zawierały żadnej wzmianki o niej. Powiązanie reklamy z prawami człowieka dodatkowo utrudniał fakt, iż pomimo deklarowania w tytułach niektórych traktatów, że ochronie mają podlegać także prawa gospodarcze, faktycznie ich nie zagwarantowano¹⁰.

Ujmowanie wypowiedzi reklamowych z punktu widzenia praw człowieka nie jest podejściem typowym, wszakże pozwala na właściwe traktowanie reklamy. Chodzi o dostrzeganie jej humanistycznego sensu i to nie tylko w tym kontekście, że reklama jest rodzajem wolności wypowiedzi jednostki, ale także w tym, że jej ochrona musi być równoważona potrzebą innych jednostek, w tym także interesów zbiorowych¹¹.

W mojej ocenie jako reklamę usług bankowych winno się uważać wszelkie wypowiedzi banku skierowane do potencjalnych konsumentów, które mają na celu wywierać wpływ na ich decyzje w zakresie skorzystania z określonych usług bankowych. Zachęta ta może być wyrażona zarówno bezpośrednio jak i pośrednio, stwarzając nieodpartą chęć nabycia danej usługi lub towaru.

Reklama jest narzędziem, które niewłaściwie wykorzystywane potencjalnie może godzić w interesy i prawa jej odbiorców, jak również naruszać zasady uczciwej konkurencji. Reklama wprowadzając w błąd należy do najczęściej spotykanych w praktyce przypadków nieuczciwej reklamy, uważana jest za działanie wysoce szkodliwe i jest konsekwentnie ścigana¹². Wszak zarówno w praktyce, jak i w literaturze panuje zgodne przekonanie co do szkodliwości nierzetelnych reklam. Zakłócają one nie tylko właściwe relacje pomiędzy przedsiębiorcami, ale również uniemożliwiają w sposób skuteczny podjęcie rzeczowej decyzji przez konsumentów. Dlatego też wprowadzenie w błąd stanowi jedno z najbardziej konsekwentnie ściganych naruszeń na rynku usług bankowych¹³.

⁹ Sprawa Casado Coca v. Hiszpania, orzeczenia z dnia 24 lutego 1994 r., A.285-A.

¹⁰ C. Mik, *Reklama w prawie międzynarodowym praw człowieka*, KPP 1995, z. 1, s. 107.

¹¹ A. Malarewicz, *Konsument a reklama. Studium cywilnoprawne*, LEX nr 99258.

¹² A. Karpowicz, *Jak reklamować się zgodnie z prawem?*, Warszawa 1997, s. 26–27.

¹³ E. Nowińska, M. du Vall, *Komentarz do ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2001, str. 157.

We wspomnianym już orzeczeniu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, dotyczącego sprawy *Casado Coca v. Hiszpania*, wyraźnie wskazano, iż możliwe jest ograniczenie reklamy, w szczególności w celu zapobieżenia nieuczciwej konkurencji lub wprowadzającej w błąd. W określonych okolicznościach możliwym jest nawet wprowadzenie restrykcji w stosunku do reklamy obiektywnej i prawdziwej, aby zapewnić poszanowanie praw innych osób. Jednakże, ograniczenia te podlegają ścisłej kontroli Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który ocenia rzeczywistą wagę argumentów rzekomo przemawiających za ich wprowadzeniem¹⁴. Na tej podstawie przyjmuje się, iż istnieją trzy zasadnicze kryteria według których oceniana jest dopuszczalność ograniczenia reklamy. Należą do nich zgodność z prawem, konieczność ograniczeń oraz celowość¹⁵.

Kluczowym zagadnieniem z punktu widzenia legalności ograniczeń jest ich proporcjonalność – musi istnieć uzasadniony powód ograniczenia, a ono samo nie może wykroczać poza to, co jest konieczne do osiągnięcia zamierzonego celu. W praktyce, w niektórych przypadkach za proporcjonalne z punktu widzenia swobody wypowiedzi będą uważane zakazy obejmujące wszystkie formy reklamy, a w innych zasięg ograniczeń zmienia się w zależności od poszczególnych środków masowego przekazu.

Wprowadzenie w błąd poprzez nieuczciwą reklamę ma miejsce wówczas, kiedy na podstawie takiej reklamy kształtują się nieprawdziwe wyobrażenia dotyczące przedsiębiorcy, przedsiębiorstwa, produktu lub usługi. Reklama wprowadzająca w błąd musi mieć bezpośredni wpływ na decyzję klienta co do nabycia określonego dobra czy usługi¹⁶. Nie jest koniecznym faktyczne nabycie reklamowanego towaru, wystarcza potencjalna możliwość zaistnienia wpływu. Powyższy pogląd potwierdza K. Grzybczyk, który uważa, iż podstawową przesłanką, która pozwala mówić o wprowadzeniu w błąd, jest sytuacja, w której reklama wywołała u nabywcy niezgodne z rzeczywistym stanem rzeczy przeświadczenie i wyobrażenie o produkcie lub usłudze. Za drugą przesłankę przyjmuje

¹⁴ Sprawa *Casado Coca v. Hiszpania*, orzeczenia z dnia 24 lutego 1994 r., A.285-A.

¹⁵ K. Ioannou, *Ban on Publicity in the Light of the European Convention on Human Rights*, (w:) *Advertising and Constitutional Rights in Europe*, pod red. W. Skourisa, Baden-Baden 1994 r., s. 362 i n.

¹⁶ M. Jobska, *Cywilnoprawne skutki reklamy bankowej dla konsumenta*, „Prawo Bankowe” 2006, zeszyt 9, str. 71.

się możliwość takiego oddziaływania reklamy na klienta, które wpływa na jego decyzje o zakupie¹⁷.

Reklama może wprowadzać w błąd poprzez mylące, dwuznaczne informacje lub celowo nieprecyzyjne oznaczenia odnoszące się do cech handlowych (właściwości, użyteczności), wartości produktu i ceny, którą trzeba zapłacić (np. raty kredytu)¹⁸. Jeśli reklamowany produkt nie posiada cech, które przypisywane są mu w reklamie, należy uznać taką reklamę za wprowadzającą w błąd. Wszelkie bowiem weryfikowalne informacje zawarte w reklamie są wiążące, a zatem podlegają ocenie pod kątem ich prawdziwości¹⁹.

Z wprowadzającą w błąd reklamą będziemy mieli również do czynienia wówczas, gdy pomija ona pewne informacje, które są istotne z punktu widzenia jej adresata²⁰. Przy czym decydujące znaczenie będą mieć wyobrażenia adresatów reklamy, a nie opinie reklamujących czy agencji reklamowych²¹.

W związku z powyższym, jeśli określona reklama bankowa zachęca adresata do założenia np. lokaty terminowej, pomijając przy tym informacje ważne z punktu widzenia adresata, takie jak np. miesięczne oprocentowanie ww. lokaty, wówczas będziemy mieli do czynienia z wprowadzeniem w błąd.

Jak stwierdził Sąd Najwyższy w swoim wyroku podczas oceny, czy reklama może wprowadzać w błąd, należy odwołać się do modelu przeciętnego odbiorcy reklamy – konsumenta reklamowanych artykułów lub usług. Chodzi więc tu nie o ogólny model przeciętnego konsumenta, lecz o model przeciętnego konsumenta reklamowanych towarów²². Trafnie w decyzji z dnia 6 marca 2006 r.²³ Prezes UOKiK zauważył, że inaczej zachowuje się konsument przy zakupie towarów o większej wartości (np.

¹⁷ K. Grzybczyk, *Prawo reklamy*, Zakamycze 2004 r., s. 58.

¹⁸ R. Walczak, *Prawne aspekty reklamy w ustawodawstwie polskim, europejskim i międzynarodowym*, Warszawa–Poznań 2001, s. 72–73.

¹⁹ K. Grzybczyk, *Ochrona konsumenta przed nieuczciwą reklamą*, (w:) *Europejskie prawo konsumenckie a prawo polskie*, red. E. Nowińska, P. Cybula, Kraków 2005, s. 228.

²⁰ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Uwagi o zawodowym obowiązku udzielania informacji*, St. lur. 1994, t. XXI, s. 47 i n.

²¹ P. Białecki, H. Tuchołka, *Nieuczciwa lub zakazana reklama*, Wydawnictwo C.H. BECK, Warszawa 2002, str. 40.

²² Wyrok SN z dnia 2 października 2007 r., II CSK 289/07, „Monitor Prawniczy” 2007, nr 20, poz. 1116.

²³ Decyzja Prezesa UOKiK nr RPZ 5/206.

kupno samochodu), a inaczej kupując drobne towary powszechnego użytku, jakimi są np. produkty spożywcze. W związku z powyższym wzorzec adresata reklamy winien być definiowany w oparciu o konkretne warunki ustalone w sprawie oraz dostosowany do realiów związanych z odbiorcą określonych produktów, do którego kierowana jest reklama²⁴.

By mogło dojść do naruszenia zbiorowych interesów konsumentów, konieczne jest, aby działanie przedsiębiorcy skierowane zostało do adresata, którego nie da się oznaczyć indywidualnie. Należy przyjąć, iż praktyką naruszającą zbiorowe interesy konsumentów może być tylko działanie podejmowane przez przedsiębiorcę w ramach prowadzonej przez niego działalności gospodarczej. Warto również zauważyć, iż fakt naruszenia zbiorowych interesów konsumentów nie wyklucza bynajmniej tego, iż uszczerbku doznają przy okazji także indywidualne interesy konsumentów. Naruszenia zbiorowych interesów konsumentów co do zasady następują w przypadkach odnoszących się do nieokreślonego, szerokiego kręgu osób, a nie zdefiniowanej grupy konsumentów i ich indywidualnych interesów²⁵. Ustawodawca ograniczył się jedynie do wskazania w art. 24 ust. 3 u.o.k.k., iż *nie jest zbiorowym interesem konsumentów suma indywidualnych interesów konsumentów*. Definicja ta ma charakter negatywny oraz sprowadza się do stwierdzenia, iż interesy zbiorowe nie są sumą interesów indywidualnych konsumentów. Interesów tych nie można zatem sprowadzić do prostej całości interesów indywidualnych czy też częstych naruszeń interesów indywidualnych²⁶. Można wysnuć pogląd, iż nie każde zachowanie przedsiębiorcy godzące w interesy konsumenta narusza zbiorowe interesy konsumentów. Do naruszenia zbiorowego interesu konsumentów dochodzi niezależnie od tego, czy zachowanie przedsiębiorcy narusza interesy jednego, trzech czy innej nieoznaczonej liczby konsumentów. W rozumieniu art. 24 ust. 2 u.o.k.k. działaniem przedsiębiorcy, które narusza zbiorowe interesy konsumentów, będzie takie, które jest skierowane do nieoznaczonego z góry adresata, tzn. każdy konsument, który znajdzie się w tym samym stanie faktycznym, zostanie przez przedsiębiorcę potraktowany w sposób identyczny.

²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2002 r., I CKN 1319/00, OSNC 2003, nr 5, poz. 73.

²⁵ Wyrok SOKiK z dnia 20 listopada 2006 r., XVII Ama 39/06.

²⁶ K. Kohutek, M. Sieradzka, *Ustawa o Ochronie Konkurencji i Konsumentów*. Komentarz, LEX nr 8075.

Warto również zaznaczyć, iż w myśl wielu decyzji wydawanych przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów dotyczących naruszenia zbiorowych interesów konsumentów, nie zawsze przesądza kryterium ilościowe, gdyż zdarza się czasem, że jeden ujawniony przypadek naruszenia prawa konsumenta może być przejawem powszechnie stosowanej praktyki naruszającej interes zbiorowy²⁷. O godzeniu w zbiorowy interes konsumentów można mówić, gdy działanie przedsiębiorcy jest w stanie wywołać niekorzystne następstwa w odniesieniu do każdego z konsumentów, a nie tylko wobec określonego konsumenta i zagraża tym samym, przynajmniej potencjalnie, interesom każdego z członków zbiorowości konsumentów²⁸.

Niespełnienie ciążących na banku (jako instytucji zaufania publicznego) obowiązków informacyjnych jest praktyką naruszającą zbiorowe interesy konsumentów, która powoduje przede wszystkim konsekwencje, które mogą zaburzyć wizerunek banku jako instytucji przyjaznej dla konsumentów – zaufanie jest czymś, co w szczególnie sposób niezwykle trudno odbudować²⁹. Niedochowanie obowiązków informacyjnych może nie tylko wpływać negatywnie na relacje z klientami, ale również ukształtować wizerunek banku jako nieprzyjaznego dla konsumenta, co z całą pewnością w dłuższej perspektywie spowoduje utratę klientów i uzyskiwanie o wiele mniejszych dochodów niż konkurencyjne banki.

Pośrednio ze zwalczaniem nieuczciwej konkurencji w obszarze zagadnień związanych z reklamą znajduje zastosowanie także Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (zwana również: EKPCz), sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r.³⁰. Przepis art. 10 EKPCz dotyczy bowiem swobody wypowiedzi, także wypowiedzi komercyjnych, czyli dostarczania informacji, wyrażania idei lub komunikowania za pomocą obrazów, dokonywanej jako element działalności komercyjnej³¹. Na potwierdzenie powyższego, powołać się można na orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, z którego wynika, że swoboda

²⁷ Decyzja Prezesa UOKiK nr RWR 02/2011.

²⁸ Decyzja Prezesa UOKiK nr RWA 13/2006.

²⁹ E. Rutkowska-Tomaszewska, *Nieuczciwe praktyki na rynku bankowych usług konsumenckich*, Warszawa 2011, s. 77.

³⁰ Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284 ze zm.).

³¹ Zob. charakterystyczne orzecznictwo ETPCz w tej sprawie, I. Kamiński, *Ograniczenia swobody wypowiedzi*.

wypowiedzi przewidziana w powołanym przepisie obejmuje również reklamę jako jedną z form wypowiedzi o charakterze komercyjnym³².

Brak profesjonalnej wiedzy i umiejętności po stronie konsumentów z całą pewnością winien być rekompensowany przez rzetelną i w pełni wyczerpującą informację nie tylko w zakresie zawierania umów gospodarczych, jak również w fazie dokonywania wyborów, poprzedzających zawarcie takich umów (jak np. reklama bankowa) oraz na etapie ich wykonywania. Pogląd ten uznaje W. Szpringer, który stwierdził, że przepisy chroniące sytuację oraz pozycję konsumenta na rynku mają w pewien sposób rekompensować zakłócenia, jakie powstają w wyniku dominującej roli profesjonalisty³³. Na ochronę poprzez informację uwagę zwrócił również Sąd Najwyższy, który w swoim wyroku stwierdził, iż ochrona ta pozwala przywrócić równowagę sił na rynku finansowym, dzięki czemu dobrze poinformowany konsument może stać się jego czynnym uczestnikiem. Ochrona ta wynika także z obowiązku lojalnego kontraktowania³⁴.

Podmioty działające w sposób profesjonalny, w tym również banki, mają przewagę nad konsumentem, ponieważ posiadają one szeroką wiedzę na temat rynku, na którym prowadzą swoją działalność, proponowanych dóbr i usług (posiadają więcej informacji niż druga strona kontraktu), dodatkowo, zatrudniając sztaby doradców i prawników, dysponują doskonałym rozeznanem w sferze regulacji prawnych odnoszących się do oferowanych dóbr i usług oraz przysługujących im środków ochrony ich praw³⁵.

Obowiązki informacyjne, jakie nakładane są na przedsiębiorców wobec konsumentów, są przejawem idei ochrony podstawowych praw człowieka. Dzięki powyższym obowiązkom, konsument uzyskuje wiedzę o przedmiocie i wszelkich warunkach związanych z planową transakcją, co umożliwia mu w ten sposób ocenę sytuacji rynkowej i świadome podjęcie decyzji. Niniejszy model dobrze poinformowanego konsumenta zakłada ochronę poprzez informację oraz opiera się na przyjęciu słabszej pozycji konsumenta w stosunku do podmiotu profesjonalnego. Słabsza

³² C. Mik, *Reklama w prawie międzynarodowym praw człowieka*, KPP 1995, z. 1, s. 111.

³³ W. Szpringer, *Ochrona konsumenta usług bankowych w UE i w Polsce*, Warszawa 1999, s. 25.

³⁴ Wyrok SN z dnia 20 czerwca 2006 r., III SK 7/06, OSNP 2007, nr 13–14, poz. 207.

³⁵ K. Włodarska-Dziurzyńska, *Sankcje w prawie konsumenckim na przykładzie wybranych umów*, Warszawa 2008, s. 39 i n.

pozycja konsumenta wynika z braku doświadczenia, nieznajomości mechanizmów rynkowych, a także braku specjalistycznej wiedzy w określonej dziedzinie, np. w bankowości. Tylko właściwie doinformowany i świadomy swojej sytuacji ekonomicznej, gospodarczej oraz prawnej klient może swobodnie podejmować decyzje, które obciążają go określoną odpowiedzialnością i ryzykiem. Potwierdził to Trybunał Konstytucyjny, który w wyroku swym stwierdził, iż *ochrona konsumenta nie jest działaniem o charakterze protekcyjnistyczno-paternalistycznym, lecz zmierza do zabezpieczenia interesów słabszego uczestnika rynku, którego wiedza i orientacja są – w porównaniu do profesjonalnego partnera (sprzedawcy, usługodawcy) – ograniczone. (...) nowoczesna ochrona konsumenta, realizowana w warunkach europejskiego wspólnego rynku, zakłada powinność dostarczenia konsumentowi wymaganego poziomu informacji, co oznacza, że konsument nie musi się o niezbędną informację w szczególny sposób ubiegać, bowiem winna być mu ona udostępniona*³⁶.

Jak zauważył również Sąd Najwyższy w swoim orzeczeniu, każdy konsument ma prawo do pełnej i jednoznacznej informacji w sprawach mających dla niego istotne znaczenie dla zabezpieczenia jego interesu prawnego w warunkach globalizacji (masowości) obrotu prawnego i wielości ofert na rynku, które nie zawsze posługują się prawdziwymi i pełnymi informacjami, a niekiedy wprowadzają w błąd lub w sposób ukryty godzą w indywidualny oraz zbiorowy interes konsumentów³⁷. Wspomniana już Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej w art. 38 również zaznacza, że ochrona konsumentów jest ważna i musi być respektowana na terenie Unii Europejskiej. Ponadto, w związku z wejściem w życie traktatu lizbońskiego, z dniem 1 grudnia 2009 r. Karta Praw Podstawowych UE nabrała charakteru prawnie wiążącego i stała się częścią prawa pierwotnego. Artykuł 11 tegoż aktu przewiduje prawo do swobody wypowiedzi. Z uwagi na fakt, iż Karta Praw Podstawowych UE jest dość mocno wzorowana na Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, swoboda wypowiedzi na gruncie wspomnianego wcześniej art. 10 EKPCz pozostaje aktualna również w odniesieniu do KPPUE.

W mojej ocenie, występują również przypadki, w których mimo iż bank prawidłowo informuje konsumentów o swoich usługach lub produktach, informacja ta nie jest efektywna. Dotyczy to sytuacji, w której

³⁶ Wyrok TK z dnia 21 kwietnia 2004 r., K 33/03, OTK-A 2004, nr 4, poz. 31.

³⁷ Wyrok SN z dnia 20 czerwca 2006 r., III SK 7/06, OSNP 2007, nr 13–14, poz. 207.

odbiorcą reklamy jest przedstawiciel słabo wykształconej grupy społecznej. W mojej opinii, można niwelować takie przypadki poprzez tworzenie reklam, które treścią są zrozumiałe dla niezbyt błyskotliwego i niewyedukowanego konsumenta.

Biorąc pod uwagę powyższe, bank winien dołożyć wszelkiej staranności, by przekazywane konsumentom informacje były rzetelne, w pełni zrozumiałe, uwzględniające poziom ich wiedzy i brak profesjonalnego przygotowania bankowego. Osiągnięciu temu celowi służyć mają m.in. opracowane przez poszczególne banki wewnętrzne procedury regulujące sposób i zakres udzielanych klientom informacji zarówno tych obligatoryjnych, jak i tych, o które prosi klient, o ile ich udzielenie nie jest działaniem *contra legem*³⁸.

Zbiorowe interesy konsumentów podlegają ochronie przed działaniami przedsiębiorców, które są sprzeczne z prawem, tj. przepisami określonych aktów prawnych oraz zasadami współżycia społecznego i dobrymi obyczajami. Biorąc pod uwagę powyższe, dla uznania działania przedsiębiorcy za niezgodne z zawartym w ustawie o ochronie konkurencji i konsumentów zakazem stosowania praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów koniecznym jest wykazanie, iż spełnione zostały kumulatywnie trzy następujące przesłanki:

1. Kwestionowane działanie jest działaniem przedsiębiorcy;
2. Działanie to jest bezprawne;
3. Działanie to godzi w zbiorowy interes konsumentów.

Praktyką naruszającą zbiorowe interesy konsumentów może być tylko działanie podejmowane przez przedsiębiorcę w ramach prowadzonej przez niego działalności gospodarczej. W myśl art. 4 ust. 1 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej³⁹, przedsiębiorcą w jej rozumieniu jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną – wykonująca we własnym imieniu działalność gospodarczą. Każdy bank jest spółką prawa handlowego, wpisaną do Krajowego Rejestru Sądowego, która prowadzi we własnym imieniu działalność gospodarczą w zakresie m.in. udzielania kredytów oraz świadczenia usług bankowych. Nie ulega więc

³⁸ E. Rutkowska-Tomaszewska, *Naruszenie obowiązków informacyjnych banków w prawie umów konsumenckich*, Warszawa 2009, s. 23.

³⁹ Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r., o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2007 r., nr 155, poz.1905 ze zm.).

wątpliwości, iż każdy bank posiada status przedsiębiorcy w rozumieniu przywołanego wyżej art. 4 pkt 1 u.o.k.i.k. Tym samym banki przy wykonywaniu działalności gospodarczej podlegają wszelakim rygorom określonym w ustawie o ochronie konkurencji i konsumentów i ich działania mogą podlegać ocenie w aspekcie naruszenia zakazu stosowania praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów.

Kolejną przesłanką naruszenia zbiorowych interesów konsumentów jest bezprawność. Bezprawność jest to cecha działania, która polega na jego sprzeczności z normami prawa lub zasadami współżycia społecznego, bez względu na winę, a nawet świadomość sprawcy. Praktyką naruszającą zbiorowe interesy konsumenta może być tylko zachowanie bezprawne. O bezprawności działania zdaniem Sądu Najwyższego decyduje *całokształt okoliczności konkretnego stanu faktycznego*⁴⁰. Bezprawne działania przedsiębiorcy powinny być skierowane przeciwko interesom konsumentów. Zatem wystąpienie związku przyczynowego między czynem bezprawnym a interesami konsumentów, jako dobrem chronionym przez ustawodawcę, jest elementem koniecznym do spełnienia przesłanek praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów⁴¹.

Dodatkowo w przypadku oceny bezprawności działań banku należy odwołać się do ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, ponieważ praktyka polegająca na stosowaniu nieuczciwej lub wprowadzającej w błąd reklamy stanowi jednocześnie czyn nieuczciwej konkurencji, podlegający reżimowi prawnemu określonymu w ww. ustawie. Zatem działania przedsiębiorcy stanowiące przejaw nieuczciwej lub wprowadzającej w błąd reklamy podlega dwojakiemu reżimowi prawnemu⁴². Stosownie do art. 16 ust. 2 ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji przy ocenie reklamy wprowadzającej w błąd, należy uwzględnić wszystkie jej elementy, zwłaszcza dotyczące ilości, jakości składników, sposobu wykonania, przydatności, możliwości zastosowania, naprawy lub konserwacji reklamowanych towarów bądź usług, a także zachowania się klienta.

Reasumując powyższe, bezprawność działania oznacza sprzeczność działania przedsiębiorcy z obowiązującym prawem. Istotą bezprawności

⁴⁰ Wyrok SN z dnia 8 maja 2002 r., I PKN 267/01, OSNP 2004, nr 6, poz. 99.

⁴¹ C. Banasiński, E. Piontek, *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 402.

⁴² E. Nowińska, M. du Vall, *Dualizm trybu postępowania w przypadku czynów nieuczciwej konkurencji godzących w zbiorowe interesy konsumentów*, „Mon. Prawn.” 2003, nr 21, dodatek: 10 lat ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, s. 23 i in.

działań banków jest fakt stosowania reklam wprowadzających klientów w błąd i mogących przez to wpłynąć na ich decyzję co do nabycia towaru w postaci np. kredytu konsumenckiego. Wprowadzenie w błąd może przejawiać się poprzez niedopełnienie przez bank obowiązku informacyjnego w zakresie podania np. rzeczywistej stopy oprocentowania kredytu w przypadku reklamowania kredytu gotówkowego. Aby uznać, że działania banku wypełniają przesłanki nieuczciwej reklamy, a tym samym cechują się bezprawnością, winno dojść do rozpowszechnienia reklamy wprowadzającej konsumenta w błąd oraz mogącej wpłynąć przez to na jego decyzje co do nabycia towaru lub skorzystania z usługi. Reklamy bankowe wykorzystują szereg mechanizmów psychologicznych, takich jak np. przyciąganie uwagi przez bodziec mowy czy też podatność na perswazję w sytuacji tzw. huśtawki emocjonalnej. W momencie gdy powyższe mechanizmy są stosowane w nieodpowiedni sposób, mamy do czynienia z reklamą niegodziwą/nierzetelną. Wskazówką w tym zakresie może być Kodeks Etyczno-Zawodowy Psychologa, w którym stwierdza się, że: *Mimo różnych porządków moralnych i światopoglądowych istnieje zespół podstawowych wartości humanistycznych, które znalazły wyraz w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ. W swoich czynnościach zawodowych psycholog zawsze powinien respektować te podstawowe wartości, zwłaszcza godność osoby ludzkiej, podmiotowość i autonomię człowieka i jego prawo nieskrępowanego rozwoju. Psycholog uznaje prawo każdego człowieka do kierowania się własnym systemem wartości, dokonywania własnych wyborów, jak również prawo do intymności*⁴³.

Na uwagę zasługuje fakt, że praktyką naruszającą zbiorowe interesy konsumentów może być również zachowanie przedsiębiorcy, które wprawdzie nie narusza prawa, z uwagi na brak unormowań zawierających określone nakazy lub zakazy postępowania, ale jest sprzeczne z dobrymi obyczajami. W kontekście relacji z konsumentami *sprzeczne z dobrymi obyczajami są działania, które zmierzają do niedoinformowania, dezorientacji, wywołania błędnego przekonania u klienta, wykorzystania jego niewiedzy lub naiwności (...), czyli takie działanie, które potocznie określone jest jako nieuczciwe, nierzetelne, odbiegające in minus od przyjętych standardów postępowania*⁴⁴. W relacjach z konsumentami naruszenie dobrych obyczajów następuje na skutek nierzetelnych lub nieuczciwych

⁴³ <http://www.ptp.org.pl/modules.php?name=News&file=article&sid=29>.

⁴⁴ Wyrok SN z dnia 13 lipca 2005 r., I CK 832/04, Biul. SN 2005, nr 11, poz. 13.

zachowań przedsiębiorców odbiegających od powszechnie przyjmowanych zasad. Jest to zachowanie nieodpowiadające standardom postępowania oczekiwanym od przedsiębiorcy (jako podmiotu profesjonalnego), przez konsumentów lub innych przedsiębiorców⁴⁵. Analizując kwestie dobrych obyczajów, warto wyjaśnić, czym tak naprawdę są dobre obyczaje. Sam ustawodawca nie definiuje tego pojęcia, jednakże uznać możemy, że są to normy postępowania, zasady współżycia społecznego oraz ustalone zwyczaje⁴⁶. Pojęcie dobrych obyczajów jest przedmiotem analizy przepisów, które budzą duże spory w doktrynie – chodzi o art. 3 i art. 16 u.z.n.k. Jak wskazuje J. Szwaja, współcześnie w orzecznictwie i doktrynie zachodnioeuropejskiej panuje podejście, które można nazwać ekonomiczno-funkcjonalnym. Podkreśla się, iż nie chodzi o przestrzeganie dobrych obyczajów „w ogóle”, lecz o zachowanie przedsiębiorców w działalności gospodarczej. Konkurencja winna być przejrzysta, czytelna dla przedsiębiorców i klientów, a wyniki jej niezafałszowane. Kryteria oceny zachowań w obrocie powinny być racjonalne oraz pozwalać uczestnikom obrotu gospodarczego orientować się, jakie postępowanie jest dozwolone a jakie nie⁴⁷. Przeciętny konsument może oczekiwać od przedsiębiorcy działania profesjonalnego, zgodnego z prawem i powszechnie stosowanymi standardami. W art. 16 mamy do czynienia z tzw. małą klauzulą generalną, która odwoływała się do klasycznego rozumienia dobrych obyczajów. Jest ono blisko związane z godnością człowieka, odwołuje się do kryteriów etyczno-moralnych. Oceny należy tutaj dokonywać na podstawie poczucia godności ogółu ludzi myślących sprawiedliwie i słusznie⁴⁸.

By móc wyciągać konsekwencje, niezbędne jest wprowadzenie szeroko zakrojonej polityki informacyjnej dotyczącej przepisów, które nakładają na banki obowiązki informacyjne wraz z informacją o sankcjach, jakie grożą bankom za naruszenie tych obowiązków. Tylko świadomy swych praw konsument może sprawić, że zostaną uruchomione odpowiednie procedury, które spowodują nakładanie kar na nieuczciwe banki.

⁴⁵ A. Stawicki, E. Stawicki, *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, 2011, LEX nr 8457.

⁴⁶ J. Szwaja, *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Warszawa 2013 r., s. 157.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 159.

⁴⁸ A. Kraus, F. Zoll, *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, Poznań 1929, s. 258.

Jeśli sądy częściej zaczną orzekać w sposób sprawny bez prowadzenia postępowań przez wiele miesięcy na korzyść konsumenta, to banki będą miały świadomość, że wstępowanie na drogę postępowania sądowego jest dla nich mniej korzystne niż przyznanie się do faktu, iż naruszyli wymogi prawa. Jednakże by tak się stało, niezbędnym jest ciągle rozpowszechnianie wiedzy na temat obowiązków informacyjnych zarówno wśród konsumentów jak i samych banków. Rynek usług bankowych charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem oraz brakiem przejrzystości. Dlatego też niezwykle istotnym jest podejmowanie kompleksowych działań zmierzających do eliminowania z tegoż rynku nieuczciwych praktyk rynkowych, jako szczególnie szkodliwych dla konsumentów.

Z reklamą wprowadzającą w błąd mogą walczyć nie tylko przedsiębiorcy oraz sami konsumenci, jak również Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Liczba postępowań z zakresu nieuczciwej reklamy prowadzonych przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w ostatnim czasie zdecydowanie wzrosła. Wielość prowadzonych przed Prezesem UOKiK postępowań, a w konsekwencji spraw trafiających na skutek odwołań do Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, z pewnością przyczynia się do wykształcenia praktyk oraz orzecznictwa w zakresie pojęć do tej pory niezdefiniowanych i budzących problemy interpretacyjne.

Podstawowym zadaniem Prezesa UOKiK jest przeciwdziałanie praktykom naruszającym zbiorowe interesy konsumentów. Ochrona zbiorowych interesów konsumentów na rynku usług bankowych odgrywa istotną rolę w prawie chroniącym konsumentów na rynku polskim, usługi te bowiem stanowią istotne ryzyko ekonomiczne dla klientów banków⁴⁹. Prezes UOKiK może wszczynać postępowanie administracyjne w stosunku do podmiotu, który stosuje praktyki naruszające zbiorowe interesy konsumentów. Na uwagę zasługuje fakt, iż uruchomienie postępowania administracyjnego w celu ochrony interesów konsumentów, którzy doznali uszczerbku w wyniku stosowania przez przedsiębiorców nieuczciwych praktyk rynkowych, należy do wyłącznej kompetencji Prezesa Urzędu (może on bowiem podjąć działania zmierzające do wyeliminowania stosowania tej praktyki zgodnie z art. 24 ust. 2 pkt 3 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów z dnia 16 lutego 2007 roku).

⁴⁹ Barbara Majewska-Jurczyk, *Ochrona zbiorowych interesów konsumentów na rynku usług bankowych*, www.uokik.gov.pl.

Praktyka wskazuje, iż bardzo często asumptem do wszczęcia postępowań w sprawach praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów są napływające do Urzędu skargi kierowane przez samych konsumentów. Skarga taka winna zawierać w szczególności wskazanie przedsiębiorcy, któremu jest zarzucane stosowanie praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów, opis stanu faktycznego będącego podstawą skargi oraz wskazanie przepisu, którego naruszenie zarzuca konsument. Jeżeli Prezes UOKiK zdecyduje się wszcząć postępowanie w tej sprawie, skarżący konsument nie będzie stroną postępowania. Prezes Urzędu poinformuje go jedynie o sposobie rozpatrzenia skargi. Konsument nie posiada zatem dostępu do akt postępowania ani prawa zaskarżenia decyzji końcowej do Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

Warto zaznaczyć, iż KNF okresowo dokonuje przeglądu (również wspólnie z Prezesem UOKiK) stron internetowych nadzorowanych podmiotów oraz ich przekazów reklamowych. Jednakże, Komisja nie może prewencyjnie jeszcze przed emisją reklamy w nią ingerować. Taki stan rzeczy w mojej ocenie powoduje, iż KNF ma pewne ograniczenie co do szybkości reakcji na reklamy, które swoją emisją mogą wprowadzić konsumentów w błąd. Nadto mimo iż Komisja posiada środki prawne, które mogą zakazać publikacji nierzetelnej reklamy, to w rzeczywistości szybka eliminacja reklamy z rynku jest bardzo utrudniona. Dzieje się tak z uwagi na konieczność m.in. zachowania przysługującego bankowi prawa do obrony swojego stanowiska.

Jak wynika ze sprawozdań z działalności KNF za kolejne lata, począwszy od 2008 r., prowadzony monitoring wykazał wiele nieprawidłowości, które dotyczyły głównie kredytów konsumenckich oraz lokat. W tych przypadkach KNF podjęła tylko interwencje nadzorcze, zalecając zaprzestania rozpowszechniania nierzetelnych przekazów reklamowych⁵⁰. Jednakowoż, niektóre reklamy wprowadzające w błąd są na tyle niebezpieczne dla rynku finansowego, że KNF musi podejmować działania skierowane do konkretnych banków w celu wyeliminowania tego typu reklam z obiegu.

W mojej ocenie działania nadzorcze wypełniają swoje zadanie, ponieważ banki otrzymując od KNF „pouczenie” podejmują samodzielnie działania mające na celu wyeliminowanie nieprawidłowości. Dzieje się

⁵⁰ Sprawozdanie z działalności Komisji Nadzoru Finansowego za lata 2008, 2009 i 2010, dostępne na stronie www.knf.gov.pl.

tak, ponieważ banki obawiają się dalszych konsekwencji ze strony organu nadzorczego, czego skutkiem może być m.in. utrata zaufania i wiarygodności w oczach konsumentów.

Prócz działań dyscyplinujących i upominawczych, ustawa o prawie bankowym nadaje KNF kompetencje umożliwiające jej nałożenie na bank kary finansowej w wysokości do 10% przychodu wykazanego w ostatnim zbadanym sprawozdaniu finansowym, a w przypadku braku takiego sprawozdania – karę finansową w wysokości do 10% prognozowanego przychodu określonego na podstawie sytuacji ekonomiczno-finansowej banku, nie większą jednak niż 10 000 000 zł. KNF może również wystąpić o odwołanie członków zarządu banku, zawieszenie członków zarządu w czynnościach do czasu podjęcia uchwały w sprawie wniosku przez radę nadzorczą na najbliższym posiedzeniu oraz nałożenie na członków zarządu odpowiednich kar pieniężnych.

KNF nie tylko podejmuje z własnej inicjatywy działania zmierzające do wyeliminowania nierzetelnych reklam z rynku usług finansowych, ale również podejmuje czynności na podstawie skarg złożonych przez konsumentów. Na stronie KNF (www.knf.gov.pl) są zamieszczone gotowe wzory formularzy skargowych w zależności od kategorii podmiotu nadzorowanego. Istnieje odrębny formularz pozwalający zgłosić informację o podejrzeniu wystąpienia nieuczciwej reklamy instytucji finansowej. Zgłoszenie to wysyłane jest drogą elektroniczną, co nie tylko ułatwia konsumentowi raportowanie takiego zdarzenia, ale również przyspiesza jego odebranie przez Komisję Nadzoru Finansowego. Każde zgłoszenie o nieprawidłowościach jest dla Komisji Nadzoru Finansowego bardzo cenne, ponieważ z jednej strony ogranicza to praktyki naruszające zbiorowe interesy konsumentów, a z drugiej strony dzięki możliwości raportowania nieprawidłowości wzrasta świadomość konsumentów i chęć podejmowania przez nich różnych działań w celu ograniczenia nieuczciwych praktyk bankowych. Tym samym to sami konsumenci dbają, by prawo do powszechnej i rzetelnej informacji było respektowane.

Jak wykazano w niniejszym artykule, na każdym kroku na konsumenta czyha niebezpieczeństwo nieuczciwych reklam bankowych. Zjawisko to z punktu widzenia konsumenta jest o tyle niebezpieczne, że reklamy te mogą spowodować, iż sytuacja finansowa danej jednostki może diametralnie się pogorszyć i zamiast pomóc, jeszcze bardziej zaszkodzi. Koncepcja praw człowieka zakłada, że każdemu człowiekowi przysługują pewne prawa, wynikające z godności człowieka, w tym prawo do rzetel-

nej i prawdziwej informacji. Bank jest w pełni odpowiedzialny za kształt przekazów reklamowych dotyczących jego produktów i usług, które są przygotowywane i publikowane przez osoby trzecie, zarówno na zlecenie banku jak i bez takiego zlecenia. Skuteczne działania podejmowane przez Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz Komisję Nadzoru Finansowego z całą pewnością zmniejszają ilość nierzetelnych reklam bankowych, dzięki czemu coraz rzadziej dochodzi do naruszeń zbiorowych interesów konsumentów w sektorze bankowym. Prezes UOKiK posiada znaczną siłę oddziaływania na przedsiębiorców poprzez możliwości prowadzenia postępowań administracyjnych, wydawania decyzji oraz nakładania wysokich kar pieniężnych. Prezes Urzędu działa w sprawach konsumenckich na ogół bardzo szybko oraz wykazuje znaczną aktywność. Istotne znaczenie ma również systemowe podejście do ochrony konsumentów, wyrażające się w monitorowaniu wszystkich ważnych dla konsumentów rynków. W ramach wykonywanego przez siebie nadzoru bankowego również Komisja Nadzoru Finansowego poprzez funkcje analityczne, kontrolne, aż po decyzje o charakterze interwencyjnym, gdy zagrożone są interesy ogółu, realizuje szereg czynności skierowanych do poszczególnych banków. Powoduje to, że konsumenci mogą czuć się chronieni na rynku usług bankowych i z większym zaufaniem zapatrywać się na reklamy bankowe.

Co więcej, zwiększa się również świadomość oraz wiedza na temat rynku finansowego samych konsumentów, którzy coraz baczniej i dokładniej przyglądają się danym reklamom usług bankowych. Powszechna znajomość praw i obowiązków wśród konsumentów jest wyrazem skuteczności systemu ochrony konsumentów, w tym także usług bankowych. Co w rezultacie powoduje, iż to sam konsument zauważa, że dana reklama nie należy do uczciwych i nie staje się jej „ofiara”. Dzięki owej świadomości sam konsument może złożyć zawiadomienie o nieuczciwych praktykach przedsiębiorcy.

Niewykle istotnym jest dalsze podejmowanie kompleksowych działań zmierzających do eliminowania z rynku usług bankowych nieuczciwych praktyk rynkowych, zapewniając zaufanie klientów do rynku usług finansowych. Wypada mieć nadzieję, że zarówno Prezes UOKiK jak i KNF dalej będą prowadzić politykę prokonsumencką, a sami konsumenci z własnej inicjatywy jeszcze przed zawarciem umowy będą dokładniej sprawdzać zapisy oraz regulaminy reklamowanych produktów i usług bankowych. Należy podkreślić, iż każde naruszenie zbiorowych

interesów konsumentów poprzez nierzetelne reklamy usług bankowych jest przejawem łamania praw człowieka. Zgodnie z przytoczonym na początku niniejszego artykułu art. 30 Konstytucji RP, przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, dlatego też wszystkie banki emitujące jakiegokolwiek przekazy reklamowe winny działać zgodnie z obowiązującym prawem, szanując wolności i prawa człowieka.

LITERATURA

KSIĄŻKI:

Banasiński C., Piontek E., *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2009.

Białecki P., Tuchołka H., *Nieuczciwa lub zakazana reklama*, Wydawnictwo C.H. BECK, Warszawa 2002.

Grzybczyk K., *Ochrona konsumenta przed nieuczciwą reklamą*, (w:) *Europejskie prawo konsumenckie a prawo polskie*, red. E. Nowińska, P. Cybula, Kraków 2005 r.

Grzybczyk K., *Prawo reklamy*, Zakamycze 2004 r.

Karpowicz A., *Jak reklamować się zgodnie z prawem?*, Warszawa 1997 r.

Kohutek K., Sieradzka M., *Ustawa o Ochronie Konkurencji i Konsumentów. Komentarz*, LEX nr 8075.

Kraus A., Zoll F., *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, Poznań 1929.

Lewaszkiwicz-Petrykowska B., *Uwagi o zawodowym obowiązku udzielania informacji*, St. lur. 1994, t. XXI.

Longchamps F., *Z problemów poznania prawa*, Wrocław 1968.

Małarewicz A., *Konsument a reklama. Studium cywilnoprawne*, LEX nr 99258.

Nowińska E. i du Vall M., *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Warszawa, 2001 r.

Stawicki A., *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz*, 2011, LEX nr 8457.

Stelmachowski A., *Wstęp do teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1984.

Szpringer W., *Ochrona konsumenta usług bankowych w UE i w Polsce*, Warszawa 1999 r.

Szwaja J., *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Warszawa 2013 r.

Szyszkowska M., *Teoria prawa natury XX wieku w Polsce*, Warszawa 1982.

Walczak R., *Prawne aspekty reklamy w ustawodawstwie polskim, europejskim i międzynarodowym*, Warszawa–Poznań 2001 r.

Włodarska-Dziurzyńska K., *Sankcje w prawie konsumenckim na przykładzie wybranych umów*, Warszawa 2008 r.

KSIĄŻKI ANGLOJĘZYCZNE:

Ioannou K., *Ban on Publicity in the Light of the European Convention on Human Rights*, (w:) *Advertising and Constitutional Rights in Europe*, pod red. W. Skourisa, Baden-Baden 1994 r.

ARTYKUŁY:

Jobska M., *Cywilnoprawne skutki reklamy bankowej dla konsumenta*, „Prawo Bankowe” 2006, zeszyt 9.

Majewska-Jurczyk B., *Ochrona zbiorowych interesów konsumentów na rynku usług bankowych* (www.uokik.gov.pl).

Mik C., *Reklama w prawie międzynarodowym praw człowieka*, KPP 1995, z. 1.

Nowińska E., *Dopuszczalna treść i swoboda reklamy w BPS*, 1992/3.

Nowińska E., du Vall M., *Dualizm trybu postępowania w przypadku czynów nieuczciwej konkurencji godzących w zbiorowe interesy konsumentów*, „Mon. Prawn.” 2003, nr 21, dodatek: 10 lat ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji.

Szydło M., *Publicznoprawna ochrona zbiorowych interesów konsumentów*, „Monitor Prawny” 2004, nr 17.

AKTY PRAWNE:

Krajowe

Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r., o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2007 r., nr 155, poz. 1905 ze zm.).

Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. 2007, nr 50, poz. 331).

Europejskie

Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284 ze zm.).

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.U. UE. C. 2007. 303.1).

ORZECZNICTWO:

Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego:

Wyrok TK z dnia 21 kwietnia 2004 r., K 33/03, OTK-A 2004, nr 4, poz. 31.

Orzecznictwo Sądu Najwyższego:

Wyrok SN z dnia 14 stycznia 1997 r., I CKN 52/96, OSNC 1997, nr 6–7.

Wyrok SN z dnia 8 maja 2002 r., I PKN 267/01, OSNP 2004, nr 6, poz. 99.

Wyrok SN z dnia 11 lipca 2002 r., I CKN 1319/00, OSNC 2003, nr 5.

Wyrok SN z dnia 13 lipca 2005 r., I CK 832/04, Biul. SN 2005, nr 11, poz. 13.

Wyrok SN z dnia 26 stycznia 2006 r., V CSK 83/05, LEX nr 191239.

Wyrok SN z dnia 20 czerwca 2006 r., III SK 7/06, OSNP 2007, nr 13–14, poz. 207.

Wyrok SN z dnia 7 października 2007 r., II CSK 289/07, OSNC 2008, nr 12, poz. 140.

Orzecznictwo Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (Sądu anty-monopolowego):

Wyrok SOKiK z dnia 20 listopada 2006 r., XVII Ama 39/06.

Decyzje Prezesa UOKiK:

Decyzja z dnia 6 marca 2006 nr RPZ 5/2006.

Decyzja z dnia 24 marca 2006 nr RWA 13/2006.

Decyzja z dnia 31 stycznia 2011 nr RWR 02/2011.

Orzecznictwo europejskie:

Sprawa Casado Coca v. Hiszpania, orzeczenia z dnia 24 lutego 1994 r., A.285-A.

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka:

ETPCz w sprawie I. Kamiński dot. ograniczenia swobody wypowiedzi.

INNE DOKUMENTY:

Sprawozdanie z działalności Komisji Nadzoru Finansowego za lata 2008, 2009 i 2010.

<http://www.ptp.org.pl/modules.php?name=News&file=article&sid=29>.

SUMMARY

Mateusz LESZCZYŃSKI

COLLECTIVE CONSUMER RIGHTS INFRINGEMENTS THROUGH UNRELIABLE BANK ADVERTISEMENTS AS A SIGN OF VIOLATIONS OF HUMAN RIGHTS

Keywords: consumer interest, advert, banking services, human rights

The present article concerns the violation of the collective consumer interest by broadcasting misleading advertisements of banking services as a sign of human rights violations. This article consists of the explanations of the cases connected with this infringement. The theses discusses also the people who fall victim to it and the most effective ways of prevention of the mentioned above infringement. Also presented competence and the role played by the President of the Office of Competition and Consumer Protection and the Polish Financial Supervision Authority in the fight with dishonest advertisements of banking services. Also trying to demonstrate the extent to which the consumer may react to unfair advertising, and if his awareness and knowledge of the financial market increased. Common knowledge of rights and obligations among consumers is an expression of the effectiveness of the protection of consumers, including banking services.

ZGODA DYSponentA DOBREM PRAWNYM A OGRANICZENIA W ZAKRESIE DYSponOWANIA ŻYCIEM I ZDROWIEM

Słowa kluczowe: dysponowanie zdrowiem, dobra prawne, ściganie przestępstw, prawna ochrona życia i zdrowia

Zgoda dysponenta dobrem prawnym jest zagadnieniem niezwykle istotnym z punktu widzenia odpowiedzialności karnej sprawcy, który narusza czy naraża dane dobro prawne za przyzwoleniem dysponenta. Wolność dysponowania dobrami prawnymi nie jest jednak absolutna. Nie każde zezwolenie na naruszenie danego dobra prawnego będzie skuteczne. Doktryna przyjmuje bowiem, iż dysponent może rozporządzać jedynie dobrami o tzw. względnej wartości społecznej, stąd możliwość dysponowania dobrami przynależącymi do kategorii dóbr o tzw. bezwzględnej wartości społecznej została ograniczona bądź wyłączona¹.

W doktrynie polskiego prawa karnego zaznacza się zatem, iż zgoda dysponenta dobra prawnego na naruszenie bądź narażenie jego dobra jest skuteczna, jeżeli jej przedmiotem jest dobro prawne, którym uprawniony może swobodnie rozporządzać. Jarosław Warylewski podkreśla, iż dopiero uznanie efektywności prawnej zgody stwarza możliwość zbadania

¹ Zob. J. Długosz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym w świetle regulacji konstytucyjnych. Rozważania na pograniczu dogmatyki konstytucyjnego prawa jednostki do samostanowienia o sobie i dogmatyki prawa karnego*, (w:) *Zgoda pokrzywdzonego*, red. R. Zawłocki, Warszawa 2012, s. 8 i n.

jej funkcji w prawie karnym². Wstępnym i zasadniczym warunkiem skuteczności zgody powinno być więc przyporządkowanie określonego dobra prawnego do kategorii dóbr pozostających w dyspozycji jednostki. Uznanie, iż dane dobro należy do kategorii dóbr o tzw. bezwzględnej wartości społecznej, winno wykluczać badanie innych warunków skuteczności, bowiem już na etapie analizy naruszenia danego dobra może okazać się, że dobro to zostało wyłączone spod swobodnej dyspozycji podmiotu uprawnionego. W konsekwencji należy przyjąć, iż dysponent nie mógł udzielić skutecznego zezwolenia na naruszenie takiego dobra. W takim przypadku analiza dalszych przesłanek determinujących skuteczność zgody jest zbędna. Ocena danego dobra prawnego pod kątem tego, czy należy do kategorii dóbr o tzw. względnej czy bezwzględnej wartości społecznej, zdaje się być zatem kwestią zasadniczą i warunkującą dalsze badanie warunków skuteczności zgody, a nadto jej funkcji w prawie karnym.

W niniejszej pracy przedstawiona zostanie zgoda dysponenta dobrem prawnym w aspekcie dóbr należących do najwyższej kategorii, tj. życia i zdrowia. Przedmiotem rozważań będzie próba odpowiedzi na pytanie, czy dysponent może wyrazić skuteczną zgodę na unicestwienie własnego życia czy też na narażenie bądź naruszenie swojego zdrowia. Kwestia prawnej dopuszczalności rozporządzania tymi dobrami była przedmiotem analizy doktryny prawa karnego. W pracy zaprezentowane zostaną zatem możliwe i przyjmowane w doktrynie usprawiedliwienia naruszeń tych dóbr.

Już na wstępie warto wskazać, iż wypracowany przez doktrynę prawa karnego katalog dóbr prawnych będących przedmiotem dyspozycji nie jest jednolity i przyjmowany bez zastrzeżeń, bowiem co do niektórych dóbr prawnych wciąż istnieją wątpliwości co do tego, czy dobra te objęte są swobodą dysponowania. Co więcej, doktryna wskazuje różnorodne kryteria pozwalające określić katalog dóbr prawnych objętych swobodą rozporządzania. Przyjmuje się, iż kryteria te nie zawsze są jednoznaczne, a niektóre z nich mają charakter wyłącznie pomocniczy³. Celem pracy będzie ukazanie, iż zgoda dysponenta dobrem prawnym nie jest zjawiskiem totalnym, a wolność dysponowania dobrami prawnymi nie dotyczy

² J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 278–279.

³ P. Daniluk, *Kryteria określające zakres dóbr prawnych będących przedmiotem dyspozycji w warunkach kontraktów zgody uprawnionego*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 4, s. 90 i n.

każdego dobra. Przedmiotem rozważań będzie nadto ocena skuteczności zgody dysponenta dobra prawnego na naruszenie czy narażenie zdrowia bądź unicestwienie życia oraz analiza konsekwencji danej zgody w przypadku stwierdzenia jej nieskuteczności.

O tym, iż życie zostało wyłączone spod swobodnej dyspozycji jego dysponenta, ustawodawca rozstrzygnął w art. 150 § 1 k.k., w którym penalizowane jest zabójstwo eutanatyczne. J. Długosz wskazuje, iż podmiot został pozbawiony możliwości swobodnego dysponowania życiem, bowiem jest to dobro prawne najwyższej kategorii⁴. O ile kwestia wyłączenia życia spod swobodnej dyspozycji jednostki nie jest w zasadzie kwestionowana w doktrynie, to już kwestia nieograniczonej możliwości dysponowania zdrowiem jest bardziej problematyczna. Naruszenie zdrowia skutkować może lekkim, średnim bądź ciężkim uszkodzeniem ciała, stąd nie ma zgodności co do tego, czy zdrowie należy w każdym przypadku do katalogu dóbr prawnych pozostających w dyspozycji jednostki, czy też możliwość rozporządzania tym dobrem została ograniczona lub wyłączona. W zależności od skutków naruszenia zdrowia przez podmiot działający w warunkach zezwolenia, w doktrynie prawa karnego przyjmuje się, iż niekiedy zdrowie jest przedmiotem ochrony prawnokarnej bez względu na wolę podmiotu uprawnionego, natomiast w pewnych przypadkach dopuszcza się drobną ingerencję w to dobro prawne za przyzwoleniem dysponenta.

Na wstępie należy wskazać, iż zgoda dysponenta dobrem prawnym ujmowana jest w doktrynie jako zjawisko o wieloaspektowym charakterze⁵ z uwagi na różnorodność funkcji, jakie pełni ona na gruncie prawa karnego. Zgoda dysponenta dobrem prawnym to oświadczenie uprawnionego do dysponowania danym dobrem podmiotu, poprzez które akceptuje on, iż należące do niego dobro zostanie naruszone lub zagrożone naruszeniem⁶. Zdaniem A. Szwarca, zgoda to *rzeczywisty akt woli zainteresowanego*⁷. R. Zawłocki wskazuje, iż zgoda dysponenta dobrem prawnym jest

⁴ J. Długosz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym w świetle regulacji...*, s. 8 i n.

⁵ R. Zawłocki, *Wprowadzenie (od Redaktora)*, (w:) red. R. Zawłocki, *Zgoda pokrzywdzonego*, Warszawa 2012.

⁶ J. Długosz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym w świetle...*, s. 2.

⁷ A. J. Szwarz, *Zgoda pokrzywdzonego jako podstawa wyłączenia odpowiedzialności karnej za wypadki sportowe*, Poznań 1975, s. 60.

uzewnętrzną aprobatą określonej osoby na jej pokrzywdzenie w przyszłości przez inny podmiot⁸.

Na wstępie zaznaczono, iż dzierżyciel danego dobra może nim rozporządzać, jeżeli dobro przynależy do kategorii dóbr o tzw. względnej wartości społecznej. W doktrynie wielokrotnie podejmowane były próby ustalenia katalogu czy też zakresu dóbr pozostających w dyspozycji jednostki. A. Szwarec zauważył, iż zakres dóbr prawnych pozostających w dyspozycji określany jest często w sposób ocenny⁹. Jeżeli sprawca narusza dane dobro za przyzwoleniem jego dysponenta, to kwestią istotną jest ustalenie, czy dany podmiot mógł wyrazić skuteczne zezwolenie na naruszenie bądź narażenie swojego dobra, zwłaszcza gdy naruszenie dotyczy najistotniejszych dóbr prawnych, tj. życia i zdrowia.

Podkreślenia wymaga fakt, iż zgoda dysponenta dobrem prawnym na jego narażenie bądź naruszenie może być przedmiotem karnoprawnej analizy tylko wówczas, gdy jej zaistnienie jest *wynikiem suwerennej decyzji dysponenta dobrem prawnie chronionym*¹⁰. Konieczność spełnienia warunków niezbędnych dla uznania skuteczności zgody oraz znane w doktrynie granice jej prawnej dopuszczalności sprawiają, iż samo stwierdzenie zaistnienia zgody podmiotu uprawnionego nie oznacza, że będzie mogła ona być analizowana pod kątem spełnianych przez nią funkcji (a więc przykładowo jako okoliczność kontratypowa czy wykluczająca zaistnienie czynu zabronionego). Zgoda prawnie skuteczna to nie tylko zgoda udzielona w warunkach jej skuteczności, ale też zgoda nieprzekraczająca granic jej dopuszczalności^{11, 12}. Granice prawnej dopuszczalności wyznaczone są m.in. przez zakres dóbr prawnych pozostających w swobodnej dyspozycji podmiotu uprawnionego. Analizując katalog dóbr prawnych pozostających w dyspozycji jednostki, zauważyć można, iż doktryna prawa karnego jest zgodna, iż życie jest dobrem prawnym o tzw. bezwzględnej wartości społecznej, zatem dysponent nie może nim swobodnie rozporządzać¹³.

⁸ R. Zawłocki, *op. cit.*

⁹ A. J. Szwarec, *Zgoda pokrzywdzonego...*, s. 137.

¹⁰ Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej. Wydanie 1*, Warszawa 2012, s. 283–284.

¹¹ J. Długosz, *Zgoda dysponenta...*, s. 6 i n.

¹² J. Lachowski, *Znaczenie zgody dysponenta dobra prawnego*, (w:) *System Prawa Karnego, Tom 4, Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, red. L. K. Paprzycki, Warszawa 2013, s. 428–432.

¹³ J. Długosz, *Zgoda dysponenta...*, s. 8–11.

Warto w tym miejscu przytoczyć rozważania J. Długosz, która omawiając nieskuteczność zgody dysponenta wskazuje, iż w pewnych przypadkach wyrażona zgoda nie wykluczy realizacji znamion czynu zabronionego, ale nadto takie zachowanie sprawcy w warunkach zgody pozostanie *bezprawne i zawinione*. Zdaniem J. Długosz przykładem takiej zgody jest jej szczególna forma, tj. żądanie, które jest znamieniem ustawowym przestępstwa z art. 150 § 1 k.k. J. Długosz podkreśla, iż samo wystąpienie tej kwalifikowanej formy zgody (żądania pozbawienia życia) w żadnym przypadku nie przyczyni się do zanegowania bytu wzmiankowanego przestępstwa, bowiem zgoda taka nigdy nie będzie mogła być uznana za prawnie skuteczną. Nie sposób uznać za dopuszczalną sytuację, w której inna osoba pozbawiła życia ofiarę na jej żądanie, bowiem dobro to jest wartością nadrzędną. Prawo jednostki do samostanowienia o sobie (prawo do dysponowania swoim życiem) jest więc w tym przypadku znacznie zawężone z uwagi na karnoprawną ochronę życia¹⁴. Co więcej, jak wskazuje Ł. Pohl, fakt zaistnienia żądania pozbawienia własnego życia zachowaniem podjętym przez inną osobę w żadnym przypadku nie przyczyni się do możliwości uznania danego czynu sprawcy za niezabroniony na gruncie prawa karnego. Żądanie nigdy nie sprawi, że dane zachowanie sprawcy będzie mogło być uznane co prawda za zabronione, jednak niebezprawne z uwagi na zaistniały kontratyp. W konsekwencji Ł. Pohl stwierdza, iż żądanie unicestwienia własnego życia jest wyłącznie znamieniem uprzywilejowującym, natomiast nie wykluczy ono możliwości przypisania sprawcy winy¹⁵.

Zgoda, której przedmiotem jest pozbawienie życia ludzkiego, jest więc zgodą nieskuteczną. Życie, jako dobro prawne najwyższej kategorii, chronione jest przez prawo karne bez względu na prawo jednostki w zakresie decydowania o sobie¹⁶. Za ograniczeniem prawa do samostanowienia przemawia zatem ochrona życia ludzkiego. Mimo to warto zauważyć, iż wystąpienie żądania ofiary sprawi, iż czyn sprawcy podjęty na skutek żądania będzie mógł zostać potraktowany jako typ uprzywilejowany, stąd też żądanie może przyczynić się do łagodniejszej odpowiedzialności kar-

¹⁴ J. Długosz, *Zgoda dysponenta...*, s. 8–11.

¹⁵ Ł. Pohl, *O usytuowaniu zgody dysponenta dobrem na jego naruszenie w strukturze przestępstwa i jego konsekwencjach na gruncie problematyki błędu w polskim prawie karnym (elementarna próba uporządkowania zagadnienia)*, (w:) *Zgoda pokrzywdzonego*, red. R. Zawłocki, Warszawa 2012, s. 73–74.

¹⁶ J. Długosz, *Zgoda dysponenta...*, s. 6.

nej. Żądanie pełni więc funkcję znamienia uprzywilejowującego, ale nie uniemożliwia przypisania winy¹⁷. Ustawodawca zdecydował o możliwości łagodniejszego potraktowania sprawcy w sytuacji, gdy zabija on ofiarę w następstwie wyrażonego przez nią żądania i pod wpływem współczucia dla niej. W przypadku wystąpienia ww. przesłanek (tj. współczucia i żądania) wydaje się, iż niezasadne byłoby odnoszenie się do sprawcy zabójstwa eutanatycznego identycznie jak do sprawcy zabójstwa zasadniczego¹⁸, nawet jeżeli skutek czynu sprawcy jest w istocie taki sam – ofiara zostaje pozbawiona życia. M. Tarnawski uznaje, iż żądanie jest jednym z warunków, obok współczucia, determinującym uprzywilejowanie zabójstwa eutanatycznego¹⁹.

Żądanie jest więc w tym przypadku jedynie znamieniem uprzywilejowującym, co nie jest równoznaczne z możliwością wyłączenia odpowiedzialności karnej w przypadku, gdy sprawca działa w następstwie wyrażonego przez ofiarę żądania. Możliwość dysponowania życiem ludzkim została wprawdzie wyłączona, co jednak nie stoi na przeszkodzie potraktowania czynu podjętego na skutek żądania jako typu uprzywilejowanego. Zgoda ofiary na unicestwienie jej życia nie została więc pozbawiona jakiegokolwiek znaczenia prawnego. Jednakże mimo wyrażonego żądania znamiona czynu zabronionego zostają wypełnione, a zachowanie sprawcy pozostaje *bezprawne i zawinione*²⁰. Przychylić należy się do poglądu reprezentowanego w doktrynie, iż taki czyn sprawcy kwalifikowany jest jednak na podstawie odrębnej normy, której treść została odzwierciedlona w art. 150 § 1 k.k., a nie na podstawie normy określającej typ zasadniczy zabójstwa. Żądanie pozbawienia własnego życia jest znamieniem uprzywilejowującym oraz stanowi ono element normy sankcjonowanej, która zakazuje zabijania człowieka na jego żądanie i pod wpływem współczucia dla niego. Zdaniem Ł. Pohla, element ten (żądanie) jest na tyle istotny, że wraz ze znamieniem współczucia sprawcy wobec żądającego przesądził o wydzieleniu tej normy w polskim prawie karnym w postaci art. 150 § 1 k.k.²¹. Ł. Pohl zaznacza, iż sprawca pozbawiający życia ofiarę na jej żądanie i pod wpływem współczucia dla niej przekracza normę sankcjonowa-

¹⁷ Ł. Pohl, *op. cit.*

¹⁸ J. Długosz, *Zgoda dysponenta...*, s. 9.

¹⁹ M. Tarnawski, *Zabójstwa uprzywilejowane w ujęciu polskiego prawa karnego*, Poznań 1981, s. 246.

²⁰ J. Długosz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym w świetle...*, s. 8–11.

²¹ Ł. Pohl, *O usytuowaniu zgody dysponenta dobrem...*, s. 74.

ną leżącą u podstaw zabójstwa eutanatycznego. Sprawca nie narusza zatem ogólnej normy zakazującej zabicia drugiego człowieka²². Możliwość modyfikacji kary, tj. nadzwyczajnego złagodzenia, a nawet odstąpienia od jej wymierzenia, możliwa jest tylko w przypadku zaistnienia *wyjatkowych wypadków*, o których mowa w art. 150 § 2 k.k. W doktrynie polskiego prawa karnego przyjmuje się, iż samo skuteczne żądanie i współczucie sprawcy nie są wystarczające dla stwierdzenia, iż w istocie ten *wyjatkowy wypadek* miał miejsce. P. Gensikowski zaznacza, iż konieczne jest występowanie dodatkowych okoliczności redukujących *społeczną szkodliwość czynu lub zawinienie sprawcy przestępstwa*. Zdaniem P. Gensikowskiego ocenę tego, czy w konkretnym przypadku zachodzi wyjątkowy wypadek zabójstwa eutanatycznego, *należy oprzeć na szczególnym ilościowym nasileniu i intensywności ogólnych przesłanek tego czynu przestępnego*²³.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, można zauważyć, iż kwalifikowana forma zgody dysponenta dobrem prawnym – żądanie powoduje, iż czyn sprawcy, po spełnieniu dalszych przesłanek, może zostać potraktowany jako typ uprzywilejowany, a w sytuacji wystąpienia wyjątkowych, dodatkowych okoliczności, występujących oprócz żądania oraz współczucia, sąd ma możliwość zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary bądź odstąpienia od jej wymierzenia. Wyrażone przez dysponenta dobra prawnego żądanie pozbawienia własnego życia nigdy nie sprawi jednak, iż zaistnieje możliwość zanegowania popełnienia przestępstwa, bowiem możliwość skutecznego dysponowania życiem ludzkim została wyłączona²⁴.

Zgoda dysponenta dobrem prawnym pełni także inne funkcje w prawie karnym. Zgoda traktowana jest również jako samoistny kontratyp pozaustawowy, stąd jest też ona pozaustawową okolicznością wyłączającą bezprawność czynu. Czy możliwe jest zatem wyrażenie zezwolenia na czyn godzący w zdrowie dysponenta za jego przyzwoleniem? Czy zgoda taka, w przypadku jej skutecznego wyrażenia, może doprowadzić do zanegowania bytu przestępstw z art. 156 k.k. oraz 157 § 1 i § 2 k.k., czy też fakt jej zaistnienia pozostaje bez znaczenia dla odpowiedzialności karnej sprawcy tych przestępstw? Jak usprawiedliwić naruszenie tego

²² Ł. Pohl, *O stosunku między zmodyfikowanym typem czynu zabronionego pod groźbą kary a leżącą u jego podstaw normą sankcjonowaną*, „Ius Novum” 1/2010, s. 14.

²³ P. Gensikowski, *Wyjątkowy wypadek zabójstwa eutanatycznego*, (w:) *Odstąpienie od wymierzenia kary w polskim prawie karnym*, Warszawa 2011, LEX nr 124276.

²⁴ J. Długosz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym...*, s. 8 i n.

dobra prawnego, jeżeli do naruszenia doszło za przyzwoleniem podmiotu uprawnionego?

O ile zatem kwestia prawnej dopuszczalności rozporządzania dobrem prawnym najwyższej kategorii, tj. życiem ludzkim, została w sposób jednoznaczny rozstrzygnięta, to już kwestia możliwości wyrażenia zezwolenia na narażenie bądź naruszenie zdrowia jest bardziej problematyczna. Niektórzy podkreślają bowiem, iż dobrem takim jak zdrowie jednostka może dysponować tylko w ograniczonym zakresie. Inni wskazują natomiast, iż istnieje możliwość naruszenia zdrowia za zgodą dysponenta. W sytuacji przyjęcia, iż dysponent może wyrazić skuteczne zezwolenie na naruszenie swojego zdrowia, rozważenia wymaga kwestia tego, jak należy usprawiedliwić taki czyn sprawcy. Konieczne jest zatem ustalenie czy zgoda taka ma charakter pierwotny, czy też naruszenie zdrowia winno być usprawiedliwione za pomocą pozaustawowego kontratypu zgody dysponenta. Nadmienić należy, iż ustawodawca, penalizując lekkie, średnie i ciężkie uszkodzenie ciała, nie wskazał w treści przepisów, iż zgoda może doprowadzić do wyłączenia odpowiedzialności za te czyny. W pracy przyjęto tezę, iż czyny godzące w zdrowie człowieka mogą być co do zasady usprawiedliwione za pomocą kontratypu zgody dysponenta dobrem prawnym, choć nie każdy przypadek naruszenia zdrowia będzie mógł być w ten sposób wtórnie zalegalizowany.

Zaznaczono już, iż doktryna prawa karnego nie jest zgodna co do nieograniczonej możliwości dysponowania zdrowiem. Warto wskazać, iż zdaniem J. Długosz ograniczenie możliwości dysponowania dobrami prawnymi dotyczy wyłącznie życia ludzkiego jako dobra prawnego najwyższej kategorii²⁵. Jak zauważa E. Hryniewicz, zgoda dysponenta dobrem prawnym może wyłączyć bezprawność zachowania, które ingeruje w dane dobro jednostki, jeżeli naruszenie dobra do którego doszło w ramach udzielonej zgody ma charakter w pełni odwracalny i nie skutkuje długotrwałymi konsekwencjami. Zdaniem E. Hryniewicz, przykładem takiej sytuacji jest naruszenie dobra za zgodą dysponenta skutkujące lekkim uszczerbkiem na zdrowiu²⁶. A. Piaczyńska podkreśla, iż kontratyp zgody dysponenta dobrem prawnym może wyłączyć bezprawność czynu, którego

²⁵ J. Długosz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym...*, s. 11.

²⁶ E. Hryniewicz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym na gruncie prawa karnego*, (w:) *Zgoda pokrzywdzonego*, red. R. Zawłocki, Warszawa 2012, s. 44 i n.

następstwem jest jedynie lekkie uszkodzenie ciała²⁷. Zdaniem A. Szwarca, zgoda dysponenta dobrem prawnym nigdy nie może usprawiedliwiać poważniejszych uszkodzeń ciała, stąd zgoda może dotyczyć wyłącznie drobnych uszkodzeń²⁸. Podobnie uważał W. Wolter, który twierdził, iż zgoda nie może legalizować ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia²⁹. A. Marek stwierdza, iż zdrowie *w zakresie ochrony przed ciężkimi uszkodzeniami jest dobrem prawnie chronionym niezależnie od woli dysponenta*³⁰. L. Gardocki wskazuje, iż: *Ciężkie uszkodzenie ciała może być jednak usprawiedliwione, jeżeli nie opiera się wyłącznie na zgodzie osoby, której to dotyczy, lecz jest ponadto dokonywane w ważnym społecznie celu*³¹.

Jak wynika z powyższego, dopuszczalność dysponowania zdrowiem w zakresie uszkodzeń kwalifikowanych jako lekkie nie jest kwestionowana. Większe wątpliwości budzi ocena tego czy skuteczne jest zachowanie, którego następstwem jest ciężki bądź średni uszczerbek na zdrowiu. Niezależnie od przyjmowanej koncepcji w zakresie możliwości bądź wyłączenia dysponowania zdrowiem w szerszym zakresie aniżeli lekkie uszkodzenia ciała, zauważyć należy, iż punktem wyjścia będzie wskazanie okoliczności usprawiedliwiającej takie naruszenie. Zdaje się, iż instytucją wyłączającą bezprawność czynów godzących w zdrowie może być zgoda dysponenta dobrem prawnym.

Na wstępie należy zaznaczyć, iż część przedstawicieli doktryny polskiego prawa karnego mimo przyjęcia dopuszczalności kontratypów pozaustawowych nie uznaje zgody dysponenta dobrem prawnym jako samodzielnego kontratypu pozaustawowego³². Większość akceptuje jednakże możliwość traktowania ww. zgody jako samoistnej okoliczności kontratypowej, jeżeli spełnione zostały przesłanki warunkujące skuteczność zezwolenia³³. Podkreślić należy jednak, iż w obecnym stanie praw-

²⁷ A. Piaczyńska, *Jednolitość i dualizm zgody pokrzywdzonego w prawie karnym*, (w:) *Zgoda pokrzywdzonego*, red. R. Zawłocki, Warszawa 2012, s. 66–67.

²⁸ A. Szwarz, *Zgoda pokrzywdzonego...*, s. 146 i n.

²⁹ W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973, s. 205.

³⁰ A. Marek, J. Lachowski, *Prawo karne. Zarys problematyki*, Warszawa 2011, s. 96 i n.

³¹ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2010, s. 128.

³² W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2013, s. 344 i n.

³³ E. Hryniewicz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym...*, s. 36–38; A. Piaczyńska, *Jednolitość i dualizm zgody...*, s. 66; Ł. Pohl, *O usytuowaniu zgody dysponenta dobrem...*, s. 78–79; A. Spotowski, *Zezwolenie uprawnionego i zgoda pokrzywdzonego a odpo-*

nym zgoda dysponenta dobrem prawnym pełnić może funkcję jedynie pozaustawowej okoliczności wyłączającej bezprawność, bowiem zgoda podmiotu uprawnionego nie została ujęta w ramy kodeksowe. J. Piskorski, przywołując twierdzenia J. Makarewicza, zauważa jednak, iż brak regulacji ustawowej zgody pokrzywdzonego i pozostawienie tej kwestii nauce prawa karnego *wytwarza niepożądany stan chwiejności i niepewności*³⁴.

Należy rozważyć zatem, czy zgodę dysponenta na naruszenie zdrowia w zakresie lekkich, średnich i ciężkich uszkodzeń ciała traktować można jako okoliczność wyłączającą bezprawność takich zachowań. Czy konsekwencją wystąpienia zgody może być zalegalizowanie, niejako wtórne, przekroczenia zakazu wynikającego z danej normy sankcjonowanej, tj. w analizowanym przypadku normy z art. 156 k.k. oraz 157 § 1 i § 2 k.k., czy też zachowanie godzące w zdrowie człowieka zgodne z dyspozycją art. 156 k.k. oraz 157 § 1 i § 2 k.k. podjęte w warunkach zgody staje się pierwotnie legalne, stąd nie ma potrzeby odwoływania się do kontratypu zgody dysponenta dobra prawnego. Ostatecznie należy zastanowić się, czy czyny naruszające bądź narażające zdrowie mogą być w ogóle usprawiedliwiane za pomocą tej pozaustawowej okoliczności wyłączającej bezprawność czy też ustawowy zakaz przekreśla możliwość ich wtórnego legalizowania.

Niektórzy przedstawiciele doktryny polskiego prawa karnego przyjmują, że czyn sprawcy nie powinien być usprawiedliwiany kontratypem zgody pokrzywdzonego, bowiem zachowanie się sprawcy było pierwotnie legalne. Zdaniem A. Zolla, *przyjmowanie tzw. kontratypu zgody pokrzywdzonego jest nieporozumieniem*". W przypadku dóbr prawnych o tzw. względnej wartości społecznej nie ma przeszkód, aby dysponent wyraził skuteczną zgodę na naruszenie bądź narażenie takiego dobra. W takiej sytuacji znamiona typu czynu zabronionego nie są zrealizowane, a o pokrzywdzeniu nie może być mowy, bowiem dysponent sam wyraził zgodę na naruszenie jego dobra prawnego³⁵. Z powyższego wynika, iż zdaniem

wiedzialność karna, „Państwo i Prawo” 1972, zeszyt 3, s. 83–84; K. Szczucki, *Rola zgody w strukturze przestępstwa na przykładzie przestępstwa zgwałcenia*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011, s. 33; I. Zgoliński, I. Zduński, *Okoliczności wyłączające bezprawność. Zarys problematyki*, Bydgoszcz 2012, s. 56.

³⁴ J. Piskorski, *Volenti non fit iniuria – niedoceniona czy przeceniana zasada prawa karnego?*, (w:) *Zgoda pokrzywdzonego*, red. R. Zawłocki, Warszawa 2012, s. 28.

³⁵ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo...*, s. 344 i n.

A. Zolla dobra o tzw. względnej wartości społecznej mogą być naruszane bądź narażane na naruszenie za zgodą ich dysponenta, a czyny godzące w te dobra nie muszą być usprawiedliwiane w ramach kontratypu, bowiem zgoda sprawia, iż zachowania takie są legalne. W konsekwencji, czyn taki tylko pozornie narusza dobro prawne, gdyż zachowanie w warunkach zgody nie realizuje określoności czynu. Jak wskazuje A. Zoll: *Zgoda dysponenta dobrem prawnym jest w tym ujęciu okolicznością usuwającą typowość zachowania, a nie tylko jego bezprawność na drodze wystąpienia kontratypu*. Powołując się na istotę okoliczności wyłączających bezprawność czynu stwierdza, iż kontratypy zachodzą, gdy naruszenie dobra prawnego mającego wartość społeczną ma na celu ratowanie lub uzyskanie innego dobra, które ma priorytet nad dobrem poświęconym. A. Zoll zaznacza, iż w przypadku zgody dysponenta dobrem prawnym sytuacja taka nie ma miejsca, bowiem celem działania sprawcy naruszenia poświęconego dobra nie jest ratowanie lub uzyskanie innego dobra prawnego. Przesłanką działania sprawcy naruszającego dane dobro nie jest respektowanie woli dysponenta dobra prawnego, tylko chęć realizacji własnego interesu. W tym miejscu A. Zoll przywołuje przykład zniszczenia cudzego mienia ruchomego za zgodą właściciela mienia³⁶. W przypadku powoływanego przez A. Zolla przykładu istotnie w takiej sytuacji trudno uznać, iż celem działania sprawcy jest „ratowanie” dobra prawnego. Inaczej byłoby jednak w przypadku zgody dysponenta na naruszenie jego narządu ciała lub spowodowanie rozstroju zdrowia przez sprawcę, nie-trwające dłużej niż 7 dni. Jeśli przyjmiemy, iż w takim zakresie podmiot uprawniony ma również możliwość swobodnego dysponowania, to trudno uznać, iż w tym przypadku sprawca również realizuje wyłącznie swój interes. Wydaje się, iż w takim przypadku zachodzi potrzeba wtórnej legalizacji czynu, który skutkuje lekkim uszkodzeniem ciała.

Przyjmując pogląd o pierwotnej legalności zgody dysponenta dobrem prawnym, należałoby przyjąć, iż w sytuacji naruszenia zdrowia skutkującego lekkim czy średnim uszkodzeniem ciała sama zgoda na naruszenie tych dóbr sprawia, że zachowanie jest pierwotnie legalne z uwagi na *brak ataku na to dobro prawne*, stąd też nie ma potrzeby odwoływania się do kontratypu. Podkreślić należy, iż taka sytuacja dotyczyć może tylko dóbr prawnych pozostających w swobodnej dyspozycji podmiotu uprawnione-

³⁶ A. Zoll, *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1982, s. 88 i n.

go. W sytuacji dopuszczenia możliwości dysponowania zdrowiem w zakresie przykładowo średniego uszkodzenia ciała musielibyśmy uznać, iż dobro takie może być naruszane za zgodą jego dysponenta, a zachowania takiego nie trzeba wtórnie legalizować. Nie wydaje się, iż sama zgoda mogłaby być w takim przypadku wystarczająca, stąd przyjęcie takiej koncepcji pojmowania zgody dysponenta dobra prawnego w zasadzie uniemożliwia potraktowanie zdrowia (w zakresie uszkodzeń kwalifikowanych jako średnie) jako dobra, którym można swobodnie rozporządzać i na którego uszkodzenie można wyrazić zezwolenie. Chociaż większość przedstawicieli doktryny polskiego prawa karnego neguje dopuszczalność wtórnej legalizacji czynu skutkującego średnim uszkodzeniem ciała za pomocą kontratypu zgody dysponenta dobrem prawnym, to warto zauważyć, iż doktryna dopuszcza w coraz to szerszym wymiarze możliwość swobodnego rozporządzania dobrami w *sferze intymnej*. W konsekwencji niektórzy przedstawiciele doktryny stwierdzają, iż ograniczenie w dysponowaniu danym dobrem dotyczy wyłącznie życia ludzkiego, zatem inne dobra prawne objęte są swobodą dysponowania^{37, 38}. Przyjęcie dopuszczalności dysponowania dobrami w sferze intymnej wymaga wskazania okoliczności usprawiedliwiającej naruszenia dokonane za przyzwoleniem podmiotu uprawnionego. Okolicznością taką może być zgoda dysponenta dobrem prawnym traktowana jako kontratyp. Sama zgoda dysponenta nie jest jednak wystarczająca dla wyłączenia bezprawności, bowiem konieczne jest nadto spełnienie dodatkowych przesłanek, co determinuje konieczność uznania, iż nie jest ona legalna „sama w sobie”. Zgoda jest jednak czynnikiem przesądzającym o dopuszczalności naruszenia dóbr pozostających w *sferze intymnej*³⁹.

Mając na względzie powyższe uwagi wydaje się, iż słuszne jest stanowisko usprawiedliwiające naruszenie czynów godzących w zdrowie człowieka (za jego przyzwoleniem) pozaustawowym kontratypem zgody dysponenta dobrem prawnym. Zgoda nie jest więc pierwotnie legalna. Trafnie przyjmuje się w doktrynie, iż zgoda winna być analizowana

³⁷ E. Hryniewicz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym...*, s. 47.

³⁸ J. Długosz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym w świetle...*, s. 11.

³⁹ E. Hryniewicz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym...*, s. 46 i n.; M. Kowalewska-Łaguna, *Dobrowolna sterylizacja w prawie polskim na tle prawnoporównawczym*, „Państwo i Prawo” 2014, LEX nr 188426/1, zob. też T. Kaczmarek, *O tzw. okolicznościach „wyluczających” bezprawność czynu*, „Państwo i Prawo” 10/2008, s. 21 i n.; T. Kaczmarek, *O kontratypach raz jeszcze*, „Państwo i Prawo” 7/2009, s. 91 i n.

w odniesieniu do dobra prawnego chronionego przez dany przepis. Zgodzić należy się zatem z poglądem sugerującym, iż zgody nie powinno się analizować jako pierwotnie legalnej bez uwzględnienia zachowania zgodnego z danym typem czynu zabronionego, na które dysponent wyraża zezwolenie⁴⁰. W konsekwencji, zgoda może dopiero niejako wtórnie legalizować zachowanie przekraczające normę sankcjonowaną z art. 156 k.k. oraz 157 § 1 i § 2 k.k., o ile możliwość dysponowania zdrowiem nie zostanie wyłączona czy ograniczona. Fakt przekroczenia danej normy – nawet w warunkach zgody – jest niewątpliwy.

Jak słusznie zauważa Ł. Pohl: (...) *realizując przyznane przez rzeczony przepis uprawnienie do zachowania kontratypowego, realizuje się z konieczności czyn w prawie karnym unormowany jako zabroniony*. Wspomniane uprawnienie wtórnie legalizuje przekroczenie normy sankcjonowanej. Zachowanie takie wypełnia więc znamiona konkretnego typu czynu zabronionego, a norma sankcjonowana zostaje przekroczone. Jednakże z uwagi na zaistniały kontratyp i związane z nim uprawnienie jest to sytuacja *legalnego przekroczenia normy sankcjonowanej*. Kontratyp winien być zawsze relatywizowany do konkretnego i już unormowanego czynu⁴¹.

W doktrynie dostrzeżono nadto, iż o naruszeniu dobra prawnego nie decyduje wola dysponenta, tylko to czy w rzeczywistości miało ono miejsce. Nie sposób uznać, że skoro dysponent wyraża zgodę na zachowanie przekraczające daną normę, to nie można mówić o naruszeniu dobra prawnego z uwagi na brak ataku⁴². Słuszny jest pogląd, iż faktyczne ingerowanie w konkretne dobro prawne jest tożsame z jego naruszeniem. W przeciwnym wypadku, jak trafnie zauważa J. Lachowski *dochodzi do pomieszczenia faktu, który obiektywnie zaistniał (naruszenie dobra), z jego prawną oceną*⁴³.

Z powyższego można wywnioskować, iż zachowanie naruszające w warunkach zgody dobro prawne również jest atakiem na to dobro prawnie chronione, bowiem, jak zauważono w doktrynie, faktyczna ingerencja w dane dobro jest równoznaczna z jego rzeczywistym naruszeniem⁴⁴.

⁴⁰ J. Lachowski, *Znaczenie zgody dysponenta...*, s. 427.

⁴¹ Ł. Pohl, *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym*, Poznań 2007, s. 198–201.

⁴² J. Lachowski, *Znaczenie zgody dysponenta...*, s. 427.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

Podobnie uważa J. Warylewski, który stwierdza, iż zaistnienie okoliczności kontratypowej w przypadku kontratypów bezwzględnych legalizuje czyn. Sam kontratyp nie może legalizować czynu bez odniesienia do konkretnego czynu naruszającego daną normę⁴⁵. Warto wskazać, iż J. Warylewski zalicza zgodę dysponenta dobrem prawnym do pozaustawowych kontratypów bezwzględnych⁴⁶. Naruszenie danego dobra, tj. przykładowo zdrowia człowieka, do którego doszło za zgodą dysponenta dobrem prawnym, może być wtórnie zalegalizowane poprzez kontratyp zgody, gdyż w istocie sprawca naruszył normę sankcjonowaną leżącą u podstaw danego przestępstwa, zatem nie sposób uznać, iż zgoda na dane zachowanie jest legalna sama w sobie bez odniesienia do konkretnego czynu.

Podsumowując rozważania dotyczące możliwości dysponowania zdrowiem, uznać można, iż zgoda dysponenta dobrem prawnym może wyłączyć bezprawność czynu, który nie skutkuje długotrwałymi, ujemnymi następstwami⁴⁷. Zgoda taka może więc wyłączyć bezprawność zachowań, których skutkiem jest lekkie uszkodzenie ciała. Przychyłono się do poglądu wskazującego, iż zgoda dysponenta dobrem prawnym jest samodzielną okolicznością kontratypową i może ona niejako wtórnie legalizować czyn polegający na naruszeniu tego dobra w zakresie następstw kwalifikowanych jako lekkie uszkodzenie ciała. Zaznaczono, iż w doktrynie przyjmowane są kryteria, które pozwalają określić zakres dóbr, którymi podmiot uprawniony może rozporządzać. Jednym z tych kryteriów jest tryb ścigania danego przestępstwa⁴⁸. Zgodnie z kryterium trybu ścigania przyjmuje się, że jeżeli od decyzji jednostki zależy ściganie danego przestępstwa, to w gestii podmiotu uprawnionego pozostaje także swoboda dysponowania danym dobrem prawnym⁴⁹. W treści art. 157 § 4 k.k. ustawodawca przesądził, iż umyślne, jak i nieumyślne spowodowanie lekkiego uszkodzenia ciała ścigane jest z oskarżenia prywatnego. Rezygnacja z prawnokarnej ochrony implikuje to, że zgoda na naruszenie czy narażenie takiego dobra jest prawnie skuteczna i w następstwie legalizuje zachowanie powodujące

⁴⁵ J. Warylewski, głos na IV Bielańskim Kolokwium Karnistycznym – Okoliczności wyłączające bezprawność czynu, Warszawa 16 maja 2007. Zapis dyskusji, (w:) *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu*, red. J. Majewski, Toruń 2008, s. 124.

⁴⁶ J. Warylewski, *Prawo karne...*, s. 247.

⁴⁷ P. Daniluk, *Zgoda uprawnionego a tryb ścigania*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 5, s. 135.

⁴⁸ P. Daniluk, *Kryteria określające zakres dóbr prawnych...*, s. 90 i n.

⁴⁹ A. Marek, J. Satko, *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Komentarze. Piśmiennictwo. Orzecznictwo*, Warszawa 2000, s. 44.

lekki uszczerbek na zdrowiu. Ściganie ciężkich i średnich uszczerbków na zdrowiu odbywa się co do zasady z oskarżenia publicznego, dlatego też przyjmując kryterium trybu ścigania musielibyśmy uznać, iż swoboda dysponowania została tutaj wyłączona. Kryterium trybu ścigania mimo swojego pomocniczego charakteru może mieć znaczenie rozstrzygające, zwłaszcza gdy ustawodawca nie przewidział sytuacji, w której zgoda dysponenta dobrem prawnym mogłaby wyłączać ustawowy zakaz. W konsekwencji uznać należy, iż pomimo prawnej dopuszczalności wtórnej legalizacji czynu skutkującego lekkim uszkodzeniem ciała wydaje się, iż zgoda taka nie może być okolicznością legalizującą zachowania, którego następstwem jest średnie czy ciężkie uszkodzenie ciała, o ile nie dotyczy to możliwości dysponowania takimi dobrami w *sferze intymnej*. Wolność dysponowania dobrami prawnymi nie ma zatem charakteru absolutnego. Zgoda na zachowanie godzące w zdrowie człowieka skutkująca średnim lub ciężkim uszkodzeniem ciała nie może zostać (co do zasady) potraktowana jako kontratyp wyłączający bezprawność takich czynów. Zgoda na naruszenie tych dóbr będzie bezskuteczna. Prawnokarna ochrona zdrowia w tym zakresie przeważa nad prawem jednostki do decydowania o własnym zdrowiu. Mimo to jednak należy zgodzić się z poglądem, iż możliwe jest rozważenie dopuszczalności takiego zezwolenia, jeżeli dotyczy ono sfery intymnej jednostki, stąd ograniczenie w zakresie dysponowania zdrowiem nie powinno być bezwarunkowe. Zgoda w takim przypadku nie może być jednak wyłączną przesłanką usprawiedliwiająca możliwość naruszenia tych dóbr, bowiem zdrowie należy niewątpliwie do kategorii dóbr najistotniejszych⁵⁰.

Z powyższych ustaleń wywnioskować można, iż prawna dopuszczalność zgody wyznaczona jest nie tylko przez spełnienie warunków skuteczności, ale także poprzez nieprzekroczenie granic jej prawnej dopuszczalności. Granice wyznaczone są m.in. przez katalog dóbr prawnych pozostających w dyspozycji jednostki, stąd też katalog ten powinien zostać ujednolicony. O ile zatem zasadność wyłączenia dobra prawnego, tj. życia człowieka spod swobodnej dyspozycji jednostki, nie budzi wątpliwości, to już w przypadku zdrowia człowieka należy rozważyć charakter naruszenia, jego skutki oraz czy dotyczy ono sfery intymnej jednostki.

Katalog dóbr prawnych pozostających w dyspozycji dysponenta nie jest zatem spójny. Następstwem niezgodności w zakresie ustalenia kata-

⁵⁰ E. Hryniewicz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym...*, s. 46 i n.

logu dóbr mogą być wątpliwości powstałe na gruncie praktycznego ustalenia, czy jednostka, w danym stanie faktycznym, w istocie była władna do dysponowania danym dobrem prawnym czy też dobro to zostało wyłączone spod jej swobodnej dyspozycji. Z uwagi na powyższe, wydaje się, iż R. Zawłocki trafnie wskazuje, iż zasadne byłoby zweryfikowanie przyjmowanego obecnie katalogu dóbr prawnych, którymi dysponent może rozporządzać i ustalenie na tej podstawie jednolitego kryterium, tak aby zgoda dysponenta dobrem prawnym mogła być ujmowana jak najszerszej w zakresie m.in. przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu czy też wolności⁵¹. Uznać należy, iż tylko ustalenie jednolitego kryterium i tym samym spójnego katalogu dóbr prawnych pozostających w dyspozycji jednostki może rozstrzygnąć wątpliwości co do oceny skuteczności danej zgody. Przyporządkowanie danego dobra do kategorii dóbr o tzw. względnej czy bezwzględnej wartości społecznej zdaje się być, co już podkreślono na wstępie, kwestią zasadniczą warunkującą dalszą analizę danej zgody. W sytuacji stwierdzenia, iż zgoda na naruszenie dotyczy dobra wyłączonego spod swobodnej dyspozycji, niecelowe wydaje się być badanie zgody pod kątem spełnienia dalszych przesłanek warunkujących jej skuteczność, bo zgoda na naruszenie dotycząca dobra o tzw. bezwzględnej wartości społecznej jest od samego początku bezskuteczna.

Reasumując rozważania dotyczące granic prawnej dopuszczalności zgody dysponenta dobrem prawnym, zauważyć należy, iż prawo jednostki do samostanowienia w zakresie dysponowania własnym życiem i zdrowiem znajduje się niekiedy w kolizji z prawną ochroną życia i zdrowia⁵². Możliwość rozporządzania życiem została w sposób kategoryczny wyłączona, stąd dysponent nie może wyrazić zezwolenia na unicestwienie własnego życia. Mimo to jego żądanie pozbawienia życia nie pozostaje bez jakiegokolwiek znaczenia prawnego, bowiem może ono zostać potraktowane jako znamię uprzywilejowujące, decydujące o wyodrębnieniu typu uprzywilejowanego. W następstwie skutecznego wyrażenia żądania przez ofiarę sprawca poniesie łagodniejszą odpowiedzialność karną. Słusznie jednak uznano w doktrynie, iż żądanie nie zaneguje jednak nigdy bytu przestępstwa, stąd sprawca nie zostanie zwolniony z odpowiedzialności karnej. Inaczej w przypadku wyrażenia zgody na zachowanie godzące w zdrowie człowieka. Przyjmuje się, że czyn sprawcy, którego skutkiem

⁵¹ R. Zawłocki, *Wprowadzenie (od Redaktora)...*

⁵² J. Długosz, *Zgoda dysponenta dobrem prawnym w świetle...*, s. 5–6.

jest lekkie uszkodzenie ciała, może zostać zalegalizowany za pomocą kontratypu zgody dysponenta dobrem prawnym. Kolizja między prawem jednostki do samostanowienia a prawnokarną ochroną zdrowia w tym zakresie została w tym przypadku rozstrzygnięta na korzyść autonomii jednostki. W sytuacji czynów skutkujących ciężkim i średnim uszkodzeniem ciała kolizja jest co do zasady rozstrzygana na rzecz ochrony zdrowia, gdyż uznaje się, iż pozaustawowy kontratyp zgody nie może co do zasady wyłączyć bezprawności takich czynów, co jednak – jak zaznaczono – nie jest zasadą bezwzględną, bowiem doktryna prawa karnego dopuszcza w coraz to szerszym zakresie możliwość swobodnego rozporządzania dobrami w sferze intymnej.

LITERATURA

Artykuły w czasopismach:

1. Daniluk P., *Zgoda uprawnionego a tryb ścigania*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 5.
2. Daniluk P., *Kryteria określające zakres dóbr prawnych będących przedmiotem dyspozycji w warunkach kontratypu zgody uprawnionego*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 4.
3. Kaczmarek T., *O tzw. okolicznościach „wyłączających” bezprawność czynu*, „Państwo i Prawo” 10/2008.
4. Kaczmarek T., *O kontratypach raz jeszcze*, „Państwo i Prawo” 7/2009.
5. Pohl Ł., *O stosunku między zmodyfikowanym typem czynu zabronionego pod groźbą kary a leżącą u jego podstaw normą sankcjonowaną*, „Ius Novum” 1/2010.
6. Spotowski A., *Zezwolenie uprawnionego i zgoda pokrzywdzonego a odpowiedzialność karna*, „Państwo i Prawo”, 1972, zeszyt 3.
7. Szczucki K., *Rola zgody w strukturze przestępstwa na przykładzie przestępstwa zgwałcenia*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 2011.

Pozycje w pracach zbiorowych:

1. Długosz J., *Zgoda dysponenta dobrem prawnym w świetle regulacji konstytucyjnych. Rozważania na pograniczu dogmatyki konstytucyjnego prawa jednostki do samostanowienia o sobie i dogmatyki prawa karnego*, (w:) R. Zawłocki (red.), *Zgoda pokrzywdzonego*, Warszawa 2012.
2. Hryniewicz E., *Zgoda dysponenta dobrem prawnym na gruncie prawa karnego*, (w:) R. Zawłocki (red.), *Zgoda pokrzywdzonego*, Warszawa 2012.

3. Lachowski J., *Znaczenie zgody dysponenta dobra prawnego*, (w:) L. K. Paprzycki (red.), *System Prawa Karnego. Tom 4. Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2013.
4. Piaczyńska A., *Jednolitość i dualizm zgody pokrzywdzonego w prawie karnym*, (w:) R. Zawłocki (red.), *Zgoda pokrzywdzonego*, Warszawa 2012.
5. Piskorski J., *Volenti non fit iniuria – niedoceniona czy przeceniana zasada prawa karnego?*, (w:) R. Zawłocki (red.), *Zgoda pokrzywdzonego*, Warszawa 2012.
6. Pohl Ł., *O usytuowaniu zgody dysponenta dobrem na jego naruszenie w strukturze przestępstwa i jego konsekwencjach na gruncie problematyki błędu w polskim prawie karnym (elementarna próba uporządkowania zagadnienia)*, (w:) R. Zawłocki (red.), *Zgoda pokrzywdzonego*, Warszawa 2012.
7. Warylewski J., głos na IV Bielańskim Kolokwium Karnistycznym – Okoliczności wyłączające bezprawność czynu, Warszawa 16 maja 2007. Zapis dyskusji, (w:) J. Majewski (red.), *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu*, Toruń 2008.
8. Zawłocki R., *Wprowadzenie (od Redaktora)*, (w:) R. Zawłocki (red.), *Zgoda pokrzywdzonego*, Warszawa 2012.

Pozycje zwarte:

1. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2010.
2. Marek A., Lachowski J., *Prawo karne. Zarys problematyki*, Warszawa 2011.
3. Marek A., Satko J., *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Komentarze. Piśmiennictwo. Orzecznictwo*, Warszawa 2000.
4. Pohl Ł., *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym*, Poznań 2007.
5. Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2012.
6. Szwarc A. J., *Zgoda pokrzywdzonego jako podstawa wyłączenia odpowiedzialności karnej za wypadki sportowe*, Poznań 1975.
7. Tarnawski M., *Zabójstwa uprzywilejowane w ujęciu polskiego prawa karnego*, Poznań 1981.
8. Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2012.
9. Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973.
10. Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2013.
11. Zgoliński I., Zduński I., *Okoliczności wyłączające bezprawność. Zarys problematyki*, Bydgoszcz 2012.
12. Zoll A., *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu (zagadnienia ogólne)*, Warszawa 1982.

Publikacje elektroniczne:

1. Gensikowski P., *Odstąpienie od wymierzenia kary w polskim prawie karnym*, LEX nr 124276.
2. Kowalewska-Łaguna M., *Dobrowolna sterylizacja w prawie polskim na tle prawnoporównawczym*, LEX nr 188426/1.

Inne źródła:

1. Letkiewicz K., praca magisterska pt. *Zgoda dysponenta dobrem prawnym i jej konsekwencje na gruncie polskiego prawa karnego*, napisana w Zakładzie Prawa Karnego pod kierunkiem prof. UAM dr. hab. Łukasza Pohla.

SUMMARY

Kamila LETKIEWICZ

THE CONSENT OF THE DISPOSER OF A GOOD AND THE RESTRICTIONS ON THE DISPOSITION OF LIFE AND HEALTH

Keywords: the availability of health, legal interests, prosecution of crime, legal protection of life and health

Disposition of legal goods is often in conflict with protection of life and health in criminal law. An individual's right to self-determination for the disposition of life and health is not absolute. The subject of the essay is attempt to answer whether the disposer of a good may give effective consent to the deprivation of his life, or on an violation of his health. Life is excluded from the free disposal what is not disputed in the doctrine in criminal law. Health violation may result in a light, medium or severe injury, so the doctrine is not compatible whether health is a legal good which can be freely disposed or the possibility of disposal should be excluded or limited. The essential issue is to recognize that the good can be freely disposed because it determines the further analyze of other conditions of effectiveness and also the functions of the consent in criminal law.

***RECENZJE
I NOTY BIBLIOGRAFICZNE***

***REVIEWS
AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES***

Bogna BIAŁECKA

***PLEĆ I SEKSUALNOŚĆ W AMERYCE
ŁACIŃSKIEJ – SPRAWY
I ROZSTRZYGNIECIA
RED C. MOTTA, M. SÁEZ, IUS GENTIUM:
COMPARATIVE PERSPECTIVES ON LAW
AND JUSTICE, SPRINGER,
VOL. 24/2013***

Publikacja jest angielskim tłumaczeniem pozycji wydanej w 2008 roku po hiszpańsku przez wydawnictwo Siglo del Hombre Editores. Obejmuje studia przypadków i generalne analizy funkcjonujących w Ameryce Łacińskiej rozwiązań prawnych dotyczących „populacji lesbijek, gejów, biseksualistów, transseksualistów, jako dodatku do ogólnie pojętych praw kobiet”¹. Autorzy nie deklarują posługiwania się żadną określoną metodologią naukową, są to raczej studia przypadków z wolnymi wnioskami.

Redaktorki we wstępie określają teoretyczną podstawę analizy jako korzystającą z perspektywy feministycznej krytyki prawa², na wzór praktykowanej w Stanach Zjednoczonych.

Pierwsza część książki koncentruje się na studiach przypadków opisujących decyzje prawne mające wpływ na sytuację kobiet w różnych państwach Ameryki Łacińskiej. Druga z kolei zajmuje się zagadnieniami

¹ Cyt. za opisem ze strony wydawcy: <http://www.springer.com/us/book/9789400761988> [data dostępu 30.12.2013].

² C. Motta, M. Sáez (2013), s. 4.

prawnymi, które mają wpływ na populację osób objętych zbiorczym terminem LGBTI³, używanym w publikacji zamiennie z określeniem LGB-TQ⁴.

Poszczególne rozdziały analizują rozwiązania prawne w aspekcie konkretnych zjawisk społecznych. Dla przykładu: rozdział 2 zajmuje się obywatelstwem, definiowanym przez autorkę jako „1) aspiracja, która odnosi się do problemu równości, reparacji i emancypacji, 2) obywatelstwo jako przynależność, analizująca problemy tożsamości i kultury”⁵. Autorka analizuje w nim szereg procesów sądowych, zajmujących się kwestią równouprawnienia kobiet i mężczyzn.

Analiza dokonywana jest według schematu: przytoczenie opinii wybranych organizacji lub ruchów społeczno-kulturowych na poruszany temat (np. w rozdziale 3 dotyczącym modeli rodziny – ocena rodziny nuklearnej z punktu widzenia różnych odłamów feminizmu), refleksja własna autora, sformułowanie problemu, przytoczenie studiów przypadków procesów sądowych związanych z problemem, wnioski własne autora. Z kolei każde studium przypadku opisane jest według schematu: pytanie związane z daną sprawą (np. „Czy naruszone zostaje prawo do równego traktowania w sytuacji, gdy więź rodzicielska między osobami pozostającymi w relacji pokrewieństwa uniemożliwia im zawarcie związku małżeńskiego, a zatem uniemożliwia się im wspólnotę majątkową?”⁶, przytoczenie wybranych faktów, decyzji sądu i fragmentów orzeczeń, a na koniec przedstawienie zagadnień do dyskusji. W przytaczanym powyżej przypadku – zagadnieniem tym jest „prawo do podważania relacji rodzicielskich”⁷.

Publikacja zasadniczo omawia studia przypadków w postaci procesów sądowych zajmujących się konkretnymi tematami – najczęściej dotyczy to zadawania pytań o równouprawnienie kobiet i mężczyzn, bez zagłębia-

³ Skrót odwołujący się po części do orientacji seksualnej – lesbijka, gej, biseksualista, po części do tożsamości płciowej – transseksualny, interseksualny.

⁴ Lesbijki, geje, biseksualiści, transseksualiści, kwestionujący tożsamość (płciową/seksualną).

⁵ C. Motta, M. Sáez (2013), s. 10.

⁶ W uproszczeniu: „Czy osoby w związku kaziroidczym, którym odmawia się przywilejów przysługujących małżeństwu, są przez to dyskryminowane?”, co wynika z treści omawianego przypadku, w którym decyzja sądu odwołuje się bezpośrednio do kwestii związku kaziroidczego („incest”).

⁷ C. Motta, M. Sáez (2013), s. 59–99.

nia się w kwestie ich tożsamości płciowej⁸ czy tożsamości seksualnej⁹. Część publikacji dotycząca osób określanych etykietą zbiorczą LGBTI zajmuje się przede wszystkim grupą osób o tożsamości homoseksualnej, osoby kwestionujące tożsamość płciową/seksualną oraz osoby interseksualne nie zostają wcale wspomniane. Na poziomie opisowym jest to relacja z przebiegu procesów sądowych, z uwypukleniem tych aspektów procesów, które mogą być rozważane pod kątem nadawania czy odbierania szczególnych przywilejów różnym populacjom czy grupom społecznym.

Poruszono kolejno tematy nierówności w dostępie do różnych praw ze względu na płeć (rozdz. 2: „Citizenship”); przywilejów związanych z uznaniem danego związku za małżeństwo (rozdz. 3: „Family” oraz rozdz. 7: „Families Beyond Heteronormativity”); dostępności opieki zdrowotnej, definiowanej jednak przez pryzmat przede wszystkim „praw reprodukcyjnych” – a więc np. kwestii dostępności aborcji na żądanie, antykoncepcji oraz dostępu do *in vitro* (rozdz. 4: „Health”; przemocy jako takiej oraz przemocy motywowanej uprzedzeniami (rozdz. 6: „Violence” oraz rozdz. 8: „Prejudice-Based Violence”); a także kwestii własności (rozdz. 5 „Property”).

Choć na płaszczyźnie deklaracji autorzy odwołują się do kwestii praw człowieka, posługują się jednak także terminologią niezwiązaną z prawami człowieka w klasycznym ujęciu (jak je rozumie i definiuje *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* – oraz wykaz praw człowieka drugiej generacji). Wprowadzają na przykład pojęcie praw reprodukcyjnych (omawianych 22 razy w publikacji), które choć pojawiły się po raz pierwszy w tzw. proklamacji teherańskiej¹⁰ (deklaratywnej, prawnie niewiążącej), *de facto* weszły do szerszej dysputy publicznej dopiero po roku 1995 (konferencja ONZ w Kairze¹¹), lecz nie doczekały się do tej pory precyzyjnej

⁸ Tożsamość płciowa oznacza etykietę dotyczącą płci, jaką posługuje się dana osoba do opisu siebie – kobieta lub mężczyzna. W prawodawstwie niektórych krajów – np. Australia, Niemcy – istnieje możliwość wpisania do aktu urodzenia płeć „nieokreślona”.

⁹ Tożsamość seksualna oznacza deklarowaną przez daną osobę orientację seksualną. Poza klasycznym już rozróżnieniem na orientację heteroseksualną, homoseksualną i biseksualną (mającą odzwierciedlenie w postaci opisów w respektowanych w większości państw podręcznikach diagnostycznych ICD-10 i DSM-5), mnożą się aktualnie etykiety tożsamości seksualnej na poziomie dyskusji społecznej – np. questioning, asexual itp.

¹⁰ <http://legal.un.org/avl/ha/fatchr/fatchr.html>.

¹¹ Programme of action of the International Conference on Population and Development, Cairo, 1994. New York: United Nations; 1995: & 7.2–7.3.

definicji. W sposób specyficzny są też przedstawiane kwestie np. małżeństwa. Autorzy wyznają przekonanie, iż istnieje coś takiego jak prawo do małżeństwa oraz prawo do posiadania dzieci (domagając się np. prawa adopcji i *in vitro* dla par homoseksualnych), mimo iż prawidłowo mówimy raczej o przywilejach przysługujących małżeństwom ze względu na ich szczególną rolę w społeczeństwie – tj. prokreację i wychowywanie kolejnych pokoleń obywateli.

Generalnie poważnym błędem autorów publikacji jest posługiwanie się terminami nieprecyzyjnymi, nie funkcjonującymi w prawodawstwie, takimi jak np. „heteronormatywność” (pojawiająca się w publikacji 61 razy), „homofobia” (występująca 68 razy), a nawet „transfobia” (3 wzmianki). Pojęcia te nie są w żaden sposób definiowane. Choć publikacja na poziomie opisów studiów przypadków skonstruowana jest przejrzysto i czytelnie podkreśla te aspekty studiów przypadków, które są istotne z punktu widzenia autorów, autorzy pozwalają sobie na niepoparte odwołaniem do faktów uogólnione interpretacje przyczyn i konsekwencji społecznych i osobistych takich a nie innych rozwiązań prawnych. Widać to chociażby po oskarżeniach wobec Kościoła katolickiego o wywieranie nacisku na wprowadzanie rozwiązań prawnych nie pozwalających na nadawanie parom homoseksualnym przywilejów przysługujących heteroseksualnym małżeństwom. Nie zostaje przytoczony jednak ani jeden fakt czy dokument uprawniający do stawiania takich wniosków.

Ewelina BACHERA
Bartosz SMÓŁKA

**JAROSŁAW ZAGRODNIK:
MODEL INTERAKCJI POSTĘPOWANIA
PRZYGOTOWAWCZEGO
ORAZ POSTĘPOWANIA GŁÓWNEGO
W PROCESIE KARNYM,
WARSZAWA 2013, S. 518**

Wzajemne oddziaływanie postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego, jak dotąd, nie doczekało się w doktrynie kompleksowego i zarazem wyczerpującego opracowania.

Naprzeciw powyższemu, wyszedł Autor – prof. Jarosław Zagrodnik, który w monografii naukowej: *Model interakcji postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego w procesie karnym*, w sposób kompleksowy omawia wzajemne powiązania pomiędzy tymi postępowaniami. Tym samym, monografia ta wypełnia pewną – znaczną lukę w piśmiennictwie.

Niniejsze opracowanie składa się z sześciu rozdziałów, wykazu literatury, aktów prawnych oraz czasopism, a także słowa końcowego.

Pierwszy rozdział jest zarysowaniem problematyki: odnaleźć tam można obszernie założenia wstępne, a także metodologiczne. To właśnie założeniom wstępnym Autor poświęcił sporo uwagi, dzięki czemu dokładnie została nakreślona tematyka monografii, niemalże w wyczerpujący sposób. Już jedno z pierwszych słów Autora świadczą o jego wieloaspektowym podejściu do przedmiotowej tematyki, co należy przyjąć z aprobatą.

Podkreśla on, iż: „*istotne znaczenie ma przemyślenie układu wzajemnych powiązań obu postępowań, i zaprojektowanie na jego podstawie przebiegu postępowania karnego w postępowaniu przygotowawczym oraz postępowaniu głównym, w sposób który przełamuje tendencję do spoglądania na tok procesu karnego, pod kątem realizacji, za wszelką cenę szybkości oraz oszczędności procesu karnego, które często uznawane są za zasadniczą miarę wartości instytucji procesowych (...). Powinno to uwypuklić uwagę na urzeczywistnieniu w toku postępowania karnego sprawiedliwości materialnej, która jest o wiele istotniejsza*”. Wskazuje on także, że: „*(...)wzajemne powiązania pomiędzy etapem postępowania przygotowawczego a postępowania głównego można uznać za istotny problem badawczy, na obszarze kinetyki procesu karnego (...)*”. Twierdzeniu temu nie sposób odmówić racji, zwłaszcza, jak słusznie dalej zauważa Autor, układ powiązań, występujących na różnym poziomie ogólności i wpływających na ukształtowanie zasadniczych składników strukturalnych, które wyznaczają wzorcowy przebieg procesu karnego, zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i w postępowaniu głównym, stanowi wzajemną relację, która zachodzi między etapami postępowania karnego. Właśnie w takim znaczeniu wzajemna relacja postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego tworzy pewnego rodzaju szkielet przebiegu postępowania karnego aż do momentu wydania wyroku przez sąd pierwszej instancji.

Na szczególną uwagę zasługuje rozdział drugi, w którym to rozdziale Autor odniósł się do zasady rzetelnego procesu oraz idei sprawiedliwości, ujmując je w aspekcie celu horyzontalnego modelu interakcji. W tym miejscu poczynić należy pewne spostrzeżenia, a mianowicie: Autor, jakże trafnie, na samym początku rozdziału, skupia uwagę na jednej z fundamentalnych zasad procesu karnego, jaką jest zasada rzetelności, w kontekście czego rozpoczyna rozważania nad istotą tematyki przedmiotowej monografii.

Ma to niebagatelne znaczenie, gdyż przede wszystkim zwraca uwagę na pojęcie, które nierzadko traktowane jest jako klauzula generalna albo też pewnego rodzaju zbiór ogólnie pojmowanych wartości; rzetelność może być także ujmowana jako cel postępowania karnego oraz wartość nadrzędna, którą postępowanie karne powinno realizować¹, co też Autor szczególnie ma na uwadze.

¹ J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, Warszawa 2009.

Rzetelność procesowa stanowi nad wymiar istotny aspekt, chociażby dlatego, że składa się na nią lojalność procesowa, rozsądny termin zakończenia procesu, praworządne i lojalne postępowanie dowodowe czy też prawo do informacji². Rozdział ten zawiera także odniesienie do idei sprawiedliwości, które to pojęcie zasługuje na szczególną uwagę, chociażby z uwagi na jego rangę. Autor, jakże słusznie, na samym początku wątku podkreśla, iż pojęcie sprawiedliwości doczekało się licznych definicji, jednakże często nie spotykają się one z bezwarunkowym oraz powszechnym uznaniem. Z uwagi na to, iż do celów niniejszego rozdziału nie należy analiza pojęć idei sprawiedliwości, lecz poczynienie ustaleń w sprawie możliwości zakotwiczenia celu horyzontalnego omawianego modelu interakcji na gruncie koncepcji sprawiedliwości, Autor, jedynie w przypisach, odwołuje się do licznych pozycji nie tylko z doktryny polskiej, ale także zagranicznej. Jednakże, nawet tutaj, zauważyć można, ową kompleksowość: początkowo wskazuje źródło, jakim są klasyczne teksty filozoficzne: Arystotelesa i Platona, przechodząc stopniowo do czasów współczesnych poprzez przywołanie Perelmana czy też Rawlsa, nadto wskazuje na autorów, których prace zostały poświęcone idei sprawiedliwości, czego przykładem jest chociażby Z. Ziemiński, A. Gaberle; odnosi się także do zagranicznych przedstawicieli, takich jak np. R. Dworkin, J. Habermas i in. Główna uwaga Autora skupia się natomiast na przeglądzie koncepcji sprawiedliwości proceduralnej (która, jak podkreśla, stanowi zapewnienie maksymalnego prawdopodobieństwa osiągnięcia sprawiedliwości materialnej w warunkach procesu karnego), a także na jej pojęciu w kontekście celu horyzontalnego modelu interakcji. Mocne zaakcentowanie przez Autora idei sprawiedliwości, należy ocenić jak najbardziej pozytywnie, biorąc pod uwagę chociażby jeden aspekt, mianowicie, bez pojęcia sprawiedliwości nie tylko prawo karne procesowe, ale także całe prawo straciłoby swój sens, który jest głęboko zakorzeniony w świadomości społecznej. Co więcej, to właśnie zagwarantowanie sprawiedliwego procesu zalicza się do jednego z podstawowych obowiązków każdego państwa demokratycznego³. Jak można zauważyć, Autor ma to na uwadze.

² D. Gil, *Gwarancje praw pokrzywdzonych w postępowaniach szczególnych*, Warszawa 2012.

³ J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013.

W trzecim rozdziale, zatytułowanym: *Schemat relacji między postępowaniem przygotowawczym oraz postępowaniem głównym w modelu interakcji*, Autor odniósł się do porównawczej wartości postępowania przygotowawczego i postępowania głównego w aspekcie rozstrzygnięcia oraz wyjaśniania sprawy, co poprzedził przekrojowym zarysem koncepcji postępowania przygotowawczego. W części tej odnaleźć można wiele pozycji nie tylko doktryny polskiej, ale również niemieckiej, począwszy od czasów dawniejszych. Rozdział ten jest o tyle ciekawszy, iż Autor stawia jedno wbrew pozorom nieskomplikowane pytanie (aczkolwiek, jak słusznie zauważył, jak dotąd problem, który został ujęty w przedmiotowym pytaniu, nigdy nie był w literaturze przedmiotu w podobny sposób stawiany, a stanowisko danego autora w tym zakresie nierzadko wynika w sposób pośredni z wypowiedzi na temat koncepcji postępowania przygotowawczego, w których uwaga skupiona jest na określeniu jego zakresu, formy albo też zasadniczej funkcji lub celu), o to, czy istnieje sens, czy jest w ogóle możliwe, układanie wzajemnej relacji pomiędzy postępowaniem przygotowawczym a postępowaniem głównym, według wzoru, który zakłada przewagę jednego z tych etapów nad drugim, ze względu na znaczenie każdego z nich, dla sprawnej realizacji zasady trafnej reakcji w procesie karnym?

Rozdział czwarty został poświęcony relacji między przebiegami procesu karnego oraz kryterium ich wyodrębnienia w modelu interakcji. Rozdział ten dotyka nader istotnych aspektów, takich jak: analiza kryterium wagi czynu pod kątem wyodrębnienia postępowania zredukowanego, analiza podstawy dowodowej wskazującej na popełnienie przestępstwa przez oskarżonego pod kątem wyodrębnienia postępowania zredukowanego (przyznanie się oskarżonego do winy, brak wątpliwości co do okoliczności popełnienia przestępstwa, kryterium wyodrębnienia postępowania zredukowanego a porozumienia procesowe). W sposób bardzo interesujący, Autor, na początku prezentowanego rozdziału, rozważa o relacji, w jakiej pozostają względem siebie przebiegi procesu karnego, mając na uwadze wywody poczynione we wcześniejszych rozdziałach monografii. Słusznie zauważa także, iż dotychczasowe wywody/uwagi, które zostały poczynione na łamach niniejszej monografii, pretendują do tego, aby (mając na względzie klarowność dalszych wywodów), przyjąć dodatkowe założenia, które zająć się w płaszczyźnie terminologicznej.

Najobszerniejszy jest rozdział piąty: dotyczy on postępowania przygotowawczego w modelu interakcji. W rozdziale tym Autor przechodzi

do poziomu o wiele bardziej szczegółowych rozważań aniżeli w rozdziałach poprzedzających. Rozważania te dotyczą konstrukcji projektowanego modelu interakcji, wskazuje, iż należy zastanowić się nad wewnętrznym ukształtowaniem dwóch uprzednio wyodrębnionych przebiegów postępowania karnego, zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i w postępowaniu głównym, biorąc pod uwagę urzeczywistnienie sprecyzowanych jak dotąd, założeń oraz odzwierciedlenia układów wzajemnych powiązań, które tym przebiegom odpowiadają, jednocześnie wypełniających interakcję między wskazanymi etapami procesowymi. W rozdziale tym Autor wskazuje zakres postępowania przygotowawczego, wpływ wyjaśniania sprawy w postępowaniu przygotowawczym na jej rozpatrzenie w postępowaniu głównym, strukturę organów procesowych w postępowaniu przygotowawczym, zagadnienie form postępowania przygotowawczego, a także prawa i obowiązki uczestników w postępowaniu przygotowawczym. Szczególnie bogaty jest wątek dotyczący odczytania i odtworzenia na rozprawie głównej wyjaśnień lub zeznań złożonych w postępowaniu przygotowawczym. Autor podpira się zarówno literaturą polską, jak i zagraniczną (niemiecką, angielską, włoską), a także licznymi stanowiskami przedstawicieli judykatury. Na uwagę zasługuje także wątek dotyczący koncepcji udziału czynnika sądowego w postępowaniu przygotowawczym: na uznanie, obok bogatej literatury, zasługuje przede wszystkim ukazanie źródła omawianego wątku, a następnie płynne przejście przez Autora do uregulowań współczesnych: wszystko to idealnie się komponuje i uzupełnia. Nie sposób nie wspomnieć o jednym z kluczowych rozdziałów w niniejszym opracowaniu, którym to jest rozdział omawiający relację między czynnikiem sądowym i prokuratorem w postępowaniu przygotowawczym z perspektywy ich ról procesowych: Autor, ponownie, jakże dokładnie i trafnie nawiązuje do wywiedzionych we wcześniejszych rozdziałach wniosków.

Monografię wieńczy rozdział dotyczący postępowania głównego, w którym Autor wskazuje zasadniczą skargę karną, posiedzenia wyrokowe, postępowanie sporne przed sądem, rozprawę główną. W tym miejscu należałoby się zatrzymać i poczynić pewne spostrzeżenia, a mianowicie: z uznaniem należy przyjąć wskazanie w pierwszej kolejności prezentowanego rozdziału, na zagadnienie skargi karnej, która ma zasadnicze znaczenie, jak podkreśla Autor: *„Dla ukształtowania postępowania głównego, w każdym z wyróżnionych przebiegów procesu karnego, składających się na omawiany model interakcji, decydujące znaczenie ma jego oparcie na*

zasadzie skargowości, które to pozwala na stwierdzenie, iż rozpoznanie oraz wiążące rozstrzygnięcie sporu prawnego przez sąd, w postępowaniu zredukowanym oraz w postępowaniu spornym, następuje wskutek wniesienia zasadniczej skargi karnej przez uprawnionego oskarżyciela". Na uwagę zasługuje, iż Autor w sposób bardzo dokładny i precyzyjny omawia istotę oraz formę owej skargi.

Wszystkie rozdziały tworzą spójną całość, uzupełniają się wzajemnie. Wszystko to powoduje, iż przedmiotową monografię czyta się z zacięciem. Daje się także zauważyć, iż poczynione przez Autora spostrzeżenia bazują nie tylko na wiedzy teoretycznej, ale także praktycznej, co jeszcze bardziej podwyższa walor monografii.

Zamysł stworzenia monografii, oscylującej wokół wzajemnego oddziaływania postępowania przygotowawczego i postępowania głównego w postępowaniu karnym, jak i samo jej stworzenie, należy ocenić jak najbardziej pozytywnie, nie tylko z uwagi na innowacyjność tematyki, ale również z uwagi na jej znaczenie dla dorobku naukowego. W tym miejscu na uwagę zasługuje stanowisko Autora, który wskazuje, iż niemożliwym jest pomieszczenie przemyśleń dotyczących wzajemnej relacji postępowania przygotowawczego i postępowania głównego w schematach myślowych, którym obecnie jest podporządkowany proces karny, które to przemyślenia nie odstawałyby od współczesnych realiów oraz ugruntowanego podłoża demokratycznego. To właśnie było przyczyną przekroczenia pewnego rodzaju „barier koncepcyjnych”, w drodze próby stworzenia wzorcowego układu interakcji między omawianymi etapami procesowymi.

Autor monografii zadbał nie tylko o ujęcie w niej istotnych aspektów merytorycznych, bogate słownictwo, ale także o podkreślenie rangi szeroko rozumianej sprawiedliwości materialnej, która powinna być nieodzowna w procesie karnym.

Konkludując, wskazać należy, iż wysoka wartość merytoryczna, która widoczna jest na kartach niniejszego opracowania, a także wnikliwe spojrzenie przez Autora na omawianą tematykę, sprawiają, iż recenzowana książka warta jest polecenia nie tylko z uwagi na fundamentalne znaczenie poruszanych tam kwestii, ale także ze względu na bogaty materiał źródłowy. Na uwagę zasługuje także obszerna bibliografia: łącznie ponad 40 stron wykazu literatury oraz czasopism bardzo dobrze świadczy o warsztacie naukowym Autora. Monografia obfituje w liczne stanowiska przedstawicieli doktryny oraz judykatury, liczne orzeczenia. Na dany wą-

tek patrzy wieloaspektowo: przytacza poglądy nie tylko doktryny i judykatury polskiej, ale także zagranicznej: w zależności od wątku, wskazuje na podobne poglądy doktryny oraz judykatury w danym zakresie albo też odmienne. Co ważne, na początku każdego rozdziału nie wprowadza czytelnika do nowego zagadnienia, tylko stopniowo i jakże umiejętnie nawiązuje do wniosków, konkluzji, wywodów, ujętych w rozdziałach poprzedzających, co powoduje, iż czytelnik na początku każdego rozdziału, zanim przejdzie do nowego wątku, utrwala sobie wiedzę, którą po przeczytaniu wcześniejszych rozdziałów zdobył.

Z pełnym przekonaniem należy uznać, iż recenzowana książka wnosi do dorobku naukowego świeże ujęcie, co więcej: czytając monografię, daje się zauważyć nie tylko dużą wiedzę Autora, ale także wycucie przez Autora istoty tematyki, które to czynniki powodują, iż niniejsza monografia wyróżnia się dojrzałością metodologiczną.

Niczym odkrywczym nie jest także, iż największą wartość mają pozycje książkowe, które odznaczają się nie tylko cennym źródłem merytorycznym, ale także precyzyjnym i systematycznym ujęciem danej problematyki oraz trafnymi spostrzeżeniami, a do takich właśnie należy monografia Prof. Jarosława Zagrobnika. Łącznie, wszystkie te czynniki świadczą o tym, iż nieprzesadzoną będzie teza, zgodnie z którą niniejsza monografia nie tylko jest wartościowa, ale także przybiera walory ponadprzeciętne.

SPRAWOZDANIA

REPORTS

Grzegorz KRAWIEC
Sławomir TKACZ
Aleksandra WENTKOWSKA

***ZGROMADZENIA PUBLICZNE I IMPREZY
MASOWE – PRAWO I PRAKTYKA.
II FORUM WYMIANY DOŚWIADCZEŃ.
KATOWICE, 28 MAJA 2013 R.***

Drugie Forum wymiany doświadczeń pn. *Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo i praktyka* odbyło się 28 maja 2013 roku w Sali Sejmu Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach, a jego organizatorami byli: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Śląski Urząd Wojewódzki, Komenda Wojewódzka Policji w Katowicach oraz Szkoła Policji w Katowicach. Pierwsze Forum nt. *Kształtowania gwarancji ochrony praw i wolności człowieka i obywatela* (Katowice, 24–25 maja 2011 r.) poświęcone było systemowi przekazywania Rzecznikowi Praw Obywatelskich skarg obywateli na niewłaściwe zachowania Policji, jako niezależnemu organowi monitorującemu działania Policji oraz dyskusji na temat sprawności funkcjonowania systemu wymiany informacji i stopnia realizacji praw i wolności obywatelskich w relacji z Policją.

Celem konferencji było stworzenie możliwości wymiany doświadczeń szerokiemu gronu specjalistów i przedstawicieli instytucji zainteresowanych poprawą jakości i bezpieczeństwa zgromadzeń publicznych oraz imprez masowych. W konferencji wzięli udział przedstawiciele Sądów i Prokuratur, Policji, organów administracji publicznych centralnych i terenowych (rządowych i samorządowych), wydziałów zarządzania kryzysowego urzędów miast, szkół policji, uniwersyteckich wydziałów prawa

i szkół wyższych, które oferują studia o profilu bezpieczeństwa, przedstawiciele klubów sportowych oraz organizacji pozarządowych. Podczas trzech sesji dyskutowano m.in. o roli samorządów terenowych w zapewnieniu bezpieczeństwa w trakcie imprez masowych, odbiorze i przekazie medialnym na temat działań służb mundurowych. Prelegenci oraz dyskutanci sformułowali szereg propozycji wprowadzenia zmian do ustaw o zgromadzeniach i o bezpieczeństwie imprez masowych, aczkolwiek odnośnie do niektórych problemów widoczna była znaczna rozbieżność stanowisk pomiędzy przedstawicielami różnych środowisk. Prelegenci najczęściej ilustrowali swoje wystąpienia odwołując się do przykładów z województwa śląskiego – gdzie odbywa się dużo imprez masowych oraz z Warszawy, ponieważ to w stolicy najczęściej są organizowane zgromadzenia publiczne.

Konferencję rozpoczęła dr A. Wentkowska – pełnomocnik terenowy RPO w Katowicach, która przywitała zaproszonych gości. Następnie głos zabrał S. Trociuk – zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich, wskazując, że w 2013 r. RPO skierował do Trybunału Konstytucyjnego wniosek o zbadanie konstytucyjności niektórych przepisów regulujących kwestię zgromadzeń publicznych. Podkreślił, że w odniesieniu do zgromadzeń publicznych i imprez masowych istnieją standardy wypracowane przez ETPCz jak i Trybunał Sprawiedliwości UE, natomiast na gruncie polskiej Konstytucji zgromadzenia publiczne i imprezy masowe są chronione z różną intensywnością. Wolność zgromadzeń stanowi wartość chronioną konstytucyjnie, zatem ewentualne jej ustawowe ograniczenia nie mogą naruszać istoty tej wolności. Ochronie podlegają wyłącznie zgromadzenia pokojowe, przy czym istnieje domniemanie, że każde zgromadzenie jest pokojowe, zatem ewentualna ingerencja władzy publicznej w tej materii wymaga dowodu na okoliczność, iż zgromadzenie nie spełnia tego warunku. Wolność do organizowania zgromadzeń legitymizuje demokratyczny porządek prawny, jest ona chroniona na etapie przygotowań, jego przeprowadzenia i na etapie zakończenia zgromadzenia. Ochronie konstytucyjnej nie podlegają zgromadzenia nielegalne (z wyjątkiem spontanicznych) oraz te, które propagują idee niezgodne z prawem (np. rasizm, faszyzm, komunizm itp.). Zgromadzenia spontaniczne mają na celu zapewnić natychmiastową reakcję na dane zdarzenie i choć nie zostały zgłoszone, to podlegają ochronie na podstawie art. 57 Konstytucji. Stąd obowiązek dokonania oceny, czy zgromadzenie jest spontaniczne, spoczywa na organach administracji publicznej, jak i na organach Policji. Często bywa to

trudnym zadaniem ze względu na to, że punktem odniesienia muszą być określone czynności faktyczne i ocena sprowadza się do tego, czy mamy do czynienia ze zgromadzeniem publicznym, czy też ze zbiegowiskiem publicznym w rozumieniu kodeksu wykroczeń. W zakresie imprez masowych kompetencje organów są szersze, co wiąże się z ich reglamentacją (wymagane jest zezwolenie). Oczywiście musi powstać pytanie, jak daleko demokratyczne państwo prawne może i powinno ingerować w proces organizacji tych imprez. Mamy zatem do czynienia z dwiema różnymi instytucjami prawnymi.

Następnie głos zabrał dr Z. Łukaszczyk – wojewoda śląski. Jego wystąpienie było poświęcone problematyce przeciwdziałania ewentualnym naruszeniom obowiązujących przepisów prawa w trakcie imprez masowych. W toku wystąpienia wskazano, iż w województwie śląskim w ciągu roku odbywa się ok. 400–500 imprez masowych, w tym ok. 200 meczów piłki nożnej. Imprez podwyższonego ryzyka jest przeciętnie 40–60 rocznie. Wojewoda zwrócił uwagę na specyfikę Śląska ze względu na gęstość zaludnienia, łatwość przemieszczania się osób, najwyższy wskaźnik urbanizacji oraz duże natężenie imprez masowych i zgromadzeń o różnym charakterze. Na Śląsku siedzibę ma ponad 30 klubów piłkarskich, których kibice najczęściej są zantagonizowani oraz rozproszeni w różnych miastach województwa. Wojewoda zwrócił także uwagę na częste przemieszczanie się grup kibiców na linii Wrocław – Kraków, co również jest źródłem potencjalnego zagrożenia dla porządku publicznego. Obecnie monitorowanych jest: 14 stadionów piłkarskich, 5 lodowisk krytych, 3 hale sportowe i teren rynku. Od marca 2008 r. wydano 8 zakazów organizowania imprez masowych z udziałem publiczności, 2 decyzje uchylono na wniosek organizatora, 4 odwołania złożyły kluby lub PZPN, 3 z nich podtrzymał MSWiA, 1 odwołanie wycofał organizator po zapoznaniu się ze stanowiskiem Wojewody Śląskiego, 5 postępowań zostało umorzonych. Specyfika województwa narzuca również szczególnie model działania, przy tej okazji Wojewoda podkreślił dobrą współpracę służb z Policją, sądami i prokuraturą. W swoim wystąpieniu Wojewoda przedstawił szereg podejmowanych działań, mających na celu poprawę bezpieczeństwa uczestników imprez masowych, do których należą m.in. szkolenia dla przedstawicieli samorządów oraz nadzór nad ich działaniami w zakresie bezpieczeństwa publicznego, prowadzenie wykazu obiektów sportowych oraz uruchomienie specjalnego serwisu na stronie internetowej urzędu, gdzie zamieszczane są np. opracowane przez prawników

i praktyków odpowiedzi na pytania zadawane przez samorządowców i organizatorów imprez. Bieżące działania służb Wojewody w zakresie imprez masowych to również monitorowanie jakości wydawanych zezwoleń, zawiadomienia do SKO lub prokuratury, okólniki kierowane do samorządów przed rundami rozgrywkowymi oraz powołanie zespołu doradczego ds. bezpieczeństwa imprez masowych.

W imieniu organizatorów insp. J. Kaleta – komendant Szkoły Policji w Katowicach zwrócił uwagę na rolę organizatora w toku planowania i realizacji przedsięwzięcia w postaci imprezy masowej. W szczególności podczas wystąpienia wyraźnie podkreślono, iż zgoda na organizację imprezy wydawana jest na podstawie złożonych przezeń dokumentów, a mając na uwadze obowiązek zaopiniowania wniosku przez szereg podmiotów, niezbędna jest współpraca pomiędzy różnymi instytucjami, celem zapewnienia bezpieczeństwa wszystkich osób uczestniczących w imprezie.

Pierwszą sesję poprowadził S. Trociuk – zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich, poświęcona była ona problematyce prawnego uregulowania zagadnienia zgromadzeń, aczkolwiek w toku wystąpień prelegenci podjęli także inne zagadnienia mieszczące się w problematyce II Forum.

Karolina Miksa, reprezentująca Zespół Prawa Konstytucyjnego i Międzynarodowego BRPO poddała analizie problem wolności zgromadzeń w świetle zasad konstytucyjnych, w szczególności na przykładach marszu równości w Poznaniu oraz parady równości w Warszawie. Wskazała, że RPO zwrócił się do TK o stwierdzenie niezgodności z Konstytucją art. 65 Prawo o ruchu drogowym. W dalszej kolejności prelegentka podniosła zagadnienie wątpliwości dotyczących konstytucyjności niektórych przepisów ustawy z dnia 5 lipca 1990 r. Prawo o zgromadzeniach (t.j. Dz.U z 2013 r., nr 397). W szczególności uwagi przez nią poczynione odnosiły się do treści art. 6–10 ustawy, w tym przyjętego przez prawodawcę domniemania, iż przebieg zgromadzeń organizowanych przez 2 lub większą liczbę organizatorów w tym samym czasie, w miejscach lub na trasach przejścia, które są tożsame lub w części się pokrywają, może zagrażać życiu lub zdrowiu ludzi albo mieniu w znacznych rozmiarach. Przyjęte przez prawodawcę w ustawie Prawo o zgromadzeniach, w tym zawarte w szczególności w ostatniej nowelizacji, niektóre rozwiązania prawne naruszają wolności i prawa obywateli zawarte w Konstytucji RP i konwencjach międzynarodowych. Przede wszystkim w sposób arbitralny została określona liczba osób, których zgromadzenie traktowane jest

jak zgromadzenie. Zgrupowania liczące mniej niż 15 osób nie podlegają ochronie prawnej, a nawet mogą być w określonych sytuacjach uznane za wykroczenie. Ustawa zawiera także przepis uniemożliwiający zorganizowanie zgromadzenia osobom niemającym pełnej zdolności do czynności prawnych. Dotyczy to zarówno osób małoletnich, jak i osób ubezwłasnowolnionych. Budzi to istotne wątpliwości co do zgodności – odpowiednio – z Konwencją o Ochronie Praw Dziecka oraz Konwencją o Ochronie Praw Osób Niepełnosprawnych. Takie rozwiązania nie są proporcjonalne i naruszają wolność zgromadzeń. Wątpliwości konstytucyjne budzi także kwestia dotycząca organizacji dwóch lub większej liczby zgromadzeń w tym samym czasie i miejscu. Zaskarżone przez RPO przepisy ustawy, wnioskiem skierowanym do Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 marca 2013 r., prowadzą do sytuacji, w której jedynym powodem wydania zakazu zgromadzenia może być nie to, że godzi ono w konstytucyjne wartości, lecz fakt, że organizator zgromadzenia zgłosił je później i nie zmienił czasu lub miejsca demonstracji. Przepisy nie określają przy tym, jaki moment powinien zostać przyjęty dla oceny, które zgromadzenie zostało zgłoszone „później”. Przyjęta przez ustawodawcę procedura odwoławcza jest nieefektywna – nie gwarantuje organizatorom zgromadzenia uzyskania ostatecznej decyzji administracyjnej przed datą demonstracji. Zastrzeżenia budzą również przepisy, które nakładają na przewodniczącego zgromadzenia odpowiedzialność za czyny innych osób i potencjalną odpowiedzialność odszkodowawczą. Takie rozwiązanie może bowiem mieć zniechęcający wpływ na organizatorów demonstracji i w efekcie prowadzić do ograniczenia wolności zgromadzeń.

Następnie głos zabrał P. Uszok – prezydent Miasta Katowice, podkreślając, iż organizatorzy muszą wiedzieć, jakie ciążą na nich obowiązki; nie mogą oni też planować imprez w taki sposób, aby oszczędzać na bezpieczeństwie. Prezydent Uszok zwrócił uwagę na kwestię odpowiedzialności organizatora oraz istniejący w praktyce problem organizacji imprez w sposób niezgodny z zezwoleniem odnośnie do ilości osób uczestniczących w imprezie, ilości służb porządkowych, czasu trwania imprezy masowej czy kwestii sprzedaży alkoholu w trakcie imprezy. Wskazał na problemy związane z organizacją zgromadzeń, a wynikające bezpośrednio z prawa o ruchu drogowym (termin na rozpatrzenie środków odwoławczych skierowanych do SKO to miesiąc) oraz wykorzystaniem w sposób szczególny dróg. Podkreślił, że w przypadku imprez podwyższonego ryzyka konieczne jest zaangażowanie Policji.

W imieniu Komendanta Stołecznego Policji głos zabrał mł. insp. Jarosław Konończuk – naczelnik Stołecznego Stanowiska Kierowania KSP w Warszawie, który w sposób szczegółowy przedstawił, jakie działania zostały podjęte przez Policję w związku z zabezpieczeniem zgromadzeń, które odbyły się w Warszawie w dniu 11 listopada 2012 r. (11 zgromadzeń publicznych i 2 imprezy towarzyszące). Referent w szczególności zwrócił uwagę na istnienie potrzeby wypracowania tras alternatywnych w sytuacji, gdy trasy przejścia w części pokrywają się (przecinają się), potrzebę podejmowania działań prewencyjnych przeciwdziałających ewentualnej konfrontacji oraz wypracowania modelu dojazdu osób uczestniczących w zgromadzeniu (marszu). Wskazał na doświadczenia Policji we współpracy z szeregiem podmiotów – m.in. przedstawicielami organizatorów zgromadzeń publicznych, Biurem Ochrony Rządu, Zarządem Transportu Miejskiego, Służbą Ochrony Kolei, Strażą Graniczną i innymi. Prowadzono też działania prewencyjne, przeciwdziałające ewentualnej konfrontacji, które skutkowały odebraniem przedmiotów niebezpiecznych. W podsumowaniu operacji Naczelnik SSK wskazał na koszty, które ponosi Policja w związku z zabezpieczeniem zgromadzeń (straty Policji w wysokości 64 tysięcy zł oraz koszty, które poniosło miasto, ok. 50 tysięcy zł).

W dalszej kolejności głos zabrała dr M. Tkacz-Janik – radna Sejmiku Województwa Śląskiego. Zwróciła uwagę, że zainteresowaniem objęte powinny być także mniejsze wydarzenia; przykładowo marsze równości organizowane przez społeczność LGBT. Prelegentka wskazała, iż w tym zakresie istnieje konieczność poszanowania odmienności oraz zauważenia problemów związanych z organizacją i zakłócaniem tych marszy, aksjologiczną oceną zgromadzeń czy kwestią arbitralności wydawanych decyzji („Stare Demony – Nowe Wyzwania”). W jej ocenie organy władzy radzą sobie z zabezpieczeniem imprez sportowych; inne wydarzenia oceniane bywają przez władzę publiczną poprzez pryzmat tradycyjnych wartości. Radna Sejmiku Województwa Śląskiego podkreśliła wagę działań BRPO w tym zakresie, oceniając je jako „świeże i idące do przodu”.

Ostatnim prelegentem I sesji był G. Bah – pełnomocnik Wojewody Świętokrzyskiego ds. mniejszości narodowych i etnicznych oraz pełnomocnik Świętokrzyskiego Komendanta Wojewódzkiego Policji ds. Ochrony Praw Człowieka. Przedstawił on problem mowy nienawiści w przestrzeni publicznej, zarówno na stadionach, podczas zgromadzeń publicznych, jak i w Internecie. Zdaniem prelegenta zjawisko, które określił jako „mowa nienawiści”, to nie spontaniczne zdarzenia ze stro-

ny przypadkowych osób, lecz przemyślana i zorganizowana działalność między przedstawicielami różnych miast. Podkreślił on, iż problem ten dotyczy przestrzeni publicznej we wszystkich miejscowościach, także miejsc, w których przebywają dzieci. Prelegent wskazał także na problemy związane z użytkowaniem Internetu, w tym zagadnienie granic wolności słowa w aspekcie obrażania innych osób w Internecie. Zwrócił również uwagę na produkcję i sprzedaż nośników (koszulki, breloki, kubki), zawierających treści rasistowskie w Polsce. Na zakończenie sformułował *de lege ferenda* wniosek dotyczący konieczności nowelizacji art. 256 k.k. w kontekście istniejących w praktyce niejasności związanych z wykładnią pojęcia „propagowanie” faszyzmu.

Po zakończeniu tego wystąpienia S. Trociuk wskazał, że mowa nienawiści to problem dnia codziennego, wykraczający poza prawo, a obojętność w tych sprawach tworzy zagrożenia dla przestrzeni publicznej.

Drugą sesję, poświęconą prawnym i praktycznym aspektom organizacji imprez masowych, poprowadzili: R. Szołtysek – zastępca Prokuratora Okręgowego w Gliwicach oraz Krzysztof Zawala – sędzia Sądu Okręgowego w Katowicach.

Jako pierwszy głos zabrał dr M. Woźniński, reprezentujący Zespół Prawa Karnego BRPO. Zasadniczym przedmiotem wystąpienia było zagadnienie zgodności z Konstytucją RP przepisu art. 54 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 2009 roku o bezpieczeństwie imprez masowych. Głównym punktem odniesienia były tezy zawarte we wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 25 kwietnia 2013 r. do Trybunału Konstytucyjnego (RPO-722821-II/13MWa) o stwierdzenie niezgodności art. 54 ust. 1 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych z art. 41 ust. 1, art. 42 ust. 1, art. 32 ust. 1, art. 87 ust. 1 i art. 2 Konstytucji RP. Ze względu na konieczność funkcjonowania w obrocie prawnym przepisów służących zabezpieczeniu imprezy masowej i podejmowaniu działań mających na celu wykrywanie i zwalczanie przestępstw i wykroczeń popełnianych w związku z imprezą masową, wskazana jest ocena z perspektywy norm konstytucyjnych, w tym: przepisów związanych z proporcjonalnością ingerencji. Kwestionowany przepis obejmuje karalnością niezastosowanie się do polecenia wydanego na podstawie regulaminu obiektu (terenu) lub regulaminu imprezy masowej. W ocenie Rzecznika przepisy karne powinny być ujęte w ustawie lub, co najmniej, w rozporządzeniu, tj. w aktach prawa powszechnie obowiązującego, a nie w regulaminach wydawanych przez – uogólniając – podmioty prywatne. Tymczasem art. 54 ust. 1 ustawy o bezpieczeństwie

imprez masowych ma charakter blankietowy i zostaje w praktyce jego stosowania doprecyzowany w aktach prawnych niemających charakteru źródeł prawa powszechnie obowiązującego. Innymi słowy, zaskarżony przepis nie wskazuje, za jakie działania lub zaniechania obywatel może ponieść odpowiedzialność wykroczeniową, lecz odwołuje się w tym zakresie do regulaminów, których treść dowolnie ustala podmiot prywatny. RPO, wskazując na rozbieżność regulacji regulaminowych w tym zakresie, podnosi w konsekwencji zarzut nierównego traktowania obywateli w sytuacji podobnej.

Następnie głos zabrał mł. insp. R. Rabsztyn – zastępca Śląskiego Komendanta Wojewódzkiego Policji, przedstawiając doświadczenia Policji w zakresie zabezpieczenia meczów piłki nożnej. Wskazał on, iż w województwie śląskim od początku roku do dnia 14 maja 2013 r. odbyło się 181 imprez masowych, zabezpieczanych przez ponad 8 tys. funkcjonariuszy Policji, podczas których doszło do 30 naruszeń prawa. Śląski Komendant podkreślił to, iż cele zamierzone przez prawodawcę, które miały realizować niektóre przepisy ustawy o imprezach masowych, w praktyce nie zostały zrealizowane. Jako przykład wskazano art. 15 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, który miał wiązać uczestnika imprezy z konkretnym miejscem siedzącym. Konkretna osoba – kibic na imprezie – nie będąc przyporządkowana do określonego miejsca nie może być następnie, w razie potrzeby, zidentyfikowana dla celów procesowych. Inny problem stanowi kwestia legalności stosowania środków pirotechnicznych w trakcie meczów piłkarskich. Duży problem w ocenie prelegenta stanowi zmiana terminów rozgrywania meczów piłki nożnej; zgodnie z terminarzem odbywa się niewiele spotkań. W zakresie rozgrywek Ekstraklasy, terminarz bywa na bieżąco modyfikowany w celach transmisji telewizyjnych, i to w sytuacji, gdy zezwolenia są wydawane na konkretny (wskazany) termin przeprowadzenia imprezy masowej. Zdaniem prelegenta często także w praktyce nie są egzekwowane postanowienia regulaminów na konkretnych obiektach sportowych, czego przykładem są flagi wielkopowierzchniowe (tzw. sektorówki). Konkludując wystąpienie mł. insp. R. Rabsztyn zwrócił uwagę na obserwowaną, zdaniem Policji, dużą bierność służb organizatorów, w szczególności brak egzekwowania przepisów podczas meczów piłki nożnej, co powoduje konieczność koncentracji znacznych sił policyjnych. Są one mobilizowane celem zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa w trakcie imprez masowych (także podczas

przemieszczania się grup kibiców), kosztem pełnienia służby patrolowej i zapewnienia porządku w innych miejscach.

W dyskusji po zakończonej sesji, jeden z uczestników konferencji podniósł kwestię ograniczenia terenu imprezy masowej oraz opóźnienia w wydaniu rozporządzeń wykonawczych do ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych.

Następnie, w imieniu prezydenta Zabrza głos zabrał A. Nowakowski – naczelnik Wydziału Bezpieczeństwa i Zarządzania UM w Zabrzu. Wskazał on, iż priorytetem dla władz miasta, na terenie którego odbywa się ok. 30 imprez masowych, jest bezpieczeństwo na terenie miasta. W ocenie prelegenta ważne jest bezpieczeństwo nie tylko w obiekcie, na którym odbywa się impreza, ale także na terenie miasta, w szczególności jego zabezpieczenie przed zdarzeniami o charakterze chuligańskim. Podkreślił on, że choć obecnie obowiązujące przepisy podwyższają standardy bezpieczeństwa, to regulują one kwestie związane z bezpieczeństwem w trakcie imprezy masowej, a nie dalsze skutki, które impreza ta może wywołać na terenie miasta (np. niszczenie mienia). Konkludując prelegent wskazał na pewne standardy, które wypracowało miasto Zabrze w zakresie dialogu władz samorządowych z organizatorami, klubami kibica, organizacjami pozarządowymi, jak również kontroli nowych podmiotów, które zgłosiły zamiar przeprowadzenia imprezy masowej.

Andrzej Jaworski – kierownik Oddziału Bezpieczeństwa Publicznego Wydziału Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego ŚUW – wskazał na problemy związane z zakazem organizowania imprez masowych (art. 34 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych) oraz z przerwaniem imprezy masowej (art. 34a ustawy). Prelegent wskazał na istniejące w praktyce problemy związane z realizacją przepisów ustawy, wiążące się m.in. ze złym stanem stadionów. W toku wystąpienia, krytycznie oceniając niektóre funkcjonujące obecnie rozwiązania, przedstawił on wnioski *de lege ferenda* dotyczące:

1. wprowadzenia obowiązku powołania zespołów doradczych ds. bezpieczeństwa imprez masowych (tam, gdzie imprezy masowe mają powyżej 5 tys. uczestników zespoły byłyby obowiązkowe),
2. wydawania certyfikatów bezpieczeństwa zarządcy/właścicielowi obiektu, natomiast zezwoleń w sytuacji, gdy organizatorzy planują imprezy wykraczające poza te, które określone są w certyfikacie,

3. nadania wojewodzie uprawnień do kontrolowania wydawanych decyzji wójtów, burmistrzów, prezydentów miasta i kontroli przebiegu imprez masowych,
4. rozszerzenia dokumentacji bezpieczeństwa,
5. zdefiniowania „strefy zakazu” wokół obiektu (chodzi o realizację zakazów wstępu na imprezę masową),
6. określenia momentu, w którym organizator imprezy masowej, który nie jest w stanie zapanować nad bezpieczeństwem na stadionie, winien wezwać Policję oraz, w którym przedstawiciel wojewody winien przerwać imprezę masową,
7. zorganizowania wyspecjalizowanych jednostek medycznych udzielających pomocy bezpośrednio na miejscu zagrożenia (na wzór funkcjonujących w Anglii).

Dariusz Borowiak – reprezentujący Stowarzyszenie Przeciw Przemocy i niesprawiedliwości Błękitna Siła, przedstawił z punktu widzenia psychologii systemowe ujęcie procesów i mechanizmów zachodzących wokół meczów piłkarskich, jako imprezy masowej (postawy „nienawiści” na stadionach kibice – Policja). Zwrócił uwagę na konieczność dokładnego ustalenia rzeczywistych sprawców naruszeń prawa, a nie przypadkowych obserwatorów zdarzeń (innych kibiców, którzy nie naruszają porządku prawnego), tak by do odpowiedzialności nie pociągać osób, które w zdarzeniach o charakterze przestępstw nie uczestniczyły. Wskazał również na przesłanki istniejącej potrzeby „kibicowania” przez młodych ludzi i konieczność zapewnienia młodemu ludziom alternatywy wobec meczów piłki nożnej.

Trzecią sesję, poświęconą odbiorowi społecznemu imprez masowych prowadzili R. Walczak – dziennikarz sportowy TVP Katowice wraz z podinsp. A. Gąską z Zespołu Prasowego KWP w Katowicach. Na wstępie red. Walczak postawił tezę, stanowiącą następnie przedmiot analizy w toku kolejnych wystąpień i dyskusji, iż poczyniono znaczne postępy w kwestii bezpieczeństwa w trakcie meczów piłki nożnej – tak bezpiecznie na stadionach jak obecnie nie było do tej pory (w szczególności w porównaniu z końcem lat 80. i w latach 90.).

Jako pierwszy głos zabrał dr M. Sabat – ekspert w dziedzinie bezpieczeństwa imprez masowych, przedstawiając problem przyjmowania zorganizowanych grup kibiców podczas meczów piłki nożnej oraz proponując dobre praktyki w tym zakresie. Wskazał, że jeżeli obszar zewnętrzny przylegający do stadionu jest odpowiednio duży, to przy właściwym usta-

wieniu stewardów i kanałów wejściowych organizatorzy są w stanie wpuścić w zasadzie każdej wielkości grupę kibiców przyjezdnych w ciągu 60 minut (zgodnie z uchwałą nr II/85 z dnia 20.02.2013 Zarządu PZPN w sprawie zasad udziału kibiców drużyny gości na meczach piłki nożnej podczas rozgrywek szczebla centralnego, organizowanych przez PZPN i Ekstraklasę SA). Podkreślił, że w trakcie realizacji przez organizatorów wymogów ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych pojawiają się następujące problemy:

1. błędna interpretacja ustawy, sprzeczność przepisów (np. publiczność a uczestnik),
2. integracja działań na linii organizator – Policja,
3. ewidencja wydanych identyfikatorów,
4. zabezpieczenie medyczne,
5. przekazywanie informacji Policji o przejazdach zorganizowanych grup kibiców, autoryzowanych przez dany klub,
6. ustawowe określenie ilości służb porządkowych,
7. brak podstawy prawnej do wznowienia imprezy masowej, która została przerwana.

Prelegent w szczególności zwrócił uwagę na zagadnienie wymogu ustawowego określonej ilości służb porządkowych w toku odbywania meczów piłki nożnej. Jego zdaniem prowadzi to w praktyce do sytuacji, iż często ilość służb spełnia wymogi liczbowe określone w ustawie, ale przypadkowe osoby, na co dzień realizujące inne działania w zakresie ochrony, nie mają wiedzy na temat specyfiki meczów piłkarskich. W rzeczywistości często taki stan może wywołać odmienne skutki do zamierzonych przez prawodawcę, zamiast poprawiać bezpieczeństwo, stanowi źródło sytuacji konfliktowych. Referent wyraźnie wskazał, iż służby porządkowe nie są powołane do tego, aby samodzielnie zmagać się z pseudokibicami, ich zadaniem jest powstrzymanie ewentualnej fali agresji do czasu podjęcia działań przez Policję. W jego ocenie to nie ustawodawca powinien narzucać ilościowe wymogi dotyczące obecności służb porządkowych, lecz decyzję o tym należy każdorazowo pozostawić organizatorowi, który ponosi odpowiedzialność za zdarzenia zaistniałe w toku imprezy masowej. Dr M. Sabat zwrócił także uwagę na problemy związane z legalnością działań delegatów, którzy mogą przerwać imprezę masową, ale brak jest do tego podstaw ustawowych (jak wskazuje referent, nie jest mu znany przypadek, aby o przerwaniu imprezy zdecydował podmiot, który jest do tego uprawniony ustawowo). Na koniec został przezeń sformułowany

postulat *de lege ferenda*, by mając na uwadze podnoszone wątpliwości dotyczące legalności regulaminów oraz rozbieżności w zakresie ich treści prawodawca unormował te kwestie mocą aktu normatywnego.

Reprezentant Komisji Bezpieczeństwa Ekstraklasa SA – Tomasz Milewski, jako kolejny prelegent, przedstawił propozycje zmian w ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych. W szczególności podzielił się on refleksją, iż w dzisiejszym stanie prawnym kupno biletu na mecz piłkarski jest bardziej utrudnione niż kupno biletu lotniczego, gdzie z przyczyn oczywistych rygory bezpieczeństwa są i powinny być zdecydowanie większe. Obecny system wymogów związanych z zakupem biletu, w jego ocenie, w praktyce często uniemożliwia osobom zainteresowanym obejrzenie meczu na stadionie, w tym kupno biletu *ad hoc*. Dalsze punkty prezentacji skupiały się na następujących zagadnieniach:

1. rola, zadania i odpowiedzialność organizatora,
2. złożoność uregulowanych prawnie zagadnień związanych z zaplanowaniem i przygotowaniem meczu piłki nożnej. Rola kluczowych przepisów i regulacji PZPN i Ekstraklasa SA w zakresie bezpieczeństwa i organizacji meczu,
3. kierownik ds. bezpieczeństwa – wielowariantowość rozwiązań, współdziałanie i koordynacja działań z podmiotami zewnętrznymi,
4. rola Regulaminu obiektu i Regulaminu imprezy masowej w organizacji bezpieczeństwa imprezy masowej – regulamin, jako narzędzie pracy pozwalające na reakcję organizatora adekwatną do prognozowanych zagrożeń (w tym omówienie znaczenia tych aktów wewnętrznych w świetle wystąpienia RPO do Trybunału Konstytucyjnego),
5. znajomość stadionu, jego wad i zalet, jako podstawa właściwego przygotowania meczu; konflikty na linii właściciel obiektu – organizator imprezy masowej, w aspekcie kosztów związanych z zapewnieniem wymogów bezpieczeństwa w trakcie imprezy masowej,
6. urządzenia techniczne i systemy informatyczne wspierające bezpieczeństwo (monitoring, systemy parkingowe i systemy kontroli dostępu, systemy nadzoru technicznego); kompatybilne systemy informatyczne związane z realizacją przepisów ustawy, wymiana informacji i ochrona danych osobowych,
7. wymogi związane z realizacją przepisów prawa w zakresie sił porządkowych i służby informacyjnej a rzeczywiste potrzeby organiza-

- tora; ocena funkcjonujących rozwiązań dotyczących zabezpieczenia fizycznego i obsługi kibica (stewarding),
8. współdziałanie marketingu i obsługi stref biznesowych pod kątem realizacji zadań związanych z bezpieczeństwem meczu; miejsca dla kibiców, w tym kibiców przyjezdnych, sektory rodzinne, strefy VIP, organizacja sprzedaży biletów, wypełnianie stadionu oraz dyslokacja kibiców po zakończeniu meczu,
 9. oprawa meczu uważana za nieodzowny element widowiska, współpraca organizatora ze środowiskami kibiców,
 10. postulaty środowisk klubów piłkarskich Ekstraklasy w zakresie kierunków zmian w ustawie o bezpieczeństwie imprez masowych. Ustawa o piłce nożnej, jako kierunek zmian związanych z bezpieczeństwem meczów piłkarskich w każdej klasie rozgrywkowej.

Piotr Koszecki – delegat Ogólnopolskiego Związku Stowarzyszeń Kibiców – przedstawił problematykę imprez masowych z punktu widzenia kibica. Na przykładzie zaistniałych w praktyce zdarzeń konfliktowych pomiędzy zorganizowanymi grupami kibiców a służbami porządkowymi oraz Policją przedstawił funkcjonowanie przepisów ustawy w praktyce z perspektywy kibica, w tym wyjazdów grup kibiców na mecze zamiejscowe. Podkreślił sprawy m.in. lekceważenia przez ustawodawcę, a także służby zabezpieczające interesu kibica, dla którego organizowane są mecze, kwestię restrykcyjności działań służb porządkowych wobec kibiców oraz problemy związane z kartami kibica (czy potrzebnych jest wiele kart na różne stadiony), miejscami numerowanymi na stadionach czy legalizacją pirotechniki.

Ostatni prelegent podinsp. Grzegorz Baczyński – naczelnik Wydziału Sztabu KWP w Katowicach scharakteryzował metodologię działań podejmowanych przez Nieetatowy Zespół Antykonfliktowy Policji na Śląsku, jako alternatywę wobec rozwiązań siłowych. Wskazał on, iż członkowie ZAP są zorientowani na grupę docelową uczestników zgromadzeń, lokalną publiczność i przedstawicieli mediów. Intensywnie wyjaśniają w rozmowach sens i cel działań Policji, a w razie potrzeby omawiają z obywatelami obszary problemów, wspólnie poszukując rozwiązania zgodnego z prawem oraz satysfakcjonującego uczestników zgromadzenia. Reakcje tłumu można skutecznie przełamywać, rozmieszczając odpowiednio moderatorów z ZAP, a następnie wybierając kontrahentów do nawiązania dialogu oraz negocjacji. Celem działania Zespołu jest podjęcie natychmiastowych działań tam, gdzie można spodziewać się emocjonalnych

wybuchów, gdzie w miarę wprowadzania przez Policję elementów dialogu i negocjacji można doprowadzić do wyłączenia lub zmniejszenia ryzyka niezrozumienia i ataku, poprzez wprowadzanie dialogu i elementów tolerancji przy ostrych różnicach poglądów oraz informowanie uczestników o pokojowym nastawieniu Policji i obowiązku reagowania w przypadkach niezgodnych z prawem. Konkludując referent podkreślił, iż istnieje stała potrzeba mediacji, dialogu i wypracowywania alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów, które mogą zaistnieć w trakcie zgromadzeń oraz imprez masowych, wobec rozwiązań siłowych, które mogą wywołać i w praktyce często wywołują negatywne postrzeganie działalności Policji.

W ramach dyskusji sformułowano szereg uwag krytycznych pod adresem prawodawcy (m.in. dot. opóźnień w procesie wydania aktów wykonawczych do ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych), podnoszono także kwestie konieczności skutecznego reagowania organów wymiaru sprawiedliwości wobec sprawców przestępstw w trakcie imprez masowych. Konkludując, prelegenci oraz dyskutanci zaproponowali kilka wniosków *de lege ferenda*: m.in. postulaty rozszerzenia wymaganej dokumentacji dotyczącej sfery bezpieczeństwa oraz określenia w drodze aktu wykonawczego jednolitego wzoru regulaminu. W dalszym zakresie przedstawiono szereg praktycznych kwestii związanych z wadliwym funkcjonowaniem przepisów ustawy, w aspekcie istnienia konieczności zapewnienia bezpieczeństwa, przyjętych rozwiązań ustawowych, a to:

- kwestię funkcjonowania w praktyce elektronicznego systemu identyfikacji osób. Nowelizacja wprowadziła wymóg wyposażenia obiektów wykorzystywanych do organizacji meczów piłki nożnej w kompatybilne między sobą elektroniczne systemy identyfikacji osób, służące do sprzedaży biletów, kontroli przebywania w miejscu i w czasie trwania meczu piłki nożnej, kontroli dostępu do określonych miejsc oraz weryfikacji informacji o orzeczonym zakazie wstępu na imprezy masowe lub zakazie klubowym. W praktyce, systemy w Polsce nie działają kompatybilnie, tym samym nie jest realizowany obowiązek ustawowy, jedynie dane osobowe praktycznie uniemożliwiają Policji szybką identyfikację pseudokibica;
- kwestię zapewnienia bezpieczeństwa w trakcie niektórych imprez, które nie stanowią imprez masowych w rozumieniu ustawy, np. dotyczy to obszarów uniwersytetów, akademii, szkół wyższych, jak również pozostających na ich terenie kampusów; jest to o tyle istotne, że niektóre

- z tych instytucji posiadają szczególny status i korzystają ze zwiększonej ochrony prawnej (np. szkoły wyższe posiadają autonomię);
- kwestię wpuszczania na imprezę masową osób pod wpływem alkoholu, stanowiącą następstwo braku narzędzi umożliwiających praktyczną weryfikację trzeźwości osób wpuszczanych (obecnie jest to wyłącznie subiektywna ocena pracownika ochrony);
 - problem „manipulowania” pojęciem liczby udostępnianych przez organizatora miejsc dla uczestników imprezy. W praktyce podejmowane są zabiegi prowadzące do zawężenia miejsca imprezy masowej jedynie do wydzielonej części terenu (np. boiska sportowego), na którym miejsca udostępniane są przez organizatora. Wskazuje on, że ta część jest miejscem imprezy masowej, natomiast pozostała część terenu, na której odbywają się wszelkiego rodzaju inne atrakcje (np. sprzedaż pamiątek, gastronomia, itp.), pozostaje – *de facto* – bez zabezpieczenia ze strony organizatora. Podkreślić należy, że w praktyce impreza masowa – w wielu przypadkach – nie odbywa się wyłącznie na terenie wyznaczonym i zabezpieczonym zgodnie z ustawą o bezpieczeństwie imprez masowych, lecz także na terenie przyległym, na którym organizator, co prawda, nie udostępnia na nim miejsc dla uczestników, lecz w rzeczywistości znajduje się tam lub przemieszcza, nierzadko, większa liczba osób niż na terenie wyodrębnionym do przeprowadzenia imprezy masowej;
 - brak uprawnień Policji do weryfikacji rozwiązań organizacyjnych przyjętych przez organizatora imprezy, które będą niewątpliwie wpływać na jej bezpieczeństwo. Dotyczyć to może przykładowo wielu imprez masowych rozrywkowych i artystycznych, w których to np. organizator określił liczbę uczestników imprezy na 1000 osób, zaplanował do jej zabezpieczenia przewidzianą ustawą liczbę pracowników ochrony, impreza będzie odbywać się w obiekcie lub na terenie spełniającym wymagania techniczne, ale nie jest ona biletowana i nie zaplanowano żadnych rozwiązań technicznych umożliwiających liczenie wchodzących na teren imprezy i opuszczających ją uczestników. Można założyć, że chętnych na imprezę będzie znacznie więcej, co w tej sytuacji może spowodować poważne zagrożenie bezpieczeństwa z powodu zbyt małej ilości sił służb ochrony;
 - konieczność zapewnienia takich samych standardów przeprowadzenia imprez masowych na wszystkich stadionach piłkarskich;

- kwestię braku czytelnej odpowiedzialności za organizację przejazdów kibiców; brak dostatecznych informacji o przejazdach kibiców transportem kołowym (art. 38 ust. 1 pkt 11 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych).

W podsumowaniu *II Forum wymiany doświadczeń* pn. *Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo i praktyka*, A. Wentkowska przedstawiła najbardziej istotne kontrowersje i propozycje, niewątpliwie ilustrujące pewne „ścieranie się interesów”, jako przyczynek do dalszego dyskursu wskazującego możliwe kierunki nowelizacji ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych i prawa o zgromadzeniach publicznych.

SKOROWIDZ ALFABETYCZNY

ALPHABETICAL INDEX

Materiał został ułożony według następujących działów / Material has been placed according to the following parts:

- I. Słowa wstępne / Forewords,
- II. Artykuły / Articles,
- III. Publikacje studenckie / Student's publications,
- IV. Opinie prawne/Komunikaty / Legal opinions/Announcements,
- V. Glosy / Glosses,
- VI. Recenzje i noty bibliograficzne / Reviews and Bibliographical Notes,
- VII. Sprawozdania / Reports.

I. SŁOWA WSTĘPNE / FOREWORDS

1. BAŁABAN ANDRZEJ. Nr 8
2. BANASZAK BOGUSŁAW. Nr 4
3. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 9
4. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 10
5. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 13
6. GDULEWICZ EWA. Nr 11
7. GRZYBOWSKI MARIAN. Nr 7
8. HOC STANISŁAW. Nr 12
9. IWANEK JAN. Nr 2
10. ŁABNO ANNA. Nr 10
11. MAŁAJNY RYSZARD M. Nr 3
12. MICHALSKA ANNA. Nr 6
13. MŁYNARSKA-SOBACZEWSKA ANNA. Nr 14
14. SKOTNICKI KRZYSZTOF. Nr 10
15. SKRZYDŁO WIESŁAW. Nr 5
16. SZMULIK BOGUMIŁ. Nr 13
17. WIECZOREK LESZEK. Nr 12
18. WIECZOREK LESZEK. Nr 13
19. WIECZOREK LESZEK. Nr 14
20. WIECZOREK LESZEK. Nr 15

- 21. WIECZOREK LESZEK. Nr 16
- 22. WITKOWSKI ZBIGNIEW. Nr 9
- 23. ZWIERZCHOWSKI EUGENIUSZ. Nr 1

II. ARTYKUŁY / ARTICLES

- 24. ABO SAEID TAREK. Autonomia palestyńska a prawo narodów do samostanowienia. Nr 4
- 25. ADAMCZEWSKI ROBERT. Ochrona konsumentów w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich. Nr 10
- 26. ALVAREZ SILVINA M. Polish Nationalism During the Communist Period (the Role of the Catholic Church). Nr 3
- 27. BACHERA EWELINA., SMÓŁKA BARTOSZ. Narkomania w izolacji więziennej – postulaty de lege lata i de lege ferenda. Nr 16
- 28. BACHERT PATRIC. The Legal Status of the Immigrants in Germany. Nr 1
- 29. BAJANIK STANISLAV. Slovakia without Slovak Schools. Nr 2
- 30. BALOG BORIS. The Right to Vote of People in Imprisonment in Slovakia. Nr 14
- 31. BAŁDYS ROBERT. Prawa człowieka a prowadzenie działalności wykrywczej przez Policję Województwa Śląskiego. Nr 7
- 32. BANASZAK BOGUSŁAW. O konieczności zmiany Konstytucji RP w związku z ratyfikacją Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego. Nr 9
- 33. BANERGEE VIKRAMJIT. Religion, Tolerance and Individual Rights: In the Age of Civilisations. Nr 8
- 34. BANERGEE VIKRAMJIT. Religia, obyczaje i prawo rodzinne w Anglii i Walii w obliczu narastającego konfliktu kultur. Nr 9
- 35. BÁRD PETRA. Forensic Genetic Databases in Central and Eastern Europe. Nr 12
- 36. BERLIBA VIOREL, COJHOCARU RADION. Some Problems of Criminal Politics of Republic of Moldova in Prevention of Illegal Practises of Enterprises. Nr 12
- 37. BERLIBA VIOREL, SOBIETSKY ROSTISLAV. Some Problems of Criminal Politics in Prevention of Struggle in Republic of Moldova. Nr 12
- 38. BIŁGORAJSKI ARTUR. Zasady z Yogyakarta dotyczące stosowania międzynarodowego prawa praw człowieka w odniesieniu do orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej. Nr 11
- 39. BIŁGORAJSKI ARTUR. Kilka uwag nt. Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych. Nr 12

40. BIŁGORAJSKI ARTUR. Prawda jako granica wolności wypowiedzi na gruncie polskiego systemu prawa. Wybrane zagadnienia. Nr 13
41. BISZTYGA ANDRZEJ. Geneza Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 1
42. BISZTYGA ANDRZEJ. Droga do reformy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 2
43. BISZTYGA ANDRZEJ. Reforma Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – Protokół nr 11 do Konwencji Europejskiej. Nr 3
44. BISZTYGA ANDRZEJ. Ochrona informatorów – nowa rola nebraskańskiego ombudsmana (na podstawie ustawy o skuteczności działania administracji stanu Nebraska). Nr 4
45. BISZTYGA ANDRZEJ. Wspomnienie o profesor Annie Michalskiej. Nr 8
46. BISZTYGA ANDRZEJ. Problem ochrony wolności i praw jednostki we współczesnym świecie (artykuł recenzyjny). Nr 13
47. BISZTYGA ANDRZEJ, JACHIMOWICZ ALEKSANDER. Kontrowersje wokół uprawnień Policji do składania wniosków o ukaranie w postępowaniach karnosądowych. Aspekt konstytucyjny. Nr 14
48. BORSKI MACIEJ. Skarga konstytucyjna w systemie prawnym Republiki Czeskiej. Nr 11
49. BORSKI MACIEJ. Karta Podstawowych Praw i Wolności jako element porządku konstytucyjnego Republiki Czeskiej. Nr 13
50. CERNOMORETS SERJ, SPATARI VITALYE. Arbitrariness in Criminal Law in Republic of Moldova and of Other Countries. Nr 12
51. CHOLEWINSKI RYSZARD. Prawo do integracji w integrującej się Europie: Najnowsze zmiany w statusie prawnym obywateli państw trzecich w Unii Europejskiej. Nr 5
52. CHOLEWINSKI RYSZARD. A Constitutional Innovation in the United Kingdom: The Human Rights Act 1998. Nr 6
53. CHORAŻEWSKA ANNA. Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 11
54. CHRONOWSKI NORA, DRINOCZI TIMEA. Extracts on the Decisions of the Hungarian Constitutional Court on Right to Expression. Nr 13
55. CHRUŚCIAK RYSZARD. Ogólna klauzula ograniczeń wolności i praw jednostki – prace konstytucyjne nad art. 31 ust. 3 Konstytucji RP z 1997 r. Nr 12
56. CHRZCZONOWICZ PIOTR. Przestępczość związana z działalnością tzw. sekt destrukcyjnych w Polsce – charakterystyka zagadnienia. Nr 12
57. CIAPAŁA JERZY. Wolność a uprawnienie – próba analizy porównawczej pojęć w kontekście wybranych postanowień Konstytucji RP. Nr 7

58. CIAPAŁA JERZY, MIJAŁ PRZEMYSŁAW. Skarga na akty prawne organów terenowych jako szczególny środek ochrony praw jednostki. Nr 9
59. CIAPAŁA JERZY. Wybrane konstytucyjne i prawnomiędzynarodowe zagadnienia regulacji prawnej pozycji mniejszości niemieckiej w Polsce oraz Polaków zamieszkających w Republice Federalnej Niemiec. Nr 14
60. COALE SAMUEL. The Design of Conspiracy: Human Rites (Rights) of Fantasy and Fiction. Nr 4
61. CONBOY MARTIN. Public Sphere or Public Spectacle? The British Press and Human Rights. Nr 4
62. CUSHNIR VALERIU, PALADII ANDRIAN. Criminal Responsibility for Rape According to National Legislation of Republic of Moldova. Nr 12
63. CZARNY PIOTR. Położenie i ochrona praw Łużyczan w zjednoczonych Niemczech. Nr 6
64. CZEREPANIAK-WALCZAK MARIA. Szkoła niepaństwowa w kontekście praw człowieka. Nr 3
65. DĄBEK DARIUSZ. Problem filozofii wartości w kontekście praw człowieka. Nr 2
66. DEGÓRSKA KATARZYNA. Ochrona prawa do prywatności w najnowszym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 9
67. DOLNICKI BOGDAN. Instytucja nadzoru jako instrument służący ochronie praw podmiotowych – na przykładzie samorządu terytorialnego. Nr 3
68. DOMAŃSKA ALDONA. Naruszanie praw cudzoziemców i mniejszości narodowych. Rozważania w oparciu o wybrane wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich. Nr 9
69. DRINOCZI TIMEA, ZELLER JUDIT. Konstytucyjna regulacja małżeństwa i rodziny na Węgrzech. Nr 10
70. DRINOCZI TIMEA. General Characteristics of Fundamental Economic Rights. Nr 11
71. DUKIET-NAGÓRSKA TERESA. Uwagi o prawnokarnej ochronie prawa człowieka do samostanowienia w sprawie zdrowia. Nr 11
72. DURAN PALOMA. Constitutional Protection of the Guiding Principles of Social and Economic Policies of 1978 Spanish Constitution. Nr 6
73. DWORZECKI JACEK. Rola Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych w walce z przestępczością handlu ludźmi w Polsce. Nr 16
74. ECKHARDT KRZYSZTOF. Prawo do ochrony zdrowia. Zagadnienia wybrane. Nr 10
75. FERREIRA DA CUNHA PAULO. Human and Fundamental Rights and Duties in the Portuguese Constitution. Some Reflections. Nr 11
76. FILIPEK MICHAŁ JAN. Status prawny mniejszości etnicznej Samów w świetle prawa norweskiego. Nr 14

77. GEORGHIADES KORINNA. The Status of Rape as a Crime in International Humanitarian Law. Nr 6
78. GLUMIŃSKA JADWIGA. Prawa i obowiązki podatnika w świetle projektu ustawy „ordynacja podatkowa” (wybrane zagadnienia). Nr 4
79. GÓRALCZYK-PAPOŃ ANETA. Klauzule generalne w prawie cywilnym – zagrożenie dla porządku prawnego czy instrument dostosowawczy prawa do zmiennych warunków gospodarczych? Nr 7
80. GRABOWSKI RADOŚLAW. Prawo do życia w Polsce. Nr 7
81. GRAMAŁA ALEKSANDRA. Prawa socjalne w projektach Konstytucji III RP. Nr 7
82. GRAMATYKA MICHAŁ, LEŚNIAK MAREK. Dopuszczalność badań poligraficznych w świetle konstytucyjnych praw i wolności obywatelskich. Nr 5
83. GRZYB MAGDALENA. Wymuszone zaginięcia – zmora przeszłości wiecznie żywa. O retroaktywnej sprawiedliwości w Ameryce Łacińskiej. Nr 14
84. HARASIMIAK GRZEGORZ. Prawo do wolności religijnej a swoboda działania sekt w Polsce. Czy wszystko w sferze wyznaniowej nam wolno? Nr 16
85. HARBICH JÜRGEN. Spór o islamską chustę. Nr 10
86. HARBICH JÜRGEN. Erstmals Verwaltungsgerichte in der Mongolei. Nr 10
87. HERNAS ADAM. Prawa człowieka w świetle programu haskiego. Nr 14
88. HOC STANISŁAW. Wybrane aspekty prawne inwigilacji obywateli. Nr 13
89. JABŁOŃSKI MARIUSZ. Konstytucyjnoprawne aspekty przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej (zagadnienie realizacji praw wyborczych przez obywateli Unii w wyborach do organów stanowiących samorządu terytorialnego – uwagi wstępne). Nr 5
90. JABŁOŃSKI MARIUSZ. Uwagi o referendum gminnym. Nr 4
91. JAGIELSKA MONIKA. Prawa konsumenta w świetle prawa europejskiego. Nr 5
92. JAGIELSKI MARIUSZ. Zasada powszechności wyborów w III RP w świetle praw człowieka. Nr 1
93. JAGIELSKI MARIUSZ. Gwarancje praw i wolności w projektach nowej polskiej Konstytucji. Nr 2
94. JAGIELSKI MARIUSZ. Prawo do sprawiedliwego sądu w USA – rzecz o ograniczeniach praw obywatelskich w przypadku konfliktu z interesami władzy. Nr 5
95. JANECEK TOMASZ. Prawo obywatela do sądu. Nr 4

96. JASKIERNIA ALICJA. Prawo do informacji a prezentacja kampanii wyborczych w mediach masowych w świetle zaleceń Komitetu Rady Ministrów Rady Europy. Nr 7
97. JASKIERNIA ALICJA. Wolność słowa jako wartość w systemie aksjologicznym Rady Europy. Nr 8
98. JASKIERNIA ALICJA. Problemy wolności wypowiedzi w mediach europejskich w świetle prac Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Nr 9
99. JASKIERNIA ALICJA. Swoboda informacji a problem depenalizacji zniesławienia w pracach Rady Europy. Nr 11
100. JASKIERNIA ALICJA. Prawo do wolności słowa i do wolnych wyborów a niebezpieczeństwo „sondażokracji”. Nr 13
101. JASKIERNIA JERZY. Czy Europie potrzebne jest *General Judicial Review*? Nr 7
102. JASKIERNIA JERZY. Uwarunkowania skuteczności wykonywania orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 8
103. JASKIERNIA JERZY. Projekty zmian struktury i kompetencji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w celu zwiększenia efektywności systemu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Nr 9
104. JASKIERNIA JERZY. Komisarz Praw Człowieka Rady Europy – dorobek i perspektywy. Nr 11
105. JĘDRZEJEWSKI EDWARD. Trudne pojęcie godności człowieka. Nr 6
106. JUSZKA KAROL. Prawa człowieka w instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów powszechnych. Nr 15
107. JUSZKA KAROL. Zasada trafnej reakcji na popełnione przestępstwo w stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania karnego. Nr 16
108. KACZMARSKI LESZEK. Miejsce polityki społecznej państwa i jej szczególnej formy nowej gospodarki społecznej w ustroju społecznej gospodarki rynkowej. Nr 11
109. KALUS STANISŁAWA. Patient Protection and Premises of Efficacy of Patient Consent for Medical Procedures. Patient Rights and their Protection in Polish Law. Nr 13
110. KANAREK BEATA, WIECZORKIEWICZ-KITA JOANNA. Odpowiedzialność „lustracyjna” a immunitet sędziowski. Nr 16
111. KANTYKA ZBIGNIEW. Polityka i prawa człowieka – tomistyczny punkt widzenia. Nr 1
112. KIELTYKA ANDRZEJ. Refleksje na temat tymczasowego aresztowania i praw człowieka w Polsce. Nr 10
113. KIJOWSKI MACIEJ. Sytuacja prawna jednostki w świetle wstępu do Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku. Nr 9

114. KLECHA KLAUDIA. Integralność osoby ludzkiej w ujęciu Karty Praw Podstawowych. Nr 8
115. KNOSALA ERNEST. Istota samorządu terytorialnego a prawa i interesy obywateli. Nr 2
116. KOPER RADOSŁAW. Problem horyzontalnego działania prawa do prywatności na tle Konstytucji RP oraz ustawodawstwa karnoprocesowego. Nr 11
117. KORDYS TOMASZ. Realizacja prawa do sądu a odrębne postępowanie gospodarcze. Nr 13
118. KRAWIEC GRZEGORZ. Udział RPO w postępowaniu przed sądami administracyjnymi – uwagi *de lege ferenda*. Nr 13
119. KUCHTA JOANNA, MICHALSKI JAKUB. Prawo ubogich w ujęciu nauk społecznych i prawnych. Nr 14
120. KUCZYŃSKI VLADIMIR A., KUZNIECOW OLEG. Human and Citizens Rights Protection in the Activities of the Constitutional Court of the Republic of Belarus. Nr 8
121. KULESZA EWA. Konstytucyjne prawo do ochrony danych osobowych i jego ustawowa regulacja. Nr 7
122. KWIECIEŃ ROMAN. Między wolnością a przymusem: Immanuela Kanta idea prawa i „wiecznego pokoju”. Nr 7
123. LENGYELOVA DANIELA. The Status of Ombudsman in the Slovak Republic. Nr 13
124. LEONARD SIOBHAN, JAMES MARK. Infringing a Spectators Rights under the European Community Treaty. Nr 7
125. LESZCZYŃSKI MATEUSZ. Naruszenia zbiorowych interesów konsumentów poprzez nierzetelne reklamy usług bankowych jako przejaw łamania praw człowieka. Nr 16
126. LESZCZYŃSKI PAWEŁ A. Zagadnienie realizacji art. 25 ust. 5 Konstytucji RP – zarys problematyki. Nr 13
127. LEŚNIAK MAREK, GRAMATYKA MICHAŁ. Dopuszczalność badań poligraficznych w świetle konstytucyjnych praw i wolności obywatelskich. Nr 5
128. LETKIEWICZ KAMILA. Zgoda dysponenta dobrem prawnym a ograniczenia w zakresie dysponowania życiem i zdrowiem. Nr 16
129. LUDWIKOWSKA ANNA. Instytucja sądów przysięgłych w amerykańskim systemie prawa – na tle refleksji z procesu O.J. Simpsona. Nr 4
130. LUDWIKOWSKA ANNA. Instytucja *impeachmentu* i spory wokół jej przedmiotowego zakresu w Stanach Zjednoczonych. Nr 6
131. ŁABNO-JABŁOŃSKA ANNA. Zasada socjalnego i demokratycznego państwa prawnego a koncepcja praw i wolności w Konstytucji Hiszpanii z 1978 r. Nr 1

132. ŁABNO ANNA. Ochrona dóbr kultury w rozwiązaniach konstytucyjnych. Rozważania na przykładzie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. i wybranych konstytucji państw obcych. Nr 10
133. ŁASZCZYCA GRZEGORZ. Zakaz *reformationis in peius* w kodeksie postępowania administracyjnego (ze szczególnym uwzględnieniem postępowania zażalenowego). Nr 5
134. MAŁAJNY RYSZARD M. Konfesyjne przesłanki uchwalenia amerykańskiej Karty Praw. Nr 1
135. MAŁAJNY RYSZARD M. Amerykański rodowód instytucji *judicial review*. Nr 2
136. MAŁAJNY RYSZARD M. Constitution Making Process in Eastern European Countries. Nr 4
137. MAŁAJNY RYSZARD M. Konkordat polski z 1993 r. – *altera pars*. Nr 4
138. MAŁAJNY RYSZARD M. Kościół i Państwo w USA – model wzajemnych stosunków. Nr 5
139. MAŁAJNY RYSZARD M. The Theory of Division of Power as a Safeguard of Individual Freedoms – An Outline of Origins. Nr 6
140. MARCIN RAYMOND B. Individualism and Communitarianism in U.S. Constitutional Theory. Nr 2
141. MARTYSZ CZESŁAW. Samorządowe Kolegia Odwoławcze w systemie ochrony praw obywateli w Polsce. Nr 3
142. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Prawo do własności intelektualnej w systemie praw jednostki. Nr 15
143. MIKOŁAJCZYK BARBARA. Znaczenie i funkcje urzędu Wysokiego Komisarza ONZ do Spraw Uchodźców. Nr 1
144. MIKOŁAJCZYK BARBARA. „Wiodące zasady wewnątrzpaństwowych przesiedleń” jako wzór dla ochrony osób przemieszczonych wewnętrznie. Nr 9
145. MIŁKOWSKI TOMASZ. Billingi w pracy służb policyjnych – kilka uwag na tle zarzutów Rzecznika Praw Obywatelskich, Prokuratora Generalnego i Najwyższej Izby Kontroli. Nr 15
146. MIŁKOWSKI TOMASZ. Podstawowe podobieństwa i różnice regulacji normatywnych kształtujących instytucje i zakresy uprawnień ombudsmánów Polski i Hiszpanii. Nr 14
147. MUNA BERNARD. Can We Avoid War Crimes? – The Example of the Former Yugoslavia and Rwanda. Speech Given on the Occasion of Seminar „Can We Avoid War Crimes”, December 3, Caen-Normandy. Nr 6
148. NYGARD ANN-CHARLOTTE. Human Rights within the International Environmental Law Framework. Nr 1

149. OFIARSKI ZBIGNIEW. Ochrona praw podatnika w świetle zasady udzielania informacji prawnej. Nr 8
150. OLSZEWSKI JAN. Wzrost znaczenia prawa jako regulatora stosunków społecznych w ChRL (wybrane aspekty). Nr 3
151. ORAZALIEVA ALYA. Problems of the Constitutional Development of Poland and the Republic of Kazakhstan: Comparative Analysis. Nr 16
152. PETRÉTEI JÓZSEF. Prawa podstawowe w praktyce Węgierskiego Trybunału Konstytucyjnego. Nr 9
153. PISKORSKI JUSTYN. Internacjonalizacja przestępstw pedofilskich. Miejsce w systemie praw człowieka. Nr 12
154. PISKORSKI JUSTYN. Nauczanie domowe a prawo do edukacji. Nr 12
155. PISKORSKI JUSTYN. Znaczenie zarzutu *tu quoque* w postępowaniach przed międzynarodowymi trybunałami karnymi. Nr 14
156. PRZYBYSZ MARCIN. Zjawisko handlu ludźmi a międzynarodowe standardy ochrony człowieka i polska praktyka. Nr 14
157. RACHWALIK IWONA. Państwo a Kościół w II Rzeczypospolitej – model wzajemnych stosunków. Nr 4
158. RATAJCZAK MACIEJ. Czy stosowanie tortur może być „opłacalne”? Ticking time bomb scenario w świetle law&economics. Nr 15
159. RATAJCZAK MACIEJ. Ekonomiczny wymiar zjawiska psychomanipulacji w sektach i możliwości jego kryminalizacji. Nr 16
160. RÓTH ERIKA. The Rights of the Accused and Coercive Measures Restricting the Right to Liberty in Hungarian Criminal Procedure. Nr 1
161. ROTT DARIUSZ. Rzecznik Praw Ucznia – Kuratorium Oświaty w Katowicach. Nr 3
162. ROWE NICOLA J. Human Rights as Basis of Human Community, Peace and Art. 1 (2) of German Basic Law. Nr 7
163. RUPAR ŁUKASZ. Tryb wyboru posłów do Parlamentu Europejskiego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Nr 10
164. SAKOWSKA MARLENA. Prawo do ochrony danych osobowych a wolność wypowiedzi. Nr 10
165. SCHEINOST MIROSLAV. Human Rights and Crime in Times of Globalisation. Nr 12
166. SITARZ OLGA. Ochrona dziecka – ofiary handlu ludźmi w prawie polskim na tle regulacji wybranych krajów (Belgia, Niemcy, Włochy, Holandia, Kosowo, Wielka Brytania). Nr 12
167. SOBIERAJ JERZY. Wolność a prawa człowieka. John Locke na gruncie amerykańskim. Nr 2
168. SOBIERAJ JERZY. Prawo do edukacji jako atrybut wolności. Z dziejów rekonstrukcji amerykańskiego Południa. Nr 3

169. SOBIERAJ JERZY. Civil Rights, Politics, and Freedmen in the Literature of Reconstruction. Nr 7
170. SZCZEPANIAK RAFAŁ. Odpowiedzialność odszkodowawcza za przestępstwa przeciwko nieletnim. Nr 12
171. SZEWCZYK HELENA. Prawo do pracy jako prawo człowieka. Nr 7
172. SZEWCZYK HELENA. Ochrona dóbr osobistych pracownika w Konstytucji RP. Nr 10
173. SZEWCZYK HELENA. Zasada równości i niedyskryminacji w zatrudnieniu w prawie wspólnotowym i polskim. Nr 11
174. SZMULIK BOGUMIŁ. Relacje pomiędzy Sądem Najwyższym a Trybunałem Konstytucyjnym w obowiązującym stanie prawnym. Nr 11
175. SZYMCZYK ANDRZEJ. Historyczne uwarunkowania rozwoju praw człowieka na gruncie polskiego prawodawstwa na podstawie analizy wybranych aktów prawnych. Nr 16
176. ŠTEVČEK MAREK. Right to a Fair Trial in Relation to Judiciary System of the Slovak Republic. Nr 11
177. ŠTEVČEK MAREK. Definition, Meaning and Purpose of the Execution Law in the System of Law Protection Bodies in the European Legal Context – Selected Problems. Nr 13
178. ŚWIEBODA MAŁGORZATA. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jako gwarant praw obywatelskich. Nr 5
179. THORZ MACIEJ. Rzecznik Praw Dziecka a Rzecznik Praw Obywatelskich – konkurenci czy sojusznicy? Nr 10
180. TILK PETER. Podstawowe prawo do równości w orzecznictwie węgierskiego Trybunału Konstytucyjnego. Nr 10
181. TKACZ SŁAWOMIR. O „istocie” wolności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 11
182. TKACZ SŁAWOMIR. O kompetencjach Rzecznika Praw Obywatelskich w procesie karnym. (Problemy wykładni przepisów prawa). Nr 13
183. TOBOR ZYGMUNT. Pojęcia: „państwo prawne” i „praworządność” w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 2
184. TÓTH FERENC-STEPHAN. Die Reaktion der rechtsprechenden Gewalt auf Straftaten mit rechtsextremistischem Hintergrund am Beispiel der neueren Judikatur zu §129 StGB. Nr 4
185. UNIEJEWSKI JAN, PAZURA ANNA. Zasada równości wobec prawa – naruszenia a dyskryminacja. Nr 16
186. URBANEK ŁUKASZ. Pojęcie godności człowieka w Konstytucji RP z 1997 roku a problem definicji. Nr 7
187. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA. Ochrona praw strony w kodeksie postępowania administracyjnego na etapie postępowania administracyjnego. Nr 5

188. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA. Moc dowodowa dokumentów urzędowych a zasada prawdy obiektywnej i ochrona pozycji strony w postępowaniu administracyjnym. Nr 6
189. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA, MAREKWIA ALEKSANDER. Prawo do odmowy zeznań według kodeksu postępowania administracyjnego. Nr 7
190. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zarys instytucji koronera na tle polskich unormowań. Nr 15
191. WIDŁA TADEUSZ. Prawo do prywatności a prowadzenie działalności operacyjno-wykrywczej. Nr 4
192. WIECZOREK GERTRUDA. Prawa i obowiązki dzieci z wadami wzroku. Wybrane problemy w ujęciu pedagogicznym. Nr 7
193. WIECZOREK GERTRUDA. Prawo do nauki a możliwości nauczania i kształcenia osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych. Nr 14
194. WIECZOREK GERTRUDA. Rola kuratora sądowego dla dorosłych w zakresie pomocy podopiecznym. Nr 15
195. WIECZOREK LESZEK. Wybrane aspekty bezpieczeństwa mieszkańców średniego miasta. Nr 12
196. WIECZOREK LESZEK. Działalność Powiatowej Komisji Bezpieczeństwa i Porządku w zakresie prawa do bezpieczeństwa. Nr 13
197. WIECZOREK LESZEK. Wspomnienie o Profesor Helenie Kołakowskiej-Przełomiec. Nr 13
198. WIECZOREK LESZEK. Poczucie bezpieczeństwa – raport z badań. Nr 14
199. WIECZOREK LESZEK. Poczucie bezpieczeństwa – raport z kolejnej edycji badań. Nr 15
200. WIERUSZEWSKI ROMAN. Wspomnienie o Marku Nowickim. Nr 10
201. WITKOWSKI PAWEŁ. Samorządowe Kolegium Odwoławcze gwarantem praw jednostki. Nr 3
202. WOJCIECHOWSKI WOJCIECH. Wolności i prawa jednostki oraz akt normatywny jako elementy podstawy skargi konstytucyjnej. Nr 8
203. WYGODA KRZYSZTOF. Polska ustawa o ochronie danych osobowych jako jedna z gwarancji prawa do wolności. Nr 5
204. YARMOL LILIYA. Expression of Views by Virtue of Mass Media in Ukraine: Theoretic Legal Aspects. Nr 16
205. ZACHARKO LIDIA. Sądowa kontrola decyzji administracyjnych jako gwarancja ochrony praw i interesów obywateli. Nr 1
206. ZACHARKO LIDIA. Prawny charakter wystąpień obywatela do organów administracji publicznej. Nr 5

- 207. ZACHARKO LIDIA. Granice prywatyzacji zadań publicznych gminy a ochrona interesów wspólnot lokalnych. Nr 7
- 208. ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA. Prokuratura w znolizowanej ustawie z 9 października 2009 r. Nr 14
- 209. ŻELAŹNICKI CEZARY. Zasada suwerenności państwa a problem interwencji humanitarnej. Nr 8

III. PUBLIKACJE STUDENCKIE / STUDENT'S PUBLICATIONS

- 210. BOŻEK MARTIN. Teoria podziału władzy a jednostka. John Locke. Nr 5
- 211. CZADERSKA EWA. Urząd norweskiego ombudsmana i jego funkcjonowanie. Nr 3
- 212. DUDA KAMILA. Pozycja prawna i ochrona praw mniejszości narodowych w Austrii. Nr 5
- 213. HLEBICKA-JÓZEFOWICZ ANNA. Pozycja ustrojowa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w świetle proponowanych zmian Konstytucji – analiza na podstawie projektów Konwersatorium „Doświadczenie i Przyszłość”, Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej z lat 2009–2010. Nr 14
- 214. MAŃKA JOANNA. Kształtowanie się ochrony praw dziecka we Francji. Nr 3
- 215. MATYASIK MICHAŁ. Wybór orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach przeciwko Polsce. Nr 8
- 216. MĘDRZAK JOANNA. Ochrona wolności osobistej a zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym. Nr 14
- 217. MYŚKO JAROSŁAW. Koncepcje praw człowieka i obywatela w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i Konstytucji Ukrainy – analiza porównawcza wybranych zagadnień. Nr 7
- 218. ŚMIEJA AGATA. Implementacja Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Holandii. Nr 4
- 219. TUKAJ ANNA. Zasada równości płci w Polsce na tle regulacji prawnych Unii Europejskiej. Nr 9
- 220. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zasada ochrony podstawowych praw i wolności w prawie Wspólnot Europejskich. Nr 5
- 221. WITKOWSKA KATARZYNA. Rozwój praw podstawowych i konstytucjonalizmu w Unii Europejskiej. Nr 9

IV. OPINIE PRAWNE/KOMUNIKATY / LEGAL OPINIONS/ANNOUNCEMENTS

- 222. BISZTYGA ANDRZEJ. Independence of Administration of Justice. Nr 8
- 223. BISZTYGA ANDRZEJ. Uwagi o pozycji ustrojowej Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji. Nr 9
- 224. BISZTYGA ANDRZEJ. Uwagi o Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Nr 11
- 225. BRACIAK JOANNA. Designing Genres for New Media (Legal Regulation of Electronic Commerce). Nr 7
- 226. SOBIERAJ JERZY. Nareszcie wolni: od segregacji do desegregacji. Pięćdziesiąta rocznica rozpoczęcia procesu desegregacji w Stanach Zjednoczonych. Nr 9
- 227. WIECZOREK LESZEK. Obrona praw człowieka przez Amnesty International. Nr 7
- 228. WIERUSZEWSKI ROMAN. Rada Doradcza do Spraw Praw Człowieka przy Ministrze Spraw Zagranicznych – doświadczenia i oczekiwania. Nr 8

V. GLOSY / GLOSSES

- 229. KNOSALA ERNEST. Glosa do wyroku Sądu Pracy w Katowicach [sygn. akt: XI U 1472/95] w sprawie błędu popełnionego przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Nr 3
- 230. KRĘCISZ WOJCIECH, TARAS WOJCIECH. Glosa do uchwały pięciu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 października 1997 r. (SPK 15/97); Orzecznictwo NSA I 998 nr I, poz. 8. Nr 5

VI. RECENZJE I NOTY BIBLIOGRAFICZNE / REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

- 231. BACHERA EWELINA, SMÓŁKA BOGUSŁAWA (rec.). ZAGRODNIK JAROSŁAW. Model interakcji postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego w procesie karnym, Warszawa 2013. Nr 16
- 232. BANASZAK BOGUSŁAW (rec.), HELIOS JOANNA (red.). Z zagadnień teorii i filozofii prawa. Autonomia prawa ze stanowiska teorii i filozofii prawa, Wrocław 2003. Nr 10
- 233. BIAŁECKA BOGNA (rec.), Motta C., Sáez M. (red.). Gender and Sexuality in Latin America – Cases and Decisions, Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, Springer, Vol. 24/2013. Nr 16
- 234. BIŁGORAJSKI ARTUR (rec.), WIERUSZEWSKI ROMAN, GLISZCZYŃSKA ALEKSANDRA, SĘKOWSKA-KOZŁOWSKA KATARZY-

- NA (red.). Komitet Praw Człowieka ONZ. Wybór orzecznictwa, Warszawa 2009. Nr 13
235. BIŁGORAJSKI ARTUR (rec.), WIERUSZEWSKI ROMAN i WYRZYKOWSKI MIROSŁAW (red.). Orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Aspekty prawne i społeczne, Warszawa 2009. Nr 13
236. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2009. Nr 13
237. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych, Kraków 2004. Nr 10
238. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Prawo wyborcze obywateli. Nr 4
239. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), GRONOWSKA BOŻENA, JASUDOWICZ TADEUSZ, BALCERZAK MICHAŁ, LUBISZEWSKI MACIEJ, MIZERSKI RAFAŁ. Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji, Toruń 2005. Nr 10
240. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), HLIWA RENATA, WIERUSZEWSKI ROMAN (opracowanie redakcyjne). Komentarze Ogólne Komitetu Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z lat 1999–2004, Poznań 2004. Nr 10
241. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), JASUDOWICZ TADEUSZ. Śladami Ludwika Ehrlicha. Do Pawła Włodkowica po naukę o prawach człowieka. Nr 4
242. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), KONDRATIEWA-BRYZIK JELENA. Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych, Warszawa 2009. Nr 13
243. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), ŁAZOWSKI ADAM. Ochrona praw jednostek w prawie Wspólnot Europejskich. Pozasądowe mechanizmy ochrony praw przed instytucjami i organami Wspólnot Europejskich, Kraków 2002. Nr 9
244. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), RABINOWICZ R.M., FEDYK S.E. Osobliwości tłumaczenijskiej juridyki norm szkodzących prawom człowieka (za materiałami praktyki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka), Lwów 2004. Nr 10
245. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.). Tybet. Stare Duchy, nowe duchy; Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2000. Nr 9
246. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), WASZKIEWICZ ALEKSANDER E. Aktualne problemy konstytucyjnego prawa Republiki Białorusi i sąsiednich państw, Mińsk 2004. Nr 10

247. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), WITKOWSKI ZBIGNIEW. Ustrój konstytucyjny współczesnych Włoch w aktualnej fazie jego przemian 1989–2004, Toruń 2004. Nr 10
248. BORSKI MACIEJ (rec.), BARCIK JACEK, WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony, Warszawa 2008. Nr 12
249. BOŻEK MICHAŁ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Einführung in das Polnische Verfassungsrecht, Wrocław 2003. Nr 9
250. BOŻEK MICHAŁ (rec.), COMPLAK KRYSTIAN (red.). Godność człowieka jako kategoria prawa (opracowania i materiały), Wrocław 2001. Nr 8
251. BOŻEK MICHAŁ (rec.), CZARNY PIOTR, TULEJA PIOTR (red.). Konstytucja i sądowe gwarancje jej ochrony. Księga jubileuszowa Profesora Pawła Sarneckiego, Kraków 2004. Nr 10
252. BOŻEK MICHAŁ (rec.), KIJOWSKI MACIEJ. Udział Sejmu i Senatu w ratyfikacji umów międzynarodowych (1919–2003), Rzeszów 2004. Nr 10
253. BOŻEK MICHAŁ (rec.), MOTYKA KRZYSZTOF. Prawo do prywatności – aspekty prawne i psychologiczne, Lublin 2001. Nr 9
254. BOŻEK MICHAŁ (rec.), WAGNER WOLFGANG JOHANNES. Moderne Freiheit zwischen Interesse und Gefühl. Eine Untersuchung des politischen Denkens von Benjamin Constant, Aachen 2001. Nr 10
255. BOŻEK MICHAŁ (rec.), ZMIERCZAK MARIA (red.). Prawo natury w doktrynach polityczno-prawnych Europy, Poznań 2006. Nr 11
256. CHORAŻEWSKA ANNA (rec.), GRABOWSKA SABINA, SKŁADOWSKI KONRAD (red.). Prawo wyborcze do parlamentu w wybranych państwach europejskich, Kraków 2006. Nr 11
257. CHORAŻEWSKA ANNA (rec.), UZIĘBŁO PIOTR. Inicjatywa ustawodawcza obywateli w Polsce na tle rozwiązań ustrojowych państw obcych, Warszawa 2006. Nr 11
258. CIAPAŁA JERZY (rec.), HASSEL BART, HOFMANSKI PIOTR (red.). Government Policy and Rule of Law (Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Netherlands), Białystok–Utrecht 1997. Nr 8
259. CIAPAŁA JERZY (rec.), WOJTYCZEK KRZYSZTOF. Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP, Zakamycze, Kraków 1999. Nr 6
260. CIAPAŁA JERZY (rec.), ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA, KIJOWSKI MACIEJ (red.). Zasada równości w prawie. Materiały z konferencji naukowej, Rzeszów, 16 października 2003, Rzeszów 2004. Nr 10
261. CZARNY PIOTR (rec.), LIMBACH JUTTA. Das Bundesverfassungsgericht, München 2001. Nr 9

262. JAGIELSKA MONIKA (rec.), TWARDOWSKI TOMASZ, MICHAŁSKA ANNA. Dylematy współczesnej biotechnologii z perspektywy biotechnologa i prawnika, Toruń 2000. Nr 8
263. JAGIELSKI MARIUSZ (rec.), EIDE ASBORN, KRAUSE CATARINA, ROSAS ALLAN (reds.). Economic, Social and Cultural Rights, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London 2001. Nr 9
264. JAGIELSKI MARIUSZ (rec.), MEDNIS ARWID. Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz, Wydawnictwo Prawnicze Sp. z o.o., Warszawa 1999. Nr 6
265. JASKIERNIA ALICJA (rec.), ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji a regulatory mediów w państwach współczesnych, Rzeszów 2007. Nr 11
266. JASKIERNIA JERZY (rec.), FLORCZAK AGNIESZKA, BOLECHÓW BARTOSZ (red.). Prawa człowieka a stosunki międzynarodowe, Toruń 2006. Nr 11
267. JASKIERNIA JERZY (rec.). Ius et Amicitia. Pierwsze Polsko-Ukraińskie Forum Prawnicze, Tarnobrzeg 2006. Nr 11
268. JASKIERNIA JERZY (rec.), MACIEJ MRÓZ, TOMASZ DĘBOWSKI (red.). Państwo – społeczeństwo – religia we współczesnej Europie, Toruń 2009. Nr 13
269. JASKIERNIA JERZY (rec.), SKRZYDŁO WIESŁAW, SZAPOWAŁ WOŁODYMYR, ECKHARDT KRZYSZTOF (red.). O potrzebie zmian Konstytucji Polski i Ukrainy, Przemyśl 2006. Nr 11
270. JASKIERNIA JERZY (rec.), TERESA GARDOCKA, JACEK SOB-CZAK (red.). Dylematy praw człowieka, Toruń 2008. Nr 13
271. KACZMARCZYK HUBERT (rec.) BIAŁOCERKIEWICZ JAN. Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt, Toruń 2005. Nr 15
272. KANTYKA ZBIGNIEW (rec.), TREADGOLD DONALD. Wolność. Zarys historii. Nr 5
273. KARPUSZENKO ELENA (rec.), ZIĘBA-KOŁODZIEJ BEATA (red.). Internat i bursa. Historia i współczesność, Tarnobrzeg 2011. Nr 14
274. KIJOWSKI MACIEJ (rec.), MIKOŁAJCZYK BARBARA. Osoby ubiegające się o status uchodźcy. Ich prawa i standardy traktowania, Katowice 2004. Nr 10
275. KRAWCZYK PAWEŁ (rec.), KRIZSAN ANDREA (ed.). Etniczny monitoring a ochrona danych – kontekst europejski, Budapeszt 2001. Nr 10
276. KRAWIEC GRZEGORZ (rec.) NITECKI STANISŁAW. Prawo do pomocy społecznej w polskim systemie prawnym, Warszawa 2008. Nr 12

277. MAŁAJNY IWONA (rec.), SAGAN STANISŁAW, SERZHANOVA VIKTORIYA (red.). *Nauka o Państwie Współczesnym*, Warszawa 2010. Nr 14
278. MĄCZYŃSKI MACIEJ (rec.), JAROSZ MARIA. *Manowce polskiej prywatyzacji*, Warszawa 2001. Nr 9
279. MĄCZYŃSKI MACIEJ (rec.), JASKIERNIA JERZY. *Zasady demokratycznego państwa prawnego w sejmowym postępowaniu ustawodawczym*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999. Nr 7
280. MIKOŁAJCZYK BARBARA (rec.), CHOLEWIŃSKI RYSZARD. *Migrant Workers in International Human Rights Law*, Clarendon Press, Oxford 1997. Nr 6
281. MIKOŁAJCZYK MARIAN (rec.), SOBIERAJ JERZY. *Ku-Klux-Klan*, Warszawa 2004. Nr 10
282. PISKORSKI JUSTYN (rec.), GABBIDON SHAUN L., GREENE HELEN TAYLOR. *Race and Crime* (2nd ed.), Los Angeles 2009. Nr 12
283. PISKORSKI JUSTYN (rec.), WILSON RICHARD ASHBY (red.). *Writing History In International Criminal Trials*, Cambridge 2011. Nr 14
284. RATAJCZAK MACIEJ (rec.). SZCZEPANIEC MARIA: *Teoria ekonomiczna w prawie karnym*, Warszawa 2012. Nr 15
285. SARZALSKI BŁAŻEJ (rec.), CANEY SIMON, JONES PETER (eds.). *Prawa człowieka a globalne zróżnicowanie*, London-Portland, Or 2001. Nr 10
286. SOŚNIAK TADEUSZ (rec.), LĘTOWSKA EWA. *Po co ludziom konstytucja?* Nr 4
287. STANKOWSKI ADAM (rec.), PAULIK KAREL. *Podstawy psychologii*, Ostrawa 1999. Nr 7
288. STANKOWSKI ADAM (rec.), CERNIKOVA VRATISLAVA, MAKARIUSOVA VLASTA, SEDLACEK VOJTECH. *Opieka socjalna*, Praga 1998. Nr 7
289. SZYMANEK JAROSŁAW (rec.), COMPLAK KRYSTIAN. *Normy pierwszego rozdziału Konstytucji RP*, Wrocław 2007. Nr 11
290. TKACZ SŁAWOMIR, WENTKOWSKA ALEKSANDRA (rec.), BACHGOLECKA DOBROCHNA. *O solidarności. Zarys teologii uczestnictwa*, Kraków 2009. Nr 12
291. WALANCIK KAROLINA (rec.), WIECZOREK LESZEK. *Diagnoza społeczna w zakresie zagrożeń patologiami na terenie miasta Dąbrowa Górnicza*, Katowice 2008. Nr 12
292. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), BARANIAK BARBARA (red. nauk.). *Człowiek w pedagogice pracy*, Warszawa 2012. Nr 15

- 293. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). *Przestępczość i wychowanie w dwudziestoleciu międzywojennym. Wybór tekstów*, Kraków 2011. Nr 14
- 294. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). *Rodziny ubogie i przestępczość od XVI do XX wieku. Warunki życia, badania psychologiczno-społeczne i wychowanie młodzieży*, Kraków 2011. Nr 14
- 295. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). *Uwagi o więzieniach, zapobieganiu występkom i wychowaniu młodzieży. Wybór tekstów z XVI–XX wieku*, Kraków 2011. Nr 14
- 296. WIECZOREK LESZEK (rec.), CHAŁKA ROBERT, HOLCR KVETON, HOLOMEK JAROSLAV. *Prognoza rozwoju przestępczości w Słowacji*, Bratysława 2000. Nr 7
- 297. WIECZOREK LESZEK (rec.), KOZŁOWSKI PAWEŁ, DOMAŃSKI HENRYK (red.). *Po 20 latach. Polska transformacja z perspektywy ekonomicznej, socjologicznej i prawniczej*, Warszawa 2011. Nr 14
- 298. WIECZOREK LESZEK (rec.), MACHIŃSKA HANNA. *60 lat Rady Europy. Tworzenie i stosowanie standardów prawnych*, Warszawa 2009. Nr 12
- 299. WIECZOREK LESZEK (rec.), MUCHLPACHR PAVEL. *Socjopatologie*, Brno 2009. Nr 12
- 300. WIECZOREK LESZEK (rec.), STĘPNIAK PIOTR. *Środki penalne we Francji i Polsce. Doktryna, legislacja, praktyka*, Warszawa 2012. Nr 15
- 301. WOŹNIAK-KRAKOWIAN AGATA (rec.), TARNOPOLSKI ANDRZEJ (red.). *Człowiek wobec niewiedzy. Niewiedza jako element ludzkiej racjonalności*, Częstochowa 2010. Nr 14

VII. SPRAWOZDANIA / REPORTS

- 302. BIŁGORAJSKI ARTUR. *Mamy naszą Konwencję (Piekary Śląskie, 1 grudnia 2009 r.)*. Nr 12
- 303. BIŁGORAJSKI ARTUR. *Mowa nienawiści vs. wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne (Poznań, 30 listopada 2009 r.)*. Nr 12
- 304. BIŁGORAJSKI ARTUR. *Sprawozdanie z IV. dorocznej konferencji Zakładu Praw Człowieka WPiA UW pt. Przeszłość wobec przyszłości (Warszawa, 16 stycznia 2009 r.)*. Nr 13
- 305. BISZTYGA ANDRZEJ. *Nowa Konstytucja – spotkanie z wicemarszałkiem Sejmu RP Markiem Borowskim (Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice, 16 V 1997)*. Nr 4
- 306. BISZTYGA ANDRZEJ. *Ochrona danych w Polsce i w Niemczech – koncepcje, praktyka, polityka (Konferencja naukowa, Warszawa, 10–11 XI 1996)*. Nr 4

307. BISZTYGA ANDRZEJ. Prawa człowieka: perspektywa międzynarodowa (Seminarium Salzburskie, Salzburg – Pałac Leopoldskron, 1–8 VIII 1998). Nr 5
308. BISZTYGA ANDRZEJ. Prawa człowieka, spotkanie z prezesem Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Markiem Nowickim (Klub Samorządowy, Katowice, 22 III 1997). Nr 4
309. BISZTYGA ANDRZEJ. Procesy integracyjne i stowarzyszeniowe w Europie Zachodniej i Środkowo-Wschodniej (Konferencja naukowa, Katowice, 11–13 IV 1996). Nr 3
310. BISZTYGA ANDRZEJ. Przyszłe członkostwo Polski w Unii Europejskiej a sądy (Seminarium naukowe, Warszawa, 29 czerwca 2000). Nr 7
311. BUSZYDLIK JERZY. Prawa i wolności obywatelskie w procesie transformacji ustrojowej (Międzynarodowa konferencja naukowa, Sieniawa, 22–23 IV 1996). Nr 3
312. CAŁKA-LAJNERT KARINA. Debata realizowana w ramach „Czwartków na Brukselskiej” – Znaczenie reprezentatywności związkowej dla funkcjonowania Dialogu Partnerów Społecznych, Warszawa, 3 marca 2011 r. Nr 14.
313. CHLEBOWSKA ANGELIKA. Unijna polityka karna w świetle polskiego prawa; Katedra Prawa Karnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań, 13–16 stycznia 2010 r. Nr 13
314. CUMPER PETER, TUMAY MURAT. Kiedy Wschód spotyka się z Zachodem – islam, prawa człowieka i wartości świeckie, Europejska Fundacja Nauki, Uniwersytet Leicester, konferencja naukowa, Sztambuł, 6–8 listopada 2009 r. Nr 13
315. CZARNY PIOTR. I Europejskie Forum Prawnicze (Norymberga, 13–15 IX 2001). Nr 8
316. CZUDAKOW MICHAŁ. Europejska Konwencja Praw Człowieka (Konferencja naukowa, Mińsk, 17 czerwca 2000). Nr 7
317. DUDA KAMILA. Letnia szkoła prawa międzynarodowego biznesu i handlu (Kraków, 15 VI – 25 VII 1998). Nr 5
318. GRABOWSKA SABINA. Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt. Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka, Warszawa, 18–19 kwietnia 2011 r. Nr 14.
319. JAGIELSKA MONIKA. Prawa konsumenta: nowa forma ochrony w prawie wspólnotowym. Konferencja o projekcie dyrektywy sprzedaży konsumenckiej i gwarancjach z nią związanych (Konferencja naukowa Trewir, 25–26 marca 1999). Nr 6
320. KIJOWSKI MACIEJ. Zasada równości w prawie (Konferencja naukowa, Wydział Prawa, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, 16 października 2003). Nr 10

321. KORDYS TOMASZ, TARASEK MACIEJ. Realizacja praw człowieka – doświadczenia europejskie, Jesienna Szkoła Prawa, Słowacka Akademia Nauk, Modra – Harmonia, 13–21 listopada 2009 r. Nr 13
322. KRAWIEC GRZEGORZ. Socjalne i ekonomiczne problemy rozwoju Ukrainy i jej regionów (Charków, 21–23 maja 2009 r.). Nr 12
323. KRAWIEC GRZEGORZ, TKACZ SŁAWOMIR, WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo i praktyka. II Forum wymiany doświadczeń. Katowice, 28 maja 2013 r. Nr 16
324. KUCHARCZYK STANISŁAW. Jednostka – Państwo – Integracja Europejska (Konferencja naukowa, Beskidzka Wyższa Szkoła Turystyki w Żywcu, Żywiec 14 maja 2004). Nr 10
325. MARTYSZ NATALIA. Letni Kurs Prawniczy Międzynarodowego Biznesu i Handlu (Kurs prawniczy, Kraków 17 czerwca – 29 lipca 2000). Nr 7
326. MARTYSZ NATALIA. Wspólne drogi do Europy: państwa Europy Środkowej i Wschodniej na drodze do Unii Europejskiej (Studium Podyplomowe, Katedra Prawa Integracji Europejskiej i Prawa Porównawczego, Uniwersytet Techniczny w Dreźnie, Drezno, X 2000 – X 2001). Nr 8
327. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Prawo europejskie a funkcjonowanie administracji publicznej (Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu, 15 stycznia 2001). Nr 9
328. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Sprawozdanie z pierwszego wykładu z cyklu poświęconego pamięci Marka Nowickiego (Uniwersytet Warszawski, Warszawa 27 listopada 2004). Nr 10
329. MĄCZYŃSKI MACIEJ. XV Edycja Szkoły Praw Człowieka Fundacji Helsińskiej (Kurs prawniczy, Warszawa, luty–czerwiec 1999). Nr 7
330. OLSZEWSKI JAN. Perspektywy inwestycji zagranicznych w Indiach (Konferencja naukowa, New Delhi, 28–31 VIII 1996). Nr 4
331. PIOTROWSKI PAWEŁ, SORYS MAGDALENA. Międzynarodowa ochrona praw człowieka (Kurs prawniczy, Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań, 11–20 września 2000). Nr 7
332. POGORZAŁA EWA. Akademia Działaczy i Trenerów Antydyskryminacyjnych (druga edycja – Kampania Przeciw Homofonii, w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Inicjatyw Niezależnych, Mikuszewo, styczeń–luty 2009 r.). Nr 12
333. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK ANNA. Human Rights: Their Origins, Contemporary Stand and the Future (Scientific Conference, Catholic University of Lublin, Lublin, December 10, 1998). Nr 6
334. STĘPIEŃ-ZAŁUCKA BEATA. Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości w państwach Europy Środkowej i Wschodniej w latach 1990–2010, Międzynarodowe Centrum Prawa i Zarządzania Wyższej

- Szkoły Menedżerskiej w Legnicy we współpracy z Biurem Informacji Rady Europy w Warszawie, Fundacją Praw Podstawowych w Warszawie oraz Fundacją Promocji Prawa Europejskiego w Warszawie, Legnica, 10–11 kwietnia 2010 r. Nr 13
335. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Sesja prawna rozwijania programów nauczania poświęcona międzynarodowemu prawu handlowemu, porównawczemu prawu konstytucyjnemu oraz prawom człowieka (Sesja prawna, Budapeszt, 5–11 czerwca 2000). Nr 7
 336. WIECZOREK GERTRUDA. VI Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Specjalne potrzeby edukacyjne” na temat: Nowe tendencje w pedagogice specjalnej – wykładnia teoretyczna i empiryczna. Ustroń, 16–18 listopada 2011 r. Nr 15
 337. WIECZOREK LESZEK. 68. doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii. Chicago, 14–17 listopada 2012 r. Nr 15
 338. WIECZOREK LESZEK. Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej, Zakład Prawa Karnego Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 3 grudnia 2009 r. Nr 13
 339. WIECZOREK LESZEK. I Ogólnopolski Zjazd Przedstawicieli Nauki o Bezpieczeństwie, Szczytno 15–16.06.2011 r. Nr 14.
 340. WIECZOREK LESZEK. Konferencja nt. Problemy społeczne Małopolski i ich instytucjonalne wymiary. Refleksje teoretyczne i praktyczne rozwiązania, Kraków 8 grudnia 2011 r. Nr 14.
 341. WIECZOREK LESZEK. Kryminologia a polityka kryminalna – wokół myśli i dokonań Profesora Jerzego Jasińskiego, Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii, Warszawa, 12 maja 2009 r. Nr 13
 342. WIECZOREK LESZEK. O przestępczości młodzieży, CYKL – „*Quo vadis* wychowanie” (Konferencja naukowa, Bratysława, 25–27 października 2000). Nr 7
 343. WIECZOREK LESZEK. Przeszłość i przyszłość kryminologii w Polsce, Jubileusz 55-lecia Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, połączony z wręczeniem jubileuszowego wydania Archiwum Kryminologii Paniom Profesor Helenie Kołakowskiej-Przełomiec, Zofii Ostriańskiej, Dobrochnie Wójcik (Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk oraz Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii. Warszawa, 14 stycznia 2009 r.). Nr 12
 344. WIECZOREK LESZEK. Robocza Konferencja Międzyrodowiskowej Grupy Badawczej „Margines Społeczny Poznania” 2010–2012 r., Poznań, 14 kwietnia 2011 r. Nr 14.

- 345. WIECZOREK LESZEK. Seminarium poświęcone twórcy Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk – Profesorowi Stanisławowi Batawii (Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk oraz Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii. Warszawa, 28 października 2008 r.). Nr 12
- 346. WIECZOREK MARTHA. Ambasadorzy Praw Człowieka (Program dydaktyczny o prawach człowieka szkół Istituto d'Istruzione Secondaria Superiore F. D'Ovidio di Larino i Katolickiego Niepublicznego Gimnazjum nr 5 im. Św. Jana Bosko w Sosnowcu, 2007–2009). Nr 12
- 347. ZAWIEJSKI PIOTR. Zasada proporcjonalności w prawie karnym na płaszczyźnie stanowienia i stosowania prawa (Uniwersytet Śląski, Katowice, 28–29 września 2009 r.). Nr 12
- 348. ŻOGAŁA LESZEK. Międzynarodowa ochrona praw człowieka (Kurs prawniczy, Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań 8–17 września 2003). Nr 10

